

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Teorisi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Neoklasik İktisat Teorisine Metodolojik Açıdan Eleştirel Bir Yaklaşım

Gökmen Tarık Acar
2501020168

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kaya Ardıç

İstanbul 2005

Öz

Bu çalışma, egemen iktisat görüşüne yöneltilen metodolojik eleştirileri incelemektedir. Söz konusu eleştiriler değerlendirildiğinde, iktisadın benimsediği yöntemlerin ve analiz araçlarının, toplumu incelerken bazı durumlarda yetersiz kaldığı görülmüştür. Tümdengelimsel yönetime dayanan pozitivist metodoloji, iktisatçının zaman zaman toplumsal gerçekliği kavramasını engellemektedir. Bu doğrultuda benimsenen matematiksel yöntemler de iktisatçının gerçekdışı varsayımlar kullanmasına ya da gerçekdışı sonuçlara ulaşmasına neden olabilmektedir. İktisatçının algı biçimini etkileyen ideolojik faktörler de bütünüyle nesnel ve gerçekçi bir analiz yapılmasını engellemektedir.

Çalışmada ayrıca, egemen iktisada yönelen bu eleştirilere neden olan problemlere karşı çözüm önerileri içinden “gerçekçilik” ve “çoğulculuk” yaklaşımları incelenmiş ve bu yaklaşımların önündeki metodolojik problemler çözümlendiği takdirde, diğer sosyal bilimlerle ve heterodoks iktisat okulları ile yakın bir ilişki içine giren “çoğulcu” bir iktisadın, ekonomik problemlere karşı daha gerçekçi çözümler üretme potansiyelinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Abstract

This research examines the methodological criticisms about mainstream economics. Focusing on these criticisms showed us that the methods and analytical tools of economics are insufficient in specific conditions. The deductivist-positivist methodology can prevent the economists from understanding the social realism. The mathematical methods used can force the economists to use unrealistic assumptions or reach unrealistic conclusions. The ideological factors affecting the economists' perception also prevent them from making a totally objective and realistic analysis.

In this work, we also examine the “realist” and “pluralist” approaches as potential solutions to the problems criticized. We conclude that, if we can overcome the methodological problems, a “pluralist” economics which constitute a close relationship with the other social sciences and heterodox schools of economics, has a very large potential to create realistic solutions to economic problems.

İÇİNDEKİLER

Öz – Abstract.....	iii
İçindekiler.....	iv
Tablolar ve Şekiller.....	vi
Giriş.....	1
1. Bölüm – NEOKLASİK İKTİSADIN METODOLOJİSİ.....	6
1.1. Bilim Felsefesinin Temel Kavramları.....	6
1.1.1. Bilimin Temel Özellikleri.....	6
1.1.2. Bilimin Yöntemi.....	12
1.2. İktisadın Doğal Bilimler ile İlişkisi.....	16
1.2.1. İktisadın Temellerinin Fizik ile İlişkisi.....	16
1.2.2. Pozitivizm ve Sosyal Bilimler.....	20
1.2.3. Sosyal Dünyanın Yapısı.....	23
1.2.4. Kuantum Fiziği ve İktisat ile İlişkisi.....	25
1.3. Tümdengelimsel Yöntem.....	32
1.3.1. Tümdengelim ve İktisat.....	32
1.3.2. Tümdengelim Sınırları.....	33
1.3.3. Olgusal Düzenlilikler.....	35
1.3.4. Kapama Koşulları.....	38
1.4. Neoklasik İktisadın Metodolojisi.....	42
1.4.1. Metodolojik Bireycilik.....	42
1.4.2. Rasyonellik.....	44
1.4.3. Bireyden Topluma Geçiş.....	46
1.4.4. İktisat ve Nesnel Analiz.....	47
1.5. İktisatta Gerçekçilik Problemi.....	50
1.5.1. Gerçekçilik-Tümdengelim İlişkisi.....	50
1.5.2. Friedman ve Enstrümentalizm.....	52
1.5.3. Friedman'ın Enstrümentalizminin Eleştirisi.....	55
2. BÖLÜM – İKTİSAT VE MATEMATİK İLİŞKİSİ.....	61
2.1. Tarihsel Süreç.....	61
2.2. Matematiğin Sınırları.....	65
2.3. İktisatta Matematiksel Düşüncenin Getirdiği Kısıtlamalar.....	67
2.4. Matematiksel İktisat Uygulamalarına Yönelen Eleştiriler.....	77
2.5. Alternatif Görüşlere Göre İktisadın Amacı ve Matematiğin Yeri.....	84
3. BÖLÜM – İKTİSAT VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ.....	87
3.1. Tarihsel Süreç.....	87
3.2. İktisatta İdeolojinin Yeri.....	97
3.2.1. Kapitalizmin Veri Alınması.....	101
3.2.2. Kapitalizmin Meşru Kılınması.....	106
3.2.3. İktisadın Toplumun Algısı Üzerindeki Etkisi.....	108
3.2.4. İktisadın “Amaca Yönelik” Analizleri.....	111

3.2.5. Politika Önerilerinde İdeolojik Faktörler.....	114
3.2.6. İktisadın Savunma Mekanizmaları.....	124
3.2.6.1. Muhafazakarlık.....	124
3.2.6.2. Eğitim ve Atamalar.....	126
3.2.6.3. Ödül Mekanizmaları.....	128
3.3. İktisadın İdeolojiden Ayrılmaz Niteliği.....	129
4. BÖLÜM – İKTİSATTA ALTERNATİF YÖNTEM ÖNERİLERİ.....	133
4.1. Yeni Bir İktisat Arayışı.....	133
4.2. Gerçekçilik.....	134
4.3. Çoğulculuk.....	141
4.3.1. Çoğulculuğun Önemi ve Potansiyeli.....	141
4.3.2. Çoğulculuğun Metodolojisi.....	147
Sonuç.....	155
Referanslar.....	161

Tablolar ve Şekiller

Tablolar

Tablo 1.1. Geleneksel Bilim İle Yeni Bilim Anlayışının Karşılaştırılması.....	31
Tablo 1.2. Geleneksel İktisat ile Yeni İktisadın Karşılaştırılması.....	32
Tablo 2.1. Matematiksel Modellerin Çözülebilirliği.....	79

Şekiller

Şekil 1.1. Dengesiz Sistemlerde Çatallanmalar.....	30
Şekil 2.1. Bölünemez ve Bölünebilir Girdilerin İntegral İle Hesaplanması.....	80

Giriş

İktisatçıların kendi disiplinlerinin niteliği üzerine giriştiği tartışmalar, günümüzde görülmedik bir ölçüye ulaşmıştır.

Bu tartışmalarda iktisada yönelen eleştirilerin odak noktası, egemen teorinin günümüz ekonomilerinin sorunlarını çözemediği yönündedir. Günümüzde dünya ekonomilerinin karşılaştığı problemlere karşı iktisatçıların önerdiği çözümlerin önemli bir bölümü sorunları çözememekte, hatta zaman zaman sorunu daha da derinleştirmektedir. Bu da iktisadın ve iktisatçının konumunun ve işlevinin ciddi biçimde sorgulanmasını gerektirmektedir.

Dünya ekonomisinde günden güne artan eşitsizlik büyük protestolara neden olmaktadır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD hegemonyası altındaki dünya piyasalarında kapitalist birikim, dünya çapında eşi görülmemiş biçimde büyümüş ve egemen konuma ulaşmıştır. Fakat bu değişimlerin yarattığı büyüme, dünyaya eşit biçimde yayılmamıştır.

21. yüzyılın başlarında, gelişmiş ülkelerin kullandığı yüksek teknolojiye rağmen insanlığın üçte ikisi barbarlık sınırında yaşamaktadır. Salgın hastalıklar yılda milyonlarca çocuğu öldürmektedir. Her yıl yarım milyon anne adayı, gebelik sırasında hayatını kaybetmektedir. Eski sömürge ülkelerde sağlık ve eğitim harcamaları batılı bir öğrencinin günlük harçlığından bile azdır. Üçüncü dünya ülkelerinin batılı ülkelere olan borçları da, kendilerini bu koşullardan kurtaracak atılımları yapmaktan alıkoymaktadır.

Az gelişmiş ülkelere yükselen sesler giderek artarken 2000 yılından itibaren bu küresel eşitsizliğe karşı gelişmiş ülkelerin içinden de tepkiler gelmeye başlamıştır. Seattle, Washington ve Prag gibi şehirlerde IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlara karşı yüzbinlerce insanın katıldığı protesto eylemleri artık bu kurumların yaptığı her toplantının ayrılmaz bir parçasına dönüşmüştür.

Küresel eşitsizlik görünür biçimde artmasına karşın gelişmiş ülkelerde de ekonomiler sorunlar yaşamaktadır. OECD'nin 2004 rakamlarına göre G7 ülkelerinde işsizlerin sayısı 22,5 milyona ulaşmıştır.¹ 2. Dünya Savaşı'ndan sonra görülen hızlı büyüme artık sona ermiştir. Tam istihdam, yükselen yaşam standartları ve refah devleti de geçmişte kalmıştır.

¹ Wages, Costs, Unemployment and Inflation - EO75 Annex Tables
<http://www.oecd.org/dataoecd/5/47/2483871.xls> OECD

Özellikle 1980 sonrasında ekonomilerin başarısızlığının en büyük örneği, artan krizler olmuştur. Doğu Asya krizi, büyük bunalımdan sonraki en büyük çöküştür. Bölgedeki tüm ülkeler bu krizden büyük yaralar alırken çevre ülkeler de domino taşları gibi yıkılmıştır. Bu süreç 1998'de Rusya ve ardından 1999-2000 yıllarında Türkiye'yi de etkileyerek, tarihlerinin en büyük krizlerini yaşamalarına yol açmıştır. Krizlerde zorla kabul ettirilen IMF politikaları ise çoğu zaman işleri daha da zora sokup ülkeleri derin bir bunalımın içine itmiştir. Bu arada Latin Amerika istikrarı bir türlü sağlayamazken Avrupa ülkeleri çift haneli işsizlik oranlarıyla karşı karşıyadır.

İktisat, soğuk savaş yıllarının ideolojik mücadelesi bittikten sonra da kendini kanıtlayamamıştır. Berlin duvarının yıkılması, piyasa ekonomisinin Marksizme üstünlüğünün kanıtlanması gibi görülmüştür. Aynı şekilde egemen iktisat teorisi de zafer kazanmıştır. Merkezi planlama, söz verdiği büyümeyi sağlayamamıştır. Liberal iktisatçılar ülkeyi kapitalizme entegre ederek merkezi planlamanın kazandıramadığı refahı eski komünist ülkelere kazandıracaklarını düşünmüşlerdir. Kapitalizme geçişte şok bir politikanın çok hızlı bir dönüşüm yaratacağı öngörülmüştür. Tıpkı ders kitaplarındaki gibi, bir dengeden diğerine hızla geçilecektir. Bu tartışmaların yapıldığı dönemde gündemde olan "rasyonel bekleyişler" teorisi de bireylerin mevcut tüm bilgiyi değerlendirerek en doğru kararı vereceklerini söylemektedir. Ne var ki, beklenen gerçekleşmemiş, kapitalizme bu şekilde geçilmesi 10 yıl içinde tüm Rus ekonomisini çökertmiştir. Diğer eski komünist ülkeler de kapitalizme çok sancılı bir geçiş süreci yaşamıştır.

Stiglitz gibi yazarlar bu başarısızlıkların sorumlusu olarak IMF ve Dünya Bankası iktisatçıları gösterirken aldıkları iktisat eğitimini ve iktisatçıların yöntemlerini de sert bir dille eleştirmiştir. İktisatçılar, bu ülkelerin iç dinamiklerini anlamaya çalışmadan tamamen kurgusal bir dünyadan yola çıkarak politikalar önermekle suçlanmıştır.

İktisatçılar, kapitalizmin işleyiş sürecindeki birçok aksaklığı düzeltmekte başarısız olmuştur. Dünya ekonomisini bütünleştirmek bir yana, hem toplumlar içinde, hem de toplumlar arasında bölünmüşlük yaratılmıştır. Doğal kaynaklar yağmalanıp gelecek kuşaklar tehlikeye atılırken küreselleşme taraftarları hala enerjilerini "finansal olarak uygun" ekonomiler oluşturmaya harcamış ve bu da eşitsiz ve sürdürülemez sonuçlar doğurmuştur. Hepsine ek olarak dünya çapında ciddi bir çevre tehdidi de söz konusudur. Tropik yağmur ormanlarının her yıl İskoçya büyüklüğünde bir bölümü kaybolmaktadır. Hava kirliliği, temiz su kaynaklarının yok olması, küresel ısınma gibi problemler çağdaş ekonomilerin bir sonucudur.

Birazdan ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi, birçok iktisatçıya göre, iktisat tüm bu olanları açıklamakta kendisinden beklenen performansı gösterememiştir. Günümüzde birçok heterodoks okul, egemen iktisadı bu konulara eğilmemekle suçlarken, bu gerçeklerle dolu bir dünyanın anlaşılabilmesi için kendi teorilerinin gerekli olduğunu iddia eder. Küresel eşitsizliklerin giderilmesi için çağrılar yapılır ama egemen iktisat görüşü bunların hiç birini yanıtlayamaz.

Aslında 21. yüzyılın küresel dünyası, 1950'lere göre ders kitaplarına daha çok benzer. Ticaret engelleri kaldırılmış, sermaye akışı serbestleşmiştir. Döviz değerini piyasa belirlerken devletin rolü de azaltılmıştır. Tüm bunlar iktisatçıların önerileri doğrultusunda yapılmıştır. Ders kitaplarına göre dünyanın bu düzenlemeler yapılmadan öncesine göre daha iyi bir yer olması gerekir. Daha hızlı büyümeli ve daha istikrarlı olmalıdır. Ne var ki bu öngörülerin hiç biri gerçekleşmemiştir.

Eleştirilere göre, çağdaş iktisat sağlıklı bir durumda değildir. Son yıllarda birçok yanı tartışmaya açılmış ve gerçek dünya olaylarına bakışı sorgulanmıştır. Formalist iktisat teorisinin başarısızlıkları, artık akademinin içindekiler kadar dışındakiler tarafından da fark edilmektedir. Heterodoks kesimlerin yıllardır dile getirdiği bu meseleler, artık ortodoks iktisatçılar tarafından da kabul görmektedir.

Karışıklığa düşen her projede bozukluk sinyalleri, projenin kendi kriterleri açısından da belirginleşmeye başlar. Modern iktisadın içinde bulunduğu durum da böyledir. İktisatçılar doğru tahminler yapamamakta, bu yüzden kuramcılar da doğru açıklamalar getirememektedir. Çağdaş iktisatta iktisatçıların iddia ettiği ama gerçekte yalanlanan birçok durum vardır.

İktisadın hem akademi içinde, hem dışarıda gözlemlenen bu başarısızlığı iktisat eğitimi veren kurumlara da yansımıştır. İngiltere'de Royal Economic Society'nin 2000 yılında yaptığı araştırmaya göre yeri doktora öğrencilerinin sayısı "tehlikeli düzeyde" gerilemiştir. Aynı yıl London School of Economics hiç doktora öğrencisi almamıştır.² Tüm bu gelişmeler "iktisat eğitiminden tatmin olmayan öğrencilerin diğer disiplinlere yönelmesi" olarak yorumlanmaktadır.

Öğrencilerin kendilerine öğretilen egemen iktisadın problemlerine ilişkin tepkileri 2000 yılından itibaren dünya çapında örgütlü bir öğrenci hareketine dönüşmüştür. "Post Otistik İktisat" olarak bilinen bu hareket ile birlikte iktisat öğrencileri daha "gerçekçi", "çoğulcu" ve "diğer sosyal bilimlerle ilişkisini kopartmayan" bir bilim dalı istediklerini

² Alan Shipman, "Economics: The Disappearing Science?", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.20, June 2003, article 4., (Çevrimiçi)

http://www.btinternet.com/%7Epaee_news/review/issue20.htm 19 Ekim 2004.

vurgulamaktadır. Öğrencilere göre neoklasik teorinin egemenliğindeki iktisat, artık dünyanın gerçeklerinden kopmuştur ve sorunlara çözüm üretmez hale gelmiştir. Bunun için en kısa zamanda iktisatta bir reform yapılması gereklidir.

Post Otistik İktisat Hareketi Fransa'da başlayıp kısa süre içinde tüm dünya üniversitelerine yayılmış ve Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkenin öğrencilerinden ve öğretim üyelerinden destek bulmuştur. Bu hareketin başlattığı ve Robert Solow, Amartya Sen, James Galbraith, Frank Ackerman, Jacques Sapir, Deirdre McCloskey, Tony Lawson, Steve Keen, Sheila C Dow, Ben Fine, Julie A. Nelson, Bernard Guerrien, Bruce J. Caldwell, Ha-Joon Chang, Richard Wolff, Robert Heilbroner gibi önde gelen iktisatçıların katkıda bulunduğu teorik ve metodolojik tartışmalar da bütün hızıyla sürmektedir.

Bu tartışmalara, iktisadın 1980'lerden itibaren hızla artan metodoloji çalışmalarını da eklediğimizde ortaya çok geniş bir literatür çıkmaktadır. Disiplinin yöntemleri üzerine yapılan bu kadar eleştiri, iktisatta bir şeylerin yolunda gitmediğinin açık kanıtıdır. İktisadın mevcut durumunun uyandırdığı rahatsızlık, iktisatçıları yeni arayışlara ve tartışmalara itmektedir.

İktisada yönelik bu eleştirilerin incelenmesi ve değerlendirilmesi, egemen iktisat disiplininin sınırlarını göstermesi açısından çok önemli bir işlev taşımaktadır. Eleştiri, etkin öğrenmenin bir yoludur. Doğru kullanıldığında eleştiri, araştırma nesnesini kapsamlı biçimde anlamamızı sağlar. İktisatçıların gerçek dünyayı kavramakta başarısız olduğu iddiası, bizi egemen iktisadın çözümlene araçlarını incelemeye ve alternatif görüşleri değerlendirmeye götürmelidir. İktisat disiplininin kapasitesini ve sınırlarını görmeden yapılacak her çalışma, aynı eleştirilerle karşı karşıya kalma riskini taşımaktadır.

İkinci olarak, iktisat sosyal bir disiplin olduğundan, iktisadi olarak geçerliliğine inandığımız teoriler doğrudan toplumumuzu etkilemektedir. İktisatçılar dünyayı daha güzel bir hale getirmek için politikalar önerirler. Bu nedenle egemen iktisat teorisinin dünya gerçeklerinden neden uzaklaştığının ortaya koyulması, gelecekte üretilen çözüm önerileri için bir hareket noktası teşkil edecektir.

Bu gerçeklerden yola çıkarak bu çalışmanın amacı, "iktisadın gerçek dünyayı kavramadaki başarısızlığının nedenlerini sorgulamak ve potansiyel çözüm önerilerini değerlendirmek" olarak belirlenmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde egemen iktisat teorisinin metodolojisi incelenecek ve bu yöntemlere yönelen eleştiriler değerlendirilecektir. İkinci bölümde disiplinin aşırı derecede matematikselleştğine yönelik eleştiriler ele alınacak ve inceleme alanı toplum olan bir bilim dalının bu derecede matematikselleşmesinin yarattığı problemler tartışılacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde iktisadın ideolojik eğilimleri gözden geçirilecek ve bunun dünyanın gerçek problemlerini anlaması gereken bir bilim dalı için yarattığı engeller ortaya koyulacaktır. Çalışmanın son bölümü ise dünyayı daha iyi anlayabilmek için iktisadın nasıl değişmesi gerektiğine ilişkin tartışmaları ele alacaktır.

Çalışma içinde ortodoks iktisat teorisine yapılan eleştiriler değerlendirilecek, zaman zaman heterodoks okullar ile karşılaştırmalara gidilecektir. İktisadın araştırma alanının toplum olması nedeniyle diğer sosyal bilimler ile de karşılaştırmalara gidilerek toplumu daha iyi kavramak için bir bilim dalının yöntemlerinin ne olması gerektiği sorgulanacaktır. Metin içerisinde, farklı yazarlardan yapılan alıntılarda anlam karmaşasına yol açmaması amacıyla, aksi özellikle vurgulanmadığı sürece “iktisat” kelimesi günümüzün egemen (mainstream) iktisat teorisini tanımlamak amacıyla kullanılacaktır. Ayrıca literatürde sık sık aynı anlamda kullanılması nedeniyle “ortodoks iktisat” ve “neoklasik iktisat” isimlendirmeleri de aynı amaçla kullanılacaktır.

Çalışma egemen iktisat teorisinin metodolojik eleştirisini yapacaktır. Teorik bir çalışmanın gerektireceği kapsamın genişliği nedeniyle teorik eleştiriler değerlendirmeye alınmayacaktır. Bu noktada yapılacak eleştirilerin sınırlarını da teori çizecektir. Örneğin tümdengelsel yöntemin bilim felsefesi açısından değerlendirmesi yapılacak ancak tümdengelsel yöntemin iktisat teorilerinde kullanılmasının teknik sonuçları ayrıntılı biçimde değerlendirilmeyecektir. Benzer biçimde ideolojik sapmaların ve matematiksel yöntemlerin metodolojik problemlerine değinilmekle birlikte bunların teknik analizlerdeki yansımalarından bahsedilmeyecektir. Böylelikle çalışmanın bütünselliği belirli sınırlar içinde korunmaya çalışılacaktır.

1. NEOKLASİK İKTİSADIN METODOLOJİSİ

1.1. Bilim Felsefesinin Temel Kavramları

1.1.1. Bilimin Temel Özellikleri

“Bilim”, genel olarak şöyle tanımlanır:

“1) Doğal olaylara ve koşullara ilişkin gerçeklerin keşfedilmesi ve bu gerçeklere ilişkin kanunların formüle edilmesi amacıyla bu olayların ve koşulların sistematik biçimde gözlenmesi. 2) Bu gözlemlerden çıkartılan ve daha ileri araştırmalar için test edilebilen organize bilgiler bütünü. 3) Bu genel bilgiler bütününün biyoloji, fizik, jeoloji ve astronomi gibi belirli bir alt dalı”¹

Karl Popper ise bilimi kendi “yanlışlama” çerçevesi içinden şöyle tanımlar:

“Bence bilime bir “bilgi bütünü” olarak bakmayıp onu ilke olarak ispatlanamayacak ama testlerle çürütülmediği sürece onlarla çalışacağımız ve hiçbir zaman doğru olduklarını iddia edemeyeceğimiz bir hipotezler sistemi ya da tahminler ve çıkarımlar sistemi olarak görme fikrine alışmak zorundayız”.

Genel olarak bilime atfedilen temel özelliklerden biri nesnellik ve evrenseldir. Bilimsel bilgi kişiden kişiye, toplumdaki topluma ve zamandan zamana değişmez. Bu anlamda bilimsel bilginin ‘doğru’ ve ‘güvenilir’ olduğu kabul edilir.²

Alan Woods ve Ted Grant ise hiçbir teorinin evrensel yasaları keşfedemeyeceğini savunur. 2000 yıl önce Öklid geometrisinin evreni açıkladığı kabul edilmiştir. Daha sonra Newton’un yasaları için de aynısı düşünülmüştür. Newton’un parçacık teorisinin yerine gelen dalga teorisi ise, bunun da evrensel olmadığını göstermiştir. Teorinin ilk yıllarında “göz ardı edilecek kadar küçük şeyler” olarak görünen çelişkilerin, yıllar sonra teoriyi devirecek kadar büyük olduğu anlaşılmıştır.³

Demir’e göre de nesnel ve evrensel bilgiden bahsedilemez. Algıları ortak olmasına ve dünyayı aynı biçimde görmelerine karşın bireylerin kendilerine özgü yanları da vardır. Bu ortamda bireye dışsal bir gerçeklikten çok, sürekli bireyler tarafından yeniden kurulan ve üzerinde uzlaşıp baskın hale gelmiş bir öznellikten bahsedilebilir. Bu

¹ “Some Definitions of Science”, **University of Georgia**, (Çevrimiçi) <http://www.gly.uga.edu/railsback/1122sciencedefns.html> 6 Mart 2005.

² Karl R. Popper “The Logic of Scientific Discovery”den aktaran; “Some Definitions of Science”, **University of Georgia**, (Çevrimiçi) <http://www.gly.uga.edu/railsback/1122sciencedefns.html> 6 Mart 2005.

³ Alan Woods, Ted Grant, **Aklın İsyanı - Marksist Felsefe ve Modern Bilim**, İstanbul, Tarih Bilinci Yayınları, 2001, (Çevrimiçi) <http://www.marksist.com/kitaplik/onlineKitap/Al/bolum5.htm> 25 Mart 2005.

anlamda 'nesnellik' ile 'egemen olmuş' kavramı birbiriyle örtüşür. Aslında bugünkü kavramların tarih boyunca insanlar tarafından aynı biçimde algılandığını iddia etmek anlamsızdır. İnsanların hem düşünce biçimleri, hem de içinde buldukları maddi koşullar değişir. Bu nedenle dünyaya bakışta zaman ve mekan üstü bir kavrayış yakalamak imkansızdır.⁴

*“Bugünkü dünyada bilim, yalnızca belirli özellikler taşıyan bir bilgi çeşidi değil, aynı zamanda toplumsal, iktisadi, siyasal, kültürel ve ideolojik içerimler taşıyan ve metafizik değerlerle yüklü bir meşruluk kaynağı, günlük konuşmalardan sistemli toplantılara kadar neredeyse her yere nüfuz etmiş bir dünya görüşüdür. Bu açıdan modern dünyada bilim, bilginin elde edilmiş ve derlenişinin bir yöntemi olmanın çok ötesinde bir işlev yüklenerek, ayrıcalıklı konumuyla gerçek olanla olmayan arasında hakemlik yapmakta, neyin mümkün olduğunu dikte etmekte ve nelerin yapılabileceğini önermektedir. Bu yönüyle bilim, çarpıcı bir benzetmeyle, bugünkü dünyanın dini olarak işlev görmektedir”.*⁵

Gerçekten de, insanlığın bugün ulaştığı noktada bilimin yol göstericiliğinin çok büyük bir tarihsel önemi vardır. Aydınlanma ile birlikte modern uygarlık dinden ve onun egemenliğinden uzaklaşırken, dinin boşalttığı yeri bilim almıştır. Bu anlamda bilim, en temel meşruluk kaynağıdır. Öyle ki, artık din bile varlığını sürdürebilmek için bilim ile çelişmediğini ispatlamak zorundadır. İşte bilimin ulaştığı bu güçlü konum, sanki insanüstü bir kaynaktan geliyormuşçasına tahakküm etme yetkisine sahip olmasını ve bunun da bir çeşit 'meşrulaştırma aracı' olarak kullanılmasını beraberinde getirmiştir.

Aslında insanın kendisini çevreleyen evrene ilişkin algısı geliştikçe bilimsel bilginin geçerliliği de sorgulanmaya başlamaktadır. Bilim tarihi, uzun süre kabul edilip daha sonra geçersizliği ispatlanan teorilerle doludur. Bunlar ait oldukları dönemde insanların sorunlarını çözebildiği sürece “mutlak doğru” olarak kabul edilmiş, ama daha sonra yerini “mutlak doğru” olduğu (bir süreliğine) kabul edilecek olan başka bir teoriye bırakmıştır. Bu nedenle bilimin ayırt edici özelliği olarak evrensellik algısı, yalnızca ait olduğu dönem için geçerlidir ve insanın eksik bilgisinden kaynaklanır. Nesnellik ise, araştırmacının her türlü dış etkiden arınmış bir zihinsel yapıya sahip olmasını gerektirir. Halbuki özelde iktisat, genelde ise bilimin bütünü için böyle bir nesnellığe erişilemeyeceği iddia edilmektedir.

Thomas Kuhn, bilimin gelişim sürecini tartıştığı ünlü çalışması 'Bilimsel Devrimlerin Yapısı'nda hiçbir teorinin “evrensel” bir çözüm aracı olarak görülemeyeceğini savunur. Araştırmacı, bilimin sınırları içinde problem çözer ama bilimin kendisini sınıamaz. Bir satranç oyuncusu gibi, paradigmanın çizdiği oyun tahtası üzerinde hareket eder.

⁴ Ömer Demir, “**Stratejik Bir Bilgi Alanı: İktisat Metodolojisi**”, **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s.15-16.

⁵ **A.e.**, s.18-19.

*“... hiçbir kuram belli bir zamanda karşılaştırıldığı bütün bulmacaları çözemez. Üstelik önceden başarılan çözümler de her zaman mükemmel olmazlar. Tersine, var olan veri-kuram uyumunun eksikliği ve kabalığı, herhangi bir zamanda, olağan bilimi tanımlayan bulmacaların çoğunu belirleyen başlıca etkendir”.*⁶

Bilim çevresinin kararları ve seçimleri, bilimin gelişim sürecinde doğrudan etkilidir. Disiplinin genel çerçevesini çizen, çalışma alanını belirleyen, yeni kuşakların algısını biçimlendiren ve zamanı geldiğinde yeni bir bilimsel anlayışı kabul eden karar birimi hep bu bilim çevresidir.

Kuhn’a göre ‘olağan bilim’, geçmişte kazanılmış başarılar üzerine oturtulmuş araştırmalar bütünüdür. Bu başarılar, bilim çevresinin bir süre için temel kabul ettiği bilimsel ilerlemelerdir. Burada ders kitaplarına önemli bir rol düşer. Bu kitaplar, kabul edilmiş kuramsal yapıyı yorumlar, tüm başarılı uygulamaları örnekler ve bunları gözlem ve deneylerle karşılaştırır. Disiplin içinde herkes aynı kitaplarla eğitilince, bilim çevresinin kendi içinde anlaşmazlığa düşme olasılığı da azaltılmış olur. Bu fikir birliği, olağan bilimi oluşturan en temel faktördür.⁷

Bu şekilde bakıldığında, olağan bilimi bir çeşit ‘uzlaşma’ olarak görmek yanlış olmaz. Teoriler, dünyayı açıklama konusunda tek ve mutlak araçlar oldukları için değil, bilim çevresinin bu konuda hemfikir olması nedeniyle benimsenir.

Bir teorinin ‘olağan bilim’ sıfatı kazanabilmesi için iki temel özelliğe sahip olması beklenir: İlk olarak bu yeni teorinin temsil ettiği başarı ya da ilerleme, rakip bilimsel etkinlik çevrelerine bağlı olanları kopartıp kendi alanına çekecek kadar benzersiz ve güçlü olmalıdır. İkincisi ise, birçok sorunun çözümünü ileride oluşacak topluluğa bırakacak kadar açık uçlu olması beklenir. Bunu ‘gelişmeye açık olmak’ şeklinde de tanımlayabiliriz. Kuhn bu iki özelliği paylaşan yapılara “paradigma” ismini verir.⁸

Paradigmalar kesin olarak ispatlanmış genel bir başarıdan çok gelecekte ulaşılacağına inanılan başarı nedeniyle benimsenir. Paradigma ilk başta sınırlı ama önemli bir alanda başarı sağlar. Olağan bilim de, bu umudun gerçeğe dönüştürülmesi çabasıdır. Örneğin ilk başta tahminlerle gerçekler arasında farklar var olabilir. Olağan bilimsel çaba bu farkları yok etmeye çalışır. Paradigmanın baştan beri temin ettiği görüngü ve

⁶ Thomas S. Kuhn, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, 6.bs., Çev: Nilüfer Kuyaş, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2003, s.210.

⁷ **A.e.**, s.67-68.

⁸ **A.e.**

kuramların ayrıştırılmasına odaklanır. Bu yüzden olağan bilimin araştırma alanı, en başından tanımlanmıştır ve çok dardır.⁹

Bilim eğitiminde ise, özellikle kuramın uygulamalarının üzerinde durulur. Böylece bilim çevresinin bir sonraki kuşağı yetiştirilirken paradigmanın sürekliliği de sağlama alınmış olur.

Bilim öğretiminde kuramsal tartışmalara, sık sık örnek uygulamalar da eşlik eder. Bu metinleri okuyan sıradan bir kişi, bu uygulamaların kuramın doğruluğunu kanıtlayan deliller olduğuna kolaylıkla inanabilir. Bilim öğrencileri de kuramları dışsal kanıtlarla değil, öğretmenlerine ve kendilerine verilen metinlere dayanarak kabul ederler. Bu konuda uzman olmadıkları için başka seçenekleri de yoktur. Eğitim amaçlı metinlerdeki uygulamaların amacı, kanıt sağlamak değil, öğrenciyeye paradigmayı öğretmektir.¹⁰

Kuhn'un bu yorumunu iktisadı temel alarak değerlendirdiğimizde resim büyük ölçüde netleşir. Örneğin iktisat ders kitaplarında öğrenciyeye anlatılan teoriler her zaman 'uygulama' dersleriyle desteklenir. Öğrenci, mikroekonominin uygulamaları dersinde firmaların tam rekabet koşulları altında nasıl dengeye ulaştığını matematiksel yöntemlerle hesaplar. Öğrencilere bu 'uygulamalar' dışında başka bir kanıt da gösterilmez. Dahası, firma teorisine ilişkin yüzlerce eleştirinin bir tekinden bile bahsedilmez. Bu eğitim sonucunda öğrencinin çoğu zaman, 'koşullar sağlandığı zaman' ekonominin sonsuz bir uyum içerisinde hareket edeceğine inanmaktan başka çaresi yoktur.

Olağan bilimin en belirgin yanlarından biri de, bu çalışmalarda yeniliğin amaçlanmamış olmasıdır. Çalışmaların önemi, paradigmanın kesinliğine sağladığı katkıdan kaynaklanır. Sonuç önceden tahmin edilse bile, bu sonuca ne şekilde varılacağı belirsizdir. Tahmin edileni yeni bir biçimde başarmak önemlidir. Bu, araçlarla ve matematikle ilgili birçok karmaşık problemin çözülmesi anlamına gelir ve bilim insanının kendini kanıtlama çabalarından biridir. Başarıya ulaşan kişinin bulmaca çözmekteki yetkinliği kanıtlanmış olur. Bilim adamını çalışmaya iten en önemli neden de bulmacanın zorluğudur. Çözümün önemi, burada bir ölçüt değildir. Örneğin kanserin tedavisi gibi acil sorunlar tam anlamıyla bir bulmaca bile sayılmaz, çünkü bu konuda kesin bir çözüm var olmayabilir. Paradigma geçerliliğini koruduğu sürece, bilim adamı yanıtı olduğunu bildiğı sorunlara odaklanır. Paradigma, sorunun seçiminde bir ölçüt

⁹ A.e., s.82-83.

¹⁰ A.e., s.144.

olarak işlev görür. Diğer sorunlar “metafizik” oldukları gerekçesiyle reddedilirler. Bilim camiası bunları başka bir bilim dalının sorunu olarak görür.¹¹

İktisada bu açıdan baktığımızda ‘iktisat dışı’ olarak görülen birçok alanla karşılaşırız. Örneğin bölüşüm, neoklasik iktisat paradigması için disiplin dışı bir konudur. Ahlak felsefesi ya da politika bilimi bu konuda bir şeyler söyleyebilir ama iktisatçılar söylememelidir. Benzer biçimde toplumsal kültür, ahlak, adalet gibi kavramlar da neoklasik teorinin açıklamayı reddettiği konulardır.

Kuhn burada bu olağan bilim mantığının bilim insanını gerçek dünyanın ‘gerçek problemlerinden’ nasıl uzaklaştırdığını da çarpıcı biçimde gözler önüne serer. Bilim insanı bu dar çerçeve içinde faaliyetlerini sürdürmeye çalışırken ister istemez uzmanlaşmaya doğru gider. Ancak bu uzmanlaşma genellikle kendi başına bir amaca dönüşür:

“... Bilimsel çabanın sırasında tabii ki yararlı olmak, yeni alanlar açmak, düzen kurmak ya da eskiden kurulu inançları yeniden sınamak gibi işlevleri olacaktır, ama olağan bir araştırma sorunu ile meşgul olan bireyin aslında hiçbir zaman doğrudan bu saydıklarımızı yaptığı görülmez.... Onun artık tek düşüncesi, becerisini yeterince kullanabilmesi halinde, kendinden önce hiç kimsenin çözemediği ya da onun kadar iyi çözemediği çetin bir bulmacayı çözebileceği inancı ve iddiasıdır. İnsanlığın gelmiş geçmiş en büyük bilimsel kafalarının çoğu tüm mesleki çabalarını bu tür çetin bulmacalara adanmışlardır. Zaten çoğu zaman herhangi bir uzmanlık dalının insana verebileceği başka bir şey de yoktur”.¹²

İktisatçılar da çoğu zaman sayısal yöntemleri başlı başına bir amaca dönüştürmekle suçlanır. İktisatçılar mevcut araçlarla gerçek dünyanın problemlerini çözemediklerinde ellerindeki araçları değiştirmek yerine aynı araçları daha fazla kullanarak tepki vermektedirler. Sorunlar çözülmediyse, bunun nedeninin kullanılan matematiğin yetersiz kalması olduğuna inanılır. Daha gelişmiş tekniklerle daha derin analizler yapılırsa sorunun çözüleceği umut edilir. Gerçekten de, Kuhn’un vurguladığı gibi, bu tekniklerde yetkinliğini kabul ettirmek, büyük bir başarı olarak görülür. Bu nedenle de paradigmanın araçlarında uzmanlaşmak, tek başına bir amaca dönüşür.

Paradigma burada bulmacanın çözüm kurallarını belirler. Bu nedenle kurallar paradigmalardan türetilir ama paradigma kurallardan bağımsızdır. Belirli olağan bilimsel gelenekleri yönlendirmiş olan kuralları ortaya çıkarmak son derecede zordur. Ayrıca bilim adamları; kavramları, yasaları ve kuramları hiçbir zaman ayrı ayrı ve soyut olarak öğrenmezler. Tam tersine, bunlarla ilk karşılaştıklarında uygulamalarıyla beraber bulurlar. Olağan bilim, ilgili bilim çevresi önceden başarılmış problem çözümlerini

¹¹ A.e., s.95-96.

¹² A.e., s.97.

sorgusuzca kabul ettiği sürece kuralsız işleyebilir. Paradigmalara ya da modellere duyulan güven her sarsıldığında, kurallar önem kazanmaya başlar. Paradigma öncesinde hangi kuralların benimseneceği konusunda birçok tartişma yapılır. Bu tartişmalar bir anlaşmadan çok çeşitli okulların birbirinden ayrılmasıyla sonuçlanır. Paradigma ortaya çıktığında bu tartişmalar bir çırpıda ortadan kaybolmaz. Olağan bilim döneminde tartişmalar çok azken bilimsel devrimin öncesinde bunlar çok yoğunlaşır.¹³

Paradigmaya ilişkin eleştirilerin yoğunlaşması söz konusu olduğunda 1970'lerin sonlarından itibaren iktisatta görülen metodoloji tartişmalarına da dikkat çekmek gerekir. Gerçekten de bu dönemde hem egemen teorilerin, hem de metodolojinin eleştirisi hızlı biçimde artmıştır.

Kuhn'a göre bu tartişmalar son derece doğaldır. Paradigma erevesinden bakıldığında bu anlaşmazlıkların meşru bir zemine dayandığı görülür. Bilim insanları, aynı kitapları okuyarak yetiştikleri halde, uzmanlaşma sürecinde farklı paradigmaları benimseyebilirler. Örneğin fizik ve kimya alanında bir helyum atomunun molekül olup olmadığı konusunda bile fikir birliği olmayabilir. Bunun nedeni, söz konusu bilim insanlarının konuya farklı paradigmalar çerçevesinden bakmalarıdır.¹⁴

İktisat açısından bakıldığında bu tartişmaların çok daha belirgin olacağı açıktır. İktisat doğası gereği yalnızca bilimsel değil, politik ve ahlaki tercihler nedeniyle de tartişmalara neden olur. Bu anlamda tartişmaların iktisadın içsel bir özelliği olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bilimin gelişmesinde ilk başta, benimsenen paradigmanın her şeyi açıkladığına inanılır. Bu yüzden ilerleyen zaman içinde son derece uzmanlaşmış çalışmalar için yol açılmış olur. Bu uzmanlaşma, bilim adamının görüşünü daraltır. Paradigma değişimlerine karşı büyük bir direnç gelişir ve bilim dalı katılaşır. Direniş, paradigmanın çok kolay teslim olmasını önleyerek bilim adamlarının her esintiye kulak asmamasını sağlar. Böylece paradigma değişimine yol açacak aykırılıklar bilginin her noktasına işler. Olağan bilim kendi değişimini böyle hazırlar.¹⁵

İktisada baktığımızda da benzer bir manzarayla karşılaşırız. Neoklasik teori günümüzde birçok açıdan beklentileri karşılayamamakla eleştirilmektedir. Bununla birlikte, disiplinin savunucuları genel olarak teorik bir yetersizliğin var olduğunu reddetme eğilimindedir.

¹³ **A.e.**, s.102-108.

¹⁴ **A.e.**, s.110-111.

¹⁵ **A.e.**, s.125-126.

Eleştirilerin varlığı tek başına yeterli bir faktör değildir. Kuhn'a göre bir bilimsel kuram, paradigma konumuna geldikten sonra ancak yerini alacak başka bir aday mevcutsa geçersiz kılınabilir. Yani bir paradigmayı reddetmek, aynı zamanda bir diğerini kabul etmek anlamına gelir.¹⁶

Bilimde çelişki her zaman görülür ve en inatçı çelişkiler bile zaman içinde çözülebilir. Bu yüzden bilim adamları çelişkiyle karşılaştıklarında çoğu zaman beklemeyi tercih ederler. Aykırılık, olağan bilimin sıradan problemlerinden daha ciddi bir hal almaya başladığında bunalıma ve olağanüstü bilime de geçiş başlamıştır. Gittikçe daha fazla bilim adamı bu konularda kafa yormaya başlar. İlk müdahaleler hala paradigma kurallarını takip ederek yapılır. Sonra yavaş yavaş kurallar esnetilmeye başlanır. Gelişigüzel uyarlamalar başlar ve paradigmanın çerçevesi gittikçe belirsizleşir. Artık yerleşik çözümlere bile kuşkuyla bakılır. Bu bunalımların sonucunda şu üç noktadan birine ulaşılır: 1) Olağan bilim, sorunu çözmeyi başarır. 2) Sorun en köktenci yaklaşımlara bile direnir ve bilim adamları bunun yerleşik paradigma içinde çözülemeyeceğini kabul eder. Sorun dosyalanarak gelecek kuşaklara bırakılır. 3) Bunalım, yeni bir paradigmanın ortaya çıkmasıyla son bulur.¹⁷ Bilimsel devrimin gerçekleşmesi, bilim dalının yeniden tanımlanmasını da beraberinde getirir. Eski sorunların bir kısmı başka bir bilim dalına aktarılabilir, ya da tamamen bilim dışı sayılabilir. Daha önce var olmayan sorunlar ise paradigmanın en önemli başarı ölçütlerine dönüşebilir.

Son 30 yıl içinde iktisat alanında yapılan tartışmalara bakıldığında, iktisat disiplininin de bu tür bir yeniden tanımlanmaya ihtiyaç duyduğu görülebilir. İktisat, 1980 sonrasında dünyanın içine girdiği büyük değişimle birlikte daha önce göz ardı ettiği birçok şeyle yüz yüze gelmiştir. Krizler, çevre kirliliği, sosyal çelişkiler, doğal kaynakların tükenmesi gibi konular iktisadın mevcut araçlarıyla başa çıkabileceği sorunlar değildir. Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ve psikoloji gibi alanlardaki bulgular da bu yönde bir değişimin habercisidir. İktisadın 21. yüzyılın dünyasının problemlerini çözebilecek ve bu yönde gelişmeye açık yeni bir yapılandırmaya ihtiyacı vardır.

1.1.2. Bilimin Yöntemi

Nesnellik ve evrensellik dışında, bilimin diğer bir ayırt edici yönü olarak 'bilimsel yöntemle sahip olma' özelliğinden de bahsedilmelidir. Yöntemin ne olduğu konusunda bilim dalının içindekiler arasında bir fikir birliği yoktur. Bu noktada metodolojiye önemli

¹⁶ A.e., s. 140.

¹⁷ A.e., s.145-148.

bir rol düşer. Metodoloji, 'bilgiyi bilimsel kılan şey nedir?' sorusunun cevabını vermeye çalışarak bilimin çerçevesini çizer.¹⁸

Burada "yöntem" (method) ve "metodoloji" (methodology) terimlerinin ayrımını vurgulamak gerekir. 'Yöntem', bilimsel faaliyetin ayrılmaz bir parçasıdır. Faaliyetin oluşumuna eş zamanlı olarak var olur. Metodoloji ise bu yöntemleri inceler.

Sheila C. Dow'a göre metodoloji, teorilerin formülasyon yöntemidir. Bilginin kesinsizlik koşulları altında yaratılma yoludur. İktisatçılar bireyler ve bireyin toplu davranışları hakkında teoriler geliştirirken, metodoloji de iktisadın nasıl teori yaratacağını gösterir. Metodolojistler "disiplinin teknik prosedürlerini araştırırlar".¹⁹

Yöntemin bilinçli olarak izlenmesi zorunlu değildir. Hatta zaman zaman belirli bir sonuca ulaşan kimselerin bile hangi yöntemin izlendiği konusunda tartıştığı görülebilir. 'Metodoloji' (yöntembilim) de bu noktada ortaya çıkar. Metodoloji, söz konusu alanda hangi yöntemlerin izlendiğini inceler ve benzer sonuçlara ulaşmak için ne yapılması gerektiğini söyler. Daha geniş bir ifadeyle; metodoloji, gerçekliğin anlaşılması için bilgi üretilmesinde kullanılan yöntemleri inceleyen bilim dalı, ya da verilen amaca ulaşılması için ne tür araç ve yöntemlerin kullanıldığı veya kullanılması gerektiği konusunda geliştirilen bir kavramsal sistemdir.²⁰

Metodoloji, "pozitif" ve "normatif" olarak ikiye ayrılır. İktisatta ilk olarak John Neville Keynes'in yapmış olduğu bu ayrımın yaygın olarak kullanılması, Milton Friedman'ın önemli çalışması "Pozitif İktisadın Metodolojisi"nin yayınlanmasından sonra olmuştur. Friedman bu makalesinde pozitif bilimin amacını şöyle tanımlar: "*İlke olarak pozitif iktisat, her türlü etik pozisyondan ya da normatif yargıdan bağımsızdır. Keynes'in söylediği gibi, 'olması gereken' ile değil 'olan' ile ilgilenir.*"²¹

Normatif iktisat ise *olması gerekeni* bulmaya odaklanır. Bu yönüyle değer yargılarını da analize katar. Bu da kaçınılmaz olarak ahlak, inançlar, toplumsal değerler gibi sosyal faktörleri devreye sokacaktır.

Pozitif – normatif ayrımında ön plana çıkartılan taraf, her zaman pozitif metodoloji olmuştur. İktisadın 'nesnel' bir bilim olduğu iddiası, ahlaki bir yargılamayı gerektiren

¹⁸ Demir, **a.g.e.**, s.17-18.

¹⁹ Sheila C. Dow, **The Methodology of Macroeconomic Thought: A Conceptual Analysis of Schools of Thought in Economics**, 2.ed., Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 1996, p.9.

²⁰ Demir, **a.g.e.**, s.20-21.

²¹ Milton Friedman, "**The Methodology of Positive Economics**", **The Philosophy of Economics – An Anthology**, Ed. By. Daniel M. Hausman, 2nd. Ed., USA, Cambridge University Press, 1994, p.181.

'normatif' metodolojiyi dışlar. Genel olarak iktisatçıların bu yaklaşımının alternatif tüm yaklaşımları dışlayarak ideolojik bir amaca hizmet ettiği iddia edilmektedir. Disiplinin savunucuları pozitif iktisatta ısrar ederken 'bilimsel olan' için kendi ölçütlerini koyup gerçekliğin algılanışını biçimlendirirler.²²

Bu yaklaşım doğrudan bölüşüm ile ilgili sonuçlar doğuracağından insanın günlük yaşamını derinden etkiler. Pozitif bir bilim olma iddiası; yoksulluk, eşitsizlik, sömürü gibi kavramları göz ardı etmeyi (ya da disiplinin ilgi alanının dışında olduğunu ilan etmeyi) gerektirir. Halbuki bu kavramlar doğrudan ekonomik yaşamı biçimlendirir. Bu anlamda metodoloji politik sonuçlar doğurur.

Bir bilim dalı, kendisini kanıtlamak ve egemenliğini kurmak için insanları ikna etmek zorundadır. Bunu da bilim felsefesi ve metodoloji ile sağlar. Bilim, rakibine karşı üstünlük sağlamak için metodolojiye ihtiyaç duyar. Bu yüzden de metodoloji; meşrulaştırma ya da sorgulama ihtiyacı gündeme geldiğinde önem kazanır.

Metodolojinin bu 'meşrulaştırma' işlevinin yanında, mevcut durumu 'koruma' ve 'sürdürme' işlevi de büyük bir önem taşır. İktisat metodolojisi, bilimin alanını tanımlarken mevcut sistemi veri alan, dahası onu sürdürmeye hizmet eden bir yaklaşım sergiler. Bu nedenle, daha geniş kapsamlı bir tanım yapılırken, metodolojinin ideolojik anlamı da vurgulanmalıdır. Bu yönüyle metodoloji, *'bilim insanlarının tercihlerini akla uygun hale getirmeyi sağlayan ilke, kural ve söylemler bütünü'* olarak da tanımlanabilir.

Ne var ki, tüm bu önemli fonksiyonlarına karşın metodoloji, iktisat disiplini içinde çoğunlukla zaman kaybı olarak görülür. Bu görüşün sahiplerine göre iktisatçının yapması gereken, üzerinde hemfikir olunmuş (egemen) teoriyi tartışmasız biçimde kabul edip disiplinin çerçevesi içindeki çalışmalara odaklanmaktır.

Tony Lawson, egemen iktisatçıların sık sık metodoloji veya felsefenin iktisat biliminde geçersiz olduğu sonucuna vardığını ve bu çalışmalarını aktif biçimde engellediğini vurgular. Egemen iktisat dergileri, metodoloji makalelerini yayınlamakta gönülsüz davranırlar. Araştırma fonları da bu tür çalışmalara verilmez. Bununla birlikte, aynı iktisatçılar açık metodolojik tartışmalardan kendilerini uzak tutamazlar. Lawson'a göre, egemen iktisatçılar arasında, metodolojinin vazgeçilebilir bir şey olduğunun düşünülebilmesi bile büyük bir problemdir. Ayrıca metodolojiye en çok karşı çıkanlar bile tartışmalarda kendilerini metodolojik pozisyonlarını savunurken bulurlar.²³

²² Demir, **a.g.e.**, s.26.

²³ Tony Lawson, **Economics and Reality**, London, Routledge, 1997, p.11.

Örneğin Frank Hahn 1984'de metodoloji üzerine yazmıştır ama 1992'de Cambridge'den emekli olurken öğrencilerine matematiğin yerini tartışmalarını ve metodoloji üzerinde kafa yormalarını tavsiye etmiştir. Metodoloji üzerine yazmış olmaktan ise pişmanlık duymaktadır:

*"Metodoloji tıpkı 'ilk günah' gibi peşimizi bırakmayacaktır ve Blackhouse, benim de bir günahkar olduğumu söylerken haklıdır. Bunu hiç yapmasaydım belki daha iyi olurdu. ...Genç iktisatçılara tavsiyem, metodoloji üzerinde zaman kaybetmekten kaçınmaları, bunu fazla düşünmemeleridir...."*²⁴

Kuhn'un paradigmatik çerçevesi bu konuda aydınlatıcıdır. Bilim çevresinin araştırmacıdan beklediği, paradigmanın belirlediği problemleri çözmektir. Paradigmanın kendisinin sorgulanması, o paradigmaya bağlı çevrenin istemediği bir şeydir.

Boland ise metodolojinin bu şekilde dışlanmasını pozitivistlere bağlar. İktisadın yarım yüzyıldan uzun bir süre önce benimsediği pozitivism, bilimsel aktiviteyi tek anlamlı uğraş olarak değerlendirirken felsefe ve metodolojiyi dışlar. Bu durumda teori 'işe yarar' tek faaliyet olarak görülür.²⁵

Lawson'a göre normatif metodolojiye karşı olan iktisatçılar, bu görüşlerini savunurken önemli çelişkilere düşerler. Örneğin egemen iktisatçıların görüşü şöyledir: Eğer metodolojistler iddialarını disiplinin 'dışından' verilerle destekliyorsa söyledikleri disiplinin ilgi alanına girmez demektir. Eğer, aksine, iddialarını disiplinin 'içinden' alırlarsa bu da taraf tuttıkları anlamına gelir.²⁶

Bu şekilde ifade edildiğinde bu iddianın her iki ayağının da yanlış olduğu görülebilir. İlk iddiaya göre, iktisat için metodolojik bir öneri yalnızca belirli, tarihsel olarak tanımlı, pratikleri de içeren sosyal formlardan, bu yüzden de iktisadın dışarısından çıkartılabilir. Gerçekten de bir alandaki sonuçların ve eğilimlerin otomatik olarak diğer bir alana uygulanabileceğini varsaymak için hiçbir neden yoktur ama sorunların çerçevesini çizmek ve uygulama biçimlerini göstermek yine de olanaklıdır. İnsanlar benzetmelerden yola çıkarak akıl yürütür. Bilimde düşünceler bir alandan diğer alana sık sık taşınır. Örneğin psikolojik bir bozukluk keşfedildiğinde, tıpçılar da buna yol açabilecek bir virüs üzerinde çalışmaya başlarlar. Eğer bazı bilimsel pratikler bir alanda aydınlatıcı olmuşsa, hemen diğer bir alanda da uygulanabilir olup olmadığı araştırılmaya başlanır. Bu yüzden bir alanda felsefenin önemli olduğu varsayıldığında, diğer bir alanda da önemli olduğunu varsaymamak için hiçbir *a priori* neden yoktur.

²⁴ A.e., p.12.

²⁵ Lawrence A. Boland, **Critical Economic Methodology: A Personal Odyssey**, London, Routledge, 1997, p.146.

²⁶ Lawson, a.g.e., p.44.

İkinci iddiadaki sorun ise şudur: Bilim felsefesinin tek alternatifi felsefenin dışlanması değildir. Çağdaş iktisatçıların teorik eğilimleri ne olursa olsun bu iktisatçıların uygulamalarının tamamı, bilim odaklı felsefeler tarafından desteklenir. Metodoloji, üstü kapalı ya da tanınmamış bir bilgiyi açık hale getirerek her zaman bir katkı yapabilir. Çelişkili konuları aydınlatılabilir ve bu taraf tutmak değildir.²⁷

1.2 İktisadın Doğal Bilimler ile İlişkisi

1.2.1. İktisadın Temellerinin Fizik İle İlişkisi

İktisat, erken dönemlerinden itibaren fizikten ciddi biçimde etkilenmiştir. Merkantilist ve fizyokrat düşünürler iktisadi olaylara ilişkin gözlemlerini yaparken aynı dönemde fizikte yaşanan gelişmeleri de izlemişlerdir. Daha sonra Smith ve takipçileri de aynı yolu izleyerek fiziğin evrenine uygun bir dünya kurgulamışlardır.

İktisadın fizik ile olan bu ilişkisi, marjinalist devrim döneminden itibaren daha da güçlenmiştir. Dönemin iktisatçılarının tümü fizik bilimine hayranlık duymuştur. Marjinalizmin Walras gibi savunucuları, mekanik biliminden yola çıkarak iktisadi bir model kurmaya çalışmıştır. Fizikte potansiyel enerji, dışarıdan bir etki olmadığı sürece parçacıkların ne yönde hareket edeceğini işaret eden bir vektör alanı olarak gösterilebilir. Bunun iktisattaki karşılığı, mal/hizmet uzayında hareket eden bireylerdir. Uzamsal koordinatlar da mal/hizmet miktarını gösterir. Fayda, bireyin hareket edeceği vektör alanını sembolize eder.²⁸

Fakat bu benzerlik ancak bir noktaya kadar sürdürülebilir. Fizikte bir vektör alanı olarak potansiyel enerji, partiküllerin hareketinin tahmin edilebilmesini sağlar ve kinetik enerji kavramına kapı açar. Enerjinin korunumu kanunu, potansiyel enerji ile kinetik enerjinin toplamına uygulanır. Fizik teorisinin gücü ve matematik kullanımının etkinliği, enerjinin korunumu yasasından kaynaklanır.²⁹

Bunun iktisattaki karşılığında, eğer fayda, bireylerin mal/hizmet uzayındaki potansiyel hareketlerini gösterecekse, “kinetik enerji” de tüketicinin harcamalarına karşılık gelecektir. Bu yüzden de, “enerjinin korunumu” kanununun mutlak karşılığı, “fayda + harcamanın korunumu” olacaktır. Ancak bu iktisadi olarak anlamsız bir kavramdır ve fizik ile olan benzerlik bu noktada çöker. Sonuçta ortaya, fizikten bazı matematiksel

²⁷ A.e., pp.44-45.

²⁸ Frank Ackerman, “Still Dead After All These Years: Interpreting the Failure of General Equilibrium Theory”, (Çevrimiçi)

http://ase.tufts.edu/gdae/publications/working_papers/stilldead.pdf 19 Ekim 2004. pp.9-10.

²⁹ A.e.

parçaları ödünç almış ama bütünsel teoriyi karşılamayan bir model çıkar. Üstelik iktisatçılar fizikten statik analizleri almışken daha karmaşık olan dinamik analizden de uzak durmuşlardır.³⁰

İktisatçının fizik teorisini kendisine uyarlamakta başarısız olması, her iki araştırma alanı arasında büyük farklar olmasından kaynaklanır. Araştırma alanı toplum olan bir disiplinin model olarak fizik bilimini seçmiş olması dikkat çekicidir. Bu seçimin nedeni, doğal bilimlerin prestijli konumuna duyulan hayranlıktır. Fizik, Newton'dan itibaren bilim dünyasında kesinliğin ve doğruluğun en büyük sembolü olmuştur. Bilime olan hayranlık ve güven, ilk olarak fiziğin başarısıyla kazanılmıştır. İnsanların daha önce açıklayamadığı ve bu nedenle tanrısallık attettiği birçok olay, doğal bilimlerin son birkaç yüzyıl içindeki bulguları sayesinde anlaşılır hale gelmiş, insan bu bilgisiyle doğayı anlamaya ve böylece kontrol etmeye başlamıştır. Böylece doğal bilimler, insana bu gücü kazandıran araç olarak büyük bir saygı uyandırmıştır.

İktisadın fizik ile benzer bir bilim dalı olduğuna inanan birçok iktisatçı vardır. İktisat ile fiziği birleştirmeyi amaçlayan iktisatçıların kurduğu "Econophysics"³¹ isimli grup, internet sitelerinde görüşlerini şöyle ifade eder:

"İktisat ile fiziksel bilimler arasındaki ilişkinin uzun ve ilgi çekici bir tarihi vardır. Geçmişin öne gelen iktisatçıları, Newtoncu fiziğin ve mekaniğin başarılarından ciddi biçimde etkilenmiştir. Ne var ki, toplumun çıkarlarına ilişkin çok sayıda problem söz konusu olmasına karşın fizikçiler ile iktisatçılar arasındaki ilişki hiçbir zaman güçlü olmamıştır. Fizikçiler ile iktisatçıların daha fazla iletişim kurması, ancak son dönemlerde gerçekleşmiştir. Bu site, statik fiziğin ve nonlineer dinamiğin güçlü yöntemlerini makroekonomik modellemeye ve finansal piyasalar analizine uygulayan Econophysics'e adanmıştır".

İktisadın doğduğu günlerde fizik bilimi, Newton'un katkısıyla büyük bir atılım yapmıştır. Smith öncesinde bazı merkantilist ve fizyokrat yazarlarda görülen mekanik toplum yaklaşımı, fiziğin iktisat alanındaki yansımadır. Kendiliğinden düzen anlayışı da evrenin şaşmaz uyumunun yaptığı bir çağrışımdır. Daha sonra bu anlayış, neoklasiklerle birlikte genel bir denge modeli üzerinde gelişecektir.

Boulding, iktisat biliminde Newton fiziğinin ve gök mekaniğinin taklit edilmesini "bilimselci" bir hareket olarak tanımlar. Aslında her bilgi alanının değişik bir karakteri vardır ve bunların hepsi farklı metodolojiler gerektirir. Deneysel metodolojiler beklenmedik olayların çok az görüldüğü yerlerde, örneğin kimyada kullanılabilir. Gök

³⁰ A.e.

³¹ <http://www.econophysics.org/>

mekaniği gibi parametrelerin değişmediği sistemler, parametrelerin sürekli değiştiği sosyal sistemlerden çok daha farklı metodolojiler gerektirir.³²

Buna karşın iktisada doğal bilimlere yaklaşıldığı gibi yaklaşmak konusunda bir ısrar vardır. Bunun temel nedeni, doğa bilimlerinin bu yöntemi kullanarak başarıya ulaşmış olmasıdır. Ne var ki, tüm gözlemler, doğal dünya ile sosyal dünya arasında çok büyük farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Hayek de, doğa bilimlerinin yöntemi olan pozitivismi, doğacak sorunları göz ardı ederek sosyal bilimlere uygulamayı “bilimselcilik” olarak isimlendirir. Sosyal bilimci, “kapitalizm” ve “emperyalizm” gibi kavramları geçici kuramlar olarak görmeli ve onları gerçeklerle karıştırmamalıdır. Bilimselci yaklaşım, bireysel faaliyetleri belirleyen sübjektif kavramlardan yola çıkmaya korktuğu için, popüler genellemelerden başka bir şey olmayan bu kavramları gerçek olarak ele alma hatasına düşer.³³

Mekanik ile iktisada ilişkin benzetmede bir partikülün koordinatları, bireyin sahip olduğu mal miktarlarına karşılık gelir. Aslında bu ilk adımda bile büyük farklar vardır. Fizikte partiküller üç boyutlu uzayda hareket ederler. Bu teoremin iktisattaki karşılığı ise, modern endüstriyel ülkelerde binlerce farklı ürünü ve bu yüzden binlerce farklı boyutu içeren modellerdir. Walras'ın zamanında bile, genel denge modelinde binlerce boyut bulunması gerekmiştir. Bu sıradan bir ekonomide test edilebilecek bir model değildir. Matematiksel olarak üçten fazla boyutlu sistemlerle çalışmanın çok zor olduğu bilinmektedir. Özellikle dinamik analizde üçüncü boyuttan sonra işler hızla karmaşıklaşır. Bu durumda iktisadın onbinlerce boyutlu sistemlerinin çözülmesi çok zordur.³⁴

Ayrıca böyle bir durumda tüketici tercihi teorisinin de hiçbir akla uygun yanı kalmayacaktır. Steve Keen kayıtsızlık eğrisi analizinde 30 ürünlük bir gruptan 10'dan az birim satın alındığını düşünecek olursak, göz önünde tutulması gereken kombinasyonların sayısının 10^{30} olacağına dikkat çeker.³⁵ Bu rakam, en gelişmiş bilgisayarların bile yıllarca işlem yapmasını gerektirecek bir matematiksel hesaplama gerektirmektedir.

³² Kenneth E Boulding, “A Note on the Meaning of “Scientific”, **Methodus**, Vol3, No:1, June 1991 (Çevrimiçi) <http://www.econmethodology.org/methodus/pdf/v3n1/v3n1p32.pdf> 19 Ekim 2004.

³³ Ayşe Buğra, **İktisatçılar ve İnsanlar - Bir Yöntem Çalışması**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989, s.109.

³⁴ Ackerman, **a.g.e.**, pp.11-12.

³⁵ Steve Keen, “**Guerrien'in Sorusuna İki Bakış**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.78.

Neoklasik teori, fizikteki enerjinin karşılığı olarak faydayı kullanmıştır ama fayda ile enerji arasında da ciddi farklar vardır. Fizikte aynı potansiyel enerji alanları, tüm partikülleri aynı biçimde etkiler. Böylelikle partikül gruplarının hareketleri tahmin edilebilir. İktisatta ise, her bireyi farklı bir fayda fonksiyonu etkileyerek grup davranışını öngörülemez kılar. Herkesi paralel etkileyen ortak güçler yoktur. Bu da aslında Walrasçı genel dengenin ampirik içerikten yoksun olduğunu gösterir.³⁶

Tüm bu uyumsuzluklar, fizik ile iktisadın dünyasının birbirine benzemediğini göstermektedir. Bu durumda iktisatçıların tercihi, olabildiğince benzerlik kurup fiziğin araçlarını (matematik) kullanarak analize devam etmek olmuştur. Böylece doğal dünyadan farklı bir alana doğal bilimin araçlarıyla yaklaşan bir disiplin kurulmuştur.

Sheila C. Dow, doğal bilimlerle iktisat arasındaki farkları 4 kategoride toplar:

- 1- İktisatta deney yapmak neredeyse imkansızdır çünkü deney çevreden soyutlanamaz. Bu yüzden gözlem kaynağı diğer bilimlerden farklıdır.
- 2- Toplum sürekli değişim geçirir ve oluşturulan teoriler tarih içinde değişik açıklama güçlerine sahip olur. “Evrensel kanun” kavramı bu yüzden çok sınırlıdır.
- 3- İnsan, diğer bilimlerin araştırma nesnelere oranla çok daha karmaşıktır. Davranışı sistematik değildir ve formülasyonu zordur.
- 4- İktisatçının dünya görüşü, insan davranışlarına ilişkin evrensel bir görüşe sahip olmasını engeller. İktisatçının “doğru” insan anlayışı, kendisini nesnel bir gözlem yapmaktan alıkoyar.³⁷

Bu farklılıklar, metodoloji konusunda da tartışmalara yol açar. Sosyal bilimlerin metodolojileri değerlendirilirken egemen iki grup yaklaşım vardır: Birinci grup sosyal bilimlerle doğal bilimlerin aynı yöntemleri kullanabileceğini savunur. Bu görüş “metodolojik monizm” olarak bilinir. İkinci grup ise doğal ve sosyal bilimlerin kendilerine özgü metodolojiler benimsemesi gerektiğini savunur. Bu görüş de “metodolojik düalizm” olarak bilinir.³⁸

İktisatta egemen olan ortodoks görüş, metodolojik monizmi tercih etmiştir. Bu görüşe göre iktisat doğal bilimin yöntemleri ve araçlarıyla hiç sorunsuz incelenebilir. Pozitivizmin iktisattaki konumunu belirleyen de bu ön kabul olmuştur.

³⁶ Ackerman, **a.g.e.**, pp.12-13.

³⁷ Dow, **a.g.e.**, pp.38- 40.

³⁸ Demir, a.g.e., s.28.

1.2.2. Pozitivizm ve Sosyal Bilimler

Pozitivizme göre, tüm bilimsel etkinlikler yalnızca deneyle doğrulanan gerçek olaylardan yola çıkmalıdır. Bilim dünyasında bu görüşün büyük bir prestiji vardır. Bununla birlikte toplum bilimleri söz konusu olduğunda, pozitivizmin yeri de bazı soru işaretleri yaratmaktadır. Özellikle 20. yüzyılda pozitivist düşüncede yaşanan gelişmeler, iktisatçıların bir kısmı tarafından şüpheyile karşılanmıştır.

Alan Woods ve Ted Grant'a göre, mantıksal pozitivizm bugün bilim dünyasını olumsuz biçimde etkilemektedir. Çağdaş toplumlarda işbölümünün geldiği nokta, dar kapsamlı uzmanlaşmayı ve indirgemeciliği ön plana çıkartmıştır. Bilimi doğru biçimde yönlendirmeye yardımcı olabilecek yeterli bir felsefe de yoktur. Bugün kendisine "bilim felsefesi" ismini yakıştıran *mantıksal pozitivizm*, felsefi bir tarikattan farksızdır ve bilime içine düştüğü zorluklardan çıkmakta yardım edebilecek durumda değildir. Hatta tam tersine, işleri daha da kötüleştirmektedir.³⁹

Ayşe Buğra mantıksal pozitivizmi sorgularken bu düşüncenin ortaya çıktığı özel koşullara işaret eder. Mantıksal pozitivizm, iki dünya savaşı arasında o dönemde bilimde büyük bir sıçrama yapan Viyana'da ortaya çıkmıştır. Hızla çöken toplumu kurtarmak için Viyana düşünürleri, geleneksel değerlere dört elle sarılmıştır. Bu dönemde boş inançlar, sübjektivist felsefe ve akıl dışı akımlar gittikçe artmıştır. Bunlar o dönemde Avrupa'da faşizmin de habercisi olmuştur. Mantıksal pozitivizm de bu ortamda ve toptan bir temizlik amacıyla ortaya çıkmıştır. Öznel deneyimlerin paylaşılabilirliğinin olmaması, bu deneyimlerden yola çıkarak genellemelere gidilmesini engellemiştir. Mantıksal pozitivistler bunu aşmak için temel önermelerin öznel değil, herkesin paylaşabileceği maddi gerçeklikle ilgili gözlemlere dayandığını savunmuştur. Önermelerin kabul edilebilirliğini de bu gözlemler belirler. Bu yüzden pozitivistlere göre doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasında konu açısından bir fark yoktur. Her iki alanda da kuramların reddi veya kabulü, aynı yöntemle dayanarak, temel önermelere indirgeme yoluyla gerçekleşir. Öznellik bilim dışıdır.⁴⁰

Karl Popper ise bu çabalara saygı duymakla birlikte mantıksal pozitivistlerin ölçütlerinin katılığını ve eleştiriye kapalılıklarını eleştirir. Mantıksal pozitivistler "ampirik gerçeklerle kanıtlanma" yolunu seçerken Popper "ampirik gerçeklerle yanlışlanma" yöntemini savunur. "Bütün kuğular beyazdır" önermesi mantıksal pozitivistlere göre bilimseldir, çünkü beyaz kuğuların varlığı bunu ispatlamaya yeter. Popper burada önemli olanın beyaz kuğular olmadığını, binlerce kuğu içinden tek bir siyah kuğu görülmesinin

³⁹ Alan Woods, Ted Grant, **a.g.e.**

⁴⁰ Buğra, **a.g.e.**, s.101-104.

önermenin yanlış olduğunu göstereceğini söyler. Bu yüzden önermenin gerçeklikle ilgisini kuran şey doğrulanabilirliği değil yanlışlanabilirliğidir.⁴¹

Böylece bilimden “doğru” kavramı atılmış olur. Artık yalnızca yanlışlanıncaya kadar varlığını sürdüren iddialar söz konusudur. “Mutlak doğruluk”, “mutlak gerçeklik” gibi kavramlar bilimle bağdaşmaz.

Bir teori arka arkaya geçtiği sınamalardan başarıyla çıkarsa, artık geçici olarak ‘doğru’ kabul edilmeye başlanır ama Popper’in “yanılabilirliği” bizi gerçeği keşfettiğimizi ilan etmekten alıkoyar. Her şeyin her zaman yanlış olma olasılığı vardır. Kesin sınamaların zor olduğu durumlarda bile bilim adamı hangi sonuçların teoriyi çürüteceğini açıkça ortaya koymalıdır.⁴²

Böylece bilimsel düşünce, “doğrunun putlaştırılmasına” karşı çıkmış olur. Tüm kuramların yanlışlanmaya açık bir kapı bırakmaları gerekir. Böylece hiçbir iddia kendisini “mutlak gerçeklik” olarak göremez.

Mantıksal Pozitivistler, içinde buldukları çok özel tarihsel koşullar nedeniyle anlamlıyı anlamsızdan ayırma çabası içinde bilim alanını ‘kurtarılmış bir bölge’ olarak kavramsallaştırmıştır. Ancak bu yaklaşım, doğal bilim ile sosyal bilimin aynı yöntemlere sahip olması gerektiği inancını güçlendirerek sosyal bilimlerin önünü tıkamıştır.

Yöntemsel düalistler bu yaklaşıma karşı çıkar: Sosyal bilimlerin yöntemleri doğal bilimlerinkinden farklı olmalıdır. Sosyal gerçekliği kavramak için bu gerçekliğin ona anlam veren düşünceler ve kavramlardan oluştuğunu kabul eden bir yaklaşım gerekir. Aksi halde, sosyal bilimci birbirinden kopuk gözlemlerden yola çıkarak toplumsal olguları açıklayamayacaktır.⁴³

Thomas Kuhn bu katı ölçütleri bir ölçüde yumuşatmıştır. Kuhn’un görüşlerinde sübjektivizmin yeri ağır basar. Bilim çevresinin kendine özgü görüşlerinin bütünüyle belirleyici olduğunu savunur. Hatta bilim insanının muhafazakarlığı gibi son derece içsel faktörlerin önemli olduğunu, bu nedenle bilimsel ortamın sanıldığı kadar eleştirel olmadığını vurgular.

Bu görüşte pozitif-normatif ayrımı yoktur. Bilimsel araştırmada değer yargıları çok önemlidir ve “doğru” denilebilecek tek bir bilimsel yöntem yoktur. Bilimsel teorileri

⁴¹ Buğra, **a.g.e.**, s.117-118.

⁴² Bruce J Caldwell, “**Popper’ı Netleştirmek**”, (Çev: Ömer Demir), **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s.191-195.

⁴³ Buğra, **a.g.e.**, s.105.

değerlendirecek evrensel bir temelden de bahsedilemez. Öndeyi, açıklama, tutarlılık, varsayımların basitliği gibi ölçütler teorilerin değerlendirmesinde kullanılabilir ama seçiminde belirleyici değildir. Bilimsel faaliyet metafizik temele dayanır. Bir bilimsel teorinin tüm varsayımlarının ampirik geçerliliği test edilemez. Bu yüzden bazıları metafizik önermelerdir. Bilim adamları kural koyucu metodolojiler izlemezler. Matematiksel analiz kadar kanaat, inanç, güven, retorik ve iknaya da başvururlar.⁴⁴

Disiplinimizde ise günümüzde pozitif iktisadın tartışmasız bir üstünlüğü vardır. Ders kitapları ilk sayfalarda pozitif-normatif iktisat ayrımına gitmekle birlikte, içerik her zaman pozitif iktisattır. Boland'a göre, tüm ders kitapları pozitif-normatif ayrımı yapar ama gerçek yaşamda bu ayrımı destekleyecek pek bir şey bulunamaz. Friedman da bu ayrımı reddeder ve tüm "olması gereken" (ought) sorularının bir "olan" (is) duruma dayandığını savunur. Friedman'ın bu yaklaşımı normatif iktisadı reddettiği ve yalnızca pozitif iktisadı savunduğu şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁵

Boland, pozitif iktisadın standart çalışma tipini de şöyle tarif eder: 'Pozitif' bir analizde girişten sonra "Model" başlığıyla bir bölüm bulunur ve ardından "Ampirik Sonuçlar" başlığı gelir. Son olarak da "Sonuç" bölümü yer alır. Bu evrensel bir formattır ve neredeyse tüm dergi editörleri bu formatı kabul eder. Neredeyse tüm biçimsel ifadeler, pozitif iktisat olarak görülür. Önce varsayımlar açık biçimde ifade edilmeli, maksimizasyon ve piyasa dengesine dayanmalıdır. "Test edilebilecek" en az bir eşitlik olmalıdır. Ayrıca çalışmamız istatistiksel test yöntemlerinin kullanımına açık olmalıdır.⁴⁶

Bu standart çalışma biçimi, disiplinin ileri gelen yayınlarına ve fakültelerdeki çalışmalara bakıldığında kolaylıkla görülebilir. Bu da pozitivizmin iktisatta ne kadar başarılı olduğunun iyi bir göstergesidir. Fakat bu standart çalışma tipinin ulaştığı sonuçlar bir kısım iktisatçı tarafından eleştirilir. Bu görüşe göre, bu modeller iktisadı gerçek dünyadan tamamen koparmıştır.

Lawson'a göre, iktisat metodolojisine karşı ortodoks düşmanlığın arkasında da pozitivist yaklaşım vardır. Pozitivist durumda metodoloji açıktır. Gerçeklik deney yoluyla tanımlanabildiği için tüm deneyler kesin olarak ele alınabilir. Burada bilimsel ve ahlaki eleştiriye yer yoktur.⁴⁷

⁴⁴ Turan Yay, "İktisat Metodolojisinde Gelişmeler Üzerine Düşünceler", **İktisat Dergisi**, No:365, Mart 1997, s.47.

⁴⁵ Lawrence A. Boland, **Critical Economic Methodology: A Personal Odyssey**, London, Routledge, 1997, pp.114-116.

⁴⁶ Boland, **a.g.e.**, pp.125-126.

⁴⁷ Lawson, **a.g.e.**, pp.35-42.

Bu nedenle mevcut durum her zaman korunur. Bunun sonucu da muhafazakar bir ideolojidir. Ortodoks uygulama ve pozitivist perspektif sürdürülür ve metodolojinin ve felsefe gibi diğer disiplinlerin yararı reddedilir.

1.2.3. Sosyal Dünyanın Yapısı

Sosyal mekanizmalar sürekli değişim içindedir ve sosyal yapılar doğal yapılara göre zaman ve yer koşullarına çok daha fazla bağımlıdır. Bir fizikçi aynı kuvvetle aynı doğrultuda fırlatılan bir taşın İstanbul'da da Londra'da da aynı şekilde hareket edeceğini söyleyebilir ama bir iktisatçı, bu iki şehirdeki firmaların aynı biçimde davranacağını söyleyemez. Sosyal bilimin bulguları yerel olabilir. Doğal bilimler kişiden kişiye değişmeyen gerçekliği sorgularken, sosyal bilimler çok hızlı ve kişiden kişiye ya da toplumdaki topluma değişen mekanizmaları ve yapıyı inceler. Bu nedenle araştırma alanı açısından aralarında belirgin farklılıklar vardır.

Doğal dünyada sabit olgusal düzenlilikler kontrollü deney ortamında var olur. Sosyal dünyada ise kontrollü deney olanağı yok denecek kadar azdır. İnsan ve sosyal yapı var olmak için birbirine ihtiyaç duyar. İkisi de bir diğerine indirgenemez ya da diğeriyle açıklanamaz. Eğer insan davranışının açık karakterini veri alacak olursak (her bireyin davrandığının tam aksine de davranabileceğini varsayarsak) sosyal yapının yalnızca açık bir sistem içinde var olabileceği sonucuna varırız. Sonuç olarak iktisadi kanunlar, eğilimler olarak yorumlanmalıdır. Bu eğilimlerde olgusal düzenlilikler çok ender olarak görülür.⁴⁸

André Orléan sosyal dünyayı; bireylerin bilgilerinin, inançlarının, çevrelerindeki algılayış biçimlerinin ve davranışlarına ilişkin nedenlerinin de etkilediğini ve bu faktörlerin sürekli olarak değişim geçirdiğini vurgular. İnsan sürekli öğrenir ve yenilenir: Gelecek hiçbir zaman geçmişin tekrarı değildir. İnsan dünyasında dün gerçekleşmiş olan, yarın neler olacağını bize söylemez. Örneğin iktisadi rekabet sürekli olarak yeni ve tahmin edilemeyen koşullar doğurur. Böylece disiplinin dayandığı yöntemler itibarıyla kesin sonuçlara varmak da mümkün olmaz.⁴⁹

Örneğin ücret teorisine göre asgari ücret düzeyi yükseltilecek olursa nitelsiz işçi istihdamı azalacaktır. Bir ankete göre iktisatçıların %90'ı bu kanunun geçerliliğine inanmaktadır. Ayrıca, bir ürünün fiyatı yükseldiği zaman talebinin düşeceğini söyleyen talep kanunu da bunu gerektirir. Bundan daha temel bir iktisadi gerçeklik yoktur. Ne var ki David Card ve Alan Krueger isimli iki iktisatçı, birbirinden farklı Kuzey Amerika

⁴⁸ Lawson, **a.g.e.**, p.32.

⁴⁹ André Orléan, "Humility in Economics", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 5, March 2001, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue5.htm 19 Ekim 2004.

örneklerinde minimum ücretlerin yükselmesi durumunda niteliksiz işçilerin istihdamının sabit kaldığını ya da yükseldiğini gözlemlemiştir. Teori bunu açıklayamaz. Bunun nedeni, ekonominin son derecede karmaşık bir ilişkiler ağından ibaret olmasıdır. Örneğin faizlerde bir yükseliş yerli paranın değerinin yükselmesine yol açabileceği gibi, tam tersine de yol açabilir. İktisadın evrensel kanunları yoktur. Yalnızca çok değişken mekanizmalar vardır. Mevcut bir durumun analizini yaparken ekonomik şartların, kurumların ve mevcut durumu hazırlayan diğer koşulların da hesaba katılması zorunludur.⁵⁰

Sosyal dünyanın içinde bulunduğu sonsuz evrimi anlamayan bir iktisat, başarılı olmasını sağlayacak çok önemli bir gerçeği göz ardı ediyor demektir.

Douglass C. North'a göre iktisadi değişme; öncelikle insanoğlunun nicelik ve niteliğinde; ikinci olarak insanoğlunun bilgi stokunda ve bu bilginin kullanımında ve üçüncü olarak toplumun kurumsal yapısında meydana gelen değişimin bir sonucudur. Dolayısıyla, tam bir ekonomik değişim teorisi, bu üç boyutu bütünleştirmelidir. Bir iktisadi sistemin gerçekliği, hiç kimse tarafından tam olarak bilinemez. Buna karşın insanlar bu gerçekliği anlamak için hem bir pozitif model, hem de nasıl çalışması gerektiğine ilişkin normatif bir model inşa eder. Toplumdaki inanç sistemi büyük ölçüde belirleyicidir. Politika yapıcıların inançları, kurumların yapılarını belirler. Ortaya çıkan bu kurumsal sistem, bireylerin kararları üzerinde ciddi sınırlamalar oluşturur.⁵¹

Toplumun kurumsal yapısı iktisadi ilişkileri belirler. İnsanlar belirsizlik ortamında karar alır. Bunu her zaman akla uygun yöntemlerle (rasyonel karar alma mekanizmasıyla) yapmazlar. Çoğu zaman, devreye inançlar ve ideolojiler de girer.

North'a göre, insanlar her gün sonuçları itibarıyla belirsiz olan inançlar ve politikalar geliştirir. Günümüzde bilişsel bilimlerin insan beyninin bilgisayar gibi değil de, örüntü temelli çalışma biçimine sahip olduğunu göstermektedir. Zihnin doğal ağları aşamalı olarak dünyayı yorumlayacak örüntüler kurar. İnsanlar dünya ile ilgili kavrayışlarını, belirsizlikleri azaltmak için çevrelerini yapılandırmak amacıyla kullanırlar.

“Sonuç olarak ortaya çıkan kurumsal yapı; formel kurallar, informal kısıtlar ve bunların uygulama özelliklerinin bir bileşimidir. Formel kurallar ile anayasalar ve yasaları, informal kısıtlar ile de davranış normları, uyuşumlar ve tavırları belirleyen kuralları kastediyorum. Kurumlar, siyasi ve iktisadi girişimciler saadetlerini etkileyecek yeni fırsatlar gördüklerinde veya yeni tehditlere karşı tepki koydukları zaman, çoğunlukla aşamalı olarak, değişirler. Kurumsal

⁵⁰ A.e.

⁵¹ Douglass C. North, “İktisadi Değişim Sürecini Anlama”, (Çevrimiçi) <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi18/1803.htm> 20 Ekim 2004.

*değişim, formel kurallarda, informal normlarda veya ikisinden herhangi birinin yaptırım gücünde meydana gelecek bir değişimin sonucunda ortaya çıkar”.*⁵²

Burada egemen iktisadın yerleşik bakış açısından oldukça farklı bir anlayış söz konusudur. Sosyal dünyaya ilişkin her zaman geçerliliğini koruyan evrensel yasalar yoktur. İktisadi ilişkiler zaman içinde değişir ve iktisadın araçları da bu doğrultuda değişmek zorundadır.

*“(Bu yaklaşım ile iktisatçılar arasındaki genel görüş arasındaki fark) ...birçok iktisatçının geçmişe dayalı olarak model oluşturulabileceğine (buna modelin Bayesci güncelleştirilmesi demektedir) ve bu modellere bakarak bugün ve gelecekle ilgili doğru politikalar geliştirebileceğimize inanmasıdır. Bu, eğer gelecek geçmişe benzerse işler.... Ancak dünya aynı kalmamakta, uyguladığımız politikalarla on bin yıldır gerçekliği değiştirmeye devam ediyoruz.... Eğer dünya değişiyor ve kolayca icabına bakamayacağımız yeni durumlar ortaya çıkıyorsa ve geçmişte kullandığımız araçları, en azından hiç eleştiriye tabi tutmadan kullanamayacak isek, o zaman önemli olan şey bugünü ve geleceği yanlış kavrayacağımızı bilmektir”.*⁵³

Bu görüşe göre, sahip olduğumuz teoriler karmaşık dünyamızın aşırı biçimde basitleştirmeleridir ve büyük eksiklikler taşırlar. Zaman geçmesine rağmen geçerliliğini korumak çok zordur. İnançlar (dinsel, politik, ahlaki vb.) insanın belirsizlik karşısında geliştirdiği savunma yöntemleridir ve bunlar da kesin olarak doğru cevaplar vermezler. Üstelik dünya değiştikçe inançlar da değişmek zorunda kalacaktır.

Bu belirsizlik fikri, fizik bilimindeki bulgularla da desteklenmektedir. Fizikteki gelişmeler doğal dünyada da zaman içinde değişmeyen ve bütünüyle eksiksiz biçimde gözlemlenebilen (ve öngörülebilecek) olguların var olmadığını göstermektedir.

1.2.4. Kuantum Fiziği ve İktisat ile İlişkisi

Sosyal dünyanın değişkenliğinden bahsederken doğal dünyanın değişmez bir yapı sergilediği de düşünülmemelidir. Fizikte 20. yüzyıl içinde yaşanan gelişmeler, Newton fiziğinin tahtını ciddi biçimde sarsmıştır. Fizik biliminin temellerinin yerinden oynaması, diğer bilimlere de etkilemiştir. Klasik sosyal bilimlerin yöntemleri, yani pozitif ve yarı-deneysel tümevarım yöntemi, hipotez testi, tesadüfi örnekleme, lineer modeller gibi çabalar, sosyal dünyanın karmaşıklığı karşısında yetersiz kalmaktadır. Fizikteki gelişmeler ise iktisatçıya yepyeni kapılar açmıştır. Kaos ve kuantum teorileri, birçok iktisatçı tarafından yeni bir sosyal bilim üretmenin temel araçları olarak görülmektedir.

⁵² A.e.

⁵³ A.e.

Newton değişmez bir yasayı bularak büyük bir entelektüel başarıya imza atıp çağının tüm bilim adamlarını etkilemiştir. Smith de Newton'un yönteminin toplum bilimlerinde de uygulanabileceğine ilişkin Hume'un önerisini benimsemiştir. Böylece evrendeki uyuma karşılık gelen toplumsal bir düzen kurgulamıştır.⁵⁴

Görünmez el, piyasa mekanizması, Quesnay'in tablosu, arz-talep eşitlikleri ve benzeri her şey bu denge anlayışına dayalı fiziğin ürünüdür. Örneğin Newton'un çekim yasasının cisimleri yönlendirmesi, görünmez elde somutlaşır. Hareket yasasının hipotetik sürtünmesiz hali, piyasanın dengeden saptığında hiçbir engelle karşılaşmadan yeniden dengeye dönmesi olarak iktisatta kendisini gösterir. Bir sonraki güneş tutulması hatasız hesaplanabildiği gibi, bir yıl sonraki enflasyon da hesaplanabilir. Böylece 'her şey olacağına varır' düşüncesi hakim olmuştur. 'Bırakınız yapınlar' düşüncesi de bu zihniyetle desteklenmiştir.⁵⁵

İktisadın 19. yüzyılda klasik mekanikten aldığı denge kavramı, neoklasik iktisadın temelini oluşturmuştur. İktisatla birlikte tüm diğer sosyal bilimler de aynı yolu izlemiştir. 19. yüzyılın bilimsel hiyerarşisinde fiziğin tartışılmaz lider konumu, diğer tüm bilim dallarını fiziği temel almaya zorlamıştır. İktisatçılar piyasaların istikrarı, arz-talep ve denge gibi kavramlarla bu fiziksel dünyayı kopyalamaya çalışmıştır. İstikrar ve denge, iktisadın vazgeçilmez kavramları olurken düzensizlikler, krizler ve belirsizlikler disiplinden dışlanmıştır.

1900'lerde ise Kuantum fiziğindeki gelişmeler ve 1950'lerde kaos teorileri, pozitif bilime ilişkin soru işaretlerini artırmıştır. Yeni bilimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, organik dünya görüşü mekanik dünya görüşünü eleştirmeye başlamıştır. Kaos teorisi lineerleştirme eğilimimizi, Kuantum fiziği ise mekanistik neden-sonuç ilişkilerini sorgular. Ayrıca determinizm de eleştirilir. Kaos, basit olayların basit şeylere neden olduğu anlayışını yıkıp basit şeylerin çok karmaşık ve büyük olaylara neden olabileceğini (örneğin, kelebek etkisi) kanıtlamıştır.⁵⁶

Kuantum fiziğinin bulguları, iktisadın geleneksel anlayışıyla çelişir. İktisadın aksine, atom altı evreninde denge yoktur. Sürekli bir değişim vardır. Madde sürekli değişir. Hiçbir zaman aynı şekilde ve aynı yerde kalmaz. Üstelik iktisadın "nesnel" olduğu iddiasına karşın kuantum fiziği, evrenin hiçbir zaman eksiksiz biçimde gözlemlenemeyeceğini söyler.

⁵⁴ Necip Çakır, "İktisatta Ortodoksinin Kökenleri Üzerine", **İktisat Dergisi**, No:348, Nisan 1994, s.75.

⁵⁵ Murat Ali Dulupçu, "İktisattaki Paradigmik Dönüşüm: Kozmik İktisattan Kaotik Ve Kuantum İktisadına Geçiş", **İktisat Dergisi**, No:389, Mayıs 1999, s.40.

⁵⁶ **A.e.**, s.41.

Örneğin Kuantum fiziğinde araştırmamızın her zaman sübjektif olacağına ilişkin çarpıcı bir sonuca ulaşılmıştır. Bulunan yanıtlar, araştırma yöntemiyle ilgilidir. Atom-altı parçacık evreninde bir parçacığın hem hızını hem de kütlesini belirlemek imkansızdır. Gözlemci kütleyi belirlerse, deney araçları, hızın kesinlikle belirlenemez biçimde değişmesine yol açar. Bu da doğa bilimlerinin bile sübjektif olduğunu gösterir. Bu nedenle teori öznel ve paradoksaldir. Atom altı evren holistik bir yapı içindedir. Parçalar birbirinden ayrılarak incelenemez. Birbirinden kilometrelerce uzaklaştırılan parçacıklar bile davranışlarında korelasyon sergiler.⁵⁷

Atom altı parçacıklar alıştığımız dünyanın yasalarına uymazlar. Bu nedenle atom altı dünyada gündelik yaşamdaki düşünce biçimleri de geçerliliklerini yitirir. Biçimsel mantığın “siyah veya beyaz” ya da “evet veya hayır” gibi kategorilerinin bu istikrarsız ve çelişkili gerçeklikle ilgisi yoktur. Yapılabilecek tek şey, olasılıklardan bahsetmektir. Artık biçimsel mantığın öncüllerinden hareket edilemez. Örneğin (A=A) denemez. Özdeşlik Yasası uygulanamaz, çünkü tekil parçacıkların “kimlikleri” saptanamaz. Burada “A”, hem “A” olmakta, aynı zamanda “B” de olabilmektedir. Bu nedenle, bir elektronun konumunu ve hızını, biçimsel mantığın kesin tarzında “tespit etmek” imkânsızdır.⁵⁸

Böylece atomistik anlayış da geçersiz kılınır. Hiçbir parça bütünden ayrı incelenemeyeceği gibi hiçbir birey de toplumdan ayrı incelenemez. Kaos, mekanistik bilimin indirgemeci anlayışına karşı holistiktir. Sistemleri kendi bütünsellikleri içinde değerlendirir.

Tek bir parçacığın tam konumunu ve hızını bilmek imkansızdır ama çok sayıda parçacığın davranışını öngörmek kolaydır. Koşulların dizilişi, bir noktada inorganik maddeden organik maddeye doğru bir sıçramaya yol açar. Bu sıçrama, bütünün kendini oluşturan parçalardan fazlası olduğunu gösterir. Bir insanı ikiye ayırırsanız artık o bir insan değildir. Klasik fizik lineer mantığıyla bütünü parçalarının toplamı olarak algılamak kuantum fiziğinin nonlineer mantığı, tam tersini savunur. Atomlar yan yana geldiğinde kendisinden daha fazlasını oluşturur.⁵⁹

Fizikçi Ilya Prigogine, büyük tartışmalar yaratan “Kesinliklerin Sonu” isimli kitabında, doğal bilimlerde bile hiçbir şeyin kesin olduğunun iddia edilemeyeceğini savunmuştur. Fizikteki gelişmeler, klasik bilimlerin tüm algı biçimlerini yıkmıştır.

⁵⁷ A.e., s.42.

⁵⁸ Alan Woods, Ted Grant, a.g.e.

⁵⁹ A.e.

Klasik bilim düzene ve kararlılığa önem verir. Oysa artık gözlem düzeyinde kararsızlığın temel bir işlev taşıdığı bilinmektedir. Bununla birlikte çoklu seçim ve sınırlı öngörü kavramları da ortaya çıkmıştır. Bu kararsız dinamik sistemler hem klasik fiziğin hem de kuantum fiziğinin daha da gelişmesine yol açmıştır. Artık geçmiş ile gelecek arasında simetri yoktur. Geleneksel fizik, eksiksiz bilgiyi ve kesinliği birbirine bağlar. Başlangıç koşullarının verilmesi yeterlidir. Gelecek bu koşullara göre öngörülebilir. Değişkenlik kabul edildiğinde ise doğa yasaları yeni bir anlam kazanır. Bundan böyle 'yasalar' yerine 'olasılıklar' söz konusudur. Kısacası 'kesinlikler' ortadan kalkmıştır.⁶⁰

Geleneksel fizikte başlangıç koşulları verildiğinde doğa, teorik olarak kontrol edilebilir. Yenilik, seçim, kendiliğinden hareket, dengesizlik gibi kavramlar ise kabul edilemez. Halbuki yaşam ancak dengeden uzak bir evrende mümkündür. Tersinmez süreçler doğada yapıcı bir işlev yüklenirler. Dinamik bir genişleme, bu süreçlerin meyvesidir. Kararsızlık ve kaos gibi kavramlar doğa yasalarının yeniden formülasyonunu gerektirir. Formülleştirme artık determinist yasalardaki gibi tahminlere değil, olasılıklara dayanacaktır.⁶¹

Newtoncu bilimin temel yaklaşımı, çok küçük etkilerin göz ardı edilebileceği yönündedir. Küçük etkiler büyük sonuçlara yol açmaz. Klasik bilim çerçevesinde istatistiksel değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkileri, regresyon denklemleri ile incelenir. Bu denklemlerde açıklayıcı değişkenlerin belirleyici bir rolü vardır. Daha açık bir ifadeyle, bazı nedenler diğerlerine göre daha önemlidir. Önemsiz ve ihmal edilebilir nedenlerin oluşturduğu açıklanamayan değişkenlik, hata terimleri içinde toplanır.⁶²

Yeni bilim için ise, bazı nedenlerin diğerlerinden daha önemli oldukları söylenemez. Denge noktasından çok küçük bir sapma, fonksiyonu çok farklı bir noktaya götürebilir. Bu anlamda bir ya da birkaç değişkeni ön plana çıkarıp bunların 'açıklayıcı' olduğunu, diğerlerinin ise bir hata terimi içinde toplanacak kadar önemsiz olduğunu söylemek olanaksızdır.

Kusursuz bir nedensel ilişkiler kümesi yoktur. Bir trafik kazası düşünelim. Kazaya neden olan kişi bir saniye erken yola çıksaydı, vitesi bir saniye erken atsaydı, daha önceki davranışlarında gecikme yaratacak tek bir olay gerçekleşseydi kaza gerçekleşmezdi. Burada kazayı engelleyebilecek nedenlerin sayısı sonsuzdur. İşte bu

⁶⁰ Ilya Prigogine, **Kesinliklerin Sonu: Zaman, Kaos ve Doğa Yasaları**, Haz: İbrahim Şener, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2004, s.10-11.

⁶¹ **A.e.**, s.29-30.

⁶² Necmi Gürsakal, "Yeni Bilim", (Çevrimiçi) <http://www.isguc.org/necmihoca1.htm> 20 Ekim 2004.

yüzden kaza zorunlu değil, tesadüfidir. Kazayı etkileyen milyonlarca bağımsız faktör vardır ve bunlar belirlenemez.⁶³

Bu nedenle evrenin düzenli olduğunu ve bütünüyle belirlenebileceğini iddia eden klasik görüş bizi yanlış sonuçlara götürecektir. Gerçek evrende karmaşıklık, kaos ve belirsizlik hakimdir.

Amerikalı meteorolog Edward Lorenz, bir bilgisayar simülasyonunda hava durumuna ilişkin yapıları incelerken bilgisayarında sürekli olarak değişen ama aynı koşulları tam anlamıyla iki kez asla tekrarlamayan koşullardan oluşan bir sürekli dizi üretmeyi başarmıştır. Lorenz, yalnızca üç değişkenden yola çıkarak “kaos” yaratmıştır. Bu hava simülasyonlarında çok çok küçük değişkenlerle oynamak bile çok büyük hava değişikliklerine yol açabilmektedir (kelebek etkisi). Woods ve Grant dünyadaki en büyük hava tahmin bilgisayarı olan Avrupa Orta-vadeli Hava Tahmini Merkezindeki bilgisayarların saniyede 400 milyon hesaplama yaptığını, bu bilgisayarın dünyanın her tarafından her gün 100 milyon farklı hava ölçümü alıp on günlük bir tahmin yapabilmek için kesintisiz üç saat boyunca bu verileri işlediğini ama yine de iki ya da üç günün ötesinde yapılan tahminlerin spekülatif olduğunu vurgular. Hava durumunda altı ya da yedi günü aşan tahminler hiçbir değer taşımaz.⁶⁴

Kaos teorisi, karmaşık nonlinear sistemlerin öngörülebilirliğine belli sınırlar koyar. Artık kesinlik değil, olasılık söz konusudur. Burada klasik matematiğin de sınırları vardır.

Doğa yasalarının istatistiksel bir formülasyonu, Mandelbrot'un “fraktal” olarak isimlendirdiği genelleştirilmiş fonksiyonların bulunduğu yeni bir matematiksel malzeme gerektirmiştir. Poincare de dinamik sistemlerin çoğunun integrallerinin alınamayacağını kanıtlamıştır. Rezonanslar determinizmin kopmasına yol açar ve zaman simetrisi bozulur. Mevcut matematik bu konuda çözüm getiremez. Bu nedenle, matematiğin günümüzdeki yeni araştırma konuları bu alanlara yönelmiştir.⁶⁵ Prigogine'e göre integrali alınabilir sistemler yalnızca birer istisnadır. Klasik mekanikteki denklemlerin geçerliliği bütünüyle sınırlıdır. Bizi çevreleyen dinamik sistemlerin çoğu, integrali alınamaz sistemlerdir. Çevremizdeki doğanın düzenli, zamana oranla simetrik olan Newtoncu dünyayla çok az ilgisi vardır.⁶⁶

Dengeden uzak sistemlerde dengesizliklerin sönümlenmesi kesin değildir. Dengeleyken doğa yasaları evrenseldir. Dengeye yakinken de öyle sayılır ama

⁶³ Alan Woods, Ted Grant, **a.g.e.**

⁶⁴ **A.e.**

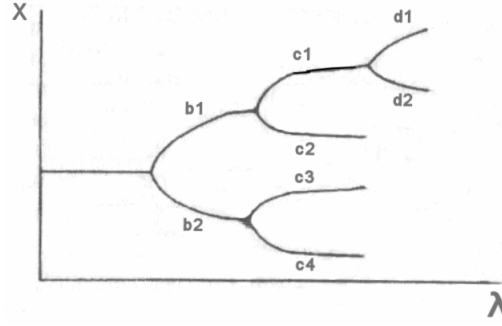
⁶⁵ Prigogine, **a.g.e.** s.40-48.

⁶⁶ **A.e.**, s.142-144.

uzaklaşmaya başladıkça doğa yasaları spesifikleşir. Dengeden uzak madde, kararsızlıkların başlıca rol oynadığı bir yapı kazanır. Yani madde etkin duruma geçer. Sistem dengeden uzak işleyiş noktalarından birini seçer. Seçim, hiçbir şeyin bu çözümlerden birine öncelik vermediği anlamına gelir.⁶⁷

Şekilde görüldüğü gibi, süreç bir noktaya kadar kararlı biçimde giderken daha sonra çatallı biçimde ikiye ayrılır. İki yeni kararlı çözüm oluşur.

Şekil 1.1. Dengesiz Sistemlerde Çatallanmalar.



Kaynak: Ilya Prigogine, “Kesinliklerin Sonu”, s.76.

Evren hala kurulmaktadır ve gelecek verilmemiştir. Bilimde kesinliklerin olmamasının nedeni de budur. Bugün basit dinamik sistemleri izole etmek ve kuantum ile klasik mekanik yasalarını doğrulamak olanaklıdır ama bu yasalar her zaman sadeleştirmelere ve idealizasyonlara karşılık gelir. Evren dev bir termodinamik sistemdir ve bütün düzeylerde kararsızlık ve çatallanmalar vardır.⁶⁸

Mehmet Altan'a göre, içinde bulunduğumuz dönemde kuantum fiziği, kaotik ve belirsiz bir dünyanın varlığını ispatlamaktadır. Buna karşılık iktisat, klasik dönemin fiziğinin ürünüdür. Örneğin muhasebe sistemi, sanayi döneminin muhasebesidir. Bilgi çağının ekonomik faaliyeti bu muhasebe sistemiyle açıklanamaz. Fizikteki gelişmeler, matematiği de değiştirmektedir. Bu nedenle iktisadın nereye gittiğini fiziğe bakarak görebiliriz. Bu paradigma geride kalacak ve yeni oluşacak iktisadın temelinde kuantum fiziği yer alacaktır. Bununla birlikte bu gelişmeler fiziği geriden takip edecektir. Bu dönüşüm sürecinde felsefenin de büyük katkısı olacaktır.⁶⁹

⁶⁷ A.e., s.76.

⁶⁸ A.e., s.80.

⁶⁹ Sevgi Güran, Nail Satlıgan, Ercan Eren, Mehmet Altan, “İktisat Bilimi Nereye Gidiyor?”, **İktisat Dergisi**, No:401-402, Mayıs-Haziran 2000, s.23-24.

Gürsagal, Kuantum fiziğindeki gelişmelerin izinden giden yeni bilimin geleneksel bilim ile farklarını şu şekilde özetler:⁷⁰

Tablo 1.1. Geleneksel bilim ile yeni bilim anlayışının karşılaştırılması

Newtoncu Bilim	Yeni Bilim
Düzen	Düzensizlik
Kestirilebilir sonuçlar	Kestirilemez sonuçlar
Bu yüzden deterministik	Bu yüzden olasılıksal
Bilimsel yasalar geçerli	Olasılık ve basit kurallar geçerli
Mekanik bir evren	Düzensizliğin düzeni hakim
Gelecek, geçmiş tarafından belirlenebilir	Gelecek, geçmiş tarafından belirlenemez
Basit , doğrusal sistemler	Karmaşık, doğrusal olmayan sistemler
Hesaplaması çok basit	Orantılı olmadığı için hesaplaması güç
300 yıl önce bulundu	30 yıl önce bulundu
Düzenli hareket: Denizlerin, Ay'ın günlük etkileri, türbülânstaki akışkanlık	Düzensiz hareket: Hava durumu, altındaki dalga ve akıntıları, sayısız nicelleştirilemeyen, kestirilemeyen etki.
İndirgemeci yaklaşım	Bütünsel, küresel yaklaşım

Kaynak: Necmi Gürsagal, “Yeni Bilim”

Bu yeni bilimsel anlayış, iktisada bakışımızı da kökten değiştirecektir. Kuantum fiziği belki iktisatta doğrudan uygulanamayabilir ama metodolojik bir dönüşüm sağlaması mümkündür.

İlk olarak, gözlemcinin gözlenen olguyu değiştiriyor olması, “gözlemci” yerine “katılımcı” kavramını ön plana çıkartır. İkinci olarak, sistemler tek bir birim gibi hareket eder ve sürekli değişir. Üçüncü olarak, Ceteris Paribus yaklaşımı, yani indirgemecilik, evreni küçük tanımlanabilir parçalara indirgediği için daha kolay anlamayı sağlamaz, aksine anlamayı güçleştirir. Dördüncü olarak, insan kaos teorisindeki gibi karmaşık ve belirsizdir. Homo Economicus gibi ‘belirli’ tipler iktisat için uygun değildir. Son olarak, insan çevresinden soyut biçimde incelenemez.⁷¹

300 yıldır fizik lineer sistemlere dayandırılmıştır. Gerçekte, doğanın büyük bir bölümü lineer bir düzende işliyormuş gibi görünür. Klasik mekaniğin doğayı yeterince tarif edebilmesinin nedeni de budur. Ne var ki, doğanın büyük bir bölümü lineer değildir ve lineer sistemler aracılığıyla anlaşılabilir. Ekonomi, kaotik yükseliş ve çöküş döngüleriyle nonlineer bir yapı arz eder. Nonlineer bir denklem, gerçeğin düzensiz, çelişkili ve kaotik doğasını dikkate alır.⁷²

⁷⁰ Gürsagal, **a.g.e.**

⁷¹ Dulupçu, **a.g.e.**, s.43-44.

⁷² Alan Woods, Ted Grant, **a.g.e.**

Gürsakaal'a göre de, doğrusal modeller çok kesin oldukları için değil, fakat matematiksel olarak kolay kullanılabilirlikleri için kabul edilmişlerdir. Ekonominin matematiksel modelleri, doğrusal bir çerçeveye sıkışmıştır. Oysa, gerçek hayatta, modellerdeki değişkenler karşılıklı olarak kuvvetli ve doğrusal olmayan bir şekilde etkileşirler.⁷³

Bu yeni bakış açısı, iktisadi alışık olduğumuz kuramlarından ve metodolojik pozisyonundan kopartacaktır. Böylelikle dünyanın karmaşıklığını kabul eden ve bu karmaşıklığı anlamak için dizayn edilmiş yeni araçlar ortaya çıkacaktır. Yeni bilim doğrultusunda biçimlendirilecek olan iktisat, bambaşka bir temele oturacaktır:

Tablo 1.2. Geleneksel İktisat ile Yeni İktisadın Karşılaştırılması

Eski İktisat	Yeni İktisat
Azalan getiriler.	Artan getiriler.
19. yüzyıl fiziğine dayalı.	Biyolojiye dayalı.
İnsanlar özdeştir.	İnsanlar ayrı ve farklıdır.
Her şey istikrar içindedir.	Ekonomi hep zamanın eşiğindedir.
Konuyu yapısal bakımdan basit görür.	Konuyu karmaşık görür.
İktisat fiziğe benzer bir bilimdir.	İktisat yüksek bir karmaşıklık bilimdir.

Kaynak: Necmi Gürsakaal, "Yeni Bilim"

Kaos teorisinin ortaya çıkışı, bilim dünyasında son yıllarda bir şeylerin değişmeye başladığının göstergesidir. Birçok bilim insanı, artık kör bir noktaya gelip dayandıklarını kabul etmektedir. "Parçaların" peşinden koşan bilim insanları "bütünü" tamamen unutacak kadar uzmanlaşmaya başlamıştır. Bu da deney ve teorik akıl yürütmenin gerçeklikten gittikçe uzaklaşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu yeni yönelimin iktisadi da baştan aşağı değiştirmesi kaçınılmazdır. Bununla birlikte, doğal bilimlerin sosyal bilimlere nüfuz etmesi belirli bir gecikmeyle olur. İnsanlığın gündemine yeni paradigmanın pratik olarak girmesi gerekir. Bunun için ise zamana ihtiyaç vardır.

1.3. Tümdengelsel Yöntem

1.3.1. Tümdengelim ve İktisat

Tümdengelsel yöneme göre bir olayı ya da durumu açıklamak, bazı sınırlayıcı koşullardan ve evrensel kanunlardan çıkarım yapmaktır. Bunlar örneğin, 'x olursa, y olur' gibi mutlak ilişkiler gerektirir. Matematiksel fonksiyonlarda olduğu gibi, önceden bilinen veriler kullanılarak sonuca ulaşılır.

⁷³ Gürsakaal, a.g.e.

Tümdengelimsel modelin açıklama anlayışı bazı öncül koşullara ve evrensel “kapsayıcı kanunlara” ihtiyaç duyar. Suyun 0 derecede donmasını ‘kanun’ olarak ele alırsak, arabamızın radyatörünün donmuş olmasını tümdengelimsel yöntemle göre şöyle açıklayabiliriz:

I1 - radyatör dün su doluydu

I2 - radyatörüm sızıntı yapmıyor

I3 - ısı dün gece 0 derecenin altındaydı.

L1 - su 0 derecenin altında donar.

P1 - radyatörüm bu sabah buzla doludur.

Bu yaklaşım egemen iktisadın yöntemini tanımlar. Burada tümdengelimsel yöntem, üstü kapalı olarak “evrensel anlamda geçerli” kabul edilir. Heterodoks okullar sesini yükseltse de, egemen iktisadın içinde tümdengelimsel yöntemin geçerliliği hiç sorgulanmaz.⁷⁴

1890 yılında ‘Politik Ekonominin Kapsamı ve Metodu’ kitabını yayınlayan John Neville Keynes’e göre politik ekonominin üç değişik anlamı vardır: İlk olarak politik ekonomi, pozitif bir bilimdir. Daha açık bir ifadeyle, “nedir” sorusuyla ilgilenen bir sistemli bilgiler bütünüdür. ‘Kuralları’ ve düzenlilikleri’ keşfetmekle ilgilenir. İkinci olarak, politik ekonomi normatif bir bilimdir ve ‘ne yapılması gerekir?’ sorusunu araştırır. Son olarak ise politik ekonomi, belirli bir amaca yönelik kurallar bütünü olarak ‘sanat’ niteliğindedir. Keynes’e göre iktisatçı, yalnızca ‘pozitif’ yönle ilgilenmelidir. Diğer yönler iktisatçının ilgi alanına girmez. İktisat matematiksel bir bilimdir ve matematik demek tümdengelim demektir. Bununla birlikte, istatistiksel yöntemler de önemlidir ve bu da tümevarım anlamına gelir. Varsayımların seçimi basit ve yalın olmalı, ama gerçekçilikten de ödün verilmemelidir.⁷⁵

Neoklasik iktisat, Marshall’dan itibaren ‘kaynakların etkin dağılımı’ çerçevesinde tümdengelimsel yöntemle odaklanmıştır. Bu yönelimin en büyük nedeni, matematiksel yöntemlerin ön plana çıkmasıdır. Tümdengelim mekanik ilişkiler gerektirdiğinden, ‘kanun’ niteliğindeki mutlak ilişkilerin keşfedilmesi de iktisat disiplininde önemli bir yer kazanmıştır.

1.3.2. Tümdengelim Sınırları

Tümdengelim, kartezyen anlayışın sonucudur. Başlangıçta kabul edilmiş bir grup varsayımdan yola çıkılır. Örneğin tüm kuğuların beyaz olduğu kabul edilir ve daha sonra göreceğimiz ilk kuğunun beyaz renkli olacağı sonucuna varılır. Tümevarımda ise,

⁷⁴ Lawson, **a.g.e.**, p.18.

⁷⁵ Vural Savaş, **İktisatın Tarihi**, 4.basım. Ankara, Siyasal Kitabevi, 2002, s.636-637.

birçok beyaz kuğunun varlığı gözlemlenince tüm kuğuların beyaz olduğu sonucuna varılır. Gerçek dünyada siyah kuğuların da var olduğu düşünülürse, tümevarımın gözlem yeteneğimizin sınırları nedeniyle hatalı sonuçlar verdiği görülür. Bununla birlikte, birazdan göreceğimiz gibi, tümdengelimsel yöntemin “açık” sosyal dünyaya uygulanması da ciddi problemler doğurur.

Jacques Sapir’e göre iktisatta “doğal” ve “mutlak” kanunların var olması için gerekli koşullar gerçek dünyada karşılanamaz.

“(Doğal ve mutlak kanunların olması için) Ya iktisadi aktörler arasında yaratıcı bir etkileşim olmamalıdır (Cuma’nın gelişinden önce Robinson Crusoe’nun durumu) ya da bir aktörün davranış modelleri, içinde bulunulan durumdan bağımsız olmalıdır. İlk koşul bir toplumun ve bir ekonominin olmadığı anlamına gelir. İkincisi ise neoklasik iktisadın temel varsayımdır (tercihlerin içinde bulunulan koşullardan bağımsız, geçişli ve sürekli olduğu varsayılır).... Neoklasik meslektaşlarımız için çok yazıktır ki, tekrar tekrar yapılan testler tercihlerin koşullara bağlı olduğunu (Amos Tversky’nin çerçeve etkisi) ve ne geçişli, ne de sürekli olmadığını (bkz. Kahneman, Slovic ve Lichtenstein’in çalışmaları) yeterince göstermiştir. Bu testlerin sahte, eksik ya da herhangi bir şekilde yanlış olduğu kanıtlanmadığı sürece, meslektaşlarımızın çok düşkün olduğu Popper metodolojisi, iktisatta “doğal” ve “mutlak” kanunlar olmadığına ilişkin açık sonuç nedeniyle, kendilerini davranış modelleri hakkındaki bu temel varsayımı silmeye götürmeliydi”.⁷⁶

Ne var ki tümdengelimsel yöneme dayanış, ortodoks iktisatta sorgulanmaz bir yere sahiptir. Hatta bilimin merkezinde olduğuna o kadar inanılır ki, savunmaya bile gerek duyulmaz. Bu konudaki tüm eleştiriler göz ardı edilir. Tümdengelimsel yöneme bu bağlılığının nedeni, neoklasik iktisadın içinde bulunduğu güçlüklerden kurtulma isteğidir.⁷⁷

Kapalı deney ortamlarında mutlak ilişkilerin kurulabiliyor olması ve matematik kullanımının önünü açması, tümdengelimsel yöneme bu saygınlığını getirmiştir. Bununla birlikte, sosyal dünyada bu koşulları karşılayan çok az sistem vardır. Doğal dünyada laboratuvar koşulları altında diğer faktörleri kontrol altında tutarak deney yapma olanağına sahip olduğumuz için doğal bilimler kapalı sistem koşullarını daha fazla karşılar. “Kapalı sistemler”; sınırları tanımlanabilen, içerdiği değişkenler ve ilişkiler bilinen ya da “bilinebilir” olan yapılardır. İktisatta kapalı sistemin en bilinen örneği, genel denge modelidir. Sosyal dünya sürekli değişen ve evrimleşen yapısıyla “açık” bir sistemdir. Açık sistemlerde ise kesin olarak bilinemezlik söz konusudur. Bu bilinemezlik kaosa kadar gidebilir. Sistem içinde tüm faktörler birbirini organik olarak etkiler.

⁷⁶ Jacques Sapir, “**James Galbraith’a Bir Yanıt ve Tartışmaya Bir Katkı**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.49.

⁷⁷ Lawson, **a.g.e.**, pp.91-92.

1.3.3.Olgusal Düzenlilikler

İktisatta tümdengelimsel yöntemin gereği olarak tüm teorinin “x olursa y olur” gibi mutlak ilişkilere dayanması, teorilerin geçerliliklerinin çok özel koşullara bağlı olmasını gerektirir. Bunlar ‘olgusal düzenliliklerin’ var olduğu koşullardır ve yalnızca kapalı sistemlerde var olabilirler.

Ortodoks teorinin aksiyomları son derece genel bir biçimde ifade edilse de, bu genel iddialar, çoğu zaman gerçek sosyal dünyamızın olgusal düzenlilikleri olarak yorumlanır. Örneğin “firmalar kar fonksiyonlarını maksimize eder” gibi bir aksiyom, gerçek dünyanın olgusal bir düzenliliği olarak görülür. Genel olarak neoklasik iktisatçılar insan davranışlarıyla ilgili olarak olgusal düzenliliklerin var olduğunu ve keşfedilmeyi beklediğini kabul ederler. Ortodoks modellerde görülen tutarsızlıklar da, olgusal düzenlilikle ilgili yeterli bilginin henüz bulunmadığı durumlar olarak görülür. Model mükemmelle ulaştığında bu düzensizliklerin kalmayacağı düşünülür.⁷⁸

Tümdengelimsel yöntemde gerekli olan olgusal düzenlilik şu şekilde ifade edilebilir: *“Her y olayı için bir grup $x_1, x_2, x_3...x_n$ koşulu vardır ve bu x koşulları ile y olayı arasında bir bağlantı vardır”*. Bunların iktisattaki karşılığı da, teorideki kısıtlayıcı koşullar olacaktır. Egemen iktisat teorisi, karar birimleri üzerine kuruludur. Eğer bu karar birimlerini bütünüyle tanımlayan ve izole eden koşullar (içsel ve dışsal kapama koşulları) sağlanırsa, *y için $x_1, x_2, x_3...$ olayları garanti edilmiş olacaktır*.

Lawson’a göre ortodoks kuramcıların yaptıkları, bu kapama koşullarını karşılamak için izole edilmiş koşullarda hareket eden atomistik bireyler yaratmaktan başka bir şey değildir. Örneğin içsel kapama koşullarını (bireyin aynı koşullar altında aynı biçimde davranmasını) sağlamak için şunlar yapılmıştır: 1) İnsanı analizin tek birimi olarak ele almak 2) İnsan doğasını bireylerin “rasyonel” olduğu biçiminde tanımlamak 3) Bir hedef fonksiyon (kar, fayda vb.) belirleyip tek bir optimum (böylece yapılabilecek tek bir davranış) belirlemek.⁷⁹

Konuya bu açıdan bakıldığında, iktisatçıların metodolojik bireyciliğe ve rasyonellik aksiyomuna neden bu kadar inatla sarıldığını anlamak kolaylaşacaktır. Tüm bunların nedeni, içsel kapama koşulunu sağlama ihtiyacıdır.

⁷⁸ A.e., pp.93-95.

⁷⁹ A.e., p.100.

Ortodoks analizin dengeye olan düşkünlüğünün nedeni de budur. Tümdengelimsel yöntemin davranışsal düzenliliklere ve formel ifadelerle bağılılığı, kaçınılmaz olarak denge yaklaşımını gerektirmiştir.⁸⁰

Elbette iktisat için tek çözüm rasyonellik aksiyomu değildir. Önemli olan tek şey, karar birimlerinin belirli biçimde davranmasıdır. Yani ihtiyaç duyulan, tahmin edilebilir bir tek sonucun var olmasıdır.

Lawson son yıllarda ortodoks iktisatçıların tarih, biyoloji, sosyoloji, psikoloji gibi alanlara da vurgu yapmaya başlamasını yine bu tahmin edilebilirlik ihtiyacına bağlar. Günümüzde ulaşılan bilgisayar teknolojisi artık çok karmaşık hesaplamaların bile çok kısa bir sürede yapılabilmesini sağlamıştır. Bu da iktisatçıların şimdiye kadar kaçındıkları alanlara cesaretle girmelerinin yolunu açmıştır.⁸¹

Tümdengelimin iktisattaki en belirgin sonucu, matematiksel yöntemlerin kullanılması olmuştur. Her şey matematiksel olarak ifade edilebilir olmalıdır. Ölçülemeyen hiçbir şey analize katılamaz. Metodoloji de ahlak, politik tercihler, toplumsal kültür gibi ölçülemez faktörleri dışlayarak bu yapıya zemin hazırlar. Böylelikle tamamen olgusal düzenliliklere sahip bir yapı ortaya koyulur.

Tümdengelimsel yöntem, sonuçlarının doğruluğunu iki ayrı koşulun karşılanmasıyla saptamaya çalışır: a) sonuç gerçekten öncüllerden çıkmalıdır; b) öncüller doğru olmalıdır. Eğer her iki koşul da sağlanıyorsa, iddianın geçerli olduğu söylenir.⁸²

Alan Woods ve Ted Grant bu durumu şöyle eleştirir:

*“Tam olarak söyleyecek olursak, bu sorun, biçimsel mantık açısından, öncüllerin doğru ya da yanlış olmasının fark etmeyeceği bir sorundur. Sonuçlar öncüllerden doğru biçimde çıkarıldığı ölçüde, çıkarımın tümdengelimsel olarak geçerli olduğu söylenir. Önemli olan, geçerli ve geçersiz çıkarımları birbirinden ayırt etmektir. Böylece aşağıdaki iddia, biçimsel mantık bakımından, tümdengelimsel olarak geçerlidir: Tüm bilimcilerin iki kafası vardır. Einstein bir bilimciydi. O halde, Einstein'ın iki kafası vardı. Çıkarımın geçerliliği konuya zerrece bağlı değildir. Böylece biçim, içeriğin üzerine çıkarılır”.*⁸³

Sonuçta ortaya içsel olarak mükemmel derecede tutarlı ama gerçek yaşamla uyumluluğu tamamen öncüllere bağlı bir yapı çıkar. Öncüllerin gerçek dışı olması, modelin tutarlılığını etkilemez.

⁸⁰ A.e., p.37.

⁸¹ A.e., p.102.

⁸² Alan Woods, Ted Grant, a.g.e.

⁸³ A.e.

Öncüllerin doğrulanması da aslında sonsuz bir döngüye yol açar. Bir öncüller kümesini doğrulama süreci, otomatik olarak, yine doğrulanması gereken yeni bir sorular kümesine yol açar. Her öncül yeni bir kıyasa yol açar ve bu sonsuza kadar gider. Böylece, çok basit gibi görünen şeyin, son derece karmaşık ve çelişkili olduğu ortaya çıkar. Çelişkilerin en büyüğü ise biçimsel mantığın bizzat temel öncüllerinde yatmaktadır. Biçimsel mantığın temel yasaları şunlardır: 1) Özdeşlik yasası ($A = A$) 2) Çelişki yasası ($A \neq A'$) 3) Ara durumun dışlanması yasası ($A \neq B$). Bu yasalar ilk bakışta son derece anlamlı görünür. Daha yakından bakıldığında ise bu yasaların felsefi nitelikte sorunlar ve çelişkilerle dolu olduğu görülür. Öncelikle, her adımın öncekinden çıktığı zorunlu bir muhakeme zinciri kurmak doğru değildir. Çelişki yasası, özdeşlik yasasının yalnızca negatif [olumsuz] biçimde yeniden ortaya konuluşudur. Aynı şey ara durumun dışlanması yasası için de doğrudur. Söz konusu olan, yalnızca ilk satırın değişik biçimlerde yinelenmesidir. Her şey özdeşlik yasası temeline ($A = A$) dayanır ya da indirgenir. Sözde özdeşlik yasası, gerçekte bir totolojidir. Tanımlanması gereken kısımda, zaten içerilen şey sadece başka sözlerle yinelenmektedir. Daha açık bir ifadeyle, özdeşlik yasasının bir şey hakkında tek söylediği, o şeyin *o şey olduğudur*. Bu yüzden tek bir adım ileri gidilmez ve en genel ve boş soyutlama düzeyinde kalınır.⁸⁴

Ayrıca kuantum fiziğinin son yüzyıl içindeki bulguları, başka bir noktaya daha dikkat çeker: Evren sonsuz bir değişim içindedir. Bu da biçimsel mantığın geçerlilik alanının sorgulanmasını gerektirir.

Gerçekte “A”, “A”ya eşit değildir. Eğer bu iki harfi bir mercek altında incelersek, bunların birbirinden tamamen farklı olduğunu görürüz. Örneğin bir kilo şeker, asla bir kilo şekere eşit değildir. Daha hassas bir ölçüm, arada her zaman bir fark olduğunu gösterecektir. Hatta bir kilo şekerin kendisine eşit olduğunu bile söyleyemeyiz. Bütün cisimler; büyüklük, ağırlık, renk, vb. bakımından sürekli olarak değişirler. Madde asla kendisine eşit olamaz. Bu durumda, maddenin en azından “belirli bir anda” kendisine eşit olduğu iddia edilebilir ama “an” sözcüğünü gerçekte nasıl kavrayacağımız da net değildir. Bu sonsuz küçük bir zaman aralığı ise, bu durumda bir kilo şeker bu “an” sırasında kaçınılmaz değişimlere maruz kalır. Eğer “an” saf anlamda bir matematiksel soyutlama, yani bir sıfır zamanı ise, bu durumda da ‘her şeyin zaman içinde var olduğu’ gerçeğiyle çelişiriz. Zaman, varlığın temel bir unsurudur. Bu durumda $A=A$ demek, *bir şeyin değişmemesi, yani var olmaması halinde kendisine eşit olduğunu söylemektir*.⁸⁵

⁸⁴ A.e.

⁸⁵ A.e.

1.3.4. Kapama Koşulları

Lawson'a göre olgusal düzenlilikler, doğal bilimlerde bile ancak çok özel deney koşulları altında geçerlidir. Astronomi dışında bu tür düzenliliklerin sürekli gözlemlendiği bir alan yoktur. Kontrollü deney sonucunda edinilen bu gözlemler de, deney koşulları dışında başarılı biçimde uygulanamazlar. Kısacası olgusal düzenlilik, aşırı derecede ender bir durumdur ve genellikle yapay olarak türetilmiştir.⁸⁶

Bu nedenle "x olursa y olur" gibi yaklaşımların ciddi problemleri vardır. Düzenlilikler sınırlı koşullar altında var olduğuna göre, bu düzenliliklere dayanan bilim ve onun sonuçları da bu sınırlı koşullar altında gerçekleşecektir.

Lawson asıl kanunsal ilişkinin "*x olursa y olur*" biçiminde değil, "*eğer x olursa, gerekli koşullar karşılandığı sürece y olur*" şeklinde olması gerektiğini savunur. Olgusal düzenlilik kanunları, deneysel koşulların dışında olayların nasıl biçimlendirildiğini göstermez. Böylelikle deney koşulları altında gerçekleşen durumun gerçek dünyada da gerçekleşeceğini iddia etmek için hiçbir neden kalmaz. Bu nedenle yapılması gereken, kanunları değil "mekanizmaları" keşfetmektir.⁸⁷

Konu sosyal bilimlere gelince bu 'kanun' ve 'mekanizma' ayrımı daha da büyük bir önem kazanır. Sosyal gerçeklik, sürekli değişen insan aktörüne dayanır ve bu yüzden içsel olarak kapamalara uygun değildir. Bu anlayışa göre, kapamaları önkoşul olarak alan ve 'kanunlara' dayanan bir yaklaşımın başarısız olması doğaldır. Mekanizmalar ise doğru biçimde açıklanırsa, farklı koşullar altında bile tahmin edilebilen sonuçlar doğuracaklardır.

Sosyal dünyanın incelenmesi söz konusuysen olgusal düzenliliklerin sağlanması çok problemlidir. Yukarıda da vurgulandığı gibi, sosyal dünyanın sürekli değişken yapısı mutlak neden sonuç ilişkilerinin kurulmasını engeller.

İlk olarak, herhangi bir seçilmiş sonuç için belirli koşulların "açıklayıcı" olarak belirlenmiş olması, olgusal bir düzenliliğin belirlenmesi için yeterli değildir. Sosyal dünya gibi karmaşık bir sistem için y'yi etkileyebilecek başka bireyler, koşullar ve değişkenler var olabilir. Eğer y ile belirli koşullar arasında bir olgusal düzenlilik garanti edilmeliyse, izlenmesi gereken strateji, koşullar ve y üzerindeki potansiyel etkiler üzerine sınırlamalar getiren belirli bir yapı tanımlamaktır. Bazen söz konusu sistem diğer etkilere kapatılabilir. Bu tür sınırlamalara 'dışsal kapama koşulları' ismi verilir.⁸⁸

⁸⁶ Lawson, **a.g.e.**, p.27.

⁸⁷ Lawson, **a.g.e.**, pp.27-28.

⁸⁸ Lawson, **a.g.e.**, p.77.

Fleetwood'a göre iktisatta dışsal kapama koşulunun karşılanabilmesi için bütünüyle gerçekdışı varsayımlara ihtiyaç vardır.

*“DKK, (Dışsal Kapama Koşulu) sistemin kapanmaya zarar verecek her türlü dışsal etkiden soyutlanmasını sağlar. Bu, şu tür varsayımlarda bulunularak gerçekleşir: a) özellikle ekonomi kapasitesinin sınırlarına yaklaşılmışken gerçekdışı olan “diğer üretim faktörlerini tedarik edenler arzlarını çok ani biçimde ve hiç zahmetsiz artırabilirler” varsayımı, b) yüksek seviyede rekabetçi küresel pazarlarda oldukça zayıf olan “nihai ürün için talep elastikliği, firmaların ücret artışlarını tüketiciye yansıtabileceği kadar düşük olmalıdır” varsayımı. Bu yüzden DKK'yi sürdürmek, genellikle yalanlara gereksinim duyar”.*⁸⁹

Ne var ki, bir sistem dışsal etkilerden izole edildiyse bile, olgusal düzenlilik hala garanti değildir. Aynı koşullarla karşılaşan her birey, farklı içsel durumlar nedeniyle farklı davranacaktır.

Bireyin davranışı uyumlu olup olmadığına, iyimser mi kötümser mi olduğuna, en son ne zaman yemek yediğine ve bu tür binlerce faktöre bağlı olarak değişecektir. Bu nedenle, eğer bir olgusal düzenlilik garanti edilecekse, içsel yapıda da bazı sınırlamalara gitmek gerekir. Bu sınırlamalara ise ‘içsel kapama koşulları’ adı verilir.⁹⁰

Bireye yönelik böyle bir sınırlamanın en kolay yolu, her zaman tahmin edilebilecek bir davranış kalıbı belirlemektir. Her bireyin aynı dışsal koşullar altında aynı biçimde davrandığını iddia etmek, bu kısıtlamayı sağlar. Diğer bir deyişle, davranışlar mutlak neden-sonuç ilişkilerine indirgenmiş olur. Bu da iktisatta maksimizasyon ilkesi olarak kendini gösterir.

Steve Fleetwood da kapalı bir sistem oluşturmanın olanaksızlığını tartışırken içsel kapama koşulunun bireyin her zaman tahmin edilebilir davranışlar yapması için gerekli olduğunu vurgular:

“Sistemi kapatmak için bireylerin iç yapısının, bireyin (birey, üretim sistemi, firma ya da başka herhangi bir şey) her zaman aynı tahmin edilebilir biçimde tepki verecek şekilde yapay olarak biçimlendirilmesi gereklidir. İKK (içsel kapama koşulu) örneğin, emek ve sermayenin her yerde birbirine ikame edilebildiği varsayımlarla sürdürülür. Büyük ölçüde sabit sayıda bir işçi ekibinin büyük ölçüde sabit bir makine grubuyla üretim yaptığı bir durumda bir makinenin yerini bir işçiyle doldurmak çoğu zaman imkansızdır. İnsansı duyguların gerekli olduğu yardım faaliyetleri gibi üretim biçimlerinde makineler bir insanın yerini tutamaz. Bazı durumlarda sermayenin emeği ikame etmesi uygun da değildir: Yaşlı bir

⁸⁹ Steve Fleetwood, “Why Neoclassical Economics Explains Nothing at All”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 17, December 2002, article 2., (Çevrimiçi)
http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue17.htm 19 Ekim 2004.

⁹⁰ Lawson, **a.g.e.**, pp.78 –79.

hastanın özenle yıkanması için bir hemşirenin yerini makineler nasıl doldurabilir? ... Buna karşın, eğer her yerde ikame edilebilirlik varsayılmazsa oransal faktör fiyatlarında bir değişimin emeğin sermaye ile ikame edilmesine yol açtığı söylenemez ve işgücü talebi kanununu oluşturan olayların sabit birleşimi ortaya çıkamaz".⁹¹

Eğer bu koşullar karşılanmayacak olursa, olgusal düzenlilik gerçekleşmez. Bu da tımdengelsel yöntemin uygulanamayacağı anlamına gelir.

Elbette kapama koşullarının gerçek yaşamda karşılanamaz olması, bu koşullar altında kurgulanan teorilerin bütünüyle geçersiz olduğu anlamına gelmez. Düzenlilik savunulamaz bir tez olsa bile, sınırlı bir olgusal düzenlilik tesadüfen gerçekleşebilir. En azından bu olasılık, teorik olarak reddedilemez. Ne var ki, bu gerçek dışı koşullardan yola çıkmak bize dünya gerçeklerini anlamak için önemli araçlar sağlamaz.

Sistemin izole edilebilirliğini varsaymak gerçeklerden bütünüyle kopmaktır. Ekonomiler bütünüyle açıktır ve dünya ekonomisi; ticaret ilişkilerinden, bölgesel savaşlardan, kurumsal çözümlerden, tarımsal verimlilikten ve diğer milyonlarca faktörden etkilenir. Örneğin farklı kültürel ve politik ortamlarda var olan yatırımcılar için toplu düzeyde istikrarın olacağını söylemek ne kadar akla yatkındır? Daha da ötesi, bireylerin içsel yapısı göz önüne alınıp karmaşık bir karaktere sahip olduğu ve her zaman başka türlü davranma şansına sahip olduğu da düşünöldüğünde resim daha da bulanıklaşacaktır.⁹²

Fleetwood'a göre, sistemsel kapatmayı sürdürme ihtiyacı, çoğu zaman gerçekçiliği ikinci planda bırakır. Yanlış olduğu bilinen ama sistemi kapatan bir varsayımı benimsemek ile doğru olarak bilinen ama kapamaya uymayan bir varsayım benimsemek arasında bir seçimle yüz yüze gelindiğinde her zaman yanlış olan varsayım seçilir. Bu zorunlu bir seçimdir. Aksi halde olgusal düzenlilikler ortaya çıkmaz.⁹³

Olgusal düzenliliğin ortaya çıkmaması da ortodoks iktisatçı için kabul edilebilecek bir durum değildir. Tımdengelim, ortodoks yapıyı ayakta tutan dayanak noktasıdır ve olgusal düzenliliklerin var olmadığı bir yerde varlığını sürdürmez. Bunun için gerçekliği çarpıtmak pahasına bu düzenliliklerin var olduğu bir dünya yaratılmalıdır.

Aslında bir şeyin açıklamasını yapmak mutlaka kesin neden-sonuç ilişkilerine dayanmak anlamına gelmez. Eleştirel realistler, bir olguyu açıklamanın, temel nedensel

⁹¹ Fleetwood, **a.g.e.**

⁹² Lawson, **a.g.e.**, p.83.

⁹³ Fleetwood, **a.g.e.**

mekanizmayı açıklamak olduğunu savunurlar. Örneğin işgücü talebindeki bir artış, yalnızca ücretlerdeki düşüş ile açıklanamaz.

“...Ama bir ‘açıklama’ biçimi olarak tūmdengelim tūm önerdiği budur. Kapatmanın en önemli gerekliliği, kapama koşullarına zarar verebilecek olan tūm nedensel mekanizmaların (elbette teorik olarak) ortadan kaldırılmasıdır. Bu yüzden işgücü talebi teorisi; işgücü talebi üzerinde ciddi nedensel etkilere sahip mekanizmaları, örneğin sendikalara başvurulmasını, iş kanunlarının çıkartılmasını ya da ortadan kaldırılmasını ve bunlara oluşacak tepkileri, hükümet politikalarını, politik ideolojiyi, yönetim sistemlerini, değişik çalışma uygulamalarını... vb. göz ardı eder”⁹⁴

Fleetwood çok yapılan bir hataya da vurgu yaparak açıklama ile tahminin farklı şeyler olduğuna dikkat çeker. İyi tahminlerde bulunuyor olmak, söz konusu mekanizmayı açıkladığınız anlamına gelmez. Hatta hiçbir şey açıklamadan bile tahminde bulunabilirsiniz. Esas olan, işleyen mekanizmayı anlamaktır. Dahası, açıklama yapmak analize yalanların sokulmasını da engeller. Açıklamada bir yanlışlık görüldüğü anda açıklamanın tamamen reddedilmesi için bir nedenimiz vardır. Tahmin ise bize bunu vermez.⁹⁵

Genel olarak iktisatta açıklama ya da tahmin konusunda başarısız olduğunda kapama koşullarının ‘henüz’ tam olarak karşılanmadığı iddia edilir. Sistem tamamen kapatıldıktan sonra analiz başarıya ulaşacaktır.

Örneğin ekonometrik ilişkilerin istikrarsızlığına ilişkin ilk tepki, *sistemin henüz tamamen tanımlanmadığını ve dışsal kapamanın henüz gerçekleşmediğini* varsaymaktır. İkinci bir tepki ise, *analizin henüz yeterli bir atomistik yapı tanımlayamadığını* iddia etmektir. Diğer bir deyişle dışsal kapama koşulları sistemi genişletme eğilimi taşıırken içsel koşullar daha derine gitmeyi gerektirir.⁹⁶

Düzenlilik mantığı içsel olarak tutarlıdır. Eğer dünyanın bu tür düzenliliklere sahip olduğu düşünülüyorsa mutlak kanunların varlığı da, bu kanunlardan yola çıkılarak kurgulanan ilişkilerin geçerliliği de tartışılmaz. Burada asıl sorun, bu koşulların karşılanabileceğine ve bu durumda yapılacak çıkarımların gerçek dünyayı açıklayabileceğine inanmaktır.

Lawson’a göre iktisatta düzenlilik mantığı, atomistik ve izolasyoncu yaklaşımları nedeniyle başarısızlığa uğramaktadır. Bu yaklaşım, tüm davranışların atomistik bir formda sunulabileceğini ve açıkça ifade edilmemiş tüm kavramlardan

⁹⁴ A.e.

⁹⁵ A.e.

⁹⁶ Lawson, a.g.e., pp.78-81.

soyutlanabileceğini varsayar. Bu yanlış görüşler yüzünden ekonometristler sürekli kapama koşullarının peşinden koşarlar. Bu nedenle amaç, hiçbir şeyi dışlamayacak kadar büyük sistemler yaratıp hiçbir şey içermeyecek kadar küçük bireylerle analiz yapmaktır. Ekonometrik başarısızlığa karşı verilen tepkinin genel çizgisi budur. Alternatif ise, ancak pozitivist bilim anlayışı reddedildiği zaman kurulabilecek olan otonom, yapısal, niyetsel, atom ile evren arasında bir yerde bulunan, karmaşık biçimde işleyen, açık, içsel ilişkili ve değişen bir dünyadır.⁹⁷

1.4. Neoklasik İktisadın Metodolojisi

1.4.1. Metodolojik Bireycilik

Sosyal bilimlerde iki temel yöntem vardır. Bunlardan birincisi, bireyden yola çıkmaktır ve neoklasik iktisadın yöntemini oluşturur. Diğeri ise, sosyal yapılardan ve tarihsel koşullardan hareket etmeyi ve bireyi bunların pasif bir yansıması olarak görmeyi gerektirir. Marksist, radikal ve kurumsalcı iktisat da bu yöntemi benimser.

Neoklasik iktisat, bireyin otonom davranışlarının bir sonucu olarak toplumun uyumlu bir biçimde işleyeceğini ve bu durumun herkesin yararına olacağını kanıtlamak amacıyla ortaya koyulmuş bir teoridir. Bireyden yola çıkarak toplumu açıklaması, 'metodolojik bireycilik' olarak isimlendirilir.

Neoklasik teoriye göre toplum, bireyler topluluğu olduğu için iktisadi olaylar bireyden hareketle incelenebilir. Bu model Robinson Crusoe örneğine dayanır.⁹⁸ Neoklasikler bu yöntemin iktisadi gerçekliği açıklamak için uygun olan tek yöntem olduğunu iddia ederler. Hatta topluma bir bütün olarak bakan Marksizm ve kurumsalcılık gibi yapısalcı teoriler, "bireyi göz ardı etmekle " suçlanır. Neoklasik bireyciliğe yönelen eleştiriler ise, asıl problemin her şeyi bireyden yola çıkarak açıklamaya çalışmak olduğunu iddia eder.

Adam Smith, bencil bireyin kendi çıkarlarını korumasının sonucunda, toplumun sanki bir "görünmez el" ile yönetiliyormuşçasına uyumlu bir biçimde çalışacağını iddia etmiştir. Modern iktisat da bu iddiayı kanıtlamaya çalışmaktadır. Her bireyin seçimine dayanan iktisadi model, matematiksel olarak son derece tutarlıdır ama bireyden hareket ederek topluma ulaşmakta ciddi sorunlar vardır.

Bunun nedeni, her bireyin aldığı tatmini toplamakta yaşanan güçlüktür. Kişisel tatmin sübjektif bir olgudur ve bu farklı tatminleri birbiriyle toplayacak nesnel bir araç yoktur.

⁹⁷ A.e. p.84.

⁹⁸ Bernard Guerrien, **Neoklasik İktisat**, Çev: Ertuğrul Tokdemir, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s.8-9.

Bir muzı alıp diğerine verdiğinizde sosyal refah değişir ama bunu ölçemezsiniz. İktisatçılar bununla başa çıkabilmek için iki zorunlu koşul geliştirmiştir: Her birey aynı zevklere sahiptir ve her bireyin zevkleri, geliri değiştiğinde de aynı kalır. Birinci varsayım aslında toplumda tek bir kişi olduğu (ya da herkesin aynı olduğu), ikincisi ise tek bir mal olduğu anlamına gelir. Bu da sonuçta gerçek dünyayı çarpıtmaktır.⁹⁹

Keen'e göre egemen iktisatçıların bu noktadaki hatası, birkaç varsayımla bu sorunların üstesinden gelebileceklerine inanmalarıdır. Bu da birçok gerçekdışı varsayımı zorunlu kılmaktadır. Bu gerçekdışı varsayımlar iktisat eğitiminin tüm aşamalarında görülür. İktisat eğitimi öğrencilere 'eğer teori mantıksal kusurlara sahip olmasaydı' sonuçların ne olacağını göstermekle başlar. Öğrenci bunları kabul etmekten başka bir şansa sahip değildir, çünkü temel eğitimde teorinin arka planı "çok zor olduğu için" öğrenciye verilmez. İlerleyen yıllarda kayıtsızlık eğrileri, bireysel talep eğrisinin türetilmesi ve "sosyal kayıtsızlık paftası" ile karşılaşılırlar. Engel eğrisi ve Giffen malı, sanki teorinin görünür sonuçlarıymış gibi sunulur. Piyasa talebi ve genel denge, bireyden topluya geçmek geçerliymiş gibi tartışılır. İleri düzey eğitime geçildiğinde, öğrenci bireysel talebin yalnızca çok saçma varsayımlar altında geçerli olduğunu öğrenir ama iktisadi düşüncenin kendine özgü yapısından dolayı bu aşamada artık bu çelişkileri göremez duruma gelmiştir. Böylece bunları çok küçük problemler olarak algılayıp "rasyonel" iktisadi analize devam eder.¹⁰⁰

Neoklasik teoride herhangi bir sosyal olgunun açıklanması için kurumlar, hava durumu ya da tarihsel süreç gibi faktörler etken değildir. Bu yüzden bireyciliği model kurmak için kullanırken bazı dışsal değişkenler gerekir.¹⁰¹

İlk olarak bireyin davranışını sınırlayan gelir ve fiyat veri olarak dışarıdan gelir. Seçim davranışı içsel, bireyin fayda fonksiyonu ise dışsaldır. Boland fiyatlar ve gelirin ekonominin tümü için dışsal olamayacağına dikkat çeker. Çünkü analizin asıl hedefi bunları açıklamaktır. Yani dışsallık ya da içsellik, seçilen modele göre değişir. Bu nedenle tek bir bireyin seçimini açıklamak, ekonominin bütünü açıklamaktan çok daha kolaydır. Fiyatı ve geliri dışsal kabul ettiğinizde bu değerler kolayca hesaplanır. Ekonominin tamamını açıklamak için ise tüm bireyleri ve diğer fiyatları da açıklamak zorunda kalırız.¹⁰²

⁹⁹ Steve Keen, **Debunking Economics: The Naked Emperor of Social Sciences**, Australia, Pluto Press, 2001, p.24.

¹⁰⁰ A.e. p.27.

¹⁰¹ Boland, a.g.e., pp.169-170.

¹⁰² A.e., pp.172-173.

Herkesin aynı şekilde davrandığı düşünülduğünde bireysellik diye bir şey kalmaz. Bu durumda iktisatçının asıl yanıtlaması gereken soru belki de, insanların seçimlerinin neden farklı olduğu sorusudur. Bireyin fayda fonksiyonu aslında sosyal geleneklerle belirlenir. Bütünsel bir çerçeve çizmek için psikolojiden de yardım almak gerekir. İrrasyonelliğin açıklanması da önemlidir.¹⁰³

1.4.2. Rasyonellik

Neoklasik iktisat, her şeyi birey ile başlattığı için “bireylerin” mümkün olduğunca dar biçimde tanımlanması gerekir. Bu nedenle bireylerin “rasyonel” olduğu varsayılmıştır. Rasyonellik hipotezi Neoklasik teorinin ayakta kalması için en gerekli hipotezidir. Bu varsayım olmadan hesap yapılamaz. Bir şeyi doğru yapmanın tek bir yolu varken yanlış yapmanın birçok yolu vardır. Bu yüzden rasyonel davranış, tahmin edilebilir sonuçlara varmamızı sağlar.

Lawrance A. Boland'a göre neoklasik iktisadın rasyonelliğe dayanmasının tek amacı 'evrensel' ve 'tek' bir sonuca ulaşma isteğidir. Rasyonellik altında bir defa varsayımlar kuruldu mu, varsayımlar doğru olduğu sürece ulaşılabilecek sonuç da doğru olmak zorundadır. Daha açık bir ifadeyle, aynı varsayımla başlayan herkes “aynı” sonuca ulaşacaktır. İnsan davranışlarına açıklama getiren şey de bu evrenseldir.¹⁰⁴

Bu varsayım gerçekleri yansıtmaz ama bu varsayımın olanaklı kıldığı teorileri kullanarak toplumun nasıl işlediği konusunda bilgi sahibi olabileceğimize inanılır. Gerçekten de rasyonellik varsayımı matematiksel hesaplamalara izin vererek birçok teorinin kurulmasını sağlamıştır. Doğru bir 'hedef fonksiyon' yaratıldığı takdirde, maksimizasyon yapan bireyin seçiminin ne olacağı kolaylıkla tahmin edilebilir. Yalnızca bir tane optimum vardır ve birey kaçınılmaz olarak bunu seçecektir. Fakat bu varılan sonucun gerçekçiliği konusunda ciddi eleştiriler yapılmaktadır.

Maksimizasyon hipotezi, gerçek dışı oluşu kadar metodolojik olarak test edilememekle de eleştirilir. Çünkü bu hipotez mantıksal geçerliliğe sahiptir ama gözlemlenmesi olanaksızdır ve bu bir reddedişi imkansız kılar. Bununla birlikte totoloji olduğunu söylemek de doğru değildir. Totolojiler, yalnızca mantık yoluyla doğru olan ifadelerdir. Maksimizasyon hipotezi ise metafizik bir ifadedir. Bu tür ifadeler yanlış olabilirler ama sorgulanamaz oldukları için doğruluğundan ya da yanlışlığından emin olunamaz.¹⁰⁵

¹⁰³ **A.e.**

¹⁰⁴ **A.e.**, p.69.

¹⁰⁵ **A.e.**, pp.78-82.

Boland'a göre, neoklasik rasyonellik mantığı şöyle özetlenebilir: en yakın arkadaşımız banka soymuş olsun. Ona bankayı neden soyduğunu sorduğumuzda neoklasik metodolojiye göre kendisini motive eden şeyi ve amacına ulaşmasını engelleyen sınırlamaları sormuş oluruz. Eğer herkesin aynı koşullar altındayken bankayı soyacağını bize kanıtlayan bir cevap alırsak, bireyin davranışı rasyonel demektir. Örneğin arkadaşımız bize "çocuğum hastaydı ve ameliyat parasını bulmamın başka yolu yoktu" diye cevap verdiyse ve toplumdaki herkes bu durumda banka soyma kararı alıyorsa bu davranış rasyoneldir.¹⁰⁶

Burada gördüğümüz gibi, davranışlardaki mekaniklik çok önemlidir. Bireyci metodoloji için davranışın mekanik ve evrensel olması zorunludur. Bu evrensellik de rasyonellik ile sağlanır.

Guerrien'e göre neoklasik rasyonellik tanımı son derece biçimsel bir tanımdır çünkü her türlü insan faaliyetine uygulanabilir ve çok geneldir. O kadar geneldir ki, sonunda neredeyse her insan davranışı rasyonel sayılabilir. Bunun için amaç fonksiyonuna uygun değişkenleri sokmak yeterlidir. İkinci olarak, belirsizliğin (sınırlı bilginin) olmadığı bir durumda rasyonel olarak tanımlanan bir davranış eksik bilgi varken irrasyonel olabilir. Yani rasyonellik, katı varsayımlarından uzaklaştığında anlamsızlaşır.¹⁰⁷

Edmund Chattoe, rasyonellik davranışının bireyin içsel durumu ile de doğrudan ilişkili olduğunu vurgular. Bütünüyle pozitivist bir yaklaşım sergilersek ve iktisadi adamımızın çorba-dondurma biçiminde seçenekleri varsa, rasyonellik varsayımı karşılanmıyor demektir. Çünkü iktisadi adam sıcak havada dondurma, soğuk havada çorba içecektir. Yani tercihler yere, zamana ve koşullara bağlıdır. Bireyin soğuk algınlığı ya da susuzluğu burada tercihleri etkiler. Bunu ele almadan talebi belirleyemeyiz. Psikolojik kavramların göz ardı edilmesi, rasyonelliğin açıklayıcı gücünü yok etmektedir. Diğer bir sorun ise, rasyonel bireyin karar alma mekanizması ile ilgilidir. Bireyin bir kitabı okuyup okumama kararını maliyetle faydasını karşılaştırarak vereceği söylenir ama birey kitabı okumadan faydasının ne olacağını nereden bilebilir? Burada öğrenmenin yalnızca tahmine dayandığı varsayımı vardır. Halbuki gerçek öğrenme uygulamayla olur.¹⁰⁸

Boland'a göre toplumlardaki uyum mekanizması da benzer bir işlev görür. Örneğin bir avukat genellikle meslektaşlarıyla aynı tüketim kalıplarına sahip olur. Uyum sağlamayan birey, toplumlarda çok görülen bir şey değildir. Kısacası bireyin

¹⁰⁶ A.e., p.171, ayrıca bkz. Lawrence A Boland, **The Principles of Economics: Some Lies My Teachers Told Me**, London, Routledge, 1992, p.148.

¹⁰⁷ Guerrien, **a.g.e.**, s.10-11.

¹⁰⁸ Edmund Chattoe, "Some Thoughts On The Methodology Of Computational Economics And Social Evolution" (Çevrimiçi) <http://users.ox.ac.uk/~econec/amsterdam-x.pdf> 17 Ekim 2004.

davranışları kendi zevklerinden çok ait olduğu sosyal sınıf içinde belirlenir.¹⁰⁹ Bu nedenle rasyonelliği diğer tüm faktörleri göz ardı ederek ele almak, bize ihtiyacımız olan açıklama gücünü vermeyecektir.

1.4.3. Bireyden Topluma Geçiş

Bireylerin yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini ilk iddia eden kişi Jeremy Bentham'dır. 1780 tarihli ünlü kitabı "Principle of Utility"de toplumu 'bireylerin toplamına' indirgemıştır. Toplumun çıkarları da bireylerin çıkarlarının toplamına eşittir. Bentham bu toplama alırken herhangi bir güçlük algılamamış ve faydanın ve acının nesnel biçimde ölçülebileceğini düşünmüştür.¹¹⁰

Bentham'ın faydacı felsefesini benimseyen iktisatçılar ise bireye ilişkin içsel olarak tutarlı bir analiz geliştirebilmelerine karşın toplumu bireylerin toplamı olarak ifade ederken bazı güçlüklerle karşılaşmıştır.

Boland'a göre toplumun sosyal seçimlerini (örneğin sağlık, eğitim, savunma seçimleri) nasıl yaptığını açıklamak istiyorsak karşımıza ilk olarak "bireyin fayda fonksiyonunun sosyal bir karşılığı var mı?" sorusu çıkar. Kenneth Arrow, ünlü çalışmalarının bir kısmını bu sosyal seçim-bireysel değerler ilişkisine adanmıştır ve bu problemin çözümsüz olduğunu savunur. Eğer bir sosyal refah fonksiyonu mevcutsa, her bireyin değerlerini yansıtmalıdır.¹¹¹

Boland başka bir çalışmasında ise hiçbir şeyin en az bir dışsal değişken olmadan açıklanamayacağına dikkat çeker. Bu neoklasik teoride önemli bir sonuç doğurur. Teori insan zevklerini veri olarak açıklamalar yapar. Aslında zevkleri ve psikolojik ihtiyaçları temsil eden fonksiyonlar en az bir dışsal değişken sağlamak zorunda oldukları için asla açıklanamazlar. Boland'a göre gerçek bir açıklamanın tek yolu, değerlerin sosyal geleneklerin (kurumların) incelenmesi ile açıklanmasıdır.¹¹²

Bu da yukarıda vurguladığımız gibi, toplumun bütünsel olarak incelemesine karşılık gelir. Bireyi yaşadığı gerçek çevreden soyutlamak yerine günlük yaşamda kendisini çevreleyen gerçeklerden yola çıkmak gereklidir.

İnsan toplumlarında her sosyal kurum, belirli bir probleme çözüm üretmek için ortaya koyulmuştur. Bu kurumlar toplumun diyalektik öğrenme süreci içinde oluşmuşlardır.

¹⁰⁹ Boland, **The Principles of Economics: Some Lies My Teachers Told Me**, p.152.

¹¹⁰ Keen, a.g.e., p.26.

¹¹¹ Boland, **Critical Economic Methodology: A Personal Odyssey**, p.217.

¹¹² **A.e.**, p.220-223.

Boland'a göre kurumları göz ardı etmeyen bir analizin açıklayıcı gücü, bu nedenle yüksek olacaktır.¹¹³

Modern sosyolojinin verileri dikkate alındığında, bu anlayışın önemi daha da belirginleşir. Toplum yaşayan bir bütündür. Bu bütün dahilinde, toplumun tarihsel süreç içinde gelişmiş olan kültürü, inançları, kendine özgü yaşam biçimi, alışkanlıkları gibi birçok faktör söz konusudur. Toplumu bu bütünlüğünden soyutlayarak tek bir noktasına odaklanmak, bu nedenle doğru sonuçlar vermez.

1.4.4. İktisat ve Nesnel Analiz

Rasyonellik ve maksimizasyon davranışları iktisatçıyı sosyal meseleler üzerine düşünmekten kurtardığı için çok önemli bir işlev görür. Kişinin yaptığı her şey rasyonel bir seçimden kaynaklandığında, kişinin durumu üzerine kafa yormak gerekmez. Çünkü herkes, içinde bulunduğu duruma bilinçli seçimleri nedeniyle düşmüştür. Böylelikle sosyal analizin ayrılmaz bir parçası olması gereken ahlaki konular da iktisattan dışlanır. Egemen iktisatçılara göre, teorik çerçevede içinde varılan sonuçlar, ahlaki açıdan tartışılmaz. Bu tür konular başka disiplinlerin (siyaset bilimi, felsefe vb.) ilgi alanına girer ve iktisatçıyı ilgilendirmez.

Daniel Hausman ve Michael McPherson 'Economics, Rationality and Ethics' isimli çalışmalarında iktisadın hem ahlakla, hem de rasyonellikle ilişkili olduğu için diğer bilim dallarına benzemediğini vurgular. Birçok iktisatçı, iktisadı pozitif bir bilim olarak görse de iktisat rasyonelliğe dayalı normatif bir teori etrafında şekillenir. Bu, politika seçimi için de önemlidir. Adam Smith, Mill, Marx, Knight ve Keynes gibi ileri gelen iktisatçıların hem siyaset hem de ahlak filozofları olmaları şaşırtıcı değildir. İktisatçılardan politika önerisinde bulunmaları istendiği için bu zorunludur.¹¹⁴

Aslında ahlaki değerler iktisadi analizin dışına itilemez. Adam Smith bireylerin kişisel çıkarlarının toplumun çıkarını maksimize edeceğini savunmuş ama *Theory of Moral Sentiments*'de bunun ön koşulu olarak da aynı bireylerin toplumun ortak ahlaki değerlerini benimsemiş olmasını göstermiştir.¹¹⁵ Daha açık bir ifadeyle "herkesin oyunu kurallarına göre oynaması gerekir". Aksi takdirde öngörülen uyum gerçekleşmeyecektir. Bu da teoride insanın daha iyi kavranmasını gerektirir.

¹¹³ A.e.

¹¹⁴ Daniel Hausman and Michael McPherson, "**Economics, Rationality and Ethics**", **The Philosophy of Economics – An Anthology**, Ed. By. Daniel M. Hausman, 2nd. Ed., USA, Cambridge University Press, 1994, pp.252.

¹¹⁵ Charles K. Wilber, "Ethics and Economic Actors", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.21, September 2003, article 3., (Çevrimiçi)

http://www.btinternet.com/%7Epa_e_news/review/issue21.htm 19 Ekim 2004.

Ahlaki değerlerin ekonomiye olan etkisine çarpıcı bir rnek, İngiltere ve ABD kan bankaları karşılaştırıldığı zaman ortaya çıkar. İngiltere’de kan sağlama süreci gönüllüğe dayanır ve sistem normal biçimde işlemektedir. ABD’de ise kan bağışı karşılığında donörlerle ücret ödenir. Bu sistem kan bağışında ciddi aksaklıklar çıkmasına neden olmuştur. Para ödenmesi, başkalarına iyilik yapma duygusunu zayıflattığı için, birçok kişinin bağış yapmaktan vazgeçmesine neden olmuştur. Ayrıca ticari bir ilişkinin kurulması, daha önce görülmeyen bazı gayri-ahlaki durumlar da doğurmuştur. Doktor-hasta ilişkilerinde problemler yaşanırken kan verme eylemi yalnızca yoksulların yaptığı bir şeye dönüşmüştür. Üstelik hastalıklı kanların piyasada satılması olasılığı da artmıştır. Kısacası ahlaki faktörlerin çok önemli olduğu kan sağlama işinin piyasaya bırakılması, olumsuz sonuçlar doğurmuştur.¹¹⁶

Aslında iktisatta teorik yorumlar da sosyal düzene ve farklı sınıfların çıkarlarına dayanır. Bu nedenle iktisadı politikadan ve ahlaktan ayırıp nesnel bir bilim olarak sürdürmek doğru değildir. Fritz Machlup’a göre de iktisatçı kendi değer yargılarından kopamaz. İktisatçılardan nadiren “bütünüyle teknik” bir problemi çözmeleri istenir. Alınan kararların mutlaka ahlaki ve politikayı ilgilendiren boyutları vardır. Örneğin bütçe açıklarını nasıl kontrol edeceğiz sorusunu cevaplamak için iktisatçıların hangi hedeflerin belirlendiğini ve bunlara hangi ağırlığın verildiğini belirlemesi gerekir. Bu durumda iktisatçılar kendi değer yargılarına dayanarak boşlukları doldurmak zorunda kalırlar.¹¹⁷

Benzer problemler iktisatçıların araştırma alanlarını seçerken de karşılarına çıkar. İktisatçının ahlaki kaygıları araştırma konularını belirler. Örneğin sosyalist eğilimi olan iktisatçıların sömürü modelleri üzerine çalışmaları tesadüf değildir. Bu anlamda değer yargıları bir zorunluluktur. İktisatçılar ahlaki kaygılardan uzak dururlarsa hangi konuda çalışacaklarını bile seçemeyeceklerdir.

İktisadın politika ile iç içe olması da bunu zorunlu kılar. Politikacılar iktisatçıların alanına giren konularda kararlar alırken kendilerini iktisatçıların kavramlarıyla sınırlamazlar. Bu nedenle politika önerileri her zaman adalet, fırsat, özgürlük, haklar, mutluluk gibi birçok kavramın anlaşılmasını gerektirir.

İktisadın ahlaktan uzak durmasının en temel dayanağı, Pareto optimum analizidir. Egemen iktisat, tanımı gereği etkinlik odaklı bir disiplindir. Tüm alt teoriler, karar biriminin davranışlarının en etkin sonuca ulaşacağını ispatlamak için kurgulanmıştır. Teori için istenen sonuç, Pareto optimum olan sonuçtur. Bu sonucun ahlaki bir sonuçla

¹¹⁶ **A.e.**

¹¹⁷ Daniel Hausman and Michael McPherson, **a.g.e.**, pp.252-254.

örtüşmesi de gerekmez. Pareto optimum, hiç kimseyi kötü yapmadan birini iyi yapmanın mümkün olmadığı durum olarak tanımlanır. X durumu, eğer hiçbir Pareto ilerleme durumu söz konusu değilse, Pareto optimumdur. Aslında birçok farklı Pareto optimum durum var olabilir. Bu durumda ise ahlaki açıdan biri diğerinden üstün olabilir. Örneğin milyonlarca insanın açlıktan öldüğü ve zenginliğin birkaç elde toplandığı bir durum da Pareto optimum olabilir. Böyle bir durumda çok küçük yardımlarla ahlaki ilerlemeler sağlanabilir.

İkinci refah teoremine göre, (tüm Pareto optimum noktalara donanımların doğru dağılımıyla bir rekabetçi denge gibi ulaşılabilir) tüm ahlaki meselelerin kaynakların baştaki dağılımı değiştirilerek çözülebileceği düşünülür. Aslında sonuç böyle olmak zorunda değildir, çünkü tüm ahlaki sınırlamaları karşılayan bir Pareto optimum var olmayabilir. Ne birinci, ne de ikinci refah teoremleri, bireylerin içinde buldukları durumları karşılaştırmaya yetmez. Böylece sosyal politikalar da sınırlanmış olur. Çözüm için kazananların kaybedenlere karşılığını ödediği bir mekanizma önerilebilir ama Pareto optimum analizini meşru kılan ahlak teorisi, böyle bir uygulamaya izin vermez.¹¹⁸

Hausman ve Michael'a göre tercihlere dayalı bu refah anlayışı hatalıdır. İnsanlar her zaman kendileri için iyi olan şeyi yapmazlar. Hata yaparlar ya da pişmanlık duyarlar. Refah tercihlere dayandırılmaz ama iktisatçılar rasyonellik ve tam bilgi varsayımlarına dayanarak bunu yapmaya devam eder.¹¹⁹

Boland'a göre iktisadın değer yargılarından bağımsız olduğu iddiası, pozitif iktisadın normatif iktisada göre üstünlüğünü savunan zihniyetin bir kalıntısıdır. Aslında özelleştirme, ademi merkezizetçilik, piyasaya müdahalelerin kaldırılması gibi politikaları savunanlar da belirli sosyal değerleri savunur. İktisatta zaman içinde egemen iktisatçıların savunduğu sosyal değerler sık sık değişime uğramıştır. 1960'larda Keynesyen devlet politikaları, 1970'lerde Monetarizm, 1980'lerde ise müdahale karşıtı politikalar savunulmuştur. Neoklasik iktisatçılar ise dayandıkları metodoloji nedeniyle sosyal değerlerdeki bu değişimleri açıklayamazlar.¹²⁰

Buraya kadar anlatılanları şöyle özetleyebiliriz: Neoklasik teori, karmaşık bireylerin davranışlarını açıklayabilmek için geçek dışı bir varsayımda bulunmuş ve bireylerin 'rasyonel' olduğunu, her zaman çıkarlarını koruyup faydasını maksimize ettiğini varsaymıştır. Bu şekilde matematiksel hesaplamalar yapmasına izin veren fonksiyonel ilişkileri, toplumu toplum yapan hiçbir sosyal faktöre bakmadan açıklayabilme yeteneği

¹¹⁸ A.e., p.262.

¹¹⁹ A.e., pp.263-264

¹²⁰ Boland, **Critical Economic Methodology: A Personal Odyssey**, p.214.

kazanmıştır. Toplumsal kültür, gelenekler, inançlar, bireyin psikolojisi, ahlaki değerler, bireyin vicdanı gibi tüm faktörler analizin dışında tutulmuştur.

Elbette teorinin bu hali yalnızca 'çok kısıtlı varsayımlar altında' açıklama gücüne sahiptir. Diğer bir deyişle neoklasik teori, yalnızca 'bireylerin rasyonel olduğu' bir toplumu açıklayabilir. Bireyin davranışlarını belirleyen onlarca farklı dürtü vardır ve psikolojik, sosyolojik ve fizyolojik faktörlerin çok karmaşık etkileri söz konusudur. Bunları gözardı etmek, iktisatçının olayları açıklama yeteneğini büyük ölçüde kısıtlayacaktır.

1.5. İktisatta Gerçekçilik Problemi

Çalışmamızın girişinde de vurguladığımız gibi, günümüzde egemen iktisada yönelen en temel eleştiri, teorinin iktisadi gerçekliği algılayamadığı yönündedir. Başarısız öngörülerde bulunup hatalı politikalar önermesinin yanında iktisat, analiz araçları ve kullandığı varsayımlar nedeniyle de "gerçeklerden uzak" olmakla eleştirilmektedir.

Bilimsel anlamda gerçekçilik, bilimsel incelemenin nihai amaçlarının araştırmadan bağımsız olduğunu kabul etmektir. Buradaki realizm kavramı, ontoloji ve metafizikle yakından ilgilidir ve varoluşun doğası ile ilgili bir araştırmadır. İktisadın daha gerçekçi olmasına yönelik talepler de, kurgusal bir dünyadaki hipotetik ilişkiler yerine tamamen ekonomik gerçekliği ele alan ve inceleyen bir iktisadın kurulmasını amaçlamaktadır.

1.5.1. Gerçekçilik-Tümdengelim İlişkisi

İktisadın gerçek dünyanın problemlerini açıklayamayıp sürekli kurgusal dünyalarda gezinmesinin en önemli nedenlerinden biri, benimsenen tümdengelimsel yöntemdir. Bu yöntemi sürdürmek için gerekli olan koşulların sınırlayıcılığı, iktisadi gerçeklerden uzaklaştırmıştır.

Lawson'a göre son dönemde bilgisayar simülasyonlarına ya da benzeri çalışmalara olan eğilim, iktisatçıların gerçek dünyaya daha fazla dikkat etmeye başladığını göstermektedir. Burada amaç, gerçek sosyal olayların karmaşıklığı ile uyumlu modellerin yaratılmasıdır. Ne var ki bu yaklaşımın tüm ortodoks iktisada yayıldığını düşünmek hata olur. Ampirik verilerle teoriyi karşılaştıran çalışmalar hala geri plandadır. Burada *idealleştirmeler* önemli bir yer tutar. Bu idealleştirmeler; mükemmel, tamamlanmış, saf ve mutlak durumlara karşılık gelir. İktisatta tam rekabet, mükemmel

öngörü, rasyonellik, tercih sıralamaları, mükemmel sermaye piyasaları, piyasa temizlenmesi gibi kavramlar bu idealleştirmelere örnektir.¹²¹

Bu noktada tartışılması gereken, bu idealleştirmelerin ihtiyaçlarımıza cevap verip veremeyeceğidir. Teori tamamen gerçek dışı olan bu dayanak noktalarından hareket ederken gerçek dünyanın olaylarını aydınlatılabilir mi? Egemen iktisatçılar bu soruya “evet” şeklinde cevap verir. Bu varsayımların belirli sonuçlara ulaşmak için yapıldığı ve kurgusal ekonomilerin gerçek ekonomileri anlamamız için bize bilgi sağladığı konusunda güçlü bir inanç vardır.

Lawson’a göre ise bu yaklaşım doğru sonuçlara ulaşmamızı engeller. Eğer biçimsel olarak x olayı, y sonucunu doğurursa ve biz x’in yanlış olduğunu biliyorsak y’nin gerçek olasılığı hakkında hiçbir bilgiye sahip olamayız. Aksine iddialara karşın, ortodoks teori; toplumda gerçekleşen ve iktisadi denge olarak isimlendirilebilecek gerçek olaylara bile ışık tutamaz. İçinde bulunduğumuz açık (kapama koşullarını karşılamayan) dünyada eğer x’in gerçek bir olasılık olduğuna dair bilgimiz varsa, bu yaklaşım yalnızca o zaman aydınlatıcı olabilir. Fakat gerçek olmayan ya da gerçekleşemeyecek bir duruma ilişkin varsayımların bize katabileceği fazla bir şey yoktur. Bu yüzden daha derine kazmak, yani daha karmaşık eşitlikler oluşturmak çabası anlamsızdır.¹²²

Genel olarak iktisatçıların yaklaşımı şu şekilde özetlenebilir: Gerçek dışı bir kurgu, basitleştirilmiş bir kavramlaştırmadan daha karmaşık bir kavramlaştırmaya gidiş için kullanılan bir araçtır. ‘Ardışıl yaklaşım’ olarak bilinen bu yöntemde önce bazı sınırlayıcı varsayımlarla başlanır, ardından adım adım gerçeğe yaklaşılr.

Lawson’a göre ise sosyal ilişkiler ağı, toplumsal yaşamın o kadar merkezindedir ki, bir kısmını soyutlayarak tek başına ele almak mümkün değildir. Ebeveyn çocuklarından, toprak sahibi kiracıdan, işveren işçiden bağımsız düşünülemez. Benzer biçimde İngiltere gibi bir ülkeyi ilk adımda kapalı bir ülke olarak görmek ve dış dünyayla hiçbir ilişkisinin olmadığını düşünmek, bu ülkeyi anlamayı imkansız kılar. Halbuki, örneğin, büyüme analizi yaparken ülkeyi ilk adımda kapalıymış gibi düşünmek iktisatçıların her zaman yaptığı bir şeydir. Hükümet sektörünü ya da işgücündeki süreçleri yok sayan modeller de aynı sonucu verir.¹²³

Lawson bu ortamda yapılabilecek en iyi şeyin ‘bekleyip görmek’ olduğunu savunur. Örneğin Berlin duvarının yıkılışı ya da döviz hareketlerinin serbestleştirilmesi gibi süreçlerin etkilerini takip etmek ancak bu şekilde mümkün olmuştur. En başından

¹²¹ Lawson, **a.g.e.**, pp.108-109.

¹²² **A.e.**, p.112.

¹²³ **A.e.**, p.129.

sonucu tahmin etmeye çalışmanın yararı olmaz. Bu, sürece müdahale edilemeyeceği anlamına da gelmez. Eğer durum çok karmaşıksa analiz de kısmi olabilir. Fakat burada yapılması gereken şey *izolasyon kurgusu* değil *soyutlamadır*.¹²⁴

Kısacası ardışıl yaklaşım yöntemi hem izole edilmiş faktörlerin gerçek olmasını, hem de mekanik (tahmin edilebilir) biçimde bir araya gelmesini gerektirir. Bunlardan ikincisi, sosyal dünyada kolay kolay karşılanmaz. Bu nedenle bu yöntemden yola çıkarak gerçekçi bir analizi kurmak olanaksızdır.

1.5.2. Friedman ve Enstrümentalizm

İktisatta gerçekçilik problemini tartışırken Milton Friedman'ın metodolojik pozisyonundan da bahsetmek gerekir. İktisadın varsayımları gerçekdışı olmakla eleştirildiğinde egemen iktisatçıların temel savunusu, Milton Friedman'ın metodolojik yaklaşımına sarılmak olur. "Yüzyılın iktisat metodolojisi alanındaki en önemli çalışması"¹²⁵ olarak tanımlanan "The Methodology of Positive Economics" isimli makalesi ile Friedman, gerçekçilik taleplerine karşı neoklasik teorinin en önemli savunusunu ortaya koymuştur.

Friedman bu önemli çalışmasına pozitif-normatif iktisat ayrımı ile başlar. Friedman'a göre, bu ikisinin bir ölçüde birbirine karışması engellenemez. Pozitif iktisadın vardığı sonuçlar, normatif problemlerle ilgilidir. Pozitif iktisat prensipte ahlaki değerlerden bağımsız olmalıdır ancak iktisadi olayların insanlar arasındaki ilişkileri içermesi ve gözlemcinin de bu ilişkilerin bir parçası olması, iktisadı doğal bilimlerden ayırır.¹²⁶

Friedman, makalesinin başında önemli bir iddiada bulunur ve pozitif bir bilimin nihai hedefinin, '*henüz gözlemlenmemiş olaylar hakkında geçerli ve anlamlı tahminlerde bulunmak*' olduğunu savunur.¹²⁷

Friedman'ın metodolojisinde her şeyi belirleyen de budur. Bilimin amacını 'tahminler yapmak' olarak belirlemek, ilerleyen paragraflarda yapacağı savununun yolunu açar. Doğru tahminler yaptığı sürece teori, başka bir gerekçeyle (örneğin gerçek dışılık ile) eleştirilemez.

Friedman'a göre bir hipotezin geçerliliğinin tek uygun test biçimi, tahminlerinin gerçeklerle karşılaştırılmasıdır. Bu tahminlerin gelecekle ilgili olması da gerekmez.

¹²⁴ A.e., p.131.

¹²⁵ Daniel M. Hausman, **The Philosophy of Economics – An Anthology**, 2nd. Ed., USA, Cambridge University Press, 1994, p.180.

¹²⁶ Friedman, **a.g.e.**, pp.181-182.

¹²⁷ A.e., p.183.

Geçmişte yaşanmış ama üzerinde düşünülmemiş bir konu ile de ilgili olabilir. Fakat bu, alternatif hipotezler arasında seçim yaparken yeterli bir ölçüt değildir. Verili kanıtlarla uyumlu birçok hipotez var olabilir. Fazladan her bilgi, bu sayıyı azaltsa bile tek bir olasılığa düşüremez. Geriye kalan alternatif hipotezler arasında seçim yapmak, bir ölçüde keyfi bazı faktörlere, örneğin “basitlik”, “işlerlilik” gibi ölçütlere bağlı olmak zorundadır. Bir teorinin uygulanması için ne kadar az bilgi gerekiyorsa teori o kadar basittir. Tahminleri ne kadar geniş bir alanı kapsıyorsa da teori o kadar yararlıdır. Friedman için mantıksal bütünlük ve tutarlılık geçerli ama ikincil özelliklerdir ve yalnızca aritmetik hesabın sağlanması gibi bir işlev görürler.¹²⁸

Sosyal bilimlerde tahminlerin sınanması zordur. Kontrollü deney yapılamaması, doğal bilimlerle sosyal bilimler arasındaki en büyük farkı oluşturur. Yine de hipotez testi için yeterince veriye ulaşılabilir ve bir dizi akıl yürütme ile yorum yapılabilir. Friedman’a göre bu yöntem, kontrollü deneylerin sağladığı kadar ikna edici kanıtlar sunar. Örneğin ‘para arzı aşırı artarsa enflasyon olur’ şeklinde bir hipotez, bu yöntemle kanıtlanabilir. Ampirik kanıtlar hem hipotez kurulumunda, hem de bunların geçerliliğini test etmede çok önemlidir. Hipotez, açıklamaya çalıştığı şeyi açıkladığını kanıtlamak zorundadır. Daha önceki gözlemlerle çelişmemelidir.¹²⁹

Friedman bu noktada en çok tartışılması gereken yorumunu yapar: Teorinin varsayımları ne kadar gerçekdışı ise teori o kadar başarılı demektir.

“Gerçekten önemli ve geçerli hipotezler ciddi biçimde gerçek dışı hipotezlere sahip olacaktır. Genel olarak teori ne kadar önemli ise, varsayımları da o kadar gerçek dışı olur. Bunun nedeni açıktır. Bir teori eğer çoğu az ile açıklayabiliyorsa önemlidir. Daha açık bir ifadeyle bir hipotez, açıklanması gereken olguyu çevreleyen karmaşık ve ayrıntılı durumdan genel ve can alıcı faktörleri soyutlayıp bunlardan geçerli tahminler yapılmasına izin veriyorsa önemlidir. Bu yüzden, bir hipotez önemli olmak istiyorsa, varsayımları deskriptif anlamda yanlış olmalıdır....”¹³⁰

Bu yaklaşıma göre gerçekçilik talebi geçerli değildir. Her şey tahmin için vardır.

“... ‘varsayımlar’ ile ilgili sorulması gereken soru, deskriptif anlamda ‘gerçekçi’ olup olmadıkları değil, amacımıza yönelik yeterince iyi tahminler sağlayıp sağlamadıklarıdır.”¹³¹

¹²⁸ A.e., pp.184-185.

¹²⁹ A.e., pp.186-187.

¹³⁰ A.e., p.188.

¹³¹ A.e.

Varsayımların gerçekçi olmak zorunda olmaması, Friedman'ın ünlü 'sanki' (as if) yaklaşımı için zemin hazırlar. Teori kurgulanırken gerçek olmayan bir davranışın 'sanki' gerçekleşmiş gibi ele alınması, teoriye açıklayıcı bir güç verecektir.

Friedman burada fizikteki düşen cisimler kanunundan örnek verir. Teori cisimler 'sanki' havasız bir ortamda hareket ediyormuş gibi hesaplama yapar. Bu varsayım bir top için doğruya çok yakın bir sonuç verirken bir kuş tüyü için hatalı sonuca ulaşır. Teori yine de kabul edilmiştir, çünkü işe yarar. Vakumlu bir dünyada yaşamıyor olmamızın hiçbir önemi yoktur. Burada önemli olan, hipotezin hangi koşullar altında çalıştığıнын belirlenmesi ve tahminlerindeki sapmaların ölçülmesidir.¹³²

Aynı yaklaşımı iktisada uygularsak firmaların 'sanki' arz ve talep fonksiyonunu biliyormuş gibi davrandığını varsayabiliriz. Bunu gerçekten bilmelerine gerek yoktur. Aslında işletmeciler bir matematiksel iktisatçı gibi hesaplamalar yapmazlar. Ama bu teoriye uygundur. Çünkü firma eğer rasyonel davranışla tutarlı davranırsa büyüyecek ve batacaktır. Doğal seleksiyon süreci böylece hipotezin doğrulanmasına yardımcı olacaktır.¹³³

Burada Friedman'ın iktisatla ilgili bu örneğini tam rekabet koşulları altında verdiğine dikkat edilmelidir. Diğer firmaların da maksimizasyon yapmadığı bir ortamda firmalar batmak zorunda değildir. Dolayısıyla burada önemli bir iç çelişki söz konusudur. Geçerliliği eleştirilen varsayımlardan biri, yani tam rekabet koşulu, Friedman'ın savunusuna dayanak teşkil etmektedir.

Friedman hiçbir teorinin gerçekçi olamayacağını savunur. Örneğin buğday piyasasına ilişkin gerçekçi bir model kurmaya kalkarsanız yalnızca buğday arz-talebini etkileyen faktörleri bulmanız değil, bireylerin eğitiminden göz rengine her faktörü düşünmeniz gerekir. Bu nedenle tamamen gerçekçi bir teori, içi boş bir saman adam olacaktır.¹³⁴

Burada da gerçekçilik talep eden eleştirilerin bu kadar uç bir model savunmadığı vurgulanmalıdır. Aksine, bu çalışmada da zaman zaman aktarıldığı gibi, iktisatta gerçekçilik talep edenlerin hareket noktası, gerçek dünyanın olağanüstü karmaşıklığıdır. Burada varsayımlardan çok mekanizmalara vurgu yapıldığı unutulmamalıdır.

Lawson'a göre iktisatçılar "çağdaş batı toplumları çok karmaşıktır" derken modellerinin bu karmaşıklığı tümüyle inceleyemeyeceğini de peşinen kabul etmiş olurlar. Fakat

¹³² A.e., pp.190-191.

¹³³ A.e., p.193.

¹³⁴ A.e., p.200.

toplumların karmaşıklığını kabul etmek, iktisatçının konuları tek yanlı ele almasını haklı çıkartmaz. İddialarımız hata içerebilir. Doğruyu belirlemek için nesnel bir kriterimiz yoktur. Bilgi değişik bakış açıları altında farklı yorumlanabilir. Bu nedenle de araştırmacının kişisel ve toplumsal konumu, sosyal, tarihsel, kültürel ve politik kavramlar da önem kazanmalıdır.¹³⁵

1.5.3. Friedman'ın Enstrümentalizminin Eleştirisi

Friedman'ın "Pozitif İktisadın Metodolojisi" isimli makalesine karşı en kapsamlı yanıtlardan biri, Alan Mushgrave'den gelmiştir. Mushgrave "İktisadi Teoride Gerçekçi Olmayan Varsayımlar: Saptırılmayan F Saptırması" isimli makalesinde Friedman'ın varsayımlara ilişkin görüşlerinin yalnızca çok dar bir alan için geçerli olduğunu iddia etmiştir.

Mushgrave, Friedman'ın metodolojisine yönelen eleştirilerin en önemli ayrımı gözden kaçırdığını iddia eder. Mushgrave'e göre iktisat teorisinde üç tip varsayım söz konusudur ve Friedman'ın eleştirileri yalnızca bunların biri için geçerli olabilir. Bu nedenle Friedman'ın yaklaşımını iktisadın bütünü için veri almak doğru değildir.

Mushgrave bu üç farklı varsayım tipini şöyle ifade eder:

1) *İhmal Edilebilirlik Varsayımları*: Galileo'nun deneylerinde cisimlerin havasız bir ortamda düştüğünü varsayması bu tür varsayımlara örnek verilebilir. Burada havanın varlığı bilinir ama deneyin sonuçlarını etkilemeyeceği düşünülerek göz ardı edilir. Bu göz ardı edişin haklı olup olmadığını kontrol etmek için de deneyin sonuçlarına bakmak gerekir. Bu nedenle tahminlerin doğruluğunun sorgulanması gereklidir. Bu varsayımlar gerçekliğin belirli bir kısmının incelenen konuyla ilgisinin olmadığını (ihmal edilebileceğini) ifade eder. Bu anlamda Friedman'ın yaklaşımı haklı çıkartılabilir ancak buradan yola çıkarak "teori çoğu az ile açıklayabiliyorsa değerlidir" yorumunu yapması kabul edilemez.¹³⁶

Bu tür varsayımlarda Friedman'ın yaklaşımının haklılığı bir ölçüde kabul edilebilse bile, varsayımları daha gerçekçi hale getirmemek için bir neden yoktur. Örneğin hava direncinin göz ardı edilebilecek kadar küçük olduğu varsayılabilir. Böylelikle gerçeklerden kopmadan analize devam edilirken araştırmacıya da hala keşfedilmesi gereken bir gerçeklik (hava direncinin etkisi) daha olduğu da hatırlatılır. Böylece araştırmacı mutlak doğruya 'ulaştığının' değil, 'yaklaştığının' bilincinde olacaktır.

¹³⁵ Lawson, **a.g.e.**, pp.240- 242.

¹³⁶ Alan Mushgrave, "İktisadi Teoride 'Gerçekçi Olmayan Varsayımlar': Saptırılmayan F Saptırması", (Çev: Mehmet Orhan), **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s.179-181.

2) *Alan Varsayımları*: Bu varsayımlar teorinin geçerlilik alanını belirler. Örneğin hava sürtünmesinin olmadığı yerler, teorinin geçerli olduğu yerlerdir. Yani ihmal edilebilirlik varsayımı reddedilirse (teori havanın var olduğu yerlerde geçerli değilse) varsayımımız artık “alan varsayımı” olmuştur. Bu iki varsayım birbirinden bütünüyle farklıdır ve karşılaştırılmaz.¹³⁷

Sınanabilirliğe önem veriyorsak alan varsayımımızın yanlış olmaması gerekir. Friedman ise sınanabilirliğe önem verirken “*teori ne kadar anlamlıysa varsayımlar o kadar gerçek dışıdır*” ifadesi ile bunun tam tersini savunmuş olur. Çünkü alan varsayımları ne kadar gerçek dışıysa teori de o kadar az sınanabilir demektir.

3) *Kolaylaştırıcı Varsayımlar*: Newton önce güneş sisteminde tek bir gezegen olduğunu varsayıp diğerlerinin oluşturduğu çekim kuvvetini yok saymış ve böylece gezegenlerin elips biçiminde hareket ettiğini ispatlamıştır. Bu, ihmal edilebilirlik varsayımı değildir çünkü çekim kuvvetlerinin önemli olduğunu reddetmemiştir. Alan varsayımı da değildir, çünkü teorisinin tek gezegenli sistemler için geçerli olduğunu iddia etmemiştir. Bu varsayım teorinin tahminlerini kesin olarak ortaya koymamıştır ama doğru tahminlere giden ilk adımdır. Yani ilk başta diğer gezegenlerin yok sayılması, yalnızca analizi kolaylaştırmak için yapılmış bir varsayımdır.¹³⁸

Kolaylaştırıcı varsayımlar yanlış olduğu bilinen, ama genel bir teori oluşturulması için ilk adım olan varsayımlardır. Analizin gelişmesi için ilk adımı atar ve daha sonra yerini daha kapsamlı bir teoriye bırakır. Friedman’ın “varsayımlar ne kadar gerçek dışı ise o kadar iyidir” yaklaşımı bu tür varsayımlar için kesinlikle geçerli değildir.

Alan Mushgrave’e göre Friedman bu ayrımı göremediği için varsayımlarla ilgili yaklaşımı temelden hatalıdır. Bir varsayım çoğu zaman bu tanımlanan üç anlama da geliyormuş gibi görülebilir. Örneğin devlet bütçesinin dengede olduğu varsayımı ilk bakışta bu üç varsayıma da karşılık gelebilir: 1) *Dengenin incelediğimiz alana etkisi yoktur* (ihmal edilebilirlik varsayımı). 2) *Teorimiz bütçenin dengede olduğu alanda geçerlidir* (alan varsayımı). 3) *Şimdilik bütçenin dengede olduğunu varsayalım, ama bu varsayımı birazdan terk edeceğiz* (kolaylaştırıcı varsayım). Varsayımın hangi anlamda kullanıldığı çok önemlidir, çünkü Friedman’ın yaklaşımı yalnızca birinci grup varsayımlar için geçerli olabilir. Üstelik bu alandaki geçerliliği de sınırlıdır.¹³⁹

¹³⁷ A.e., s.182-184.

¹³⁸ A.e., s.185.

¹³⁹ A.e., s.186-187.

İşte bu nedenle teoriler, varsayımlarına bakılarak değerlendirilebilir. Steve Keen de Mushgrave'in yorumunu temel alarak Friedman'ın metodolojik pozisyonunun yalnızca çok kısıtlı koşullar altında geçerli olduğunu savunur.

Keen, Einstein'ın 1916'da teorisini kurarken varsayımlarının yanlışlığını belirtip gelecekte düzeltileceğini umduğuna dikkat çeker. Eğer Friedman metodolojisini kabul edecek olursak, Einstein teorisinin Newton'unkinden kötü olduğu sonucuna varmamız gerekir. Çünkü Einstein'ın teorisi daha gerçekçidir.¹⁴⁰

Keen'e göre Friedman metodolojisi artık bir mite dönüşmüştür ve geniş temelli bir zemine oturmak için öncelikle bu miti aşmalıdır. Bir teorinin varsayımlarından yola çıkarak değil, vardığı sonuçlardan yola çıkarak yargılanabileceğini savunmak, iktisadın önünü kapatan bir engele dönüşmüştür. İktisatçıların "varsayalım bir konserve açacağımız olsun" şeklinde varsayımlarla hareket edip daha sonra varsayımların yargılanamaz olduğunu savunması kabul edilemez.¹⁴¹

Friedman'ın metodolojisi temel alınacak olursa iktisat, iktisadi olaylara ilişkin bir genellemeler bütününden ibaret olacaktır. Yalnızca tahmin yapmaya odaklanmıştır ve gerçek olaylara açıklama getirmeye çalışmaz. Halbuki araştırma alanı doğrudan günlük yaşamla, toplumla ve insanla ilgilidir. Bu nedenle tahminin dar alanına sıkışmak, çeşitli problemlerin çözülememesine neden olur.

Steve Keen'e göre varsayımların gerçekçiliğinin önemli olmadığı iddiası, eğer teorinin sonuçları gerçeğe uyuyorsa irrasyonel davranışlar üzerine kurulu bir teorinin de kabul edilebileceğini söylemektir. Bu yaklaşım aynı zamanda iktisat teorileri kurmanın gerçekte gözlenen olaylara büyük ölçüde uyan teoriler kurmaya odaklanacağı anlamına da gelir. Halbuki ortodoks olmayan her iktisatçı; rasyonel davranışlar, denge, kesinsizliğin ölçütü olarak risk vb. varsayımlara sahip olmayan bir makalenin dergilerde kabul görmeyeceğini bilir. Ortodoksluğu korumak için temel varsayımlarını korumak önem taşır. Örneğin makroekonomi ilk ortaya çıktığında mikrodan çok uzak olmasına karşın, tahmin yeteneğine hiç bakılmadan bir dönüşüm içine sokularak bugünün mikroya çok benzeyen makro iktisadına ulaşılmıştır. Bunun nedeni, makronun mikro temellerinin olmasının, yani makronun mikroyla uyumlu olmasının öncelik taşımasıdır. Sonuçta varsayımlar çok önemlidir ve iktisadı bunlar biçimlendirir.¹⁴²

Friedman'ın makalesinde dikkat çekici noktalardan biri de iktisadın tahmin yeteneği ile ilgilidir. Friedman teorilerin tahmin yeteneğine göre değerlendirilmesini önerir ancak

¹⁴⁰ Keen, **a.g.e.**, p.151.

¹⁴¹ **A.e.**, pp.148-149.

¹⁴² **A.e.**, p.154.

iktisadın bu konuda başarılı olduğuna dair tek bir kanıt sunmaz. İşletmelerin “sanki” karını maksimize ediyormuş gibi davranmasından ya da bilardo oyuncularından bahseder ama işletmelerin karını gerçekten maksimize ettiğini ya da bilardo oyuncusunun mutlaka en iyi atışı yaptığını kanıtlayacak bir şey söylemez.¹⁴³

Lawson olgusal düzenliliklere dayanmayan alanlarda tahminin başarılı olmasının da küçük bir olasılık olduğunu savunur. Tahmin, olgusal düzenliliklere bağlıdır ve sosyal dünyada bu düzenliliklerin çok ender görüldüğü Hicks’den beri bilinmektedir. İkinci olarak, iktisatçı tahmin konusunda başarılı olmak zorunda da değildir. Bilimin temel amacı tahmin yapmak değil, yapıları, mekanizmaları ve eğilimleri keşfetmektir.¹⁴⁴

İktisadi düşünce tarihinin ilk yüzyılında iktisadın temel işlevi olarak tahmin değil açıklama görülmüştür. Bu görüş, Friedman’ın enstrümentalist görüşüyle bir tezat oluşturur. Günümüzde doğru tahmin yapıyorsa yanlış varsayımların da işe yarayacağı savunulmaktadır ama bu görüş 19. yüzyıl iktisatçılarına çok yabancısıdır. Klasiklere göre kabul edilebilir bir açıklama, ancak kabul edilebilir varsayımlarla oluşabilir.¹⁴⁵

Friedman’ın metodolojisinde gerçekçiliğin geri plana atılması, iktisatçıların gerçek dünyayı göz ardı etme konusunda kendilerini haklı görmelerine yol açmıştır. Bu durumda gerçek dünyaya ilişkin ‘gerçek’ bulgular da göz ardı edilebilir olmuştur.

Örneğin öğrenciler firma teorisinde $MR=MC$ ilişkisini öğrendikten sonra genel dengenin var olduğu ve karların sıfır olduğu bir dünyaya gelirler. Bu fiyat mekanizmasının işlemediğine dair Hall ve Hitch’in ünlü çalışması gibi birçok çalışma yapılmıştır¹⁴⁶ ama Friedman metodolojisi, karar birimlerinin gerçekte maksimizasyon yapmasının değil, “sanki yapıyormuş gibi” davranmasının yeterli olduğunu savunarak bu bilginin göz ardı edilebilmesinin yolunu açmıştır. Nitzan ve Bichler gibi iktisatçılar firmaların aslında “sanki” şeklinde de davranmadığını kanıtlamasına karşın bu yaklaşım değişmemiştir.¹⁴⁷

Friedman’ın metodolojisinin iktisatta yüklendiği ideolojik işlev de önemlidir. Örneğin neoklasik teoride bölüşüm, fiyatların bir sonucudur. Fiyatlar da nesnel iktisadi süreçler ile biçimlenir. Böylece mevcut bölüşümün nesnel bir sonuç olduğu görülür. Bu nedenle bu bölüşüm biçimi korunmuş olur. İdeolojik konular ancak nesnel analize uygun

¹⁴³ John Dupré, “Could There Be a Science of Economics?”, (Çevrimiçi) <http://cogprints.ecs.soton.ac.uk/archive/00000347/00/ECONOMI.htm> 19 Ekim 2004.

¹⁴⁴ Lawson, **a.g.e.**, pp.287-288.

¹⁴⁵ Buğra, **a.g.e.**, s.71-72.

¹⁴⁶ Philippe Mongin, “The Marginalist Controversy”, (Çevrimiçi) <http://ceco.polytechnique.fr/CHERCHEURS/MONGIN/PDF/Marginalist.pdf> 17 Ekim 2004.

¹⁴⁷ Herb Thompson, “Ignorance And Ideological Hegemony: A Critique Of Neoclassical Economics”, (Çevrimiçi) <http://www.aucegypt.edu/faculty/thompson/herbtea/articles/jie2.html>, 10 Ekim 2004.

biçimde ifade edilebildiği ölçüde analiz kapsamına alınır. Varsayımlar bu ideolojik işlevi sağlayan en önemli faktörlerdir. Friedmancı metodoloji de varsayımları tartışma dışı bırakarak buna hizmet eder.¹⁴⁸

Kısacası teorinin varsayımları ideolojik zemini hazırlarken, enstrümentalist metodoloji bu varsayımların tartışılmasını engeller ve böylece entelektüel bir kale kurulmuş olur.

Ayşe Buğra'ya göre Friedman'ın makalesinin en belirgin sonucu, rasyonellik kavramı ile ilgilidir. Friedman insanların fayda/kar maksimizasyonu dürtüsüyle hareket etmelerinin kuram açısından hiç önemli olmadığını öne sürer. Yani iktisadın temel varsayımının doğru olmayabileceğini ama bunun yine de bir şey değiştirmeyeceğini savunur. İktisat kuramının başarısı, insanlar rasyonel olmasalar bile davranışlarının “sanki öyleymişler gibi” sonuç vermesine bağlıdır. Friedman diğer taraftan insanların tam rekabet ortamında ister istemez rasyonel davranacaklarını savunur. Böyle davranmazlarsa ekonomik ortamda varlıklarını sürdüremezler. Yani insanlar doğaları gereği rasyonel değildir ama belirli koşullar onları rasyonel davranmaya iter. İktisadın kurucuları rasyonel davranışı doğal bir davranış olarak tanımlarken Friedman bunu zorunlu bir koşula dönüştürmüş olur. Friedman'ın yaklaşımı bu yüzden “insanlar böyle davranmıyor” şeklindeki eleştirileri sona erdirmeyi amaçlar. Ayrıca felsefi ve ahlaki sorunları da iktisadın dışına itmiş olur.¹⁴⁹

Bu metodolojiden hareket edildiğinde, gerçek dünyanın gerçek problemleri ikincil bir konuma indirgenmiş olur. Soyut teorik çalışmalar ağırlık kazanırken gerçek dünyaya ilişkin problemler bile bu soyut çalışmalarla incelenir. Bazen bu konudaki gerçek veriler bile göz ardı edilir.

Julie Nelson'a göre iktisatçıların gerçeklerle ilgili taleplere cevabı şöyledir: “*Teorik fizikçilerin elektrik üzerine çalışmalarını tost makinelerini tamir etmek için yapmasını beklemiyoruz. Öyleyse neden akademik iktisatçıların politika önerilerini daha iyi hale getirmesini bekleyelim?*” Bu benzetmenin problemi şudur: Elektrik üzerine çalışmalar ampirik gözlemlere dayanırken (üstelik tost makinesini tamir etmek için de bu ampirik gözlemler gereklidir) çağdaş iktisat teorisi yalnızca seçilmiş bir grup insan davranışına odaklanmış olan bir grup a priori postülaya dayanır.¹⁵⁰

Julie A. Nelson iktisadın bu yaklaşımını şu cümlelerle ifade eder:

¹⁴⁸ Ahmet Kara, “**Neoklasik İktisatta Pozitivist Metodoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım**”, **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s.123-124.

¹⁴⁹ Buğra, **a.g.e.**, s.162-165.

¹⁵⁰ Julie A. Nelson, “The Masculine Mindset of Economic Analysis”, **The Chronicle of Higher Education** No: 42, June 28 1996, p.B3, (Çevrimiçi)
http://www.btinternet.com/~pae_news/Nelson.htm 20 Ekim 2004.

*“İktisada dışarıdan bakan biri, örneğin, “sosyalizmden kapitalizme geçişte işgücü davranışı” konusunda bir araştırmancının Doğu Avrupa’da geçtiğimiz yıllarda yaşanan değişimleri gösteren gerçek veriler içereceğini düşünür. Ne var ki, iktisadın içindeki biri, bu verilerin yokluğu ve bunların yerine kullanılan oyun teorisi modelleriyle karşılaşınca pek şaşırmaz.... Kısacası, iktisatçı olmayanlar; iktisatçıların üretim, bölüşüm ve tüketimin nasıl yapıldığı ile ilgilendiğini sanırken iktisatçılar, meseleyi her şeyi rasyonel seçim teorisi ile açıklamak olarak algırlar”.*¹⁵¹

Birçok iktisat bölümündeki eğilim, en ileri tekniklerle araştırmalara devam etmek fakat gittikçe daha dar alanlara odaklanmak şeklindedir. Fakültelerde dersler daha fazla oyun teorisine, daha fazla Yeni Klasik makroekonomiye ve ileri düzey ekonometriye odaklanmaktadır. Ne var ki uygulamalı olduğu izlenimini veren isimleri taşıyan konular, örneğin üçüncü dünyadaki işgücü piyasası üzerine çalışmalar bile rasyonel seçim teorileri üzerine kuruludur.¹⁵²

İktisadın bu eğiliminde Friedman metodolojisinin çok büyük bir payı vardır. Kurulacak teorilerin gerçeklerden hareket etmek zorunda olmaması, iktisadın dar alanlara ve teknik araçlara odaklanarak yapılabileceğine duyulan inancı yerleştirmiştir.

Buğra’ya göre de Friedman’ın metodolojisi ekonomik rasyonellik kavramının Keynes ile sarsılan yerini yeniden sağlamlaştırmaya çalışmış, bu arada iktisadın da “teknisyenleşmesine” yol açmıştır. Özellikle 2. Dünya savaşı sonrası iktisatçıların Keynesyen politikalarla toplum içinde daha önce hiç olmadığı kadar etkin olması, kendilerine duydukları güvenin yerleşmesine ve ekonomiyi istedikleri gibi yönlendirebileceklerine inanan teknisyenler olarak ahlaki ve siyasal konuları içeren entelektüel tartışmaları gereksiz bulmalarına neden olmuştur. Friedman’ın makalesinin mesajı da özet olarak “insanların gerçekten nasıl davrandığını düşünmeyi bırakıp işimize bakalım” şeklindedir. Böylece iktisatçının işi, entelektüel bir uğraş olmaktan çıkıp teknik bir uğraşa dönüşmüştür.¹⁵³

¹⁵¹ A.e.,

¹⁵² A.e.,

¹⁵³ Buğra, a.g.e., s.159.

2. İktisat ve Matematik İlişkisi

Son dönemde iktisada yönelen en temel eleştirilerden biri, disiplinin aşırı derecede matematikselleşmesi ve bu nedenle bazı alanlarda iktisadın açıklayıcı potansiyelinin gerilemesi olmuştur. Günümüzde akademik çalışmalarda matematiğin kullanımı büyük boyutlara ulaşmıştır ve bu iktisat eğitimine de yansımaktadır. Öğrencilere toplumu bir bütün olarak gözlemlenme ve yorum yapma yeteneği kazandıracak entelektüel alanlar ise müfredattan hızla dışlanmaktadır. Üniversitelerde sosyoloji ve psikoloji gibi dersler artık müfredatta yer almamaktadır. İktisadın önerdiği politikalar doğrudan politik sonuçlar doğurmasına karşın siyaset bilimi de sınıflarda tartışılmamaktadır. Üstelik disiplinin kendisiyle doğrudan ilgili olan iktisat tarihi, düşünce tarihi, iktisat metodolojisi gibi dersler de birçok batı üniversitesinde müfredattan çıkartılmıştır. Bununla birlikte matematiksel yöntemler hızla tüm disiplini kapsama eğilimi taşımaktadır. Tüm bunlar hem iktisatçının ufkunu daraltmakta, hem de gerektirdiği kısır analiz yöntemleri nedeniyle hatalı ve çarpık sonuçlara varılmasına neden olmaktadır.

2000 yılından itibaren dünyanın ileri gelen birçok üniversitesinde iktisat öğrencileri disiplinlerindeki aşırı matematikselleşmeyi bu nedenlerle protesto etmekte ve matematiğe daha az, diğer sosyal bilimlere daha fazla yer ayıran bir iktisat talep etmektedir.¹ Bu da iktisattaki matematikselleşmenin artık lisans düzeyindeki öğrencileri bile rahatsız eden bir düzeye ulaştığını göstermektedir.

2.1. Tarihsel Süreç

Sheila Dow'a göre, iktisadın bugünkü matematiksel konumunda marjinalist devrimin büyük bir payı vardır. Walras piyasa ilişkilerini matematiksel olarak ifade ederek genel dengeye dayalı matematiği iktisada yerleştirmiştir. İlk dönemde bu gelişme, ciddi tepkiler de toplamıştır. Örneğin Alman tarihçi okulu, teorinin verilerden yola çıkarak oluşturulması gerektiğini savunurken Avusturya okulu (Menger) tımdengeli benimsenmiş ama piyasa yerine firma üzerine odaklanmıştır. İnsan davranışlarının deterministik bir yapı içinde (yani matematikle) ifade edilemeyeceğini savunurlar. Marshall ise, kitabı "Principles"da matematiği dipnotlara indirgemıştır. Keynes, tıpkı Marshall gibi, matematik eğitimi almıştır ama iktisattaki yeri konusunda tereddütlüdür. Matematiği sınırlı kullanmıştır ama makroekonomiyi analize sokması, matematiğin fazlasıyla kullanılmasının da yolunu açmıştır.²

¹ "İktisat Öğrencilerinden Öğretim Üyelerine ve bu Disiplinin Öğretilmesinden Sorumlu Herkese Açık Mektup", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.25.

² Sheila C Dow, "The Use of Mathematics in Economics", (Çevrimiçi) <http://www.ioe.ac.uk/esrcmaths/sheila1.html> 19 Ekim 2004.

ABD'nin 1940'larda savaşa harcadığı çaba da iktisadın matematikselleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Savunma üretimine dönüş, kamu görevlileri için başa çıkması zor bir malzeme kıtlığı problemi yaratmıştır. Bu dönemde savaş için zorunlu olan değişik üretken faaliyetlerin zamanlamasını ve dağılımını etkin biçimde seçmek, temel sorun haline gelmiştir. Amerikan silahlı kuvvetleri ve bağlaşıklık hükümet kurumları maliyetleri ve savurganlığı kısacak savaş dönemi üretimi, nakliye ve dağıtım için tahsis teknikleri geliştirilmesine ihtiyaç duymuştur ve bunların bir sonucu olarak üretim, hız ve dayanıklılık gibi bazı hedeflerin de maksimize edilmesi gerekmiştir. Bu tür "lineer programlama modellerinin" araştırılmasının özelde matematiksel iktisattaki araştırmaların gelecekteki yönü üzerinde, genelde ise iktisat teorisi üzerinde olağanüstü bir etkisi olmuştur. Bilim insanları üretim maksimizasyonu ya da maliyet minimizasyonu gibi belirli hedeflerle; yakıt arzı, işgücü mevcudiyeti, hammadde darboğazları ve taşıma kapasiteleri gibi belirli sınırlamaların varlığında kullanılabilecek teknikler kurmaya odaklanmıştır.³

Soğuk savaşın nükleer düopol ortamı başka bir gelişmeye de yol açmıştır: Karşı tarafın olası davranışlarına karşı en iyi stratejiyi geliştirmeye odaklanan oyun teorisi, olası bir nükleer savaş senaryosu için çok önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.

John von Neumann ve Oskar Morgenstern'in 1940'lardaki çalışmaları oyun teorisinin iktisadi analizin temel bir parçası olarak gelişinin sinyallerini vermiştir. Belirli koşullar ve varsayımlar altında oyunun taraflarının (yani herhangi bir yarışma içinde rekabetçi ortamlarda bulunanların) en azından belirli minimum kazanımları (ya da paralel olarak, en kesin biçimde tahmin edilebilir kayıpları) garanti edebilen stratejiler uygulayabileceğinin kanıtlanması, teorinin geleneksel mikro teoride (özellikle yarışmacı piyasalarda fiyatlama sonuçlarının tahmin edilmesinde) yararlı olacağını göstermiştir. Zaman içinde bunların stratejik seçim problemlerine ve ulusal savunma planlamasına uygulanabileceği de görülmüştür. Von Neumann ve Morgenstern'in çalışmaları akademik iktisatçılar arasında ciddi bir etki yapmış ama daha önemlisi, askeri alandaki yararları nedeniyle federal hükümet de bu araştırmaları desteklemeye başlamıştır. ABD Savunma Bakanlığı ve bağlı kurumları tarafından dağıtılan araştırma fonları bu iktisat kuramcılarına, özellikle de matematiksel iktisatçılara sunulmuştur. ABD Donanması ve Hava Kuvvetleri oyun kuramcılarının ve lineer programlama uzmanlarının çalışmalarına en çok destek veren kuruluşlardır. Özellikle donanma, matematiksel iktisattaki (her ikisi de gelecekte Nobel ödülü ile onurlandırılacak olan Kenneth Arrow ve Gerard Debreu'nun geniş bir kısmını yaptığı) çalışmaların çoğunu desteklemiştir.⁴

³ Michael A. Bernstein, "20. Yüzyıl Amerika'sının İktisadını Yeniden Ele Almak", *Post Otistik İktisat*, Editör:Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.155.

⁴ A.e.

Elbette bu “milli güvenlik” kaygıları yalnızca kamu kuruluşlarını değil, çeşitli sivil toplum örgütlerini de harekete geçirmiştir. Ayrıca yalnızca bu tür araştırmalara odaklanmış kuruluşlar da devreye girmiştir.

Bernstein bu uzman kuruluşlardan biri olarak RAND Corporation'dan bahseder. 1950'lerde ABD Hava Kuvvetleri'nin “RAND Projesi” (“*research and development*”ın kısaltmasıdır) olan ve daha sonra kar amacı gütmeyen RAND Corporation'a dönüşen kurum, George Dantzig ve Tjalling Koopmans gibi iktisatçıların 1940'lardaki çalışmalarının uyandırmış olduğu lineer programlama çalışmalarının çoğunun masraflarını karşılamıştır. Bernstein'a göre, oyun teorisine dayalı ilkelerin savaş planlamasına ve simülasyonuna sistematik uygulanmasına başlayanlar da RAND çalışanları olmuştur. RAND kayıtlarına göre John F. Kennedy'nin başkanlığındaki yönetim, bu konuyla en çok ilgilenen yönetimdir.⁵

RAND'in desteği altında oyun teorisi ve operasyon araştırmaları üzerine çalışmalar 1960'larda ve 1970'lerde gelişmeye devam etmiştir. Kuruluş, ABD üniversitelerinde birçok seminer düzenleyip 1965 yılında iktisat ve uluslararası ilişkiler ile ilgili eğitimi desteklemek için bir burs programı başlatmıştır. Yetenekli lisansüstü öğrenciler ve doktora sonrası araştırmacılar, stratejik karar alma ile ilişkili konulardaki iktisat çalışmalarında RAND'den (dolayısıyla federal hükümetten) sık sık büyük destekler almıştır. İktisat teorisindeki yeni çalışmaların otoritesi ve meşruluğu savaş sonrası dönemde ve soğuk savaş yıllarında da devam etmiştir. Savunma kurulması ve ABD'nin yeni küresel gücü ile ilgili aktivitelerin geniş kapsamında, iktisadi analiz geniş bir yer tutmuştur. Savunma maliyet minimizasyonundan bütçeleme tekniklerine ve stratejilerine, taşıma ve lojistik destek programlamasına ve askeri sanayi yüklerinin gölge fiyatlaması tahminlerine kadar birçok alanda 2. Dünya Savaşı yıllarının araştırmaları belirgin bir rol oynamıştır.⁶

Bu sayısal çalışmalar artarken bunun akademik dergilerdeki etkisi çok güçlü olmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra matematiksel çalışmalara ilişkin yayınların sayısı artarken eski dergilerin de içeriği hızla matematikselleşmiştir.

“*Econometrica*” ve “*Review of Economic Studies*” dergileri 1933'de yayınlanmaya başlamıştır. 1935'de toplam yayınladıkları sayfa sayısı 700 iken 1944'den sonra bu rakam hızla artmaya başlamıştır. 1960'da *International Economic Review*, 1969'da *Journal of Economic Theory*, ve 1974'de *Journal of Mathematical Economics* yayına başlamıştır. Yalnızca 1977 yılında bu 5 derginin toplam yayınladığı sayfa sayısı

⁵ A.e.

⁶ A.e.

5000'dir. 1944-77 arasında içerik her 9 yılda bir iki katına çıkmıştır. 1944 yılı, John von Neumann ve Oskar Morgenstern'in "*Theory of Games and Economic Behavior*" makalesini yayınladığı yıl olarak tam bir dönüm noktasıdır. Bu arada *American Economic Review* de radikal bir değişim geçirmiştir. 1940'da içeriğinin yalnızca %3'ünü matematiksel çalışmalar oluştururken 50 yıl sonra bu oran %40'a ulaşmıştır.⁷

1940'da 46 üyesi olan Econometric Society (ES), 1990'da 422 üyeye ulaşmıştır. ABD'nin en önde gelen 13 iktisat bölümünde ES üyeleri 1940'da %1 yer tutuyorken günümüzde bu oran %50'dir. American Academy of Arts and Sciences'in iktisat bölümünün 152 üyesinin 87'si ES üyesidir. Ayrıca National Academy of Sciences of the United States'in iktisat bölümünde 40 kişi vardır ve bunların 32'si ES üyesidir. 1969-1990 arasında 30 Nobel iktisat ödülü verilmiştir ve bunların 25'i ES üyesidir. İlk defa 1947'de Paul Samuelson'a verilen ve American Economic Association'un dağıttığı "the John Bates Clark Medal" ise 21 kişiye verilmiştir ve bunların da 20'si ES üyesidir.⁸

Gerard Debreu'ya göre bu matematikselleşmenin bir nedeni de iktisatçıların fiziğe duyduğu hayranlıktır. Fakat fizik, çok fazla yararını görmesine karşın matematiğe bütünüyle teslim olmamıştır. Deney ve gözleme dayanması, fiziğin daha esnek davranabilmesini sağlamıştır. İktisat ise fiziğin izlediği bu yolu izleyememiştir. Deneysel zemini reddettiği için mantığa ve iç tutarlılığa dayanmak zorundadır. Bu da matematiği zorunlu bir araca dönüştürmüştür. İktisat teorisinin matematiksel formu, mantıksal hataların tespitine izin vererek büyük bir tutarlılık sağlanmasının yolunu açmıştır. Ne var ki, büyük bir karmaşıklık içindeki iktisadi sistemleri analiz etmek için matematiğin dilini kullanmanın bir bedeli vardır: Daha zayıf varsayımlar gerekir. İktisat, matematiksel form almak için bu talebi karşılamak zorundadır. Matematik ayrıca basitliği de zorunlu kıldığı için iktisat sürekli olarak kısa ve öz kanıtlar peşinde koşmak zorunda kalmaktadır.⁹

Bu da günümüzde iktisada yönelen eleştirilerin en önemli nedenlerinden biridir. İktisat bu matematiksel yöntemleri kullanmak için toplumsal gerçekliği büyük ölçüde soyutlayarak yalnızca birkaç değişkene indirgemektedir. Matematiksel bir analiz yapılabilmesi için 'kurgusal' bir dünya kurulmak zorundadır. Üstelik iktisadın tarihsel gelişimine bakıldığında bu kurgusal dünyanın gün geçtikçe daha gerçek dışı bir hal aldığı da görülmektedir. Matematiğin ağırlığı arttıkça, iktisadın gerçeklerle arasındaki mesafe de artmaktadır. 18. yüzyılda bir politika ve ahlak bilimi olarak başlayan disiplin, günümüzde rasyonel beklentilerin ve temsili aktörlerin iktisadına dönüşmüştür.

⁷ Gerard Debreu, "The Mathematization Of Economic Theory", (Çevrimiçi) <http://cepa.newschool.edu/het/texts/method/debr91.htm> 19 Ekim 2004.

⁸ A.e.

⁹ A.e.

Kaya Ardıç'a göre, günümüzde ileri düzey matematiksel modellerin geçerlilikle ve kanıtlanabilirlikle ilgisi kalmamıştır. Bu modellerde aranan tek özellik içsel tutarlılık ve estetik değerdir. Ampirik geçerlilik ikinci planda kalmaktadır. Önemli olan, kullanılan matematiğin kendisidir.¹⁰

50 yıl önce temel bir lisans düzeyi matematik eğitimi, iktisatçının tüm yaşamı boyunca yeterli iken günümüzde mutlaka lisansüstü düzeyde matematik eğitimi almak gerekmektedir. Eğer bir takipçi değil de aktif bir katılımcı olmak isterseniz, o zaman üst düzey matematik eğitimine ihtiyacınız var demektir.¹¹

Matematiksel yöntemlerdeki her ilerleme, iktisadı gerçeklerden biraz daha kopartmıştır. Ayrıca bu tabloya, matematiksel yöntemlerin içsel sınırları da eklenmelidir.

2.2. Matematiğin Sınırları

Woods ve Grant'a göre, matematiği doğrunun mutlak ölçütü olarak ele almak hatadır. Matematik de iç çelişkiler ve eksiklikler taşır ve bunlar matematik kullanılan analize de yansiyabilir.

Yazarlara göre matematikteki temel hata; doğanın karmaşık, dinamik ve çelişkili işleyişinin, statik ve nicel formüllere indirgenmeye çalışılmasıdır. "Soyut" matematiğin maddi nesnelere ilişki kurarak kirletilmemiş mutlak düşünce olduğu inancı gerçek dışıdır. Ondalık sistemi mantıksal çıkarımlarımız veya "özgür irademiz" nedeniyle değil, on tane parmağımız olduğu için kullanırız. Matematiksel olarak daha fazla sayıya tam olarak bölünebildiği için aslında 12'lik sistem daha kullanışlıdır ancak insan doğası bizi 10'lu sisteme yöneltmiştir. Matematik insan aklının özgür işleyişinin değil, uzunca bir toplumsal evrim, deneme yanılma, gözlem ve deney sürecinin ürünüdür.¹²

Pisagorcular mistik bir sayı anlayışını ve uyumlu bir evren fikrini taşımış ama çok geçmeden matematiksel evrenin çözümü olmayan problemlerle dolu olduğunu keşfetmişlerdir. Örneğin bir karenin köşegeninin uzunluğunu sayılarla ifade edilemez. Ayrıca 2 sayısının karekökü gibi, sayılarla ifade edilemeyecek birçok büyüklüğün varlığı söz konusudur. 2'nin karekökü bir kesir olarak ifade edilememesine rağmen, üçgenin kenar uzunluğunun bulunmasına yarar. Böylece hepsi garip ve çelişkili özellikler

¹⁰ Kaya Ardıç, "İktisat ve Matematik", İktisadın Dama Taşları, Cilt 3, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2003. s.242.

¹¹ Debreu, **a.g.e.**

¹² Alan Woods, Ted Grant, **Aklın İsyanı - Marksist Felsefe ve Modern Bilim**, İstanbul, Tarih Bilinci Yayınları, 2001, (Çevrimiçi) <http://www.marksist.com/kitaplik/onlineKitap/Al/bolum16.htm> 25 Mart 2005.

gösteren ama modern bilim için vazgeçilmez olan irrasyonel, imajiner, transendental ve sonlu ötesi sayılar keşfedilmiştir. Çemberin çevresi ile çapı arasındaki oran olarak tanımlanan Π (pi) sayısı geometride çok önemlidir ama gerçek değeri bulunamamaktadır. Benzer biçimde aritmetik bir rakam olmayan eksi birin (-1) karekökü vardır. Hiçbir reel sayı kendisiyle çarpıldığında -1 sonucunu veremeyeceğinden matematikçiler (-1) sayısının karekökünü "imajiner (hayali) sayı" olarak isimlendirir. Herhangi bir şeyin karesinin negatif bir büyüklük olması bir çelişkidir, çünkü kendisiyle çarpılan her negatif büyüklük pozitif bir kare verir. Öyleyse eksi birin karekökü sadece bir çelişki değil saçma bir çelişki, gerçek bir saçmalıktır. Ne var ki, eksi birin karekökü, elektrik devrelerinin oluşturulması gibi bir dizi zorunlu işlem alanlarında kullanılır. Kuantum mekaniğinin kurucuları ise a çarpı b 'nin b çarpı a ile aynı şey olduğunu ifade eden bayağı matematiğin yasalarına meydan okuyan "Q" sayılarını keşfetmiştir.¹³

Tüm bunlar, matematiğin de ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenen ve koşullar zorladığında 'kural dışı' davranabilen bir yapı olduğunu göstermektedir. Gerçekte var olmayan, hatta maddenin doğasına aykırı düşen kavramlar matematikte kullanılabilir. Örneğin 'sonsuz' kavramı, fiziğe aykırı olduğu halde matematiğin vazgeçilmez bir aracıdır.

Zenon paradoksları, hareketin bir yanılsama olduğunu kanıtlayarak sonsuz küçük düşüncesinin çelişkisine dikkat çeker. Zenon'a göre, hareket halindeki bir kütlenin verili bir noktaya varmadan önce mesafenin yarısını kat etmesi gerekir. Ama bundan önce, bu yarı mesafenin de yarısını kat etmelidir ve bu böylece sonsuza kadar devam eder. Bu nedenle, iki kütle aynı yönde hareket ediyorsa ve öndeki arkadakinden daha yavaşsa, arkadaki öndekine hiçbir zaman yetişemeyecektir. Arkadaki cismin 1000 metre öndekinden 10 kat hızlı hareket ettiğini varsayalım. Arkadaki 1000 metre yol kat ettiğinde öndeki 100 metre ileride olacaktır; arkadaki 100 metre kat ettiğinde, öndeki 10 metre ileride olacaktır. O mesafeyi de kat ettiğinde öndeki bir metrenin onda biri kadar ileride olacaktır ve bu böylece sonsuza kadar gider. Zenon paradoksu, hareketin bir yanılsama olduğunu kanıtlamaz ama bugün biçimsel mantık olarak bilinen düşünme biçiminin sınırlarını açığa çıkarır.¹⁴

Zenon'un matematiksel düşüncede ortaya çıkardığı çelişki, sonsuzluğun kullanımıyla ilgilidir. Sonsuzun hesaplanması, sonlu büyüklüklerle işlem yaparken matematiğin toptan reddetmesi gereken işlem tarzlarını kabul ederken, aynı zamanda, sonlu

¹³ A.e.

¹⁴ A.e.

büyüklikler için geçerli olan yöntemleri sonsuz büyüklüklere de uygulamanın yolunu arayarak bu sonsuz büyüklükleri de sonlu nicelikler olarak ele alır.

Berkeley mantık yasalarıyla açıkça çeliştiği için kalkülüsün geçersiz olduğunu savunmuştur. *Principia* adlı eserinde integral hesabı kullanan Newton, ters bir tepki alma korkusuyla kendisini bu gerçeği halktan gizlemek zorunda hissetmiştir. Ancak 18. yüzyılın başlarında, Bernard Fontenelle, sonsuz tane doğal sayı olduğuna göre sonlu sayıların mevcudiyeti ne kadar doğruysa sonsuz bir sayının mevcudiyetinin de o kadar doğru olacağını ve sonsuzluğun karşısının bir sonsuz küçük olduğunu açıkça ifade edecek cesareti sonunda kendisinde bulabilmiştir. “Limit” kavramı da, aslında sonsuzluğa içsel olan çelişkinin üstesinden gelme çabası olarak devreye sokulmuştur. Diferansiyel hesap, çeşitli derecelerden sonsuz ölçüde küçük büyüklüklerin varlığını ön koşul olarak kabul eder. İşin içine “limit” kavramını katarak, en azından gerçek bir sonsuzluğun gerekmediği izlenimini oluşturur. Niyet, sonsuzluk fikrinin öznel olduğunu göstermek, nesnelliğini inkâr etmektir. Tüm modern bilimsel analizler de süreklilik kavramına dayanır. Uzaydaki iki nokta arasında sonsuz sayıda nokta vardır ve aynı şekilde zamanın herhangi iki noktası arasında da sonsuz sayıda an vardır.¹⁵

Bu kabulleri yapmaksızın modern matematik işleyemez. Bu elbette matematiğin işlevsiz olduğu anlamına gelmez ve bu zeminden hareket ederek matematiğe yönelecek eleştirileri haklı çıkartmaz. Bununla beraber, matematik kullanımının da sınırları olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Buna yapılması zorunlu soyutlamalar da eklendiğinde durum daha da netleşir.

2.3. İktisatta Matematiksel Düşüncenin Getirdiği Kısıtlamalar

Samuelson'a göre, iktisat teorisinde matematik düzyazıdan daha kötü olamaz ama daha iyi de olamaz. Her iki araç da aynı sonucu verir. Bir yere trenle gitmek daha iyidir ama Irving Fisher'in de vurguladığı gibi, “*ayaklarınızla gidemeyeceğiniz hiçbir yere tren ile de gidemezsiniz*”. Matematik ve kelimeler aynı işi görür. Bunların ikisi de bir dildir ve karşılaştırması zordur. Her kültür kendisine uygun dili yaratır. Önemli olan bu dilleri uygun oldukları yerlerde kullanmaktır. Ortalama bir insan için tümdengelimi uygularken her zaman hata payı vardır. Alfred Marshall bu yüzden uzun mantık zincirlerinden kaçınmak gerektiğini savunmuştur. Bu radyoaktif bozulmaya benzer. Önerme sayısı arttıkça doğruluk payı düşer. A, B'yi; B, C'yi,... gerektiriyorsa nihayetinde A, Z'yi gerektirir gibi mantık zincirlerinde tüm zincirin mantıksal açıdan hiçbir tutarsızlığının bulunmaması gerekir.¹⁶

¹⁵ **A.e.**

¹⁶ Paul A Samuelson, “Economic Theory and Mathematics: An Appraisal”, (Çevrimiçi) <http://cowles.econ.yale.edu/P/cp/p00b/p0061.pdf> 19 Ekim 2004.

Bilimsel çalışmalarda soyutlama bir zorunluluktur. Soyutlama olmadan düşünce olmaz. Bununla birlikte, yapılacak soyutlamanın türü büyük bir önem taşır. Soyutlama, verili bir olgunun bazı yönleri üzerine yoğunlaşmayı ve diğerlerini göz ardı etmeyi gerektirir. Gerçekliğin bir kısmı önemsiz olarak görülüp göz ardı edilir. Eğer bu soyutlama amaçlarımıza hizmet edecek şekilde yapılamazsa araştırma da başarısız olacaktır.

Örneğin iyi bir haritacı, her ayrıntıyı kopyalayan kişi değildir. Bu kadar ayrıntı, haritanın gerçek amacını ortadan kaldırır. Anlamak ve ifade etmek istediğimiz gerçekliği yeterince yansıtan soyutlamalar yapma yeteneği, bilimsel düşüncenin temel şartıdır. Soyut bilgi, zorunlu olarak tek yanlıdır çünkü olgunun yalnızca belirli bir yanını ifade eder.¹⁷ Bu nedenle matematik kullanmak, bazı değişkenlerin zorunlu olarak göz ardı edilmesi demektir. Bunu unutmak da çok tehlikelidir. En iyi matematiksel model bile gerçekliğin ancak kaba bir tahminidir. Eğer yaptığınız soyutlamanın gerçeklik olduğunu düşünme yanılığısına düşerseniz, sorunlar patlak verecektir.

Soyutlamanın yanında, gerçekliği nicel olarak ifade etmek de kolay değildir. İktisatçılar bir şeyin “değer”inin, onun parasal karşılığı olduğuna inanır. Bu durumda parasal karşılığı olmayan şeyler iktisadın dışına itilecektir. Hayatlarımıza gerçekten yön veren hırs, tutku ve arzularımızı iktisadın diliyle ifade edemeyiz. Örneğin SARS salgını sırasında hissettiklerimiz toplumun alacağı kararları (kamu sağlık politikaları, vergi kesintileri vb.) doğrudan etkilemiştir ancak bu duyguları iktisadın diliyle ifade edecek bir aracımız yoktur.¹⁸

Sheila Dow'a göre, aşırı matematikleşme, matematiksel olarak ifade edilemeyen konuların dışlanmasını getirmektedir. Örneğin neoklasik büyüme modelinin uzun süre boyunca eğitim ve teknoloji gibi değişkenleri göz ardı etmesinin tek nedeni, bu kavramlarının sayısal olarak ifade edilmesinin çok zor olmasıdır.¹⁹

Olguları niceliksel olarak ifade etmek kadar, matematiğin kullanılabileceği bir dille ifade etmek ya da bu kadar basite indirgemek de çok zordur. İktisatçı için buradaki ikilem, matematiğin diliyle incelemek istediği sosyal dünyanın çok karmaşık ve belirsiz olmasıdır.

¹⁷ Alan Woods, Ted Grant, **a.g.e.**

¹⁸ Jim Stanford, “Confessions of a Recovering Economist”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.21, September 2003, article 4., (Çevrimiçi)

http://www.btinternet.com/%7Epaee_news/review/issue21.htm 19 Ekim 2004.

¹⁹ Dow, **a.g.e.**

Bilim dünyasında ileri matematiği kullanmak konusunda iktisatçılar fizikçilerden sonra ikinci sıradadır. Guerrien'e göre burada bir çelişki vardır: Matematik, kesinliğin eş anlamlısıdır ama belirsizliğin bu kadar hakim olduğu bir alanda kullanılmaktadır. Sosyal ve ekonomik yaşam, basit kurallara indirgenmesi çok zor bir alandır. Matematiksel olarak ifade edilmesi imkansız değişkenler de söz konusudur. Bu da, gerçek dünyadan kaçma ve kurgusal dünyalar oluşturma dürtüsünü güçlendirir.²⁰

Nicel karşılığı olmayan (iktisat için, fiyatı olmayan) bazı değerleri analize sokmak gerektiğinde ise durum daha da vahimleşmektedir. Örneğin çevre iktisadında yapılan birçok çalışmada insan yaşamının değeri olarak 6,1 milyon USD gösterilir. Bu rakam, Kip Viscusi'nin 1993'de yaptığı bir çalışmada ulaştığı sonuçtur ve ABD'nin çevre ile ilgili politikaları dahil olmak üzere birçok yerde referans olarak kullanılmıştır.²¹

İnsan yaşamı, büyük olasılıkla dünyadaki en öznel kavramlardan biridir. Her birey için yaşamın farklı bir anlamı ve buna ilişkin olarak farklı bir değeri vardır. Daha da ötesi, diğer her şey yalnızca hayatta olduğunuz sürece var olduğundan “var olmamanız karşılığında bir bedel önerilmesi” felsefi anlamda ciddi bir çelişkidir. Buna karşın iktisatçılar bu tamamen anlamsız kavramı parasal olarak ifade etmek için birçok çalışma yapmıştır.

Bu çalışmaların en yenilerinden biri ise, Costa ve Kahn tarafından yapılan “*Changes In The Value Of Life: 1940-1980*” isimli araştırmadır. Yazarlar çalışmalarında ABD için 1940-1980 yılları arasında insan yaşamının değerinin ne kadar yükseldiğini hesaplamıştır. İnsan yaşamının değerini iş güvenliği konusunda yapılan harcamalarla ilişkilendiren yazarlar, yaşam değerini hayatta kalma olasılığı ile zenginlik arasındaki MRS olarak ele almıştır. Sonuç olarak insan yaşamının değeri, (1990 fiyatlarıyla) 1940'da 1 milyon dolarken 1980'de 4-5 milyon dolara çıkmıştır.²²

Matematiksel yöntemlerde ısrar etmek, iktisatçıyı bir seçimle karşı karşıya bırakmaktadır: Ya bazı gerçeklikler matematikselleştirilemediği için analizin dışında bırakılacaktır, ya da matematiksellik uğruna nicel olarak ifade edilemeyecek büyüklükler için zorlama tahminler yapılacaktır. Her iki olasılık da iktisatçının önünü

²⁰ Bernard Guerrien, “A Science Too Human?”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.24, March 2004, article 4., (Çevrimiçi)

http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue24.htm 19 Ekim 2004.

²¹ Frank Ackerman, “Autistic Economics vs. the Environment”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 5, March 2001, article 1., (Çevrimiçi)

http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue5.htm 19 Ekim 2004., Ayrıca bkz. Dora L. Costa, Matthew E. Kahn, “Changes In The Value Of Life: 1940-1980”, (Çevrimiçi)

<http://www.nber.org/papers/w9396.pdf> 17 Ekim 2004.

²² Dora L. Costa, Matthew E. Kahn, **a.g.e.**

kapatacak engellerdir. Matematiksel yöntemler uğruna toplumsal gerçekliğin bir kısmı göz ardı edilecek ya da çarpıtılacaktır.

Disiplinin bu noktaya gelmesi, ününü matematikteki ustalıklarına borçlu olan bazı iktisatçıları bile rahatsız etmektedir. Örneğin Nobel ödüllü Wassily Leontief, John Hicks, Paul Samuelson, Robert Solow ve Joseph Stiglitz matematiksel yöntemlerin disiplinde geldiği noktadan rahatsız olduklarını dile getirmektedir. Üniversitelerde iktisat eğitimcilerinin ve araştırma görevlilerinin seçimi bile matematikteki ustalıklarına göre yapılmaktadır. Bu da kendi kendini besleyen bir süreç oluşturur. Ödül mekanizmaları da çok etkilidir. Örneğin Stiglitz, başka birçok orijinal çalışması olmasına karşın, zaten çok uzun bir zamandır gözlem yoluyla bilinen bir şeyi (matematiksel olarak) “gösterdiği için” Nobel almıştır. “Bilimsel” olarak değerli bulunan, yeni çalışmaları değil, matematiksel dille ifade ettiği kendisine ait olmayan fikirler olmuştur.²³

Matematiğin dışlayıcı etkisi de göz ardı edilmemelidir. İktisatçıların kullandığı matematik bazen matematik eğitimi alanların bile anlayamayacağı düzeylere çıkmaktadır. Disiplinin egemen dergileri, sayfalarının büyük kısmını ileri düzeyde matematiksel çalışmalara ayırmaktadır. Bu da toplumu farklı araçlarla incelemek isteyen yetenekli öğrencileri disiplinin dışına itmektedir.

Mark Blaug, aşırı matematikleşmenin etkili bir giriş engeli yarattığını savunur. İktisatçı matematikle çalışır. Bu, iktisatçı olmak için Fransızca öğrenmeye benzer. Bunun için iktisatçı adayının çok zeki olması gerekmez ama sabırlı olması ve çok zaman harcaması gerekir. Bu nedenle matematik, iktisat için etkili bir giriş engelidir. Üstelik matematiksel yaklaşıma sahip kimseler bir kere işin içine girince, bu engele çok dikkat etmekten ve büyük bir saygınlık atfetmekten çıkar sağlarlar. Özel bir teknik avantaja sahip oldukları için bunu korumaya özen gösterirler. Bu yüzden bir süre sonra bu giriş engeli meşru görülmeye başlanır. Bu yapı bir defa yaratıldıktan sonra kendi kendini haklı çıkartmaya başlar. Bu şekilde iktisat eğitimi alan öğrenciler de kendileri ders verirken ve dergilerdeki yayınlarında aynı iktisadı kullanırlar. Böylece matematikleşme, içinden çıkılamayan bir döngüye dönüşür.²⁴

Guerrien'e göre, iktisatçılar matematiği Moliere'in Latinceyi kullanması gibi kullanmaktadır. Böylece yaptıklarının bilimsel karakterine bizi ikna etmeye çalışırlar. İktisadın diğer sosyal bilimlerden farklı olduğunu, çünkü matematiksel forma sokulabildiğini ispatlama dürtüsü, sapkınlıklara da yol açmaktadır. Walras, teorisini bu dürtüyle önermiştir. Fiyatlar hiçbir alışveriş olmadan bir uyum sürecinden geçerek

²³ Guerrien, **a.g.e.**

²⁴ Kurt Jacobsen and Donald MacLeod, “Fired up for Battle”, **The Guardian**, 9 September 2003 (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue21.htm 19 Ekim 2004.

(tattonement) dengeyi bulur ve alışveriş bundan sonra gerçekleşir. Fiyatlar adildir ve herkesin hakkı korunur. Bu sistemi ifade eden matematiksel form son derece merkezi bir ekonomiyi tanımlar. Aslında teoride arz ile talebi eşitleyen bir sistemin var olduğunun ispatlanması gerekir ancak bunu ilk defa Arrow ve Debreu yapmış ve karşılığında Nobel almıştır. Fakat bu model, rekabet piyasasının her zaman “tam” olduğu ve istenen sonuçları verdiği şeklinde yansıtılmıştır.²⁵

Stanford'a göre ise, iktisadın en olumsuz yanlarından biri, yaratıcı düşüncenin yerini gizemli istatistiksel ilişkilerin almasıdır. Hatta iktisat, kendisine ait bir istatistik alt kategorisi (ekonometri) bile doğurmuştur. İktisat bu kadar sayısallaşınca, iktisatçının da görev tanımı değişir. Memur gibi çalışan bir iktisatçı, tüm araştırma zamanını bilgisayarda rasgele seçilmiş veriler üzerinde regresyonlar yapmakla ve bunlar arasında güçlü ilişkiler kurmaya çalışmak ve sonrasında da verilerin üzerine tam oturan teorilerle açıklamaya çalışmakla geçirir.²⁶

Geçmişte toplumu tüm yönleriyle inceleyen, politik süreçleri takip eden, insanın ve insan yapısı kurumların eksikliklerini göz ardı etmeyen iktisatçılar, günümüzde rakamlara odaklanmıştır. İstatistikler, oranlar, değerler ve rakamlar modern hayatın bir parçası olmuştur.

İngiltere'deki mezunların %10'u sayma (istatistik tutma) işi yapmaktadır. Bu doğrultuda genel anlayış da “her şey ölçülebilir ve ölçülebilen her şey yönetilebilir” şeklindedir. Problem şudur ki, insanların istedikleri gibi değil, hedeflere göre davranması beklenmektedir.²⁷

Halbuki bilim yalnızca bilgi biriktirmek değildir. Bilim, düşüncenin aktif müdahalesine ihtiyaç duyar ve olguların gerçek anlamını keşfedebilecek olan da, yalnızca bu müdahaledir. Görünüşte ilişkisiz olgular arasındaki iç bağıntıları kavramak için bu müdahale zorunludur. Matematiksel düşünme biçiminin inkâr edilemez olgularla iş gördüğü düşünülür. Aslında gerçek bir açıklama için geleneksel yöntemlere başvurmadan başka çare yoktur.²⁸

Buğra'ya göre 1970'lerden itibaren iktisatçı bir seçimle karşı karşıya kalmıştır: Ya niceliksel yöntemlerdeki gelişmenin peşine takılıp oyun eğilimini ve estetik mükemmellik anlayışını sürdürecektir, ya da ayakları yere basan bir politika biliminin

²⁵ Guerrien, **a.g.e.**

²⁶ Stanford, **a.g.e.**

²⁷ David Boyle, “The Storming of the Accountants”, **The New Statesman**, 21 January 2002, (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/~pae_news/media/Boyle1.htm 20 Ekim 2004.

²⁸ Alan Woods, Ted Grant, **a.g.e.**

üyesi olarak mükemmellikleri söz götürür yöntemlerle insanları ve toplumu anlamaya çalışacaktır. Örneğin L. Robbins 1981'de AEA için verdiği konferansta, bilimsel iktisatla siyasal iktisat arasında bir ayırma gidilmesini istemiştir. McCloskey de ünlü kitabı "Rhetoric of Economics"de günümüzde hiçbir bilim dalında katı bilimsellik ölçütlerinin var olmadığını savunur. İktisatçılar özellikle iktisat politikası alanında bol bol retorik kullanır ama söylediklerinin retorikten bağımsız bir bilimsel temele oturduğunu savunarak retoriğin önemini inkar ederler. Bu yüzden ortaya, izlendiği söylenen yöntem ile gerçekten izlenen yöntem arasında bir ayırım çıkmaktadır. "Bu yöntem bilimsel değil", "burada yapılan iş iktisat değil", "bu çalışmanın kuramsal temeli zayıf" gibi sekterce tutumlardan da kaçınmak gerekir. Her şeyi matematik olarak ele alma çabası, disiplini daraltıp sığlaştırmaktadır.²⁹

Yalnızca matematiksel yöntemlere odaklanan iktisatçı, diğer analiz yöntemlerini dışlayınca topluma ilişkin algısı yalnızca sayısal olarak ifade edilebilen ve teorisinin araçlarıyla incelenebilen değişenlerle sınırlı kalacaktır.

Edward E. Leamer'a göre de iktisadın içinde bulunduğu durum, sosyal meselelerin giderek daha fazla göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Günümüzün doktora öğrencileri neredeyse tamamen matematik diliyle çalışmaktadır. Daha kötüsü, çoğu doktora öğrencisi hiç Smith, Ricardo ya da Keynes okumamıştır. Bu nedenle öğrenciler neoklasik teorisinin yalnızca "neo"sunu öğrenip "klasik" kısmından habersiz biçimde eğitimlerine devam ederler. Sosyal meseleler üzerine kafa yormazlar ve tıpkı bir matematikçinin yaptığı gibi, yalnızca problemin çözümü ve sunulacak kanıtın zorluğu üzerine odaklanmayı tercih ederler. Hatta çoğu zaman ilgilendikleri meselenin insanla ilgili olduğunu bile akla getirmeden çalışırlar. Matematikte uzmanlaşırken gerçek toplumlardan uzaklaşırlar.³⁰

Amerikan İktisat Birliği'nin (AEA) 1988'de kurulan "İktisatta Lisansüstü Eğitim Komitesi"nin 1991'de hazırladığı ve *American Economic Review*'de yayımlandıktan sonra göz ardı edilen raporunda durum şu cümleyle özetlenmiştir: "*Öğrenciler karmaşık matematik problemlerini çözebilmekte ama 1960'larda gündemde olan çok basit iktisat problemlerini çözememektedirler*".³¹

McCloskey de yalnızca matematiksel yöntemlere odaklanan iktisatçının yetersizleştiğini savunur. Günümüzde "kuramcı" kelimesi iktisat dilinde "*matematik bölümü*

²⁹ Ayşe Buğra, **İktisatçılar ve İnsanlar - Bir Yöntem Çalışması**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989, s.202-204.

³⁰ Peter Monaghan, "Taking On 'Rational Man'", **The Chronicle of Higher Education**, January 2003, (Çevrimiçi)

http://ase.tufts.edu/gdae/highlights/chron_article.pdf 19 Ekim 2004.

³¹ **A.e.**

matematiğiyle eğitilmiş kişi” anlamına gelmektedir. Bu matematiğin fizikçilerin ve mühendislerin dünyayı anlamak için kullandıkları matematikle hiçbir ilgisi yoktur. *The Physical Review*’a bakılacak olursa, aradaki fark kolayca görülebilir. McCloskey’e göre bu şekilde tanımlanan “kuramcılar”, birikimleri izin vermediği için başka bir ders veremezler. Örneğin iktisat tarihi ya da kentsel iktisat alanında kapsamlı bir ders verecek donanımları yoktur. Bu nedenle de üniversitede birinci sınıfların derslerine atanırlar.³²

McCloskey problemin matematiksel yöntemlerde değil, iktisatçıların değer yargılarında olduğunu düşünmektedir. Bir iktisatçı, iktisadi bir soru yerine matematiksel bir soruyu yeğlediğinde kaybetmeye başlarız. Varlık problemleri ya da bir değişken üzerinde yapılan denemeler böyledir. Matematiksel olmayan iktisatçılarımız bile varlık teoremlerini önemser. Arjo Clamer ve David Colander, “The Making of an Economist” isimli çalışmalarında lisansüstü iktisat öğrencilerine, akademik alanda başarılı olmak için ekonomi hakkında bilgi sahibi olmak gerekip gerekmediğini sorduğunda öğrencilerin yalnızca %3,4’ü (üç nokta dört) “evet” cevabını vermiştir. Daha sonra bu öğrencilerin bir kısmı öğretim üyesi olacaktır. Tam rekabete inanacak, Keynes’i hiç okumadan makro ekonomi dersi verecektir. Bu eğitim de “öğrencilere birçok araç öğrettiği” için savunulacaktır.³³

Samuelson’a göre, az matematik bilerek de iktisat kuramcısı olunabilir. Bunu yapan birçok iktisatçı vardır. Bununla birlikte, matematik bilerseniz çok daha başarılı olursunuz. Geçmişteki büyük iktisatçıların da büyük bir kısmı orta düzeyde matematik bilgisine sahiptir. Marshall bile çok az matematik kullanmasına karşın iyi bir matematikçidir.³⁴

Alfred Marshall’a göre önemli olan, gerçeklerle bağı kopartmamak ve soyutlamayı aşarak ampirik gerçekliğe yaklaşımdır. Matematiksel ölçümler çok önemlidir ama matematiksel model kullanma gayreti, gerçekliğin göz ardı edilmesine yol açabilir. İktisatta matematik bir araştırma aracı olarak değil, kısa bir ifade yolu olarak kullanılmalıdır. Ayrıca matematiksel olarak ifade edilenler mutlaka sözlü olarak da anlatılmalıdır. Gerçek yaşamda önemli olan örnekler de eklendikten sonra matematiksel bölüm çalışmadan çıkartılmalıdır.³⁵

³² Deirdre McCloskey, “Evet, Mikroekonomiyi Sürdürmeye Değer Bir Neden Var”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardic, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.82.

³³ Donald McCloskey, “Economic Science: A Search Through the Hyperspace of Assumptions?”, **Methodus**, Vol3, No:1, June 1991 (Çevrimiçi)
<http://www.econmethodology.org/methodus/pdf/v3n1/v3n1p6.pdf> 19 Ekim 2004.

³⁴ Samuelson, **a.g.e.**

³⁵ Buğra, **a.g.e.**, s.86-87.

Marshall kendi döneminde bile Edgeworth gibi iktisatçıların matematiği aşırı biçimde kullandığından yakınmıştır. Bilim kendi içinde çözümler üreten bir hareket değil, pratik sorunlara çözümler üreten bir faaliyettir.

Hicks'e göre de iktisat yalnızca teknikten ibaret değildir:

"İktisat sosyal bir çalışmadır. Her şeyi bilmeyen, bütünüyle rasyonel olmayan, (belki rasyonel olmadıkları için) birbirinden farklı ve tutarsız amaçlara sahip olan insanların faaliyetleriyle ilgilenir. Bu nedenle de tekniğe indirgenemez".³⁶

Sheila Dow'a göre, biçimsel ifadeler ilk olarak, neyin kanıtlanıp neyin kanıtlanamayacağını göstererek 'bilinebilir' olanı belirler. İkinci olarak, her kuşak matematiksel ifadeleri anlayabileceği için kümülatif bir bilgi büyümesi yaratır. Ayrıca matematiğin keşif için bir mekanizma yaratması da önemlidir. Bununla birlikte, matematik iktisadi terimleri değiştirmektedir. Örneğin Adam Smith'in kişisel çıkar anlayışı, artık biçimsel bir genel denge sistemine dönüşmüştür. Kişisel çıkarın sosyal içeriği, genel dengenin atomistik varsayımları içinde tamamen kaybolmuştur.³⁷

İktisadın gerçeklerini matematiğe bağlamak, iktisadi matematiğin bir alt branşına indirgemek demektir. Bu durumda iktisadın sosyal bilim olarak kendine özgü bir yanı da kalmaz. Artık tüm ilişkiler matematiksel olarak ifade edilebilir ve daha da önemlisi, matematiksel olarak ifade edilemeyecek kavramlar iktisatçının ilgi alanının dışında kalır. Bernard Guerrien bunu şöyle ifade eder:

"İktisatçılar elbette toplumsal ilişkiyi inkar etmiyorlar. Ama matematiksel bilimsellik saplantıları onların ancak iki aktörlü ilişki modelleri üzerinde oyun oynamalarına izin veriyor. Çünkü ikiden daha fazla aktör devreye girdiği zaman ortaya çıkan neredeyse sınırsız durumu ele alabilecek matematik denklemleriyle başa çıkmak özel bir hüner gerektiriyor. Ayrıca bu durumda ortaya çıkan yeni sorunların birkaçıyla teknik olarak başa çıkabilse bile, bunların içerik açısından tatmin edici cevaplar olacağı da şüpheli. Buna rağmen iktisatçılar korporasyonunun önde gelenleri, yani Nobel'le taltif edilenler ya da kendilerini geleceğin Nobel adayı olarak hazırlayanlar, bilimsel olarak ilerlediklerinden emin, matematiğin nesnelliği içinde yürekleri rahat, gözleri önünde dönen ideolojik sahtekarlığa mutlulukla göz yumuyorlar. Göz yummakla yetinmeyip bu sahtekarlığı bizzat örgütleyen iktisatçılar da cabası".³⁸

McCloskey, "Economic Science: A Search Through the Hyperspace of Assumptions?" isimli çalışmasında, iktisadın matematikselliğinin artık fiziği bile aştığını iddia eder. Çoğu iktisatçı, fiziği, matematik kullanımının standardı olarak görür. Ampirik sonuçlar ise fiziğin, modern iktisattan daha az matematiksel olduğunu göstermektedir. İktisat

³⁶ J. Hicks, "Classics and Moderns"den aktaran: Hasan Gürak, "On Value And Price", (Çevrimiçi) <http://econwpa.wustl.edu:80/eps/get/papers/0404/0404001.pdf> 17 Ekim 2004. p.7.

³⁷ Dow, **a.g.e.**

³⁸ Bernard Guerrien, "İktisat Teorisi: Mitler ve Gerçekler", (Çev: Nurhan Yentürk), **Birikim**, No:27, Temmuz 1991, s.38.

daha çok matematik kullanmayabilir ama daha fazla matematiksevidir. İktisat bölümlerinde matematik bölümlerinin ruhu hakimdir. Fizik bölümlerinde ise böyle değildir. Matematikçiler değişik matematiksel gerçeklerin nasıl değişik yollardan gösterilebileceğiyle ilgilenir. Neyi ispatladıkları ile pek ilgilenmezler.³⁹

Bu fizikçiler için geçerli değildir ama iktisatçılar için geçerlidir. Çoğu zaman gerçeklerden tamamen kopmuş varsayımlarla son derece gerçek dışı sonuçlara vardıkları halde bir şeyin aksadığını görememelerinin nedeni de budur.

Fizikçiler matematiksel şıklığa hayran değildir. Matematiksel kanıtlarla da ilgilenmezler. Fizik kuramcıları bile zamanlarının çoğunu kendi bilim dallarında bizim "iktisat tarihi" ya da "tarımsal iktisat" gibi alanlarımızın karşılığı olan şeyleri okuyarak geçirirler. İktisatçılar ise matematik bölümlerinin entelektüel değerlerini benimsemişlerdir. Örneğin iktisatçılar varlık teoremlerine aşiktir. Bunların en ünlüleri Arrow-Debreu modelidir. İktisat dışındaki (matematik hariç) her alanda ise Genel Denge gibi bir varlık teoremi saçma bulunur. Bunun varlığının kanıtlanması, Smith'in iddiasını kanıtlamaz. Yani Genel Dengenin var olabilirliği, kapitalizmin dengeye giden ve iyi bir sistem olduğunu göstermez. Kanıtlar yalnızca matematiğin evreninde bir yerde bir çözümün var olduğunu gösterir.⁴⁰

Fizikçiler buna hiç ihtiyaç duymaz. Örneğin 1926'dan beri Shrodinger eşitliğini kullanırlar ama bunun genel bir çözümünün var olup olmadığını bilmezler. Yine de konuyla ilgili tüm sorulara büyük bir doğrulukla cevap verebilirler. Denge ve maksimizasyon kavramlarını kullanmak, Mirovski'nin deyimıyla, "*orada ışık var diye başka yerde kaybettiğin şeyi lambanın altında aramakla aynı şeydir*". Belirli varsayımlar altında bir yerde bir çözümün var olduğu ispatlanabilir. Fakat bu sonuç ekonomiyle ilgili değildir. Varsayımlara dayanır. Bazı varsayımlar altında geçerliken bazılarında değildir. Kafanızda hiçbir plan olmadan model kurup "*şu değişkeni değiştiririm, bakalım ne olacak*" mantığıyla yaptığınız şey matematik olabilir ama bilim değildir.⁴¹

Bu tür çalışmalar yalnızca olası dünyaları keşfetmekten ibarettir. Varılan sonuç da, "söz konusu varsayımların geçerli olduğu bir ortamda ve gerekli koşullar karşılanınca" ne olacağını söylemekten ibarettir.

İktisatta matematiğin yeri savunulurken matematiğin yalnızca bir "dil" olduğu söylenir. Böyle bir savunma, sözel olarak ifade edebileceğiniz her şeyi matematik kullanarak da ifade edebileceğiniz anlamına gelir. Halbuki matematik yalnızca nicel olarak

³⁹ McCloskey, "Economic Science: A Search Through the Hyperspace of Assumptions?".

⁴⁰ A.e.

⁴¹ A.e.

tanımlanabilen büyüklüklerle çalışmaya izin verir. Bu nedenle topluma özgü her şeyin matematiğin “diliyle” ifade edilebileceği söylenemez.

Edward Leamer dil seçiminin bir disiplinin ilerlemesini engelleyebilecek kadar önemli olduğunu vurgular. Matematiği bir ‘dil’ olarak değerlendirirken “bizi zenginleştiren mi yoksa zayıflatan mı bir dil seçtik?” sorusunu kendimize sormamız gerekir. Eğer öğrencileri yalnızca birkaçının ustası olabileceği bir dil kullanmaya zorluyorsak ve öğrenciler bunlara odaklanmaktan entelektüel gelişimlerini sağlayamıyorsa, ortada bir sorun var demektir. Acaba American Economic Association toplantıları gibi organizasyonlar entelektüel bir tartışma alanı mı, yoksa herkesin bu konudaki teknik marifetlerini sergilediği birer tiyatrodan mı ibarettir?⁴²

Boland da iktisadın bir “dil” olarak kabul edilmesinde başka bir noktaya dikkat çeker. Marshall ve Jevons zamanından beri matematik, iktisadi fikirlerin temelini oluşturur. Günümüzde ise iktisatçılar yalnızca teorilerini genelleştirmek ve rafine etmek ile ilgilenmektedirler. Matematik de zaten bildiğimiz bir şeyi yeniden ifade etmek için kullanılmaktadır. Aslında temel amaç, modellerin matematiğin diliyle ifade edilmesi değil, gerçekçi bir anlam kazanması olmalıdır. Matematik de ancak bu durumda dünyayı anlamamız için yararlı bir araca dönüşecektir.⁴³

Leamer’a göre, şimdiye kadar tüm iktisatçıların bir önceki kuşağa göre daha fazla matematik talep etmesine karşın öğrencilerin matematiksel ilerlemeleri çok az olmuştur. Eğer öğrencilerin uzmanlaşamayacağı bir dil seçilmişse, bunun çok olumsuz sonuçları olacaktır. Leamer bunu şöyle örnekler:

*“Yüzyıllar boyunca, sağır olmak aynı zamanda aptal olmak anlamına geliyordu. Sağırın çoğu, zihinsel geriliği olanların bakıldığı kurumlara kapatılıyordu. 18. yüzyılın ikinci yarısında işaret dilinin geliştirilmesinden sonra sağırın entelektüel gelişimi için büyük bir potansiyel doğmuş oldu. Ne yazık ki, işaret dili Viktorya döneminin uyum idealine karşı bir tehdit olarak algılandı. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren işaret dili, sağırın ‘normal’ topluma uyum sağlaması gerektiği iddiasıyla okullardan kaldırıldı. Sağırın konuşma dilini öğrenmesi çok büyük bir enerji gerektiriyordu ve içlerinden yalnızca birkaç tanesi bunu başarabildi. Bunun sonucu, sağırın entelektüel anlamda büyük ölçüde gerilemesi oldu ve etkileri günümüze kadar sürdü”.*⁴⁴

⁴² Edward Leamer, “Comment: Has Formalization Gone too Far?”, **Methodus**, Vol3, No:1, June 1991 (Çevrimiçi) <http://www.econmethodology.org/methodus/pdf/v3n1/v3n1p25.pdf> 19 Ekim 2004.

⁴³ Lawrence Boland, “Realism in Economic Model Building”, (Çevrimiçi) <http://www.sfu.ca/~boland/how-to-fd.pdf> 19 Ekim 2004.

⁴⁴ Leamer, a.g.e.

2.4. Matematiksel İktisat Uygulamalarına Yönelen Eleştiriler

Steve Keen'e göre, egemen iktisat matematiğe dayanmasına karşın matematiksel hatalarla doludur. Bunlar 4 ana başlık altında toplanabilir:

- 1) Mantıksal çelişkiler.
- 2) Göz ardı edilen değişkenler.
- 3) Yanlış kurulan eşitlikler (Eşit olmayan değişkenlerin eşit gösterilmesi).
- 4) Keşfedilmemiş koşullar (Bir koşul varsayıp o koşulun gerçekleşmesi için neler gerektiğini sorgulamamak).⁴⁵

1) *Mantıksal çelişkiler*: "Bireysel tercihlerin toplulaştırılarak toplumsal tercihlere ulaşılması" buna mükemmel bir örnektir. Tüketici davranışı teorisi, bireyden toplumsala ulaşabileceğini varsayar. Bunun yalnızca Sonnenshein-Mantel-Debreu koşulları (her tüketici aynı kayıtsızlık paftasına sahiptir ve tercihler gelir değişince değişmez) karşılandığı zaman mümkün olduğu kanıtlanmıştır. İlk varsayım tek bir tüketici olduğunu, ikincisi ise tek bir mal olduğunu varsaymakla aynı şeydir. Eğer bireysel tercihlerden toplumsal tercihlere ulaşabileceğini iddia edersek, önce bunun yalnızca tek bir mal ve tek bir insanla mümkün olduğunu göstermemiz gerekir. Ancak başlangıçta değişik mallar ve insanlar olduğunu varsaydığımız için burada çelişki vardır. Bireyden yola çıkarak topluya ulaşamaz.⁴⁶

2) *Göz ardı edilen değişkenler*: $MR=MC$ gibi eşitlikler yalnızca zaman kavramını göz ardı edersek geçerlidir. Zamanı analize katarsak bu önerme geçerliliğini kaybeder. Zaman içinde karı maksimize etmek için $MR>MC$ olmalıdır. Ayrıca kesinsizlik ve beklentilerin oluşması gibi başka değişkenlerin varlığı da göz ardı edilmektedir.⁴⁷

3) *Yanlış kurulmuş eşitlikler*: Geleneksel iktisat, bazı değişkenlerin ihmal edilebilecek kadar küçük olduğunu savunur. Rekabetçi bir piyasadaki yatay talep eğrisi böyle türetilir.⁴⁸ Eğer dünyanın düz olduğunu ispat etmek için yalnızca birkaç metre karelik bir alanı alıp yuvarlaklığını ölçmeye kalkarsak bu yuvarlaklık oranı sıfıra yakın olacaktır. Böyle "mikro" bir ölçekten yola çıkıldığında dünyanın düz olduğunu iddia etmek için bu 'sıfıra çok yakın' yuvarlaklığın ihmal edilmesi yeterlidir. Bu boyda yan yana iki alanın arasındaki açığı ölçmeye kalkarsanız da aynı sonucu elde edersiniz. Sonra bu küçük ihmal edişi tüm dünyaya uygulayarak dünyanın düzlüğünü ispatlayabilirsiniz. Bu göz ardı ediş, iktisadın büyük monopoller karşısında küçük rekabetçi firmalara bakışında da aynen geçerlidir. Çok küçük değerlerin sıfır sayılması, tüm piyasa için sıfır değerine

⁴⁵ Steve Keen, **Debunking Economics: The Naked Emperor of Social Sciences**, Australia, Pluto Press, 2001, pp.259-260.

⁴⁶ **A.e.**, pp.260-261.

⁴⁷ **A.e.**

⁴⁸ **A.e.**

ulaşılmasına yol açmaktadır.⁴⁹ Elbette bu tür bir göz ardı ediş kabul edilemez. Piyasa negatif eğime sahipse, bireysel firma talebi de öyle olmalıdır

4) *Keşfedilmeyen koşullar*: Monopolle tam rekabetin karşılaştırılması, rekabetçi bir piyasada arz eğrisinin, monopolün MC eğrisine eşit olacağını gösterir. Ancak bu, yalnızca iki eğrinin de özdeş birer doğru olması durumunda geçerlidir. Benzer biçimde, işgücü teorisi de işgücü arzının pozitif eğimli olduğunu söyler ama aslında olmak zorunda değildir. Üretim teorisi ise sermayenin parasal değerinin sermaye miktarının ölçülmesi için yeterli bir ölçüt olduğunu söyler ama sermaye bu şekilde tanımlanamaz. Bunlar iktisatçıların inandıkları şeylerin mantıksal temellerini incelemediğini gösterir.⁵⁰

Kullanılan matematiğin içsel kısıtları da çok önemlidir. Düzenli nicel değişimler yerini düzensizliğe ya da kaosa bıraktığında, klasik matematiğin lineer denklemlerini kullanmak artık yeterli olamayacaktır. Matematikte nonlineer çalışmaların son dönemde hızlanması da, bu eksikliğin kapatılmasını amaçlamaktadır.

Günümüzde, Laplace'ın *evrenin doğru bir modeli ve doğru bir ölçümle, evrenin geleceğinin bilinebileceği* iddiasına inanan tek uygulamalı matematik alanı iktisattır. Matematikçiler için bu iddia, Poincare'in 1899 tarihli "kaos" kanıtıyla çürütülmüştür. Poincare 3 ya da daha fazla element içeren bir dinamik modelin geleceğini gösterecek bir formül geliştirmenin olanaksız olduğunu kanıtlamıştır. Bugün matematikçiler, çoğu matematiksel problemin, iktisatçıların "tam rekabet monopole göre daha fazla refah sağlar" gibi didaktik ifadeler verecek biçimde çözülemeyeceğini bilir. Bu tür ifadeler, genellikle iki doğrunun kesişmesi gibi durumlarda mümkündür. Tüm eşitlikler "doğru" biçimindeyse uygulanabilecek eşitlikler vardır. Bu tür modellere cebirsel modeller denir. İktisat teorisi de genellikle bunları kullanmaya çalışır. Fakat bu tür matematik, yalnızca dünya gerçekliğinin çok küçük bir kısmına uygulanabilir. İktisat için matematiksel modeller geliştirirken asıl kullanılması gereken araçlar, dinamik eşitliklerdir.⁵¹

Dinamik eşitliklerde değişkenler arası ilişkiler düz doğrulara indirgenemez. Bunlar iktisatta "nonlineer diferansiyel eşitlikler" olarak bilinir. Bunların büyük bir kısmı çözülemez ve bu türden üç ya da daha fazla eşitlik karşılıklı etkileşim içindeyse çözümü imkansızdır.

⁴⁹ A.e., pp.85-86.

⁵⁰ A.e., p.263.

⁵¹ A.e., p.264.

Tablo 2.1. Matematiksel Modellerin Çözülebilirliği

	Lineer			Nonlineer		
Eşitlikler	Bir Eşitlik	Birkaç eşitlik	Çok sayıda eşitlik	Bir Eşitlik	Birkaç eşitlik	Çok sayıda eşitlik
Cebirsel	Çok Kolay	Kolay	Mümkün	Çok zor	Çok Zor	Olanaksız
Bayağı Diferansiyel	Kolay	Zor	Neredeyse olanaksız	Çok zor	Olanaksız	
Kısmi Diferansiyel	Zor	Neredeyse olanaksız	Olanaksız			

Kaynak: Steve Keen, "Debunking Economics", p.265.

Keen, iktisadın tabloda sol üst taraftaki yöntemleri kullanmaya çalıştığını ama aslında doğru yöntemlerin sağ alttakiler (gri yöntemler) olduğunu vurgular. Laplace'ın iddiasının aksine, her şey bilinemez. Matematik her problemi çözemez ama bunlar iktisatçıları ikna etmemektedir. Bu nedenle saat gibi işleyen bir evrene inanmaya devam ederler. Walras bu modeli kurarken Poincare'in ispatını görmemiştir ama Debreu teoriyi kurarken kaos, Lorenz tarafından yeniden keşfedilmiştir. Yine de Debreu tüm kararların "şu anda ve tüm gelecek için" alındığı bir model kurmuştur.⁵²

Diğer bilimlerde çoktan kendine bir yer edinmesine karşın kaos teorisinin iktisada fazla girememesinin nedeni de budur. Çünkü girecek olursa, dengeye yönelik saplantıyı tamamen yıkacaktır. Denge kavramı olmadan da neoklasik teoriden bahsetmek mümkün olmaz.

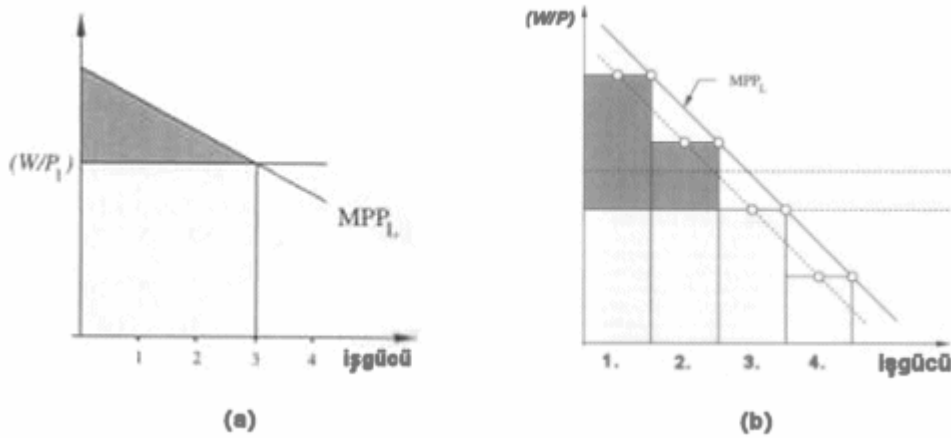
İktisadın "doğru" olarak tanımladığı ilişkiler aslında "eğri" olmalıdır. Tüketici davranışı teorisi, gelir artınca malın tüketiminin her yönde değişebileceğini gösterir. Sonnenshein-Mantel-Debreu koşulları ise bireyden piyasa talebine ulaşmak için Engel eğrilerinin düz doğrular olması gerektiğini söyler. Üretim teorisi, çıktının azalan marjinal getirilere tabi olduğunu ve bu yüzden ilişkinin eğri biçiminde olduğunu, Sraffa'nın eleştirisi ise, ilişkinin düz bir doğru olduğunu iddia eder. Rekabet teorisi, tam rekabetin monopolden iyi olduğunu söyler ama bu karşılaştırmanın yapılabilmesi için ilişkilerin doğrusal olması gerekir. İktisat teorisinde doğruların bu kadar çok yeri olmasının nedeni, toplumun kendisini oluşturan parçalardan ibaret olduğu görüşüdür. Bu toplulaştırmayı yapabilmek için parçalar arasındaki etkileşim sıfır olmalıdır. Bir değişken diğeriyle çarpılırken bu ortaya çıkar. Gelir hesaplanırken $Q \times P$ yapılır. Q , P 'nin bir fonksiyonudur. Eğer hem P hem de Q değişken olarak ele alınırsa firma geliri iki değişkenin çarpımından ibaret olacaktır. Bu, toplumu kendisini oluşturan insanlar toplamı olarak ele alan bir iktisatçının izin veremeyeceği bir durumdur. Bu yüzden rekabetçi bir firmanın karşılaştığı fiyatı sabit düşünür (değişkeni bire indirir). Daha

⁵² A.e., pp.265-266.

sonra ise fiyatı ekonomi çapında değişken, firma çapında ise sabit olarak ele alır. Bu matematiksel olarak mümkün değildir.⁵³

İktisat matematiğinde uygun olmayan yöntemlerin hesaplama için kullanıldığı da görülmektedir. Bu yöntemlerden biri integral hesaplamadır. İntegral hesaplamasının problemi şekil üzerinde şöyle gösterilebilir:

Şekil 2.1. Bölünemez ve Bölünebilir Girdilerin İntegral İle Hesaplanması



Kaynak: Lawrence Boland, "Critical Economic Methodology", p.226.

Şekil a, bölünebilir miktardaki emek girdisi için, Şekil b ise bölünemez birimler için marjinal ürün eğrisini (MPP_L) gösterir. Toplam çıktıyı bu fonksiyonun integrali olarak (MP eğrisinin integrali) hesaplayabiliriz. Bu hesaplamayı sonsuz ölçüde bölünebilir ürün için yaparken integral bir anlam taşır ama bölünemez emek birimleri için farklı bir sonuç ortaya çıkar.

Pratik amaçlarla şekil b'deki miktar farklarının çok küçük olduğu varsayılır. Fakat bu iki figürün aynı olduğu iddiasının mantıksal bir temeli yoktur. Şekil b'de her bir kutu, o birim işgücünün marjinal katkısını gösterir. Burada düz doğrunun altında boş üçgen alanlar vardır. Dolayısıyla integral aldığımızda (doğrunun altındaki alanın tamamını hesapladığımız için) bu üçgenleri de hesaplamış oluruz. Böylece hesabımız olması gerekenden fazla çıkar. Buna ilişkin savunma, her bir birim emek artışının çok çok küçük, ancak bir nokta ile gösterilebilecek büyüklükte olduğunu ve bu yüzden üçgen alanın minimum olduğunu varsaymaktır.⁵⁴

⁵³ A.e., pp.266-267.

⁵⁴ Lawrence A. Boland, **Critical Economic Methodology: A Personal Odyssey**, London, Routledge, 1997, pp.226-227.

Varsayım sorunu çözer ancak gerçekçi değildir. İnsanlar bölünemez ve bu nedenle emek de bölünemez. Üçgenler her zaman vardır. Bununla birlikte, gerçekte varsayımlara sahip teorilerle de iktisadi dünyayı anlayabileceğimiz inancı burada da kendini gösterir ve gerçeğe uyuşmayan bu durum göz ardı edilir.

Boland'a göre, iktisatçılar kullanılan matematiğin problemlerinden kurtulmak için önermeleri kurulu teoriye göre yeniden ifade etmeyi seçmiştir. Kayıtsızlık eğrisinin eğimi MRS'dir. Tüketicinin seçim yaptığı noktada {kısmi türev (eğim) = fiyat oranı} olur. Bu oran bütçe doğrusunun eğimine eşittir. MRS'nin "azalan" olması gerekir, çünkü faydanın ölçümünü sağlar. Bireyin maksimizasyon yapması için ayrıca eğrinin 'kesinlikle konveks' olması gereklidir. Böylece kayıtsızlık eğrisinin bütçe doğrusuna tek bir teğetliği olacaktır. Bu iki varsayım (azalan MRS ve kesinlikle konveks kayıtsızlık eğrisi) olmadan seçim çözümü gerçekleştirilemez.⁵⁵

Teoride kullanılan matematik çoğu zaman gerçek ekonomilerde hiçbir karşılığı olmayan kavramlarla çalışıp anlamsız ilişkiler kurar. Bunlar matematiksel bir ilişki kurulması için zorunludur ancak tüm terimlerin ne anlama geldiği sorgulandığında iktisadi olarak ifade edilemeyecek kavramların da analize katıldığı görülür.

Boland iktisatta Lagrange Çarpanı'nın uygulanmasının da bu anlamda çelişkili olduğunu savunur. Bu çarpan, iki adet sınırlanmış maksimizasyon problemini tek bir sınırsız maksimizasyon problemine dönüştürmek için zekice tasarlanmış bir değişkendir. Birinci ve ikinci eşitliklerde birimler farklıdır. Örneğin birinci eşitlik bir fayda fonksiyonu iken (birimi faydadır) ikincisi üretim fonksiyonudur (birimi fiyattır). Çarpan da işte bu fayda ile miktar arasında ilişki kurmaya yarar. λ sembolü bu ilişkiyi gösterir ve fiyatı faydaya çevirir. Böylece aşağıdaki ilişki kurulur:

$$U = f(X, Y) \quad (1)$$

$$B = P_x X + P_y Y \quad (2)$$

$$V = g(X, Y) = \lambda (B - P_x X + P_y Y) \quad (3)$$

Burada maksimizasyon problemi, yalnızca V teriminin maksimizasyonuna dönüşür. λ fazladan eklenmiş bir terimdir. Son aşamada λ terimi ortadan kalktığı için çözümde bir engel kalmaz. Fakat bunu gerçek bir tanımla ifade etmek isterseniz başarısız olursunuz. En çok karşılaşılan yorum, λ değişkenini "paranın marjinal faydası" olarak ele almaktır. Ancak fayda fonksiyonunda para ile ilgili bir terim yoktur. Dolayısıyla "paranın marjinal faydası" diye bir şey söz konusu olamaz.⁵⁶

⁵⁵ A.e., pp.229-231.

⁵⁶ Boland, "Realism in Economic Model Building".

Matematiksel iktisadın buradaki problemi, aslında anlamı olmayan kavramları matematikleştirerek analize katmasıdır. Bununla beraber, matematikleştirilemeyecek kavramları dışlamak zorunda kalması da diğer bir problemdir.

Sheila Dow'a göre matematiksel formülasyonda iktisadi gerçekliğin bir kısmı dışlandığı için matematiksel modellerin politika uygulamalarında birçok problem yaşanmaktadır. Keynes de iktisadi yapının sürekli evrim içinde olduğunu, bu yüzden ekonometrik tekniklerin genel olarak uygulanamayacağını savunmuştur. Büyük ekonometrik modellerin demode olmasının arkasında da bu gerçeklik yatmaktadır.⁵⁷

Yalnızca matematikselleştirilemeyecek kavramların dışlanması da söz konusu değildir. Lucas'a göre, ekonometristler teoriye sahte bir bağlılık göstermekte ve hedefledikleri sonucu vermeyen verileri göz ardı etmektedirler. Böylece çalışmaları 'gerçeği aramaktan' çıkıp 'istenilen sonucu elde etmeye' dönüşmektedir.

*"Bunun en büyük göstergesi, ekonometristlerin 1947 öncesindeki veri serilerine karşı kayıtsız kalmalarıdır. İktisat politikasında ne kadar fazla gözlem yaparsanız tahminleriniz ve öngörüleriniz o kadar keskinleşir.... Fakat 1926-46 dönemine ait hazır yıllık seriler, savaş sonrası çalışmalarda çok nadir olarak kullanılmaktadır....İkinci bir işaret, ekonometrik ilişkilerin sıklıkla yeniden düzenlenmesidir.... Teorinin öngördüğü yapı içindeki parametrelerin tahminlerinin kesinliğini sürekli olarak geliştirmeye çalışmak, pratikte karşılaşmamanız gereken bir şeydir...."*⁵⁸

Bunların nedeni, ekonometrik modellerin ve olasılıksal ilişkilerin istikrarsız olmasıdır. Lucas'a göre ekonometristlerin çıkarttığı modellerin yeterince istikrarlı olmamasının nedeni, kabul edilmiş teoriden hareket ederek analize başlamalarıdır. İlk olarak ekonometrik ilişkiler aktörlerin karar alma kurallarına dayanır. Bu kararlar optimal sonuçlara ulaşır. Fakat bu optimal karar alma kuralları, karar alıcıların karşı karşıya olduğu olay dizilerine göre değişecektir. Aktörlerin optimizasyon yaptıkları modeller politika uygulamaları nedeniyle değiştiğinde sonuç istikrarsızlık olacaktır.⁵⁹

*"Alternatif politika kanunları altında istikrar olduğunu varsaymak, bu yüzden aktörlerin sistem şokları konusundaki görüşlerinin gerçek şokların davranışları değişse bile değişmemesini gerektirir. Böyle uç bir varsayım olmadan politika simülasyonları anlamsız olacaktır.... Dinamik iktisat teorisine ilişkin bildiğimiz her şey, bu varsayımın yanlış olduğunu göstermektedir."*⁶⁰

⁵⁷ Dow, **a.g.e.**

⁵⁸ Lucas, R.E, "Econometric Policy Evaluation"dan aktaran: Tony Lawson, **Economics and Reality**, London, Routledge, 1997, p.72.

⁵⁹ Tony Lawson, **Economics and Reality**, London, Routledge, 1997, p.72.

⁶⁰ Lucas, R.E, "Econometric Policy Evaluation"dan aktaran: Tony Lawson, **Economics and Reality**, London, Routledge, 1997, p.72.

Lucas buna ekonometrik değil, politik bir çözüm önermiştir. Kurallar ne kadar basit olursa ekonometrist için optimize edici davranışı modelleştirmek de o kadar kolay olur. Eğer politika değişikliği önceden bildirilmezse, aktörler bunu yavaş yavaş fark eder ve ekonominin yeni yapısına yönelik istikrarlı olsa bile sistematik olmayacak ve ekonometrik olarak tahmin edilemeyecektir. Fakat eğer politika değişiklikleri bütünüyle tartışılarak uygulanırsa, yapısal değişiklikler geçmiş deneyimlerden yararlanılarak doğru biçimde tahmin edilebilir. Ekonometristlerin bir kısmı bu eleştiriyi çok ciddiye almıştır. Lucas'ın çözüm olarak önerdikleri ele alınmış ve bunun rasyonel beklentiler hipotezinin egemen duruma gelmesinde etkisi olmuştur.⁶¹

Görüldüğü gibi, teori bir problemle karşılaştığında verilen tepki, eleştirinin öngördüğü doğrultuda yeni bir teori benimseyerek problemi çözmek olmuştur. Teoriyi kurtaracak yeni varsayımın gerçek dışı olmasının da hiçbir önemi yoktur. Önemli olan tek şey hesaplama yapmaya izin verecek bir dünyanın kurgulanmasıdır. Bu yeni varsayımlarla oligusal düzenlilikler yaratılmış ve eldeki araçların kullanılmasının yolu açılmıştır. Oligusal düzenlilikler olmadan ekonometrik araçlar da kullanılamaz.

Ekonometristler bir model kurarken (ya da tahmin yaparken) yüzlerce regresyon yapar ve böylelikle açık biçimde kabul etmiş oldukları klasik sonuç çıkartma teorisine ters düşerler. Daha da ötesi, iktisatçılar, modelleri henüz gözlemlenmemiş ekonomik durumları tahmin ederken durmadan tahmin edilen parametre değerleri üzerinde *ad hoc* düzeltmeler yapıp ekstra faktörleri analize sokarlar. Böylelikle akla uygun sonuçlar elde ederler. Bu teori-pratik uyumsuzluğu, Lucas'ın eleştirisinin zeminini oluşturur. Buna ekonometristlerin veri serilerine kayıtsızlığı, ekonometrik ilişkilerin sık sık yeniden düzenlenmesi gibi gerçekler de eklenince, kabul edilen teori ile tamamen tutarsız bir tablo ortaya çıkar.⁶²

Bu eleştiriler yalnızca ekonometri dışından değil, içinden de gelmektedir. Leamer ekonometri teorisi ile pratik arasında belirgin bir fark olduğunu iddia eder:

“Ekonometri teorisinin geçersiz olduğu düşüncesi, iktisat disiplini içinde utandırıcı derecede geniş bir kitle tarafından benimsenmektedir. Ekonometri teorisi ile ekonometri uygulamaları arasındaki büyük farkın profesyonel bir gerilim yapması beklenebilir. Aslında dergilerimizde ve toplantılarımızda sessiz bir denge egemendir. Topluluğumuz, istatistik kuramcılarında oluşan bir din adamları grubu ve veri analistlerinden oluşan bir günahkarlar lejyonu olarak ikiye bölünmüştür. Din adamları günah listelerini ilan etmekle yetkilendirilmiştir ve gösterdikleri özel hüneler için saygı görürler. Günahkarların ise günahlardan

⁶¹ Lawson, **a.g.e.**, pp.72-73.

⁶² Lawson, **a.g.e.**, p.6.

*kaçınmaları beklenmez; yalnızca hatalarını açık biçimde itiraf etmeleri yeterlidir”.*⁶³

Eğer pratikte teoriye uygun olmayan bir şey varsa teori revize edilir. Ekonometrinin asıl sorunu ise ekonometristlerin bu uyuşmazlıklarla yaşamaya hazır olmasıdır. Uzlaştırma ve *ad hoc* savaş hileleri yoluyla sorunu ortadan kaldırırlar.⁶⁴

Leamer'ın yukarıdaki cümleleri, disiplin içinde matematiksel yöntemlere ve matematiksel kuramcılara duyulan hayranlığın da bir göstergesidir. Çoğu zaman bir çalışmanın “şık” görünmesinin, kabul edilebilirliğini artırdığı bilinen bir gerçektir. Burada içerikten çok biçime verilen bir önem söz konusudur.

Ardıç'a göre, yüksek lisans ve doktora tezlerinde öğrencilere en çok yöneltilen eleştirilerden biri, matematiksel yöntemlerin kullanılmamasıdır. Eğer bir çalışma matematiksel içerik taşımıyorsa çoğu zaman küçümsenmekte ve ciddiye alınmamaktadır. Ölçüm ve uygulama yapılmayan çalışmalar başarılı iktisat çalışmaları olarak görülmemektedir.⁶⁵

2.5. Alternatif Görüşlere Göre İktisadın Amacı ve Matematiğin Yeri

Tony Lawson'a göre, bilimin matematik kullanmak anlamına geldiğini düşünenler için “iktisat bilimsel olmalıdır” iddiasında bulunmak, aslında olgusal düzenliliklerin sosyal dünyada egemen olduğunu iddia etmektir. Bu iddia da iki açıdan geçersizdir. İlk olarak, ekonometristler varsaydıkları korelasyonların ortaya çıkar çıkmaz çökmesine defalarca tanık olmuşlardır. Sosyal olgusal düzenlilikleri elde etmek çok zordur. İkincisi, olgusal düzenlilikler doğal dünyada bile oldukça ender bulunur. Bunlar, gök mekaniği dışında, çoğu zaman sıkı kontrollü deney koşullarıyla sınırlıdır. Daha da ötesi, kontrollü deneylerin sonuçlarının çoğu, kontrollü deneylerin dışında da başarıyla uygulanmaktadır.⁶⁶

Lawson bilimin hedefinin olgusal düzenlilik üretmek değil, onu açıklayabilecek temel mekanizmanın belirlenmesi olduğunu savunur. Doğal bilimlerde de kontrollü deney, kendi başına bir amaç olarak bir olgusal düzenlilik üretmeyi değil, ampirik olarak temel teşkil eden bir mekanizma tanımlamayı hedefleyen bir insan müdahalesidir. Örneğin tıbbi araştırmacılar, hastanın ateşi ile hastanın vücudunda bulunan beneklerin yoğunluğu arasında bir korelasyon kurmakla değil, hastalığın arkasındaki nedenleri

⁶³ E.E. Leamer, “Specification Searches: Ad Hoc Inferences With Non-Experimental Data” dan aktaran: Tony Lawson, **Economics and Reality**, London, Routledge, 1997, pp.6-7.

⁶⁴ Lawson, **a.g.e.**, p.7.

⁶⁵ Ardıç, **a.g.e.**, s.236.

⁶⁶ Tony Lawson, “**Gerçeğe Dönüş**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.151.

belirlemekle (ve bunları yok etmekle) ilgilenirler. Bilim, ele alınan olguların arkasındaki nedenleri araştırır. Örneğin yüksek seviyedeki işsizliğin veya yoksulluğun nedenlerini belirlemeye çalışır. Ancak burada araştırma sürecini doğal bilimler anlamında “bilimsel” olarak değerlendirmek için matematiksel modelleme yöntemlerinin kullanılması zorunlu değildir. Çalışmaya gerçekliğin doğasından hareket ederek başlamak gerekir.⁶⁷

İktisat matematiğinin savunusunu yapanların iktisadın bilimsel statüsü tartışmalarına girişmesi de doğru değildir. Bilimsellik ile matematik kullanımının sık sık bir arada anılması yanlıştır. İktisadın bilimsel statüsüyle ilgili tartışma, yalnızca matematik kullanılmalı mı, yoksa kullanılmamalı mı sorusuna indirgenemez. Bazı ünlü neoklasik iktisatçılar bile matematiğin kullanılmasına şüphe ile yaklaşmaktadır ancak bu, disiplinin bilimselliğinden şüphe duydukları anlamına gelmemektedir.

Debreu da bazen matematiğin zararlarının faydalarını aştığını savunur. İktisat teorisinin matematikleşmesinin kazandırdıklarını listelemek çok uzun sürer. Hiç kimse daha fazla kesinliği, genelliği ve basitliği reddetmez. Diğer taraftan matematiğin iktisattan götürdükleri de vardır. Son 20 yılda iktisat teorisi hızla ilerlerken bu gelişmelerin yalnızca bir kısmını matematikleşme sayesinde yapmıştır. İktisatçının matematiksel arka planı, yaptığı seçimleri etkiler. Cevaplamaya çalıştığı sorular hep bu matematikle ilgilidir. Bilim dalımızın ödül sistemi de bunu desteklemektedir. Bir derginin ya da araştırma kurumunun temsilcileri kararlarını alırken kendi değerlerine göre ölçütler kabul ederler. İktisatçı da bu değerlerin farkındadır ve buna göre davranır. Böylece dar bir alana hapsedilen araştırma alanı, bir kısır döngü içinde buraya sıkışıp kalır.⁶⁸

Ormerod’a göre, iktisatçılar sık sık biçimsel modelleştirme yeteneklerinin sosyal bilimlerde önem taşıyan tek şey olmadığı gerçeğini gözden kaçırmışlardır. Sosyal ve kurumsal çevrenin farkında olmak, çoğu zaman iktisat tarihi bilgisinin taşıdığı kadar büyük bir önem taşır. Bu nedenle sosyal bilimlere başarıyla uygulamak, doğal bilimlere uygulamaktan daha zordur. Çünkü incelenecek değişkenler tarihi şartlara göre değişir. Bu da teknik araçlar kullanmaktan daha fazlasını, sosyal dünya hakkında geniş bir birikime sahip olmayı gerektirir.⁶⁹

Yukarıda da gördüğümüz gibi, iktisat matematiğinin eleştirisi, genel olarak matematiksel yöntemlerin kendisine değil, modelleştirmenin doğasına ve amacına yöneliktir. İktisadın matematiksel yöntemleri, iktisatçıyı “hayali” problemlere odaklanmaya ve bunları çözmeye yönelttiği sürece zararlıdır. Bu şekilde bilim, gerçek

⁶⁷ A.e.

⁶⁸ Debreu, a.g.e.

⁶⁹ Paul Ormerod, “Eleştirinin Ötesi”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.197.

olgular üzerine eğilip gerçek problemleri çözmek amacından uzaklaşarak kendi özünü yitirir.

Post Otistik İktisat Hareketi'ni başlatan öğrenciler de yayınladıkları bildirilerde bu gerçekliği şu şekilde ifade etmiştir:

“Elbette problem matematik değildir. Problem, matematiği kullanan modellerin ve teorilerin geçerliliğidir. Sorguladığımız ve yanıt alamadığımız şey de bu geçerliliktir. Basit bir örnek verelim. Reel iş çevrimi modelleri ya da büyüme modelleri günümüz makro iktisadında önemli bir yer tutar. Bu modeller ekonomiyi tek bir bireye (‘temsili aktör’ ya da ‘Robinson’) indirger. Bu karakter yalnızca ne kadar üreteceğini, tüketeceğini ve yatırım yapacağını değil, ayrıca zamanını iş ve dinlenme arasında nasıl bölüştüreceğini de seçer. Üstelik bu kararı bir defa ve tüm yaşamı için verir.... Bu varsayımlar veriyken problem matematiksel bir hal alır: Bireyimizin kaynakları ve kullanabileceği teknikler veri iken bireyin faydasını maksimize eden “üretim-tüketim-çalışma” seçimini belirlemek. Bu tür problemler matematikte... örneğin, minimum yakıt harcamasıyla yörüngeye uydu yerleştirmek gibi konularda kullanılan hesaplardır.... Elbette hiç kimse bu matematiksel teknikleri sorgulamıyor. Bunu yapmak saçma olurdu. Bizim sorduğumuz soru tamamen farklıdır: söz konusu modelin geçerliliği nedir? Tüm ülkenin ekonomisinin evrimini tek ve yalnız bir bireyin seçimlerine indirgemek doğru mudur? Cevap açıktır: Hayır.”⁷⁰

Görüldüğü gibi, matematik tartışmaları basit bir biçim ve içerik tartışmasına indirgenemez. Matematiğin önemli rolü reddedilmemektedir. Eleştirilen şey, matematiğin tek başına bir amaca dönüştürülerek topluma ilişkin tüm analiz yöntemlerinin dışlanmasıdır. Matematiğin bu şekilde algılanması, eleştirel aklın önünde birçok engel yaratır. Tarih, politika ya da sosyoloji gibi toplumsal araştırma alanlarını reddedip yalnızca matematiğe odaklanan iktisatçı, toplumu anlamak için çok önemli araçları reddetmiş demektir. Diğer yandan matematiği kullanılabilecek ‘tek’ araç olarak kabul etmek, anlamsız soyutlamalar, gerçek dışı varsayımlar ve zorunlu göz ardı edişleri beraberinde getirecektir. Tüm bunların gerçek bir bilimde yeri olamaz.

⁷⁰ “Is There a Problem with Mathematics?”, (Çevrimiçi)
<http://mouv.eco.free.fr/english/mathematics.htm> 20 Ekim 2004.

3. İktisat ve İdeoloji İlişkisi

Egemen iktisada yönelen en güçlü eleştirilerden biri, iktisadın nesnel bir bilim olmadığı ve ideolojik amaçlara hizmet ettiği yönündedir. Bu eleştirilere göre iktisat, kendisini oluşturan tarihsel koşulları nesnel bir gerçeklikmiş gibi sunarak kapitalist sistemi evrensel bir yapıymış gibi göstermektedir. Kapitalizmi bu şekilde algılaması, iktisadın tüm araçlarını ve varsayımlarını da kapitalizme göre biçimlendirmesine neden olmuştur. Kapitalizmi veri almak, ayrıca diğer alternatif sistemleri dışlamayı da getirmiştir. Böylece, metodolojisinden teorik varsayımlarına, önerdiği politikalardan eğitimine kadar her alanda iktisat, kapitalizmi meşrulaştırma ve güçlendirme amacına hizmet eden bir bilime dönüşmüştür.

3.1. Tarihsel Süreç

16. yüzyıldan itibaren doğa bilimlerinde görülen hızlı yükseliş, kapitalizmin gelişimine sıkı sıkıya bağlıdır. Doğal bilimlerin vardığı sonuçlar sanayiye, tarıma ve ulaşımaya uygulandığında burjuvazinin de çıkarlarına olan gelişmeler yaşanmıştır. Bu nedenle bilimin gelişimine destek verilmiştir. Bu sürece paralel olarak, ortaçağa özgü peşin yargılardan ve skolastik düşünceden kurtulmuş bir anlayışın, deneyle karşılaştırma yolunu seçen ampirik bir araştırma yönteminin de benimsenmiş olması, tüm bilimlerin gelişimi için uygun bir ortam hazırlamıştır. Burjuvazi içinden çıkan yeni aydın grup, eski yargılardan ve düşünme biçiminden hızla sıyrılırken bilim de burjuvaziye sağladığı maddi araçların etkisiyle hızlı bir yükseliş yaşamıştır.¹

İşte iktisat da, tıpkı doğa bilimleri gibi, kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte doğmuş ve gelişmiştir. Kapitalizm öncesi ekonomik düşünce, yalnızca etik ve normatif bir yapıdadır. Ortaçağda ekonomi düşüncesinin teolojiyle sıkı bağları vardır. Üretim ve bölüşüm ile uğraşmaz. İlk bilimsel ilgilenme, 16. ve 17. yüzyıllardaki merkantilist harekette kendini gösterir. Arkasından gelen Fizyokratlar ve Klasikler ile de bugünkü bilimin temelleri atılmış olur.

Klasik İktisat teorisi, ortaçağın düşüncesine karşı koyuşun bilimdeki yansımasıdır. Herkesin eşit ve özgür olarak görüldüğü bu sistem; aydınlanmanın, Fransız devriminin ve düşünce alanında yaşanan tüm değişimin izlerini taşımıştır. Artık bir soylu sınıfı, senyörler, doğuştan ayrıcalıklı asiller yoktur. Yalnızca birey vardır. Herkes eşit haklara

¹ Oskar Lange, **Ekonomi Politik 4: Ekonomi Politikte Akımlar ve Bilimsel Bilginin Belirlenmesi**, (Çev: Muvaffak Şeref), İstanbul, Ataç Kitabevi, 1968, pp.69-72.

sahiptir ve bu özgür bireyler, kendi çıkarlarını korudukları sürece en “ideal” toplum düzeni yaratılmış olacaktır.

İnsel'e göre de, iktisat ideolojisi, ilk oluştuğu zamanlarda burjuva öncesi toplumun eşitsizlik düzenine karşı koyuşu ifade eder. Burjuva toplumuna geçilirken, daha önceki hiyerarşi eleştirilmeye başlanmıştır. Aslında bu yeni alan da tahakküm üzerine kuruludur. Yeni toplumsal yapı eşitlik söylemiyle yola çıkmıştır ve eşitsizlikler gizlenmelidir. Bu eşitliğin en belirgin söylemi de eşit mübadele üzerine kurulu olan iktisattır. İktisat için tek bir doğru ücret vardır. İnsanlar ücreti beğenmezse çalışmak zorunda değildir. İşçi bulamayan işveren, ücreti yükseltmek zorunda kalacak ve böylece “adil” ücrete ulaşılacaktır. Diğer yandan aynı iktisat, başka geliri olmayan birinin çalışmayı reddetmesine dayanak oluşturacak kurumları da reddeder. Geleneksel toplumun dayanışma örgütlerinin ortadan kaldırılması, gerçek piyasa ekonomisini oluşturacaktır. İşe girmeyi reddedip ücretlerin artmasını beklemek, toplumun büyük kısmının açlığı kabul etmesi demektir. Yeni düzen, dayanışma olanaklarını da ortadan kaldırmış ve böylece bu olanak dışlanmıştır. Fransız devriminden sonra Jakoben iktidar, emekçilerin tüm dayanışma örgütlerini yasadışı ilan etmiştir. Bunu da eşitlik adına yapmıştır. Çünkü iktisat, kişilerin değil metallerin eşitliği üzerine kuruludur. Özgürlük de tüketicinin özgürlüğüdür.²

Düşünce alanındaki bu gelişmelerin dışında, kapitalist ekonomideki pratik meseleler de bu konuda düşünce üretilmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle burjuvazi, kapitalizmin ilk döneminde ekonomi ile yakından ilgilenmiştir. Örneğin iktisat konusunda kapsamlı biçimde kafa yoran ilk düşünürler merkantilistlerdir ve bunların neredeyse tamamı aynı zamanda iş adamıdır. Çözüm önerileri de genellikle gündelik yaşamda karşılaştıkları sorunlar üzerine olmuştur.

Ekonominin kendi kuralları çerçevesinde incelenebileceği fikri, merkantilistler ve fizyokratlar döneminde belirginleşmiştir. “Doğal yasa” anlayışı, toplumsaldan soyutlanmış, doğal bireyle ilgili evrensel davranış ilkelerini ortaya çıkarmıştır. Fizyokratlarda değerlerin kaynağı emek değil topraktır. Ortaçağın temel mülkiyet nesnesi ve üretim aracı toprak olduğu için iktisat düşüncesinde de toprak ön plandadır.³

Değerin kaynağı olarak toprak, hala ortaçağa özgü bir düşüncedir. Sanayi kapitalizminin gelişmesi ile birlikte emeğin ekonomideki artan rolü, ilerleyen yıllarda değerlerin kaynağının da emek olduğu düşüncesini yerleştirecektir.

² Ahmet İnsel, **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**, 4.bs., İstanbul, Birikim yayınları, 2003, s.34-36.

³ Ayşe Buğra, **İktisatçılar ve İnsanlar - Bir Yöntem Çalışması**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989, s.45.

Üretim tarzına özgü kanunların keşfi, burjuvazinin gelişme imkanlarını artırmıştır. Bu kanunlar burjuvazinin ekonomik üstünlüğünü engelleyen düzenlemelerin ekonomik gelişmeye zararlı olduğunu gösterir. Eski feodal sınıf ve ona bağlı tabakalar, sosyal emek ürününün bir kısmını üretken olmayan bir şekilde tüketiyorken, sermaye biriktiren burjuvazi, aksine ekonomik gelişmeye katkıda bulunmaktadır. William Petty feodal senyörleri “*yemekten, içmekten, şarkı söyleyip kumar oynamaktan başka işleri olmayan...*” diye tanımlar. Adam Smith ise toplumun en çok saygı gören kesiminin hiçbir şey üretmediğini savunur. Böylece ekonomi politik, burjuvazinin bilimi halini almıştır. Doğal bilimler, burjuvaziye üretim güçlerinin gelişmesi için araçları sağlarken ekonomi politik de ekonomik çabasının önündeki engelleri kaldırması için bir silah vermiştir.⁴

Buğra'ya göre de Adam Smith'in analizi bütünüyle batı kapitalizminin gelişiminin bir eseridir. Smith'in yaşadığı dönem, Batıda piyasa toplumunun hızla geliştiği bir dönemdir. Smith'in bilimsel amacı, toplumu araştıracının öznel değerlerinden bağımsız biçimde akılcı yöntemlerle ve evrensel açıklayıcı ilkelerle incelemektir. Rasyonel davranış varsayımı, ekonominin rasyonel yöntemlerle, “bilimsel” olarak açıklanabileceği fikrinin temelini oluşturur. Smith'in siyasal ve ahlaki amacı ise, insanların piyasada hiç bir zorlamaya bağlı kalmadan bir araya gelmeleri temeline dayanır. Toplumsal farklılıklar ya da güç ilişkileri yoktur ve herkes eşittir. Serbest piyasanın yönlendirdiği ekonominin de eşit ve adil olduğu düşünülür. Kendiliğinden düzen (denge) fikri de böyle bir algılaşımın sonucudur ve sistemi kavramlaştırmak için zorunludur.⁵

Adam Smith'in mantığı, doğadaki düzenin toplumda da var olması sonucunu doğurur. Kendi faydasını maksimum kılmaya çalışan bireyler toplumun da çıkarını maksimum yapacaktır. Bu ilişkileri koordine eden ve uyumlu bir sonuç doğurmasını sağlayan araç da piyasalardır. Kendi haline bırakıldığı zaman piyasalar, sanki “görünmez bir el her şeyi düzenliyormuş gibi” dengeye gelecektir. Bu doğal düzenin sağlıklı işleyebilmesi için hiçbir müdahalenin olmaması gerekir ki, bu da siyasal anlamda özgürlük gerektirir. Bu ortamda tam rekabet oluşacak ve piyasa dengeye ulaşacaktır. Bu anlayış, “bırakınız yapsınlar” (laissez faire) sloganıyla hayat bulmuştur.⁶

Smith kişisel çıkar güdüsünü ve kendiliğinden işleyen düzen fikrini ‘doğal yasa’ felsefesi ile temellendirmiştir. Ayrıca faydacı felsefe, iktisadın değer yargılarının bilimsel bir görünüm altında sunulabilmesine çok uygundur. Bu yolla insanların ahlaksız

⁴ Lange, **a.g.e.**, s.80-82.

⁵ Buğra, **a.g.e.**, s.15-17.

⁶ Tamer İşgüden, Aylin Çiğdem Köne, “Ortodoks İktisat Üzerine Notlar”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı 5, 2002, (Çevrimici)

(http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_5/M00063.pdf 20 Ekim 2004.

olmadıklarını söyleyerek sistemin savunuculuğunu yapmak da mümkün olur. İnsan, daha çok zengin olmaya çalışan bir varlıktır. Daha fazla insanın zengin olması toplumun faydasını artıracığına göre, doğal insanın eylemleri doğrultusunda işleyen bir düzen de başarılı olacaktır.⁷

Bu sırada Avrupa'da toplumun sınıfsal gelişimi de iktisadi düşünceleri derinden etkilemiştir. Bir taraftan sanayi burjuvazisi gelişmeye devam ederken diğer taraftan sayıları artık geniş kitleleri bulan ve kendini bir güç olarak gören işçi sınıfı da sesini yükseltmeye başlamıştır.

Bu dönemde ekonomi politik, kendisine "burjuvazinin hiçbir engelle karşılaşmayan çabaları acaba toplumun, özellikle de işçi sınıfının çıkarlarına uygun mudur?" sorusunu sormaya başlar. Kapitalist üretim tarzının kanunları da sorgulanmaktadır. Sismondi'nin çalışmaları bunun ilk örnekleridir. İngiltere'de Ricardo taraftarı sosyalistler, burjuvazinin konumunu ve rolünü şüpheye düşüren sonuçlar çıkartmaktadır. Marx ise klasik iktisadın sonuçlarını bilimsel zeminde eleştirdikten sonra bunları tarihsel materyalist bir görüşle kaynaştırıp yeni bir ekonomi politik sistemi yaratmıştır.⁸

Marx klasikleri yalnızca içinde buldukları döneme (erken kapitalizm) uygulanabilir doğal kurallar oluşturmakla suçlamıştır. Klasikler, iktisadi ilişkilerin nesnel gerçekliği ile değil de, "görünüşlerle" ilgilenmektedir. Marx ise uzun dönem gelişmelerle, üretim, bölüşüm ve kapitalizmin işleyişi ile ilgilenmiştir. Kapitalizmin emek sınıfı ile sermaye sınıfı arasında uyumsuzluk yarattığını savunur. Sistem içinde sürekli bir ücret-kar çatışması vardır. Bu çatışmanın karları sifıra indirmesi, kapitalizmin sonunu getirecektir. Böylece sosyalist devrim, kapitalizmin kaçınılmaz sonucu olacaktır.⁹

Bu yaklaşımla birlikte artık ekonomi politığın sosyal temelinde bir yer değiştirme meydana gelmiştir. İşçi hareketine bağlı Marksist akımın ortaya çıkması, ekonomi politikası burjuvazinin bilimi olmaktan çıkartmıştır

19. yüzyılın ikinci yarısında, işte tam da bu nedenle, burjuvaziye bağlı yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Marjinalist devrimin gerçekleştiği yıllar aynı zamanda Avrupa'da sınıfsal mücadelenin en güçlü olduğu dönemdir. Bir taraftan Paris komünü gibi sistem için çok ciddi tehlikeler yaratan girişimler ortaya çıkarken diğer yandan Marx'ın düşünceleri sosyalist hareketi çok güçlü bir bilimsel zemine oturtmuştur. Walras,

⁷ Buğra, a.g.e., s.73-79

⁸ Lange, a.g.e., s.83-87.

⁹ Sheila C. Dow, **The Methodology of Macroeconomic Thought: A Conceptual Analysis of Schools of Thought in Economics**, 2.ed., Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 1996, pp.51-55.

Menger ve Jevons'un başlattığı sübjektivist akım, bu çok önemli tarihsel dönemde sahneye çıkar. Böylece kapitalizmin iktisadı başka bir zemin üzerine oturtulmuştur.

Bunu en iyi anlatan cümleler “neoklasik iktisadın kurucusu” olarak bilinen Stanley Jevons'un 1871 tarihli “The Theory of Political Economy” kitabında bulunabilir:

*“Sayıları gittikçe artan ve örgütlenme güçlerini geliştiren işçi sınıfı, siyasal ve ekonomik özgürlüğümüzün gelişmesini durdurmaya yönelebilir. Bu yüzden, emeğin hiçbir biçimde değer yaratmadığını ortaya koyan bir kuram geliştirmeliyiz”.*¹⁰

Jevons'un marjinalist devrimin üç ünlü isminden biri olması, bu cümleleri daha da ilgi çekici hale getirmektedir. Hiç şüphesiz, 1871-1874 arasında birbirinden habersiz üç düşünürün aynı konu üzerinde kafa yorup aynı çözümü üretmelerinde çağın koşullarının getirdiği baskı ve zorunluluk önemli bir rol oynamıştır.

Lange'a göre iktisattaki en temel ayrım bu dönemde gerçekleşmiştir. Marksist iktisat, üretimin ve dağılımın sosyal kanunlarını belirleyerek klasik ekonomiyi sonuçlarına götürürken burjuva ekonomisi de kendini savunmaya çekilmiştir. Ekonomi politik, burjuvazi için tehlike arz etmeye başlayınca, bunu tasfiye etme ve yerine kendi varlığını haklı çıkartan bir öğretiyi geçirme dürtüsü egemen olmuştur. Bunu da ilgi alanını mübadele ve piyasa ilişkileriyle sınırlayarak yapmıştır. Klasik iktisadın temel konusu olan üretim ilişkileri göz ardı edilmiştir. Tarihsel olarak bunun incelenmesine de gerek kalmamıştır, çünkü kapitalist üretimin önündeki feodal engeller kalkmış ve üretim ilişkilerini sorgulamak gereksizleşmiştir. Zafere ulaşmış olan burjuvazi, bu nedenle piyasa problemlerine, fiyatlara ve krediye yönelmeye başlamıştır. İşçi hareketi ise üretim ilişkileriyle derinden ilgilendiği için bu ilişkilerden elden geldiğince az söz açmak da burjuvazinin yararına olmuştur.¹¹

Adam Smith'ten 100 yıl sonra geliştirilen Walras'ın Genel Denge analizi, fayda maksimizasyonu yapıldığında tüm ekonomide faydanın maksimum olacağını göstermiştir. Son derece kısıtlayıcı varsayımlar altında tüm fiyatlar tutarlıdır. Bu sistem, Adam Smith'in “Görünmez El” kavramının matematiksel ifadesidir ve serbest piyasa modelinin üstünlüğünü kanıtlamaya odaklanmıştır. Nesnel matematiksel analiz böylece ideolojik bir işlev yüklenmiştir. Matematiksel analiz, sınırlı varsayımlarla yapıldığı için yanıltıcı ve amaca yönelik sonuçlar verir. Statik denge anlayışı, dengenin değişmezliği ile birlikte sosyal yapının değişmeyeceği varsayımını da zorunlu kılar. Değişen bir

¹⁰ Jevons, The Theory of Political Economy, pp. 164-165'den aktaran, Hançerlioğlu, Orhan; Ekonomi Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 8.bs., 1999. s. 486-487.

¹¹ Lange, **a.g.e.**, s.88-90.

sosyal yapıda denge sabit kalmayacaktır. Böylelikle öngörülen düzenin sürekliliğinin gerektiği ifade edilmiş olur.¹²

Mevcut sistemin “en ideal” sistem olduğunun kanıtlanması, bu sistemin değişmemesi gerektiğinin de kanıtlanmasıdır. Böylece Jevons’un yukarıda endişe ile aktardığı olasılık için kaygılanmak da gerekmeyecektir.

Lange’a göre böyle bir savunma, üretim ilişkilerinin çelişkilerini gözlerden saklar ve bu üretim tarzını tüm sınıfların çıkar sağladığı bir şeymiş gibi gösterir. Bu yeni yönelim, eski ekonomi politikası tasfiye ederken “Political Economy” yerine “Economics” ismini alır. Bilimin konusu artık insanın nesnelere karşısındaki davranışlarıdır. Ekonomi tamamen pragmatolojiye, yani rasyonel çaba bilimine dönüşür. Sosyal ilişkileri bir kenara atar. Buradaki kanunları evrensel kanunlar gibi sunar. Böylece rasyonel davranış bir zorunluluk haline gelir.¹³

Batı düşüncesinde bireye duyulan sonsuz güven ve inanç, kendisini neoklasik iktisatta bireycilikte bulur. Bireysel özgürlük ve rasyonellik, hem kişinin hem de toplumun refahının güvencesidir. Birey bu şekilde merkeze alındığında, iktisat toplum ilişkilerini dışlayıp insan-nesne ilişkilerine odaklanır. Artık sosyal içerikten yoksun bir disipline dönüşmüş ve sosyal bilim olmaktan çıkmıştır. Bu bilimin sonucu da tamamen kapitalizmin çıkarlarıyla uyumludur. Kapitalizm içinde ücretlerin, emeğin tam karşılığı olduğu sonucuna varılır. Herkes hak ettiğini alır. Bu nesnel bir sonuçtur. En ideal sistem piyasa ekonomisidir ve bu sisteme yapılacak her türlü müdahale toplumun zararındadır.

Kapitalizm kendi bilimini bu şekilde yaratırken Marx’ın kapitalist sömürü teorisi de Smith’in düşüncesini yeni yönlerle doğru geliştirmiştir. Marx Kapital’de rekabetin her endüstrinin üretiminin birim değerini düşürdüğünü göstermiştir. Marx’ın modeline göre bu, işgücünün ürettiği artı değerın giderek daha büyük bir kısmını kapitaliste bırakmasını gerektirir. Böylece sömürü giderek artacaktır. Artan sosyal eşitsizlik, sonunda sistemin çökmesini sağlayacaktır. Bunun kapitalizm içinde iki çözümü olabilir. İlk olarak, işgücünün reel ücretleri düşmemelidir. Fakat bu tek başına yeterli değildir. İşgücünün yaşam standartları yükselirken sömürü de artabilir. Bunun için işgücünün

¹² Ahmet Kara, “**Neoklasik İktisatta Pozitivist Metodoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım**”, **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s.123-124.

¹³ Lange, **a.g.e.**, s.90-91.

sömürü ve sosyal eşitsizlikler üzerine düşünmekten de vazgeçmesi ve kendi tüketimine odaklanması gereklidir.¹⁴

Wolff'a göre, modern kapitalizm bu iki koşulu da sağlamıştır. Sömürü, kapitalistlerin lehine artarken reel ücretler de artmaya devam etmiştir. İşçiler de tüketimlerine daha fazla odaklanarak bunu çalışmanın amacı haline dönüştürmüştür. Böylece işçiler sömürüyü ve onun sosyal sonuçlarını tüketim karşılığında kabul etmiştir.

*“(Kapitalizmin sürdürülebilmesi için) Daha da iyi bir olasılık, işçilerin sömürünün (artık) var olmadığına inanması ve tüketimi, çalışmanın karşılığı olarak görmesidir. Bu nedenle, başarılı modern kapitalizmler için reel ücretler artmalı ve işçiler artan tüketimlerinin harcadıkları üretici eforun bir karşılığı olduğunu düşünmeye zorlanmalıdır. Bu ikna çabasında neoklasik teori merkezi bir rol oynar. Bize çalışmanın yarattığı hoşnutsuzluğun karşılığının içsel bir fayda sağlayan tüketim olduğunu öğretir. İşçiler, sömürü ve onun sosyal sonuçlarına ilişkin her türlü düşünceyi dışlamak için ‘rasyonel’ olarak tanımlanır. Aslında neoklasik iktisat, Marx’ın aksine, sömürünün ve üretimde fazlanın (artık) var olmadığını öğretir. Neoklasik iktisat gazetecileri, politikacıları, okul öğretmenlerini, bakanları ve diğerlerini bilgilendirerek kapitalizmin artan oranda sömürüsünü garanti altına almak için gereken iknayı sağlar ve sosyal eşitsizlik derinleşir”.*¹⁵

Bu ilişkiler iktisadın Homo Economicus karakteriyle incelenir. Bütünüyle rasyonel davranan birey, zaten ‘nesnel’ koşullar altında işleyen ekonomide faydasını maksimum kılacak kararlar verecektir. Bu fayda da tüketim ile sağlandığı için rasyonellik ile tüketim arasında güçlü bir ilişki kurulmuş olur.

Buğra'ya göre Homo Economicus dünyasından kurtulamamızın nedeni, kişisel çıkar dürtüsünün insanın insan üzerindeki hakimiyetinin kalktığı bir toplum düzeninin kavramsallaştırılmasına yarayacak olmasıdır. Farklı insan dürtülerini ele alabilen bir iktisat disiplininin gelişebilmesi için, toplum düzeyinde bazı ideolojik değişmelerin de olması gerekir. “Bireysel başarının” karşısına “sosyal sorumluluk” kavramını koymak bunlardan biridir. Kişisel çıkara dayalı ekonomik düzenin kendiliğinden düzen sağlayacağı inancının sarsılması da etkili olacaktır. Kısacası, Homo Economicus yaklaşımı, düzenin korunması ve sürdürülmesi ile doğrudan ilişkilidir.¹⁶

Homo Economicus karşısında toplumsal sorumluluk kavramının güçlenmesi, bir ölçüde Büyük Bunalım döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde işsizlik gibi sorunlar kişisel olmaktan çıkıp toplumun kişiye karşı sorumluluğuna dönüşmüştür. Keynes bize

¹⁴ Richard D. Wolff, “The Riddle of Consumption”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.27, September 2004, article 2., (Çevrimiçi)

http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue27.htm 19 Ekim 2004.

¹⁵ Wolff, **a.g.e.**

¹⁶ Buğra, **a.g.e.**, s.219-220.

piyasaların her zaman dengeye gelmediğini, devlet müdahalesi olmadan sorunların çözülemeyeceğini göstermiştir. İktisatçılar da ekonomilerin büyümesi, az gelişmiş ülkelerin kalkınması gibi problemler üzerine kafa yormaya başlamıştır.

Keynesyen teori yaklaşımıyla yeni bir çığır açmıştır. Bununla beraber bu teori, neoklasik geleneği ciddi biçimde tehdit ettiği için Ortodoks teori hemen savunmaya geçmiştir. Hicks'in IS-LM analizi gibi arka arkaya yapılan çalışmalarla Keynesyen iktisadın aslında ortodoks teorinin bir dalı olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan soğuk savaş da iktisadi biçimlendiren diğer bir faktördür. Bernstein, iktisadın bu savaşa katılmasının en büyük sonucunun, neoklasik kavrayışın alternatif bakış açıları üzerindeki zaferini sağlama alması olduğunu iddia eder. Benzer biçimde iktisadın sosyal bilimlerin dominant disiplini olarak ön plana çıkmasının nedeni de budur.

ABD'de RAND Corporation'un desteği altında yapılan çalışmalar, özellikle Soğuk Savaş döneminde büyük bir popülerlik kazanmıştır. Bu gelişmeler, ABD'nin küresel bir güç olma mücadelesinde iktisadın oynadığı rolü net biçimde ortaya koyar. ABD'nin ve Avrupa ülkelerinin yalnızca ulusal güvenlik kaygıları değil, ekonomik güce ilişkin kaygıları da bu çalışmaların desteklenmesini gerektirmiştir. Böylece iktisat, dünya güçlerinin politik kaygılarına göre biçimlendirilmiştir.

Bu dönemde egemen olan Keynesyen anlayış 1970'lere kadar varlığını sürdürmüştü ama piyasa ekonomilerinin bu dönemde girdiği bunalımla birlikte yeniden değişmiştir. İktisat politikaları ve teorisi sorgulanırken mikro-uyumlulaştırma çabası ile birlikte yeniden piyasanın üstünlüğüne dönülmüştür.

Bu dönemde ortaya çıkan monetarist politikaların kökeni, klasik liberalizme dayanır. Fakat bu sefer, Smith'in "piyasa düzeni insan için iyidir" şeklindeki iyimser yaklaşımı yerine "başka türlü felaket olur" diyen Hayek'in kötümserliği egemen olmuştur. Hayek ile ilgili çalışmalar hızla çoğalırken kişisel çıkar dürtüsü de yeniden egemen konuma yükselmiştir. Artık kişisel çıkar yalnızca ekonominin belirleyici ilkesi olmakla kalmayıp toplumun tümüne yayılmıştır. İnsan ilişkileri de her alanda maksimizasyon problemlerinin çözümü ile incelenmiştir.¹⁷

Buğra, rasyonel beklentilere dayanan bu teorilerin benimsenmesinde 1970'lerden sonra güçlenen yeni sağ akımların büyük bir etkisinin olduğunu savunur. Böylece ekonominin toplumdan bağımsız bir alan oluşturduğu, yani her şeyin ekonomik olana

¹⁷ Buğra, a.g.e., s.221-222.

(kişisel çıkarı) indirgenebileceği fikri gelişmiştir. Homo economicus, gerçek insana karşılık geliyormuş gibi düşünülür. Herkes her şeyi maksimizasyon kalıpları içinde yapmaktadır. Hatta eğitim ve evlilik bile bu anlayış çerçevesinde açıklanmaya çalışılır. Örneğin eğitim, bugün çalışmayıp potansiyel gelirden vazgeçerek daha sonra bunun ödülünü yüksek gelire almak şeklinde açıklanır. Evlilik de benzer biçimde, bireyin bekarlık-evlilik durumlarındaki faydasını karşılaştırarak verdiği bir karardır. Hatta “evlilik piyasası” gibi ifadelerle terminoloji de piyasa mantığına uydurulmuştur. Böylece iktisat kuramı ampirik gerçeklerden bağımsız olarak ilerleyerek önüne çıkan tüm gerçekleri kendi kapsamına almaktadır.¹⁸

2. Dünya Savaşı'ndan 1970'lere kadar kapitalist sistem, devleti sistem içinde bir unsur olarak görmüştür. 1970 sonrasında yaşanan kriz karları düşürünce, esnek üretim sistemi ile ücretlerin baskılanması gündeme gelmiş ve devletin piyasadan çekilmesi istenmiştir. Kapitalizmin yeni yönelimi, sermayenin önünü tıkayan her şeyi; sınırları, gümrükleri, vergileri ve elbette devleti yolundan çekmektir. Bu söyleme göre, tüm dünyada etkinlik ancak serbest ticaretle sağlanabilir. Tüm çevre ülkeler küresel bir pazar olarak birleştirilmelidir. 1980 öncesinin korumacı önlemleri de artık ortadan kaldırılmalıdır. Tüm bu değişimler uluslararası ticaret anlaşmalarıyla, IMF ve Dünya Bankası'nın müdahaleleriyle garanti altına alınmıştır.

Ne var ki, Küreselleşme söylemi altında geliştirilen bu politikalar kapitalizmin süreğenliğini sağlamaya çalışırken dünya çapında eşitsizliği derinleştirmiş ve büyük tepkiler toplamıştır. 1999 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle'daki toplantısı büyük şaşkınlık yaratmıştır. ABD'nin dört bir köşesinden ve ileri kapitalist ülkelerden gelen yüz binlerce gösterici küreselleşmeye karşı büyük bir eylem yapmıştır. Bu hareket güçlenerek devam etmiş ve artık IMF, Dünya Bankası ya da DTÖ'nün her toplantısında olaylar çıkmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler bu kurumların politikalarını sürekli eleştirirken bu eylemlerle birlikte küreselleşmenin bu saldırgan ve eşitsizliklerle dolu gelişiminin, zengin ülkelerin insanlarını bile rahatsız ettiği ortaya çıkmıştır.

Dünya Bankası'nın eski başkanı Joseph E. Stiglitz'e göre, küreselleşme zengin ülkelerle fakirler arasındaki uçurumu artırmıştır. Küreselleşmenin yoksulluğu azaltacağı söylenir ama küresel büyüme yılda %2,5 iken yoksulluk artmaya devam etmiştir. Afrika sömürge olmaktan çıktıktan sonra tüm kıta sefaletle gömülmüştür. Ortalama ömür bile AIDS yüzünden düşmüştür. İstikrarlı hükümetler kurup enflasyonu düşük tutan ülkeler de özel yatırımcıları çekmekte başarısız olmaktadır.¹⁹

¹⁸ Buğra, **a.g.e.**, s.199-201.

¹⁹ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çev: Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural), İstanbul, Plan B, 2002, s.27-28.

Yaşanan gelişmeler iç açıcı değildir. 2003 tarihli Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu²⁰, 1990'ları kapsayan 10 yıllık dönemde küresel ekonominin geçirdiği evrimi şöyle özetler:

- 54 ülke büyümede geriye gitmiş (1990'da olduğundan daha fakir durumda)
- 37 ülke yoksullukta geriye gitmiş
- 21 ülke açlıkta geriye gitmiş
- 14 ülke çocuk ölümlerinde geriye gitmiş
- 12 ülke ilköğretimde geriye gitmiş
- 34 ülke yaşam beklentisinde geriye gitmiş
- 9 ülkede nüfusun %25'den fazlası temiz su kaynağına sahip değil.
- 14 milyon çocuk 2001 yılı içinde aile fertlerinden en az birini AIDS'den kaybetmiş.
- Her yıl 500.000 kadın hamilelik veya doğum esnasında ölüyor.

Rapora göre ayrıca 21 ülke İnsani Gelişme endeksinde geriye gitmiştir. Raporda bu durum "1990'ların insani gelişme krizi"olarak isimlendirilmektedir.

Günümüzde küresel ekonominin durumu ise şöyledir:²¹

- Dünyanın yarısı, (yaklaşık 3 milyar kişi) günlük 2 \$ gelir sınırının altında yaşıyor.
- 1,3 milyar insan günde 1 \$ gelir sınırının altında yaşıyor.
- En fakir 48 **ülkenin** (yani dünya ülkelerinin yaklaşık dörtte birinin) Gayri Safi Yurtiçi Hasılası, dünyanın en zengin üç **insanının** toplam varlığından daha azına sahip.
- 21. yüzyılda yaklaşık 1 milyar kişi okuma-yazma bilmiyor.
- Dünya nüfusunun %20'sini oluşturan gelişmiş ülkeler, dünyada üretilen ürünlerin %86'sını tüketiyor.
- Dünya ülkeleri yoksulluk sorununu çözemediği için 2000 yılında 1.7 milyon çocuk öldü.
- Dünyadaki en fakir 2.5 milyar insanın gelirleri en zengin birkaç yüz kişinin gelirleri toplamından az.
- 1,3 milyar kişi temiz su kaynaklarından yoksun.
- 2 milyar kişinin evinde elektrik yok.

Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu'na göre, durumu düzeltmek için şimdakilere ek olarak yılda 50 milyar dolardan fazla yardım gerekmektedir. Toplamda yıllık 100

²⁰ United Nations Human Development Report, 2003, (Çevrimiçi)
<http://hdr.undp.org/reports/global/2003/> 19 Ekim 2004.

²¹ Anup Shah, "Poverty Facts and Stats", **Globalissues.org**, (Çevrimiçi)
<http://www.globalissues.org/TradeRelated/Facts.asp> 19 Ekim 2004.

milyar USD gereklidir. Yapılan yardımlar incelendiğinde, miktar olarak en büyük yardımı 11,5 milyar \$ ile ABD yapmaktadır fakat milli geliri ile orantılandığında %0.11 ile ABD'nin en düşük yardım yapan ülke olduğu ortaya çıkar. Aynı raporda OECD ülkeleri için de şu yorum yapılmaktadır:

“OECD ülkeleri her yıl tarımsal desteklere 300 milyar USD harcıyor. ABD pamuk üreticilerine harcanan destekler, ABD hükümetinin Sahra altı Afrika bölgesine yaptığı yardımın üç katıdır. Avrupa Birliği'nde her bir süt ineği için yapılan nakit yardım miktarı, AB'nin Sahra altı bölgesine yaptığı kişi başı yardımdan daha fazladır”.

Rakamlar şunu göstermektedir: 21. yüzyılın başında dünya ekonomilerinde çok büyük eşitsizlikler söz konusudur. İktisadın pembe vaatleri yalnızca gelişmiş ülkeler için gerçekleşmiştir. Dünyanın çok daha büyük bir kesimi yoksulluk içindedir. İktisatçıların önerdiği politikalar da bunu değiştirmeyi ya hiç amaçlamamaktadır, ya da bunu yapabilecek potansiyele sahip değildir. Bu durumda iktisadın bir bilim dalı olarak amaçlarının ve yöntemlerinin ciddi biçimde sorgulanması gerekmektedir.

3.2. İktisatta İdeolojinin Yeri

Ortodoks iktisadın günümüzdeki en önemli isimlerinden Robert Solow'a göre, akademik iktisadın ve diğer sosyal bilimlerin ideolojik olduğunu iddia edenler haklıdır. Bazı çalışmalar gerçekten de çarpıtılır. Sonuçlar daha çalışma başlamadan hedeflenmiştir ya da seçilen amaca yönelik olarak veri toplanır. Bazen profesyonel eleştirinin bu çarpıtmaları ayıklayacağı umulur ama bir kısmı mutlaka gözden kaçacaktır. Güçlü çıkarlar söz konusuken çalışma bilerek çarpıtılabilir. Her sosyal bilimcinin sınıfsal çıkarları, ideolojik yaklaşımları ve her türden değer yargısı vardır. Sosyal araştırma bunlar çevresinde şekillenir. Sosyal bilimcinin araştırma alanını seçişi, sorduğu sorular, sormadığı sorular, analitik çerçevesi, kullandığı kelimeler gibi tüm faktörler, kendi dünya görüşünün bir yansımasıdır.²²

Bununla birlikte Solow, bilimde ideolojinin olmasının bilim yapılamayacağı anlamına gelmediğini savunur. Eğer tümüyle değer yargılarından arınmış bir bilim kuramıyorsak, yapılması gereken, bilimi olabildiğince nesnel bir hale getirmektir.

Demir'e göre ise, bilimi yansız biçimde ifade etmeye çalışmak bile başlı başına ideolojik bir tavidir. İktisat bilimini bütünüyle pozitif ve yansız biçimde tanımlamak, sosyal işlevini de göz ardı etmeyi getirecektir. Belirli bir sosyal gerçeği formüle edip açıklamak,

²² Robert Solow, “**Science and Ideology in Economics**”, **The Philosophy of Economics – An Anthology**, Ed. By. Daniel M. Hausman, 2nd. Ed., USA, Cambridge University Press, 1994, pp.243-244.

daha fazla insanın bunları kabul etmesini, kısacası bu gerçekliğin meşruluk kazanmasını sağlar. Bu, gazetelerin seçim döneminde toplumun nabzını tutuyormuş gibi davranıp kitleleri yönlendirmesine benzer. Bunu gerçekten dürüstçe yapsanız bile toplumun siyasal tercihlerini etkilersiniz. Aynı şey iktisat için de geçerlidir. Var olan durumu olduğu gibi tanımlamak yansız bir konu değildir. Toplumun bunu bilmesi gerektiği düşüncesi normatiftir. Ayrıca doğru bilgi de tartışmalıdır. Gözlem teori olmadan hiçbir şey ifade etmez. Örneğin kırdan kente göç olgusu, yalnızca İstanbul'a giren ve çıkanları gözlemleyerek araştırılmaz. Yaptığınız gözlemin ne kadarının sizin bilginizden kaynaklandığını ölçmek bile olanaksızdır.²³

Bu durumda bir ifadenin "nesnel" olduğunu iddia etmek de ideolojik bir amaca hizmet edebilir. Örneğin iktisadın ders kitaplarında tanımlanan amacı, yani kıt kaynakların sonsuz ihtiyaçlarla uzlaştırılması, 'etkinlik' sorununu gündeme getirerek iktisadın bölüşümüyle ilgili tüm sonuçlarını haklı çıkartacak bir araca dönüşmektedir.

Pareto etkinliği kavramı önemli bir ideolojik işlev görür. Gelir dağılımını giderek bozan ama büyüyen ekonomilerin sağlıklı olduğunu söylemenin yolu etkinlik analizidir. Önemli olan tek şey, kaynakların etkin kullanımınıdır. Böyle bir ekonomi kölelik sistemi de olsa en ideal olan budur.

Örneğin mikro iktisat kitaplarında tam rekabetin Pareto'gil anlamda tamamen etkin olduğu savunulur. Mikro iktisat teorisine göre tam fiyat farklılaştırmasına giden bir monopolcü de tüm kaynakları etkin olarak kullanır. Tam rekabet ortamında tüketiciye düşen fazlanın tamamına el koymuştur. Kısacası sömürü maksimuma ulaşmıştır. Tek bir firmanın tüketiciye düşmesi gereken fazlanın tamamına el koyması söz konusudur. Pareto etkinlik anlayışına göre bu firma da tam olarak etkin çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, tam rekabetten bir farkı yoktur. Üretilen fazlayı kimin aldığı hiç önemli değildir. Neoklasik teori bu konuda hiçbir şey söylemez.

Neoklasik bölüşüm teorisi, her bir girdinin kendi marjinal üretkenliğine oranla (ücret, rant, kar) ödüllendirildiğini söyler. Bu da şu anlama gelir: piyasalar rekabetçi olduğu sürece işçiler, toprak sahipleri ve kapitalistler, aldıkları karşılığı kesinlikle hak ederler. Bundan daha adaletli bir şey olamaz. Kapitalistler işçilerini, toprak sahipleri de kiracılarını sömürmez.²⁴

²³ Ömer Demir, "**Normatif-Pozitif Ayrımının Sosyal İşlevi ve Pozitif İktisat**", **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s.41-44.

²⁴ Asatar Bair, "**Neoklasik Teoride Biçim ve İçerik**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.144-148.

Bair'e göre bu yaklaşım yalnızca kapitalizmin yarattığı sömürünün gözden saklanmasına hizmet eder. Karşılığı ödenmemiş emek, böylece bilimsel olarak aklanmış biçimde kapitalistin cebine gidebilecektir:

“Peki, kapitalistlerin durumu nedir? Muhafazakar öğrencilerimin zaman zaman bana söylediği gibi, risk aldıkları, işçilerden sorumlu oldukları, sıkı çalıştıkları ve ekonomiye katkıda buldukları için karları sahiplenmeye hakları var mı? Ya da neoklasik iktisada daha da yakın bir mantıkla, üretim için sermayeye sahip olduklarından, sermaye kendisinin marjinal ürününe karşılık gelen miktarda ödül mü hak ediyor? Bu mantıklı görünüyor. Sermayeyi oluşturan makinelerin, araçların ve hammaddenin gerçekten bir ödül kazanması gerektiğini düşünüyorum. Paraları odun yığınının üzerine fırlatın! Makinenin arkasını açıp bir avuç bozukluk boşaltın! Bu senin hakkın, teşekkürler! Yoksa kapitalistler sahip oldukları sermayenin üretkenliğinden değil de işçilerinden adil olmayan biçimde çalmış oldukları karşılığı ödenmemiş emek fazlasından mı kar ediyor?”

²⁵

İktisat öğrencilerinin bunu tartışabilmesi için sınıf teorilerini içeren bir müfredata gerek vardır. Günümüzün iktisat bölümlerinde ise alternatif okullar tamamen dışlanmıştır. Üretimin ve sınıfsal süreçlerin; bireyin kişisel gelişimini, sosyal ve politik dinamikleri, iktisadi dalgalanmaları ve diğer faktörleri nasıl etkilediğini keşfetmek için öğrenciye gerekli araçlar sunulmaz.

Günümüzde iktisat eğitimi veren kurumlar yalnızca neoklasik öğretinin teorilerini öğretmektedir. İktisadın ders kitapları teknik olarak son derece ilerlemiştir ama toplumsal bölüşüm konusunda hiçbir şey söylemezler. Pareto optimum analizi, gelir bölüşümünü veri alarak bu konuda hiçbir şey söylemeden etkinlik hesaplamalarına dalar. Böylece iktisadın konusu da kaynakların etkin dağılıp dağılmadığı sorusuna indirgenir. Burada toplumsal bölüşüme yer yoktur.²⁶

Richard D. Wolff'a göre, iktisat bu süreç içinde geldiği noktada artık partizan ideolojileri savunmak için bir araca dönüşmüştür. Özellikle iktisatçıların önerdikleri politikalar çoğu zaman politik görüşlerin etrafında şekillenir. Örneğin ABD ekonomisi konusunda karar alırken Bush yönetimi para arzını artırıp faizleri düşürmeyi ve vergileri kısmayı seçer. Bu tür uygulamalarda partizan görüşlerin önemli bir rolü vardır. Olayın kaynağı ve yapılması gerekenler konusunda yalnızca birkaç kilit nedenin bulunduğunu varsayılır. İkinci olarak da bu kilit nedenlerin iktisatçılar tarafından “bilinebileceği” düşünülür. Eğer gerilemenin faizlerden kaynaklandığı düşünülüyorsa çözüm olarak faizleri düşürmek önerilir. Aslında ABD ekonomisinin gerilemesinin politik, kültürel ve ekonomik binlerce nedeni vardır. Bunlar tüketicilerin tasarruf konusundaki görüşlerinden sermaye

²⁵ A.e.

²⁶ Fred E. Foldvary, “What's Wrong With Economics?”, (Çevrimiçi) <http://interzone.com/~cheung/SUM.dir/econwrong.html> 17 Ekim 2004.

sahiplerinin rekabet algısına, sendika hareketlerinden bankacıların risk değerlendirmelerine, kamu yöneticilerinin kirlilik ile ilgili görüşlerinden Pentagon'un silah politikalarına, Çin mallarının ithalatından, yeni teknolojik buluşlara, genç Amerikalıların harcama profillerinden dünyadaki savaflara kadar çok geniş bir alanı kapsar. Bunların hepsinin birbiriyle ilişkisi vardır ve birini diğerinden soyutlayarak ele almak imkansızdır.²⁷

Birçok ekonometri kitabının başında nedenselliğin korelasyondan yola çıkılarak keşfedilemeyeceği belirtilir. Fakat ekonometristler bunu çoğu zaman unuturlar. İktisat politikacıları da aynı mantık hatasına düşüp binlerce neden içinden yalnızca birkaç nedene odaklanarak politika önerirler. Politika yapıcılar problemleri çözmek ister. Bu yüzden sonsuz nedensel faktör cümlesini duymak istemezler. Eğer problem çözülmüşse taraftar toplarlar. Çözülmezse iktisatçıları suçlarlar. İktisatçılar da kendilerini savunurken bazı "dışsal" değişkenlerin meseleyi etkilediğini söylerler.²⁸

Mesele gerçek hayatta hiçbir faktörün "dışsal" olmamasıdır. Bir faktör analizimizi etkiliyorsa, en doğru çözüm bu faktörü de içselleştirmektir. Böylece "dışsal" ve bu nedenle etkileri ölçülemeyecek bir faktör olmaktan çıkacaktır. Bu da analizimizi daha güçlü kılacaktır. İktisatta ise ortodoks teorisinin diline (ve ideolojisine) uygun olmayan faktörleri dışlama eğilimi vardır. Bu seçim, yalnızca dışlanan faktörün göz ardı edilmesini doğurmaz, aynı zamanda ulaştığı sonuçlarla gerçeğin çarpıtılmış bir tablosunu çizer. Örneğin gelir dağılımını göz ardı eden neoklasik teori, önerdiği politikalar sonucunda bu dağılımın daha da bozulmasına göz yumarak çok önemli politik sonuçlar doğurur. Bu politikalar kapitalistin çıkarlarını koruduğu için de iktisat ideolojik bir işlev üstlenmiş olur.

Joan Robinson, iktisadın ideolojik işlevini şu cümlelerle ifade eder:

"Profesyonel iktisatçı; "kuramlar", "kanunlar" ve "kazançlar"dan oluşturduğu bir sis perdesini sürekli koruyarak "ABD nüfusunun önemli bir kısmı neden sürekli göz ardı edilip sefalet içinde bırakılıyor" gibi soruların sorulmasını engeller. Bence bu kaçınılmazdır. Her ülkede, genelde eğitim kurumları ve özelde üniversiteler, yerleşik otorite tarafından desteklenir ve Chicago'da olsun, Moskova'da olsun bunların ilk görevi, öğrencilerini tehlikeli düşüncelerden uzak tutmaktır".²⁹

²⁷ Richard D. Wolff, "The Critique of Economic Policy", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.22, November 2003, article 4., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue22.htm 19 Ekim 2004.

²⁸ **A.e.**

²⁹ Robinson, Joan.: Collected Economic Papers, six volumes. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1951-1980'dan aktaran: Antonio Garrido, "Joan Robinson and the Post-Autistic Economics Movement", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.22, November 2003,

Bu ideolojik işlev, özellikle ders kitaplarında çok belirgindir. Genç iktisatçı, ders kitabında eksiksiz biçimde çalışan mükemmel bir ekonomi modeliyle karşılaşır. Bu modeli tanımlayan bazı varsayımlar vardır ancak bunların gerçekçiliği genellikle tartışılmaz. Böylece öğrenciye “...bu koşullar sağlanırsa ekonomi bu sonuca varır” şeklinde bir eğitim verilir. Mevcut birçok ders kitabının açık hedefi, öğrencilere serbest piyasa ideolojisini empoze etmektir.³⁰ Amerikan ders kitaplarında bu eğilim daha da güçlüdür. Son derece soyut biçimde piyasa ekonomisi incelenir ve sisteme eleştirel yaklaşım çok kısıtlıdır. Her şey piyasa ekonomisinin üstünlüğünün kanıtlanması için dizayn edilmiştir.³¹

Bu süreçte soğuk savaş ideolojisinin de büyük bir rolü vardır. Soğuk savaşın ideolojik bir savaş olması, batıda her şeyin sosyalizme karşı oluşturulmasına neden olmuştur. Tüm kurumlaşmalarla beraber, düşünce de sosyalizme karşı ideolojik bir savaş verme amacını taşımıştır. Bu durum, teoriye ve politika uygulamalarına olduğu kadar ders kitaplarına ve üniversite müfredatlarına da yansımıştır. İktisat bir taraftan komünizme karşı alınan tavrın getirdiği ideolojik baskıyla, diğer taraftan kapitalist ekonomilerin tarihsel süreç içinde karşılaştığı problemlerle biçimlenerek gelişmiştir. Böylelikle sermayenin tarihsel süreç içerisinde karşılaştığı tüm problemler ve bunlara üretilen çözüm önerileri, neoklasik teorinin bugünkü haline ulaşmasında son derece etkili olmuştur.

3.2.1. Kapitalizmin Veri Alınması

Heilbroner ve Milberg'e göre, günümüzde iktisatçıların en büyük problemi, mevcut iktisat sisteminin kapitalizmin sistemi olduğunu görememeleridir. İktisadın diğer sosyal bilimlerde egemenlik kurmasının nedeni de kapitalizmin yapıyı değiştirmesidir. Eski Mısır'ı modern iktisadın verileriyle açıklayamayız. Bu toplumda fayda maksimizasyonu hiçbir işe yaramaz ama günümüz ABD'sini de psikolojiyle açıklayamayız. Çünkü sermaye birikim süreci her yere nüfuz etmiştir ve tüm mekanizma kapitalizme göre işler. İktisat kapitalizm olmadan konuşamaz. Teori ile tarih arasındaki bu bağı kuramamak, egemen iktisadın yeni bir vizyon yaratamamasının nedenidir. Birçok iktisatçı sosyal problemler için kapitalist sistemi veri almayı sürdürür. Bu yüzden de daha geniş bir sosyal bakış açısı yakalayamaz. Smith'de “görünmez el”, Ricardo'da “doğal gelir dağılımı”, Marshall'da “biyolojik benzerlikler”, Keynes'de

article 6., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue22.htm 19 Ekim 2004.

³⁰ Julie A. Nelson, “**Standart Mikroekonomiden Geride Ne Bırakılmıştır?**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.80.

³¹ Neva R. Goodwin, Oleg I. Ananyin, Frank Ackerman and Thomas E. Weisskopf, “Economics in Context: The Need for a New Textbook”, (Çevrimiçi) <http://econwpa.wustl.edu:80/eps/get/papers/0106/0106002.pdf> 19 Ekim 2004.

“eğilimler” vardır. Bu doğal güçler net biçimde sosyo-tarihsel çevreyle uyumlu kavramlardır ve gerçek bir zemin üzerine otururlar. Günümüzde ise sosyal vizyonla teknik analiz arasındaki bağın kopması, yeni bir teorik çerçeve oluşmasının önündeki en büyük engeldir.³²

Stanford’a göre günümüz iktisadının tarihten bu kadar uzak olması küstahça bir tavidir. Çoğu durumda kapitalizm, insanlığın doğal ve ebedi bir durumu olarak gösterilir. Hatta ‘kapitalizm’ kelimesi bile çok seyrek kullanılır. Sistemi adlandırmak, başka sistemlerin de var olabileceğini düşündüreceği için sistemin adı yerine “piyasa ekonomisi” terimi kullanılır. Böylece ekonominin büyük bir pazar gibi çalıştığı ve isteyen herkesin cumartesi sabahları tezgahını kurup istediği her şeyi satabileceği anlatılmaya çalışılır. ABD’li General Electric firmasının tezgahında 575 milyar dolar sermaye varken diğer yanda bizim tezgahlarımızda sadece beyinlerimizin ve kas gücümüzün bulunması ise yalnızca bir tesadüftür.³³

Modern iktisat kapitalizm ile birlikte var olmuştur. Dolayısıyla tarihsel olarak görecelidir. İnsanlık tarihinin çok küçük bir kısmında var olmuş olan kapitalizmin evrensel olmayan yapısını inceler ve bundan ‘evrensel kanunlar’ türettiğini iddia eder.

Robert Heilbroner, “*Samuelson okuyarak bir Kalahari toplumunu nasıl anlarız?*” diye sorar. İnsanlık, tarihinin büyük bölümünü ekonomisiz geçirmiştir. Eski halkların toplumlarında bugünkü anlamıyla ekonomi yoktur. Eski Roma ve Çin imparatorluklarında (merkezi devlet nedeniyle) belki ABD ekonomisi ile benzerlikler kurulabilir ancak yine de bu toplumlarda da neyin ekonomiyle ilgili olduğunu belirlemek kolay değildir. Birçok kimse hem ilkel hem modern toplumda davranışı düzenleyen öğenin “seçim” olduğunu söyleyecektir. İktisadın başarısı da zaten bu tercihlerin sonucunda optimum sonuçlara varıldığını göstermiş olmasıdır. İktisadın savunusunu yapanlar ekonominin işte bu tercih mantığından türetilebileceğini söylerler. Yani iktisat bilimi, evrensel bir tercih hesaplamasıdır. Dolayısıyla iktisat bilimine emperyalist yayılma gücü veren şey, “*kıtlık, maliyet, tercihler, fırsatlar*” gibi analitik kategorilerdir.³⁴

Heilbroner’e göre, insanlık tarihi boyunca herkesin faydasını hesapladığı ve kararlarını bu şekilde aldığı iddiasının hiçbir geçerliliği yoktur. “Evrensel” bir neoklasik teori, ancak tam rasyonellik gibi teorinin gerektirdiği şartlar sağlanınca mümkün olabilir. Bu yüzden

³² Robert Heilbroner, William Milberg, **The Crisis of Vision in Modern Economic Thought**, 2.nd. Ed., Cambridge University Press, 1996, pp.109-115.

³³ Jim Stanford, “Confessions of a Recovering Economist”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.21, September 2003, article 4., (Çevrimiçi)
http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue21.htm 19 Ekim 2004.

³⁴ Robert Heilbroner, “**Evrensel Bilim Olarak İktisat**”, (Çev: Ömer Demir), **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s.162-165.

gerçek hayatta kullanılabilirliği yoktur. Evrensel nitelikteki iktisadın ikinci savunması ise tüm toplumların maddi ihtiyaçlarını karşılamak için bir görev koordinasyonu yaptığı biçimindedir. Bu koordinasyonun ya da işbölümünün nasıl yapıldığını ortaya çıkarmak, iktisadın işidir. Burada da benzer bir problem vardır. İktisadi araç ve yöntemler “sosyolojik” ve “siyasal” olanlardan ayrılamaz. Emeğin bölüşümünde siyasal ve sosyolojik faktörler büyük rol oynar ve bunların yalnızca iktisadi ilişkilere indirgenmesi mümkün değildir.³⁵

Kısacası, iktisadın analizi bize yalnızca kısıtlı şartlar altında gerçekleşecek ekonomik ilişkiler hakkında bilgi verir. Sosyal dünyanın bir kısmı yok sayılır ya da ilişkiler yalnızca iktisadi değişkenlere indirgenir. Bu kurgusal dünyada belirli ilişkiler açıklanabilir ama bunun bizim yaşayan, büyüyen ve evrimleşen gerçek ekonomilerimizi yansıttığı söylenemez.

Lange da iktisadın yalnızca kapitalist üretim tarzını incelediğini vurgular. İktisadın yaptığı soyutlamalar ekonomik ilişkilerin esas yanını göstermelidir. Bu derinleştirilmiş bir bakış da gerektirir. Böyle olabilmesi için soyutlama gerçekten ekonomik süreci yansıtmalıdır. Bu da soyutlamaların ekonomik sürecin tarihsel oluşumuna dayanması anlamına gelir. Örneğin bir ürünün ortaya çıkması için belirli tarihsel koşulların ortaya çıkması gerekir. Paranın ya da sermayenin ortaya çıkması için gerekli özgün tarihsel koşullar vardır. Örneğin fiyat, ancak mal mübadelesinin para ile olduğu durumda gerçekleşir. Ücretler ise ancak para karşılığı işçiliğin ortaya çıkışıyla mümkündür.³⁶

Neoklasik teoride ise böyle bir tarihsel ayrıma gidilmez. Gidilmediği için de ülkeler arasında işgücü maliyetinin neden farklı olduğunu, örneğin Çinli bir işçi ile İngiliz bir işçi arasında ne tür farklar olduğunu göremez. Benzer şekilde, zaman içinde toplumların iktisadi ilişkilerinin nasıl bir değişim geçirdiğini de açıklayamaz.

Lange’a göre ekonomik çaba, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte büyük bir değişime uğramıştır. Geçmişteki ihtiyaçları karşılamak amacıyla yapılan faaliyetler şimdi piyasada alınıp satılır hale gelmiştir. Yaşamı sürdürmek için zorunlu olan ihtiyaçlar da gelir olmadan sağlanamaz. Artık tüm ekonomik çaba, para kazanma ereğine dönüşmüştür. Geleneksel ekonomi, aile ekonomisi içine sıkışıp kalır ama buraya bile reklamlar gibi yollarla sızmaya başlar. Ticaret ve para ilişkilerinin gelişmesi, kazanma çabasını soyutlaştırarak bu çabaya rasyonel bir karakter vermiş ve bunu ölçülür duruma getirmiştir. Böylece erek ile kullanılan araçları nicelikçe kıyaslama ve bunları para birimleriyle ifade etme imkanı ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler teşebbüsün tüm

³⁵ A.e., s.165-167.

³⁶ Oskar Lange, **Ekonomi Politik 2: Ekonomi Politik’in Metodu**, (Çev: Muvaffak Şeref) İstanbul, Ataç Kitabevi, 1966, s.30-34.

faaliyetlerini para ile hesaplayabilmesini sağlar ve muhasebe yöntemlerinin ortaya çıkmasına yol açar. Ayrıca kazanma çabasının ereğinin nicel olarak ifade edilmesi, bu ereği azamileştirme isteğini de harekete geçirir. Bu erek, diğer tüm ereklere ele geçirme aracı olduğu için bunun maksimum yapılması, daha fazla ihtiyacın giderilmesini sağlayacaktır. Böylece kapitalist teşebbüste tarihte ilk defa olarak rasyonellik ilkesi ortaya çıkar. Rasyonellik ilkesi, teşebbüsler arası rekabet buna ittiği için (rasyonel davranmazsanız batarsınız) bir ekonomik zorunluluktur.³⁷

Fakat bu rasyonellik, gördüğümüz gibi, insan davranışının evrensel bir açıklaması değil, tarihsel koşulların bir sonucudur. Kapitalizm öncesinde böyle bir davranış kalıbı yoktur. Rasyonelliğin biçimlendirdiği davranış, ekonomik ilişkilerdeki belirli bir tarihsel gelişmenin ürünüdür. Yani bu davranış, insanların ekonomik çabalarının evrensel bir karakteri değildir. İçinde buldukları koşullar onları böyle davranmaya itmiştir. Gerçekte insanlık tarihinde davranışlar çok uzun bir süre geleneksel tarzda sürmüştür. Üstelik zamanımızda bireyin tek davranış biçiminin rasyonellik olduğunu söylemek de mümkün değildir. Rasyonel davranış, yalnızca herkesin rasyonel davrandığı bir ekonomide zorunluluktur. Bu anlamıyla evrensel bir karakteri yoktur.

Lange'a göre kapitalist rasyonelliğin özel (sosyal olmayan) bir karakteri vardır. Özel bir ereğin gerçekleştirilmesini amaçlayan bir davranıştır ve toplumun ekonomik çabasının tamamını kapsamaz. Özel teşebbüslerin her biri kendi karını maksimize etmeye çalışır. Buna karşılık sosyal üretim ve dağılım sürecinin tümünü kapsayan hiçbir erek yoktur. Bu yüzden kapitalizmde rasyonellik ilkesi, yalnızca çeşitli teşebbüslerin tek tek kendi içlerinde uygulanabilir ama toplumun bütününe uygulanamaz. Buna varmak için üretim araçlarının kişisel değil sosyal mülkiyetinin olması gerekir. Eğer bugün gelişmiş ülkelerde işçilerin sağlık, güvenlik ve benzeri harcamaları artmış ve refah seviyeleri yükselmişse, bu rasyonellik ilkesinden değil, işçi sınıfının gücünden kaynaklanan bir gelişmedir.³⁸

Rasyonellik kavramı kapitalist ilişkileri tek yönlü olarak temsil eder. Böylece kıt kaynaklarla karşı karşıya olan rasyonel bireylerin kurumsal ilişkileri kuracağını öngörür. Olaylara bu şekilde bakmak, aslında rasyonel bireyi bu modern toplumun ve kurumların (kapitalizmin) oluşturduğu gerçeğini göz ardı etmektir. Rasyonellik varsayımının tüm eksiklikleri buradan yola çıkılarak açıklanabilir. Burada teori, modern kapitalist toplumun yapısını bize kabul ettirme amacını taşır. Dünyamızı bireylerin "özgürce" kurduğunu söyleyerek sosyal gerçeklikle ilişkimizi sınırlar.

³⁷ Oskar Lange, **Ekonomi Politik 3: Ekonomik Rasyonellik İlkesi**, (Çev: Muvaffak Şeref), İstanbul, Ataç Kitabevi, 1967, s.13-33.

³⁸ **A.e.**, s.36-38.

Buğra'ya göre, iktisadın “kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçları karşılamak üzere dağılımı” şeklindeki tanımı, piyasa toplumunun anlaşılmasına hizmet eder ama bu toplumlar dışında bir analiz kapsamında tüm açıklayıcı işlevini kaybedecektir. Örneğin iktisadi biçimsel tanımlamasıyla ele aldığımızda, Aristo'nun bu alanda hiçbir katkısının olmadığını görürüz. Schumpeter de Aristo'da fiyat mekanizmasına ilişkin bir çözümlene bulamamaktan yakınır. Buğra'nın bu noktada Polanyi'den aktararak önerdiği tanım “ekonomi, insanla çevresi içinde insanlar tarafından kurulmuş bir süreçtir ve bu süreç, istekleri karşılayan maddi araçlar arzının sürekliliğini sağlar” şeklindedir. Böylece ekonomi tanımı da tüm toplumları kapsayacak şekilde geliştirilmiş olur.³⁹

Metodolojik bireycilik de, piyasa toplumunun bireyciliğinden kaynaklanır. Kapitalizm öncesinde birey yoktur. Herkesin konumu da toplum içinde belirlenir. Kapitalizmin gelişimine kadar da toplumlarda mülkiyet hakkı bireysel bir hak olarak görülmemiştir. Bu hakları belirleyen şey, bireyin toplumsal konumu ve diğer bireylerle olan ilişkileridir.

Mülkiyeti bu şekilde, yani doğal bir hak olarak değil de tarihsel işlevi olan bir kurum olarak ele aldığımızda, modern piyasa toplumundan yola çıkarak diğer toplumları anlayamayacağımız sonucuna varırız. Burjuva toplumuna geçiş süreci bireysel sözleşme ilişkilerinin yasal temellerinin oluşturulması sürecidir. Bu yüzden piyasa sisteminin evrensel insan eğilimlerini yansıttığı fikri de sarsılır. Piyasa ekonomisi, insanlar tarafından “kurulmuş” bir düzendir. Bu nedenle içinden çıktığı tarihsel koşullardan bağımsız biçimde ele alınamaz.⁴⁰

Demir de aynı noktaya vurgu yaparak iktisadın yalnızca kendisini doğuran koşullar içinde bir anlam kazandığını belirtir. Bu koşulları karşılamayan toplumlar bugünün iktisadiyle incelenemez. “Osmanlı'nın emisyon hacmi ya da tarım sektörünün rekabet koşulları” gibi bir araştırma söz konusu olamaz. Dağılma öncesi SSCB ekonomisinde Tanzi Etkisi konusunda hiçbir şey söylenemeyeceği gibi, faizi haram kabul eden bir toplumda yatırım-tasarruf eşitliği de incelenemez.⁴¹

Bugün evrensel geçerlilik atfedilen modeller geçmişe gidildiğinde tıkanır. Dahası, aynı zaman dilimi içindeki farklı toplumlar da farklı karakterler gösterir. İktisat Avrupa'da ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu süreç içinde Batılı toplumların problemleri gözlemlenmiş ve bu problemlere çözüm aranmıştır.

Erol Manisalı; “Hangi İktisat” isimli makalesinde bunu şöyle ifade eder:

³⁹ Buğra, **a.g.e.**, s. 23-29.

⁴⁰ Buğra, **a.g.e.**, s.30-34.

⁴¹ Demir, **a.g.e.**, s.46-47.

*“Son 2 yüzyıl içinde Avrupa’nın iktisatçıları hep bu batı dünyasının sorunlarını çözmeye çalıştı. Britanya imparatorluğunun denizaşırı ticareti ilgilerini çekmiş ve uluslar arası ticarete eğilmişler. Birikim artınca bu birikimi değerlendirmek için borsalar ile ilgilenmeye başlamışlar. Elde edilen zenginliğin değerini koruyabilmek için enflasyon teorileri üzerine çalışmışlar. Yoğunlaşılın konular çoğunlukla, Avrupa (ve Batı) sömürgeciliğinin ve kapitalizminin çıkarlarını ve statüsünü koruyacak bir biçimde ortaya çıkmış. İktisat öğretisi ile sömürgecilik ve kapitalizm bütünleşmiş. Avrupa ülkeleri 4 kıtayı sömürürken de bu düzenini, iktisat öğretisi ile bütünleştirmek zorunda kalmış. Bütünöyle değilse bile iktisat öğretisi 200-250 yıl boyunca sömürgecilik düzeninin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde gelişmiş.... Avrupa ve ABD’deki iktisat öğretisi, kapitalizmin ve sömürgeciliğın onlara sağladığı “refah kültürü” içinde doğmuş ve gelişmiştir. Bu nedenle bugün Avrupa ve ABD’de egemen olan iktisat öğretisi ‘küresel değil yerel ve nisbidir’. Batı kapitalizmine özgüdür ve ancak Batı kapitalizmine kazandıran bir öğretilir”.*⁴²

3.2.2. Kapitalizmin Meşru Kılınması

Batı kapitalizmini veri alan iktisat, bu toplumların sorunlarını çözmeye odaklandığı kadar bu toplumsal düzeni meşru kılmaya da hizmet eder. Egemen iktisat teorisi kapitalizmin iktisadıdır ve sistemi ayakta tutmaya odaklanmıştır. Bunu evrensellik ve nesnellik iddiası altında yapar. Bu evrensellik ve nesnellik algısı, iktisadın mutlak ve sorgulanamaz bir gerçekliği ifade ettiği yanılgısını doğurarak kapitalizmin sorgulanmasını engeller.

İnsel’e göre iktisat ideolojisinin egemen olduğu toplum, toplumsal zorunluluğun bir nesnelliği olduğunu kabul ederek kendisini bir bireysel özgürlük toplumu olarak tanımlar. İnsanlar özgürdür, çünkü baş eğmeleri gereken zorunluluk hiç kimsenin iradesinden kaynaklanmaz. Örneğın malların (ve emeğın) fiyatının pazarda belirleniyor olması onu “nesnel” kılar. Toplum içinde bu gerçekliğe inanmayanın bunu bile bile kabul etmekten ya da toplumsallaşmayı reddetmekten başka şansı yoktur. Diğer bir deyişle, iktisat toplumu içinde bireyin özgürlüğü, aşiret içindeki birey gibidir. İktisat biliminin ve iktisatçıların temel işlevi de bu doğrulamayı sağlamaktır. Bunu yapmak için iktisat, nesnelin incelendiği bilimsel yöntemle özel bir kutsallık atfedip kendisini fizik gibi bilimlerle özdeşleştirir.⁴³ Matematiğın kullanımı burada bilimsellik görünümü sunmak açısından çok önemlidir. İktisat kendi varsayımlarından yola çıkarak ulaştığı sonuçların doğruluğunu matematik yöntemler içinde test eder. Çoğu iktisatçı için doğrunun tek ölçütü matematiktir. Matematiği toplumsal gerçekliğin yerine koyduğu için de iktisat kendisini “toplumbilimlerin bilimi” olarak görmeye başlar.⁴⁴

⁴² Erol Manisalı, “Hangi İktisat”, (Çevrimiçi)

<http://www.istanbul.edu.tr/iktisat/emanisali/Cumhuriyet/haziran.htm>, 10 Ekim 2004.

⁴³ Ahmet İnsel, **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**, 4.bs., İstanbul, Birikim yayınları, 2003, s.13-14.

⁴⁴ **A.e.**, s.33-34.

Bu noktada artık araştırma konusu da doğa bilimlerinininkilere denk düşen nesnel çözümlerlerdir. Bilimcilik, bilimin yerini alır. Matematik kullanan bir disiplin olarak, fizik gibi nesnel ve evrensel bir bilim imajı verir. Artık politik bir eleştiri de yapılamaz. Çünkü iktisat nesnel bir 'bilim' olarak ancak bilimsel açıdan eleştirilebilecektir.

Aslında iktisadın nesnelliği, onun doğal bir kanuna dayanmasında değil, verili koşullar altında bireyin bu "gerçekliği" değiştirmeye gücünün yetmemesinde yatar. Örneğin bir iktisadi doktrin, fabrika içinde işbölümünün teknik nedenlere dayandığını, bu nedenle de doğal olduğunu iddia eder. Bu yaklaşım toplumsal işbölümünün dayattığı tahakküm ilişkisini de doğallaştırmış olur. Böylelikle işçiler içinde buldukları durumun "doğal" olduğunu sanma yanılgısına düşer. Doğal olmadığını düşünse de, tek başına bunu değiştirme gücü de yoktur. Piyasa ekonomisi içinde herkesin üretkenliğine göre gelir elde ettiği varsayımı da benzer bir örnektir. Bu inanç, bölümün siyasi bir süreç olduğu gerçeğini gözlerden gizler.⁴⁵

İktisat sisteme bir nesnellik atfetmekle kalmaz, başka bir toplumsal düzen düşünmenin önünde de engel teşkil eder. Çünkü teorinin kullandığı araçlar yalnızca piyasa ekonomisini açıklayabilir. Bu araçları benimseyen öğrenci, bu konuda özel bir çaba sarf etmedikçe alternatif bir ekonomik düzen tasarlayamayacaktır.

Ortodoks teori toplumdaki değişme sürecini, örneğin feodalizm ya da sosyalizmin nasıl ortaya çıktığını göremez. Bunu yapabilmek için teorinin tek tek insanlara değil, insanlar arasındaki ilişkilere bakması gerekir. İnsanın davranışları toplumsal olarak belirlenir. Ayrıca sadece bu anda durumun ne olduğuyla değil, ne yönde değişmekte olduğuyla da ilgilenmek gerekir. İnsanın durumunu doğa belirlemez, çünkü insan doğayı dönüştürür. Ortodoks teori bireye tek başına baktığı için bunları göremez. Bu nedenle de toplumun kendisini ve iktisadi süreçleri anlamakta başarısız olur.⁴⁶

Ortodoks teori piyasaları inceleyip miktarları ve fiyatları bulur. Tek bir piyasadan yola çıkıp tüm ekonomiyi açıkladığını iddia eder. Bütün piyasaları bir araya getirerek oluşturduğu genel denge tahlili de çok güçlü bir sonuç verir. Bütün fiyatlar eş zamanlı olarak belirlenir. Teknoloji, bireysel tercihler ve donanımlar bir kez bilindi mi, kişinin tüm davranış mekanizması kurulabilir ve sonuç önceden türetilir.

Bu da şu anlama gelir: Teknoloji, tercihler ve donanımlar değişmedikçe dünya değişmez. Ortodoks teori tüm iktisadi olayları bunlara indirgeyerek bizi toplumun

⁴⁵ A.e., s.22-23.

⁴⁶ Sue Himmelweit, "Temel Tahlil Birimi Olarak Birey", (Çev: Nail Satlıgan), **İktisat Dergisi**, No:365, Mart 1997, s.93.

değişmesinin çok zor olduğuna inandırır. İktisadi olaylar politikanın müdahalesinin ötesindedir. Devlet, bireylerin iktisadi sıkıntılarında sorumlu değildir.⁴⁷

Heilbroner'e göre iktisat bu yapıyla piyasa toplumunu belki açıklayabilir ama aynı araçlarıyla sosyal düzeni de incelenmeye çalışması bir tuzaktır. Neoklasik teori insana yalnızca "fayda maksimizasyonu" davranışıyla yaklaşır. Daha sonra bu teoriyi evlenme-boşanma, ebeveyn davranışı, oy verme gibi birçok alanına uygular. Bunu yaparken kapitalist sosyal düzenin bazı kısımlarını da gizler. Kapitalizm bir sosyal düzendir ama piyasa bir sosyal düzen değildir. Optimumu arayan bireyler ve rekabet gibi kavramlar kapitalizmin birikim misyonu için bir zorunluluktur ama bu birikim misyonu, piyasa sayesinde ortaya çıkmamıştır. Piyasanın hakkında hiçbir şey söyleyemeyeceği 'hiyerarşi', 'iktidar', 'prestij' gibi dürtülerden kaynaklanmıştır. İktisat bu noktada evrensel bir bilim olarak hileli sonuçlara ulaşır. İktisat biliminin tarafsız bir açıklama sistemi olması da bu hilelerin en büyüğüdür.⁴⁸

3.2.3. İktisadın Toplumun Algısı Üzerindeki Etkisi

Kapitalist sistemi veri almak ve meşru kılmak, toplumun kapitalizmin ihtiyaçlarına göre biçimlenmesine de hizmet eder. İktisat bu noktada önemli bir işlev yüklenir.

İktisat kişilere değil, metalara değer atfeder. Değer, fayda sağlayan tüketimle kazanılır ve "piyasa" ortamında ortaya çıkar. Piyasanın belirlediği fiyat, belirli bir anın toplumsal güç dengesinin gösterir. Bu nedenle iktisat ideolojisinin hakim olduğu toplumda kişinin kendisini toplumda kabul ettirmek için yapacağı ilk şey, mümkün olduğunca fazla meta değerine sahip olmaktır. Bunun doyum noktası yoktur. Bu 'tüketim toplumu' ve bir rakibin her an bunlara el koyabileceği düşüncesi (rekabet) de kapitalizme dinamizmini verir. İktisadi davranışın temel dürtüsü, faydanın maksimize edilmesidir. Herkes en fazla faydaya ulaşmayı hedeflediğinde de doğal bir dengenin (genel denge) ortaya çıkacağı düşünülür. Bu yapı içinde belirlenen fiyat, ücret ve miktarlar da en doğru büyüklüklerdir. Hiç kimse müdahale etmezse piyasa kendiliğinden genel dengeye ulaşır. Müdahale edilmemiş bir sistemde herkes 'yalnızca' kendisini düşünürse, sistem en 'ideal' şekilde çalışacaktır.⁴⁹

Bu basit yaklaşımın temelini "mülkiyet hakları" fikri oluşturur. Özel mülkiyet her türlü problemi çözer. Hatta iktisadın çözümsüz kaldığı dışsallıklar gibi konularda da mülkiyetin sorunu çözeceği düşünülür. Örneğin nehirler, denizler ve atmosfer

⁴⁷ A.e., s.88-89.

⁴⁸ Heilbroner, a.g.e., s.172-174.

⁴⁹ İnsel, a.g.e., s.25-32

özelleştirilirse, çevre kirliliği gibi sorunlar ortadan kalkacaktır, çünkü özel mülkiyetin korunması karşı tarafın davranışlarını kısıtlayacaktır.

Organ naklinden intihara kadar her çeşit olayı açıklamak için bu anlayış kullanılır. İnsanlar mülkiyet haklarını öznel fayda anlayışı doğrultusunda başkalarıyla değiştirir. İnsanın böbreğini satmasıyla arsasını satması aynı dürtüye dayanır ve ikisi de rasyonel bir davranıştır. Insel'e göre bu yaklaşım, eşitsiz mülkiyet düzenini meşrulaştırmanın en önemli aracıdır. Örneğin Dünya Bankası uzmanlarının hazırladığı bir rapor, çevre kirlenmesinin geri kalmış ülkelere kaydırılmasının iktisadi olarak rasyonel olacağını savunmaktadır.⁵⁰ Mülkiyet hakları düşüncesine göre geliri düşük olan kimsenin çevre kirlenmesinden etkilenmesi daha az olur. Hatta iş imkanı doğacağı için fayda da elde edecektir. 'Aynı nüfusa sahip iki yerleşim biriminin hangisinden otoyol geçmelidir?' sorusunun cevabı da fakir olan yerleşim birimi olacaktır. Fakir olan yerde otoyolun yaratacağı zarar, getireceği faydadan az olacaktır. Üstelik bu bölgede toprak maliyetlerinin düşük olduğu gerçeğinden hareketle kamulaştırmalar için bu bölgenin uygun olduğu da ortaya çıkar. Insel, bu yaklaşımın '*zenginlerin çıkarlarını matematiksel denklemlerle korumak*' olduğunu savunur. İktisadın bu söylemi bilimsel olarak tutarlı olsa da, fakirin bu durumun kabul etmesi gerektiğini (rasyonel olduğu için) söylemesi, siyasal bir işlev olarak karşımıza dikilir. Aynı mantıkla teori, işsizliğin gönüllü olduğunu söyler. İşsizliğin yok edilmesi için işsizlik sigortası gibi güvencelerin kaldırılması yeterlidir. Piyasa ekonomisi bunu siyasal bir güçle dayattığı zaman insanlar aç kalmak yerine düşük ücretle çalışmayı kabul etmek zorunda kalacaktır.⁵¹

Aslında iktisat politikaları içsel bir doğruyu ifade etmez. Aynı faiz oranı iki ülkede farklı sonuçlar verebilir. Çünkü iktisadi sonuçları toplumsal davranışlar da belirler. İktisat ise toplumun tarihi ve kültürel davranışlarını iktisat politikası modellerine katmaktan acizdir. Standart bir toplumsal davranışı veri alır. Bu yüzden iktisat ya kuralcı (davranışlar emreden) olur, ya da gerçeği dikkate almayan, zaman ve mekan dışı bir varlığa dönüşür.

Insel'e göre buradaki sorun, iktisadın kendini toplumun dışında nesnel gerçekliği olan bir düşünce olarak tanımlamasıdır. İktisat kendini böyle tanımlayınca toplumlar da kendi ürettikleri bu anlam sisteminin esiri olur. Aslında toplumda bireysel faydasını artırmak peşinde koşan bencil yaratıklar pek yoktur ama iktisadın koyduğu kurallar doğrultusunda kendini diğer insanlara karşı bir savaş içinde bulur. İktisat bencil olmanın sorumluluğunu bireyin omuzlarından alır ve bunu nesnel bir doğruya dönüştürür.⁵²

⁵⁰ **A.e.**, s.149-150.

⁵¹ **A.e.**, s.37-40.

⁵² **A.e.**, s.85-86.

Kıtlık ve sınırsız insan ihtiyaçları, çözümünü imkansız bir denklemdir. Bu nedenle modern toplum, kıtlığa karşı sonu olmayan bir mücadele verir. Bu yüzden de araçların seçimi verimlilik esasına göre yapılır. Giderek daha fazla üretim ve daha fazla ihtiyaç yaratan bir süreç vardır. Temel toplumsal amaç maddi refahın büyümesidir ama bu refah, her zaman yetersiz olmak zorundadır. İlkel toplumda avcılar, kendisinin ve kabilesinin tüketebileceğinden daha fazlasını avlamaz. Bu ilişki doğrultusunda toplumun örgütlenmesi de buna uygundur. Piyasa ekonomisi ise fazla üretme üzerine kuruludur. Doğal ihtiyaç ideolojisi sürekli fazla yaratmayı, üretimin 'nesnel' zorunlulukları ise bu fazlanın bölüşüm biçimini meşru kılar. Üretimden doğan faydanın büyük kısmı kar biçiminde yeniden üretime döner. Süreç insani ve toplumsal anlamını yitirir. Üretim ihtiyaçları karşılamak için yapılmaz. İhtiyaçların nesnelliği, üretilen artığın toplumsallaşmadan yeniden üretime ayrılması için gerekli nesnelliği oluşturur. Toplum, ürettiği ile değil, harcadığı ile tanımlanır.⁵³

İnsel'e göre bu ilişki biçimi, toplumu tüm kendine özgü değerlerinden kopartır. Toplumu bir bütün yapan şey, bireylerin topluma attığı değerdir. Hiç kimse yalnızca tüketmek için yaşamaz. Toplumsal ilişkinin kökeninde karşılık beklenmeden yapılan fedakarlıklar vardır.

Geleneksel toplumda armağan ilişkilerinin çok önemli bir yeri vardır. Birisine (hediye vermek, yemek ısmarlamak vb.) bir armağanda bulunmak, toplumsal ilişki kurmaktır. Eğer bunun parasını ödemeye kalkarsanız ilişkiyi metalaştırmış olursunuz. Borçlu kalmamak, ilişkinin orada kapanmasını (hesabın kapatılmasını) sağlar ve bir daha ilişkiye girmek için neden kalmaz. Modern iktisadi dünya, armağan ilişkilerine bencil açıdan yaklaşarak "bedava" ilişki olarak algılar. Bir kazanan ve bir kaybeden vardır. İnsel'e göre verilenin tam karşılığını almak, yaşamı aynı noktadan başlatmak demektir. Burada bir ilerleme yoktur. Her şeyin eşitlendiği noktada tekdüze bir toplumsallık vardır. Kendini anlık bir varlık olarak gören günümüz insanının giyimden konuta, sanattan ağız tadına standartlaşmasının altında da bu yatar. İktisadi değişim temelindeki bir toplum kendisini yeniden üretemez.⁵⁴

Aslında modern toplumda da insan kendisinden çok başkaları için çalışır. Günümüzün toplumları, dinamiklerini yine armağan ilişkisinden alır. Fakat bu armağan ilişkisi, modern toplumda genellikle örgütler aracılığıyla işlendiği için toplumsal anlamını yitirir.

Örneğin sosyal sigorta kesintisi ya da vergi, zorla toplandığı için niteliğini kaybeder ve egoizmi doğurur. Vergi kaçırma gibi davranışlar yaygınlaşır ama aynı kişi, kaçırdığı

⁵³ A.e., s.100-108.

⁵⁴ A.e., s.127-131.

vergiden çok daha fazlasını arkadaşına armağan edebilir, çünkü burada görünen bir ilişki vardır. Bu da yaratma değil “üretme” anlayışının yerleşmesini sağlar. Yaratmak, aldığından fazlasını vermeyi gerektirir. Halbuki modern toplumda artık emek ‘yaratıcı’ değil, ‘üretici’ konumdadır. Fikirler ve sanat eserleri bile “üretilir” hale gelmiştir. Verilenin tam karşılığını almak, başlanan yere dönmek demektir. Bu da ilerleme sağlamaz.⁵⁵

Bilim adamı da bir armağan ilişkisi içindedir. Yaptığı çalışmasını topluma armağan ederek kendinde bir anlam bulur. Bunun karşılığında da saygınlık bekler. Modern toplumda ise bilim adamı yaratıcı faaliyetini güvence altına almak istiyorsa proje avlamak, finansman bulmak gibi yollarla gelirlerini maksimum yapmaya çalışır. Bunun sonucunda da genellikle ‘araştırma’ değil ‘araştırma üretimi’ yapılır. Araştırmacılık, yayın sayısı, gösterilen referans sayısı gibi “nesnel” ölçütlere bağlı olarak değerlendirilir. ABD’de bilimsel dergilerin çoğu yayınlamayı kabul ettiği makalenin yazarından para ister. Çünkü kimsenin okumadığı derginin çıkması için bir finansman gereklidir ve bunu sağlayan kişinin de bundan en çok yararlanacak olan kimse olması doğaldır.⁵⁶

Aslında kimsenin kendisini feda etmediği (karşılıksız bir armağanda bulunmadığı) bir simge, vatan ya da toplum olamaz. Topluma kendisinden bir şey katan bireye bunun ödülü olarak ücret vermek, tüm toplumsal ilişkiyi bitirir.

Ücretli yürüyüşçülerin isteksiz sloganları, ücretli dernek yöneticilerinin yalnızca hafta içi açık lokalleri ve benzeri örnekler yapılan işin bedelinin tamamen ödendiği durumları gösterir. Milletvekilliği yalnızca yüksek maaşlarından dolayı tercih edilince, yapılan iş de ticari amaçlar doğrultusunda gerçekleşmeye başlar. Bu da toplumsal dokuya büyük bir zarar verir.⁵⁷

3.2.4. İktisadın “Amaca Yönelik” Analizleri

Guerrien’e göre iktisat, ideolojik yönelimi yüzünden bazen tüm nesnellik kaygısını bir kenara koyup tamamen ‘amaca yönelik’ analizler yapar.

“...Neoklasik düşünce, ilk amacı piyasa ekonomisinin işleyişi ile uyumlu veya ‘optimal’ durumlara erişeceğini göstermek olan bir teorik modele dayanır. Mantık açısından yöneltilen eleştiriler sonucunda neoklasikler analizlerine daha genel bir geçerlilik kazandırmak için varsayımlarını daha net ifade etme, bazı varsayımları terk etme ve nihayet bir kısmını da yeni bir tarzda formüle etme gereğini duydular. Ancak bu kez esas sorun şu şekilde ortaya çıktı: Piyasa kurallarının bir optimuma götüreceğini ispatlamak için acaba hangi varsayımlar

⁵⁵ A.e., s.132-134.

⁵⁶ A.e., s.137-138.

⁵⁷ A.e., s.139-140.

yapılmalıdır? Başka bir deyişle, artık söz konusu olan, bir sonuca ulaşmak için varsayımlardan yola çıkmak değil, tersine, sonuçtan hareket etmek ve dolayısıyla bu sonuca hangi şartlarda ve hangi varsayımlar altında erişilebileceğini belirlemektir”.⁵⁸

Mark Blaug da benzer bir yorumda bulunur. Blaug’a göre, iktisadın analizini gerçek dışı varsayımlar üzerine kurmasının nedeni, belirli bir hedefe ulaşma amacından başka bir şey değildir. Hatta varsayımları terk etmeye yönelik çalışmalar bile aynı amaca hizmet edebilir:

“...bu varsayımları terk etmenin yollarını arayan birçok iktisatçı var. ‘Haydi bu varsayımları terk edersek hala aynı sonuçlara ulaşır ulaşamayacağımıza bir bakalım’. Fakat bu oldukça tehlikeli olabilir, çünkü yine, tüm yaptığımız doğru sonuca ulaşmak için daha fazla matematiksel modelleme yapmaktır. İktisadi ilişkilerin kurulmasında bu düşünce tarzının yanlış yönlendirici olduğunu düşünüyorum. Ne modellemeye, ne de matematiğe karşıyım. Bunlar çok yararlı araçlar olabilir ama başlı başına bir amaç olarak düşünülmediği sürece. Örneğin bir makalenin okunmaya değer olup olmadığına, ya da bir iddianın dinlemeye değer olup olmadığına belirlenmesi için değil. Yani matematiksel yolla ifade edilmiş herhangi bir tür iktisat teorisine olağanüstü bir önem atfediliyor ama aynı önem tarihsel bir yaklaşıma ya da bir vaka çalışmasına verilmiyor. Bu, deneysel kanıtların belirli bir iktisat teorisini ispatlanması için yönlendirilmesinin zekice kurgulanmış bir yoludur. Yanlış olan da budur”.⁵⁹

Teorinin aksine kanıtlar olmasına karşın teorik öze bağlılığını sürdürmesinin nedeni de budur. Örneğin firmaların sabit ya da azalan maliyetlerle karşılaştığına inanması ve bu yüzden teorinin öngördüğü gibi davranmayıp ortalama maliyet üzerine bir markup ekleyerek fiyatı belirlediği sonucuna varan birçok çalışma yapılmasına karşın⁶⁰ neoklasik firma teorisinin değişmemesinin nedeni budur. Aksine, rekabetçi bir piyasada markup fiyatlamasının zaten marjinal maliyet fiyatlamasına ($P=MC$) eşit olacağına ilişkin çalışmalar yapılarak teorinin meşruiyeti korunmaya çalışılmıştır.⁶¹ Sraffa’nın iddiaları da aynı şekilde göz ardı edilmiştir. Sonuçta 2000’li yılların öğrencileri, 19. yüzyıl sonlarının öğrencileriyle aynı teorileri öğrenmeye devam etmektedirler.

İktisat buna aykırı bir devrimsel çıkışı yalnızca bir defa, Keynes ile kabul etmiş fakat onu da hızla değiştirerek 2000’lerde geriye pek bir şey bırakmamıştır. Fizikte bu süreç içinde birçok devrim olmuştur.⁶² İktisatta ise aksine, teorinin aksayan yönlerini göz ardı etme ya da gözlerden saklama eğilimi vardır. Öğrenciler sermayenin ölçülemeyeceğini,

⁵⁸ Bernard Guerrien, **Neoklasik İktisat**, Çev: Ertuğrul Tokdemir, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s.13-14.

⁵⁹ Mark Blaug, “Formalizmin Sorunları”, **Post Otistik İktisat**, Kaya Ardıç, (Editör), İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.164.

⁶⁰ The History of Economic Thought Website (New School University), “The Maximization Debates” (Çevrimiçi) <http://cepa.newschool.edu/het/essays/product/Maxim.htm> 17 Ekim 2004.

⁶¹ Steve Keen, **Debunking Economics: The Naked Emperor of Social Sciences**, Australia, Pluto Press, 2001, pp.158-159.

⁶² **A.e.**,

faydanın metafizik bir şey olduğunu, optimizasyonun Popperci anlamda yanlışlanabilir olmadığını, kapitalizmin içsel olarak tutarsız olduğunu ve benzeri gerçekleri 'bilmediklerini' asla öğrenmezler.⁶³

Joan Robinson benzer bir noktaya şöyle vurgu yapar:

"İktisat teorisi öğrencisi $O=f(L,C)$ yazmayı öğrenir. Burada L emek miktarını, C sermaye miktarını, O ise ürün çıktı miktarını gösterir. Daha sonra öğrenciye tüm işçilerin birbirine benzediğini varsayması ve L'yi işgücü saati olarak ölçmesi söylenir... ardından C'nin hangi birimle ölçüleceğini sormayı unutması ümit edilerek bir sonraki soruya geçilir. Öğrenci bunu sormayı akıl etmeden önce profesör olur ve böylece bu özensiz düşünce alışanlığı bir kuşaktan diğerine aktarılır".⁶⁴

1960 ve 1970'lerden itibaren teoride önem kazanan nitelikli işgücü bir çeşit sermaye olarak ele alınır. "Entelektüel emek" veya "zihinsel emek" terimleri yerine "insan sermayesi" (human capital) terimi kullanılarak sistemle ilgili tereddüt yaratacak soruların sorulması önlenir.⁶⁵

Böylece bazı soruların sorulması ve bazı düşüncelerin gelişmesi engellenir. Sistem aksıyorsa bu göz ardı edilir ya da Guerrien'in de vurguladığı gibi, teoriye uyacak biçimde değiştirilir:

"Yine de, neoklasik iktisatçıların büyük çoğunluğunun farklı bir yaklaşım içinde olduğu unutulmamalıdır. Onlara göre gerçeklerle teori arasında kabul edilemeyecek bir 'sapma' varsa, bunun kabahati teoride değil, gerçeğin kendisindedir. Onlar teorinin olabilecek dünyalar içinde en iyiye özgü şartları belirlediğine inanırlar. Eğer gerçek hayat bundan sapıyorsa, bir takım 'eksikleri ve kusurları' kendinde taşıdığı içindir. Optimuma erişecek şekilde, teorik şartlara yaklaşmak için bu eksikliklerin ortadan kaldırılması gerekir".⁶⁶

Burada Thomas Kuhn'un da belirttiği gibi araştırmacının teorisine olan inancı ve muhafazakarlığı da etkili olabilir ancak ideolojik etkenler de vardır. Temel olarak teorinin 'sert çekirdek' kısmından asla taviz verilmez. Bu inancı yıkabilecek olan eleştiriler göz ardı edilir. Teorinin aksayan yönleri ya reddedilir, ya da bunlardan hiç bahsedilmez.

⁶³ Herb Thompson, "Ignorance And Ideological Hegemony: A Critique Of Neoclassical Economics", (Çevrimiçi) <http://www.aucegypt.edu/faculty/thompson/herbtea/articles/jie2.html>, 10 Ekim 2004.

⁶⁴ Joan Robinson, *Collected Economic Papers*, 1978, p.76'dan aktaran: Antonio Garrido, "Joan Robinson and the Post-Autistic Economics Movement", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.22, November 2003, article 6., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue22.htm 19 Ekim 2004.

⁶⁵ Hasan Gürak, "The Neoclassical Marxists", (Çevrimiçi) <http://econwpa.wustl.edu:80/eps/get/papers/0309/0309004.pdf> 17 Ekim 2004, s.4.

⁶⁶ Guerrien, **a.g.e.**, s.14.

3.2.5. Politika Önerilerinde İdeolojik Faktörler

İktisat politikası uygulamaları, genel olarak ideolojinin en çok etkisinde kalan alandır. Politika her zaman belirli bir dünya görüşünün etkisi ile biçimlenir. Dünya Bankası'nın eski başkanı ve Nobel ödüllü iktisatçı Joseph Stiglitz; Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası gibi küreselleşmeyi yöneten kurumların ekonomi politikalarını belirlerken tamamen ideolojik ve siyasal kaygılarla davrandıklarını ve iktisadı da bu politika önerilerini haklı çıkartmak için kullandıklarını savunur.

Stiglitz'e göre bu kuruluşlarda kararlar tamamen politik olarak alınır. IMF politikaları, piyasanın her zaman verimli sonuçlar üreteceğine ilişkin gerçekdışı bir varsayıma dayanır. Devlet müdahalesi ile ülkeyi büyümeye götürecektir önlemlere bu nedenle izin verilmez. Çoğu zaman kararların altında özel çıkarlar vardır. Politikaların yoksulluk üzerindeki etkileri hiç düşünülmez. Alternatif yöntemler de tartışılmaz ve standart reçeteler uygulanır. Gelişmekte olan ülkeler IMF'ye en zor zamanlarında, genellikle kriz dönemlerinde başvurduğu için de bu politikaları kabul etmek zorunda kalırlar. Aslında IMF'nin önerdiği politikalardan başarısız olanların sayısı, başarılı olanlardan fazladır. Başarısız olduğu yerlerde açlık ve ayaklanmalar görülürken, başarılı olduğunda ise orantısız bir büyüme ve zengininin daha zengin olduğu bir gelişme süreci ortaya çıkmaktadır.⁶⁷

IMF 1980'lerden itibaren görev alanının dışına taşarak ülkelerin dünya kapitalizmine eklenme sürecini de yönlendirmeye başlamıştır. Artık yalnızca makroekonomik istikrar değil, özelleştirme, işgücü piyasaları, emeklilik reformları gibi alanlara da müdahale etmektedir. Kurum hiçbir şeyi resmi olarak dayatmaz ama ülkeler kriz zamanlarında fon alabilmek için bunları kabul etmek zorunda kalır. Dahası, hoşuna gitmeyen bir durumda yalnızca fonları kesmekle kalmayıp "ülke ekonomisiyle ilgili şüphelerini" açıklayarak uluslararası fonları da engelleyebilir. Birçok kuruluş IMF onayından geçmeden fonlarını kullandırmadığı, hatta borç silme durumları da onayını gerektirdiği için IMF olağanüstü bir güç kazanır.⁶⁸

IMF, uluslar arası statüde olmasına karşın doğrudan ABD hükümetlerinin belirlediği politikalar doğrultusunda hareket eder. Tüm politika önerileri, ABD merkezli dünya kapitalizmine entegrasyon için yapılmaktadır. Üstelik IMF bu konuda bir rakip de istememektedir. Çünkü bu durumda dünya politikalarını biçimlendirme konusunda önemli bir araç kaybedilecektir.

⁶⁷ Stiglitz, **a.g.e.**, s.9-16.

⁶⁸ **A.e.**, s.63-64.

“Japonya 1997 yılında gerekli canlandırma hareketlerini finanse etmek üzere bir Asya Para Fonu oluşturulmasına yardım etmek için 100 milyar dolar vermeyi teklif etti. Ancak Hazine bu fikri sulandırmak için elinden geleni ardına koymadı. IMF de buna katıldı. IMF’nin bakışının ardındaki nedeni açıkladı: IMF piyasalarda rekabetin ateşli savunucusu olsa da, kendi alanında rekabet istemiyordu....”⁶⁹

Aslında IMF bu amaçla kurulmamıştır. IMF’nin entelektüel anlamda babası olan Keynes, piyasanın başarısız olabileceğini ve kalıcı işsizlik yaratabileceğini keşfetmiş ve bu yüzden küresel düzenleyici örgütler kurulmasını savunmuştur. IMF gibi kurumlar, ülkelere tam istihdam için baskı yapıp çöküş yaşayan ülkeleri finanse ederek küresel toplam talebi güçlendirecektir. Bugünün IMF’sinde ise egemen görüş piyasaların iyi, devletin kötü işlediği yönündedir.⁷⁰ Bu doğrultuda önerdikleri politikalar da ekonomilerin liberalleştirilmesi yönündedir. IMF tam anlamıyla piyasa ekonomisinin yılmaz bir savunucusudur.

Stiglitz, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere piyasalarını açmalarını dayatırken kendi ekonomilerini koruyarak ikiyüzlüce davrandığını savunur.⁷¹ IMF piyasa başarısızlığı ile yola çıkmışken 1980’lerde yerini serbest piyasa mantrasının başka bir türüne; IMF, Dünya Bankası ve ABD hazinesi arasında imzalanan Washington Uzlaşması’na bırakmıştır. Bu uzlaşma, Latin Amerika’daki sorunlara (devletlerin bütçe denetimini kaybetmesi, gevşek para politikaları, enflasyon) karşı geliştirilmiş, ardından bu politikaların dünyanın her yerinde uygulanabileceği sanılmıştır. Halbuki bu politikalar kalkınmalarının başlarında olan ülkeler için uygun değildir. ABD ve Avrupa ülkeleri geçmişte sanayilerini yabancılarla rekabet edecek düzeye gelinceye kadar korumuştur. Avrupa ülkeleri 1970’lere kadar sermayenin serbest dolaşımını da yasaklamıştır. Fakat aynı ülkeler bunun tam tersini diğer ülkelere dayatarak büyük darbe almalarına neden olmuştur.⁷²

Üstelik günümüzde önerilen liberal politikalara ilk başta ABD uymaz. Stiglitz bunu şöyle ifade eder:

“Serbest piyasacılar endüstri politikalarına karşı çıkarken ABD hükümeti yeni teknolojileri uzun zamandır aktif biçimde destekliyor. İlk telgraf hattı 1842’de ABD federal hükümeti tarafından kurulmuştu. İnternet ABD ordusu tarafından geliştirildi ve Amerikan teknolojik ilerlemesinin çoğu hükümet destekli biyoteknoloji ya da savunma alanlarında gerçekleşti. Benzer biçimde, birçok ülkeye sosyal güvenliğini özelleştirmesi söylenirken Amerika’nın kamu sosyal güvenlik sistemi etkin biçimde çalışır.... ABD ekonomi politikasının birçok yönü kalkınma stratejileri tartışmalarında bahsedilmeyen uygulamalardır ama ülkenin başarısına katkıda bulunur.... ABD hükümeti ayrıca, hükümet destekli kuruluşlar

⁶⁹ A.e., s.134.

⁷⁰ A.e., s.222.

⁷¹ A.e., s.15.

⁷² A.e., s.37-38.

aracılığıyla kredi sağlayarak ve tüm borçların dörtte birinden fazlasını kısmen garanti altına alarak ülkenin finansal piyasalarını geliştirmekte de önemli bir rol oynadı....”⁷³

ABD önerilen liberal politikaların birçoğuna uymazken diğer ülkelere bunları yapmasını önerir. Washington Uzlaşması, büyümenin liberalleştirme ve özelleştirme ile olacağı düşüncesi üzerine kuruludur. Bunun için yatırımlara uygun bir ortam hazırlanmalıdır.

Gerçekten de, yabancı yatırımlar birçok ülkenin kalkınmasında rol oynamıştır. Bununla birlikte, yabancı firma ülkeye geldiğinde yerli rakiplerini ezer. Coca Cola, Pepsi, Unilever gibi dev firmalar piyasaları silip süpürür. Güçlü rekabet kanunları yoksa yabancı firma rakiplerini yok ettikten sonra tekel olur. Bankacılık sektöründe de küçük bankalar hemen ezilir ama yabancı sermayeli banka kriz zamanlarında ülke çıkarlarını korumadığı için krizleri derinleştirir. Stiglitz’e göre büyük devletler bu politikaları önererek gelişmekte olan ülkeleri adaletsiz anlaşmalar imzalamaya zorlamaktadır. Örneğin yabancı yatırımcının karı garanti altına alınır, yüksek fiyattan alım yapılır ya da risk devlet tarafından üstlenilir. Bu tür yatırımlar genellikle büyümeyi artırmaz ama dünyanın diğer ucunda birilerini zengin eder.⁷⁴

IMF yayınlarından biri de ilginç sonuçlar vermiştir.⁷⁵ 1990’lardan itibaren gelişmiş ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye akımı büyük ölçüde artmıştır. Bu sermayenin miktarı artmasına karşın sadece birkaç ülkeye yönelmiştir. Düşük gelirli ülkeler bu akımları çekme konusunda başarısız olmuştur. Standart neoklasik model, teknolojinin ülkelerde değişiklik göstermeyeceğini öngördüğünden ve girdiler yalnızca emek ve sermaye olduğu için en fakir ülkelerin en yüksek sermayeyi çekmesi gerekir. Farklı ülkelere farklı teknoloji düzeyleri öngören alternatif modeller düşünüldüğünde ise daha iyi teknolojiye sahip ülkelerin sermayeyi daha fazla çekeceği sonucuna varılmaktadır. Fakat bu çalışma, neoklasik modellerin mevcut durumu açıklama konusunda başarılı olamadığını göstermektedir. Neoklasik modelin hem standart, hem de gelişmiş formları DYS akımları konusunda açıklayıcı değildir.

Chang da Stiglitz ile benzer bir yorumda bulunur. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler üzerinde, iktisadi gelişmelerini güçlendirmeleri için ticaret ve yatırım serbestliği ya da patent kanunu gibi bir grup politikayı benimsemeleri için baskı kurmaktadır. Daha da ötesi, bunların gelişmiş ülkelerin geçmişte zengin olmak için kullanmış olduğu politikalar olduğu da savunulur. Bu inanç o kadar güçlüdür ki, ülkeler bunları istemiyor

⁷³ Joseph Stiglitz, “Do as the US Says, Not as it Does”, **Guardian**, October 29 2003, (Çevrimiçi) <http://www.globalpolicy.org/globaliz/econ/2003/1029useexample.htm> 20 Ekim 2004.

⁷⁴ Stiglitz, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, s.89-94.

⁷⁵ Harm Zebregs, “Can the Neoclassical Model Explain the Distribution of Foreign Direct Investment Across Developing Countries?”, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp98139.pdf> 19 Ekim 2004.

olsalar bile bu politikaların ve kurumların çok yanlı dışsal baskılarla dayatılması gerektiği düşünülür.

Chang'a göre, bu büyük bir ikiyüzlülük örneğidir. Tarihi gerçekler, zengin ülkelerin gelişmekte olan ülkelere önerdikleri politikalar ve kurumlar temelinde gelişmediklerini göstermektedir. Günümüzün zengin ülkelerinin neredeyse tamamı, kendi sanayilerini geliştirmek için gümrük vergileriyle korunma ve sübvansiyonlar kullanmıştır. Britanya ve ABD, geçmişte en atılgan biçimde koruma ve sübvansiyon sağlayan ülkelerdir. Britanya özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Japonya ve Kore gibi ülkelerin daha sonra sanayilerini geliştirmek için kullanacaklarına çok benzer sınırlamalar içeren ticaret ve sanayi politikaları kullanmıştır. Friedrich List, daha sonra kendisinden daha az gelişmiş olan Almanya ve ABD gibi ülkelere serbest ticareti öğütleyen Britanya'nın yaptığını, "*zirveye tırmandığı merdiveni tekmelemeye*" benzetmiştir.⁷⁶

Benzer biçimde ABD de, İç Savaş ile 2. Dünya Savaşı arasında dünyanın en sıkı korunan ekonomisi olmuştur. Amerikan iç savaşının kölelik üzerine olduğu kadar gümrük vergisi üzerine de verilmiş olduğunu hatırlamak önemlidir. Abraham Lincoln iyi bilinen bir korumacıdır. Lincoln'ün en önemli ekonomi danışmanlarından biri, tanınmış bir korumacı olan Henry Carey'dir. Marx ve Engels tarafından "kayda değer tek Amerikalı iktisatçı" olarak tanımlanan Carey'nin şimdilerde Amerikan iktisadi düşünce tarihinde neredeyse hiç yeri kalmamıştır. Sanayilerini korurken Amerikalılar, Adam Smith ve Jean Baptiste Say gibi ülkenin geleceğini tarımda gören ünlü iktisatçıların tavsiyelerini göz ardı etmiş ve Britanya'nın zirveye korumacılık ve sübvansiyonlarla tırmandığını bildikleri için aynı şeyi yapmışlardır. 1868–1876 arasında ABD başkanlığı yapan Ulysses Grant, ABD'nin serbest ticarete geçmesini savunan Britanya'ya şu cevabı vermektedir: "*Amerika, 200 yıl içinde korumacı politikalarından ayrıldığı zaman, elbette serbest ticareti benimseyecektir*". Bundan yaklaşık 100 yıl sonra kendi ülkesi zirveye ulaştınca da daha az gelişmiş ülkelere serbest ticareti önererek ve onları buna zorlayarak aynı şekilde "merdiveni tekmelemeye" başlayacaktır.⁷⁷

Bu dengesizlik gelişmekte olan ülkelere önerilen kurumlarda da kendisini gösterir. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere geçmişte kendileriyle aynı düzeydeyken kesinlikle kullanmadıkları kurumları benimsemelerini öğütlemektedir. Aslında bu kurumlar çoğu durumda ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmayabilir ama bu ülkelerin dünya kapitalizmine entegre olmasını kolaylaştıracaktır.

⁷⁶ Ha-Joon Chang, "Merdiveni Tekmelemek", (Çev: Gökmen Tarık Acar) (Çevrimiçi) http://www.ceterisparibus.net/arsiv/g_acar5.doc 20 Ekim 2004.

⁷⁷ A.e.

Örneğin İsviçre'nin 1907'ye kadar bir patent kanunu olmamıştır. Bu, günümüz ortodoks iktisadının entelektüel mülkiyet haklarının korunması üzerine yaptığı vurguya aykırıdır. Daha da ötesi, Hollanda 1817 tarihli patent kanununu, patentlerin ülkenin serbest ticaret politikasıyla bağdaşmayan politik tekeller olduğu gerekçesiyle 1869'da kaldırmış ve 1912'ye kadar başka bir patent kanunu uygulamamıştır. Böylece İsviçre ve Hollanda, sırasıyla 1907 ve 1912'ye kadar yurtdışındaki teknolojileri özgürce "çalabilmiştir". Merkez bankası da günümüz zengin ülkelerinde 20. yüzyılın başlarına kadar görünmemiştir. ABD merkez bankası (Federal Reserve Board) ancak 1913'de kurulmuştur.⁷⁸

Chang'a göre buradan çıkartılacak sonuç, zengin ülkelerin şimdi buldukları yere tırmanmalarını sağlayan merdiveni tekmeledikleridir. Gelişmiş ülkelerin bu politikalar konusunda baskılarını yoğunlaştırdığı son 20 yıl içinde gelişmenin zorlaşmış olması da bunun göstergesidir. Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelir büyüme oranı 1960–1980 arasında %3 iken sonraki 20 yılda bu oran %1,5'a düşmüştür. Özellikle Latin Amerika'nın büyümesi neredeyse durmuştur. Yalnızca geçen 10 yıl içinde tanık olduğumuz düzinelerce finansal kriz, istikrarın da bozulduğunu göstermektedir.⁷⁹

Stiglitz de benzer bir yorumda bulunur ve bunun DTÖ karşıtı gösterilerin en temel nedeni olduğunu savunur:

"Ticaretin serbestleştirilmesi için baskı yapanların ikiyüzlülüğü ve baskı yapma şekilleri de hiç şüphesiz ticaretin serbestleştirilmesine karşı duyulan düşmanlığı körüklüyor. Batılı ülkeler kendi ihrac ettiği ürünlerde ticaretin serbestleştirilmesi için baskı yapıyordu ama o sırada gelişmekte olan ülkelerin rekabetinin kendi ekonomileri için bir tehdit oluşturabileceği sektörleri korumayı sürdürüyordu".⁸⁰

Batı liberalleşmeyi savunurken kendi ürünlerini korumayı sürdürmektedir. Örneğin gelişmiş ülkeler kendi ülkelerindeki tarım sübvansiyonlarını kaldırmamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tekstil gibi sektörlerde de kapılarını açmamışlardır.

Uruguay Turu'nda hizmet ticareti gündeme gelmiştir. Piyasalar gelişmiş ülkelerin ihrac ettiği finans hizmetleri ve bilgi teknolojilerine açılırken gelişmekte olan ülkelerin üstün olduğu inşaat ve gemicilik sektörlerine açılmamıştır. Bazı ülkelerin finans piyasalarının liberalleştirilmesinin ekonomik istikrara hiçbir katkısı olmamıştır ama ABD finans çevrelerine çok büyük katkı yapmıştır.⁸¹ Başka bir çalışmada da Stiglitz, sermaye

⁷⁸ A.e.

⁷⁹ A.e.

⁸⁰ Stiglitz, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, s.82.

⁸¹ A.e., s.82-85.

piyasasının liberalleşmesinin olumlu sonuçlar vereceğine ilişkin hiçbir kanıt olmadığını iddia eder. Bu durumda risk artar ama büyüme artmaz. Uluslararası alanda liberalleşirmeyi haklı çıkartacak entelektüel bir zemin yoktur.⁸²

Türkiye gibi ülkeler açısından bakıldığında, bu politikaları benimsemenin ülke ekonomisine uzun vadede yarardan çok zarar getireceği açıktır. Erol Manisalı'ya göre iktisat ve önerdiği politikalar, bu yapılarıyla yalnızca gelişmiş ülkelere hizmet eder. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu politikalardan yalnızca küçük bir azınlık yararlanabilir.

*“Batı kapitalizmi ‘kapitalizmin iktisat öğretisini’ küreselleşmiş gibi sunmuş ve kapitalizm yolu ile kaybedenler de, ‘kendilerine kaybettiren öğretileri’ kullanmayı sürdürmüşlerdir. Burada bir düzeltme yapmak gerekir;
- Batı kapitalizminin iktisat öğretisi, Batı'nın mikro ve makro maksimizasyonuna yardımcı olmaktadır; bütünleşme vardır.
- Buna karşılık, az gelişmiş ülkelerde bu iktisat öğretisi ‘halkın değil, elitin çıkarlarının’ korunmasını sağlamaktadır. Halk sürekli kaybetmektedir.”⁸³*

Bruce J. Caldwell, Bush yönetiminin ara dönem seçimlerinden önce çelik ithalatına %30'a yakın gümrük vergisi koymasına dikkat çeker. Böylece Ohio, Batı Virginia ve Pennsylvania gibi çelik üreticisi eyaletlerin seçimlerde desteği kazanılmıştır. İş korunan her bir çelik işçisinin Amerikan tüketicilerine maliyeti tahminen 750.000 \$ olmasına karşın çelik endüstrisi yine destek bulmuştur.⁸⁴

Elbette IMF gibi bir kurumun gelişmekte olan ülkeler için böyle bir izin vermesi düşünülemez. Aksine, ülkeye zararı olduğu açık olan durumlarda bile standart politikalarını dayatmaya devam eder.

Örneğin Etiyopya'nın tüm bankacılık sistemi, ABD'deki 55 bin nüfuslu bir varoştan daha küçüktür. Bununla birlikte IMF bu bankacılık sisteminin batıyla rekabete açılmasını ve en büyük bankasının da parçalara ayrılmasını istemiştir. Bu sistemin Citibank gibi devlerle rekabet edebilmesi olanaksızdır. Dahası, ABD 1970 sonrasına kadar kendi finansal piyasalarını liberalleşirmemişken Etiyopya'dan bunu yapması istenmiştir. Stiglitz'e göre IMF'nin aksine kanıtlar da olmasına karşın bu gibi saçma politikalarda direktmesinin altında piyasa fundamentalizmi yatmaktadır. IMF iktisatçılarının aldıkları eğitim onları yalnızca mükemmel işleyen piyasalar, işsizliğin hiç olmadığı modeller ve sürekli dengedeki ekonomiler konusunda eğitmiştir. Örneğin bu iktisatçılara göre Büyük Bunalım'daki işsizlik, yani her 4 kişiden birinin işsiz olması, yalnızca boş zaman

⁸² Joseph Stiglitz'den aktaran. David Moberg, “Silencing Joseph Stiglitz”, **Salon News**, May 2, 2000, (Çevrimiçi) <http://www.globalpolicy.org/socecon/economist/stiglitz.htm> 20 Ekim 2004.

⁸³ Erol Manisalı, “**Yeni Dünya Düzeni ve Öteki İktisat**”, **Gülten Kazgan'a Armağan: Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

⁸⁴ Bruce J. Caldwell, “**Temel İktisadi Akıl Yürütmenin Savunusu**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.61.

isteklerinin artmış olmasından kaynaklanmaktadır. Elbette böyle bir anlayışa sahip iktisatçıların geliştirmekte olan ülkelerin sorunlarını çözmesi beklenemez.⁸⁵

Bu iktisat politikaları, iktisadın 'nesnel' analizine dayanarak haklı çıkarılır. Ne var ki, bu açıklamalar tamamen gerçekdışı modellerden yola çıkarak oluşturulur. Örneğin 2001 yılında yapılan bir çalışma, tüm ticaret engellerinin kaldırılmasının 2005'e kadar dünya çapında 1,9 trilyon dolar kazanç sağlayacağını öngörmektedir.⁸⁶ Ancak çalışmanın varsayımlarını dikkate aldığınızda bunun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği de görülmektedir. Örneğin makale, liberalleşmeye ilişkin hiçbir eleştiriye dikkate almadan hazırlanmıştır. Ayrıca dünyada hiç kimsenin işsiz olmadığını, ticaret dengelerinin değişmediğini, kredinin herkes için mevcut olduğunu, uluslararası şirketlerin, sendikaların ve devletlerin hiçbir rol oynamadığını varsaymaktadır. Liberalleşmenin maliyeti sıfırdır. Sürdürülemez ticaret açıkları, kısa vadeli sermaye akımları, gelir eşitsizliği, ücretlerin düşme baskısı yoktur. Elbette varsayımlar bu kadar gerçekdışı iken varılan sonuç da gerçekdışı olacaktır.

Stiglitz'e göre "*Adam Smith'in görünmez eli gerçekten de görünmez, çünkü yoktur*". Buna karşın iktisatçılar yıllardır "rasyonel beklentiler" modelleriyle çalışır. Tam bilgi ve tam rasyonellik vardır. Piyasalar etkindir, işsizlik yoktur. Bu varsayımlardan yola çıkarak kurgulanan politikaların defalarca başarısız olmasına karşın yine de ısrarla savunulması, ideolojinin bilim üzerindeki hakimiyetinin birer kanıtıdır.⁸⁷

Wolff'a göre iktisat politikalarının kamunun algısını biçimlendirmekte çok önemli bir rolü vardır. Eğer kamu politikalarınız faiz ve kamu açıkları üzerine odaklanırsa halk da bunların dışındaki sorunları düşünmemeye başlayacaktır. Örneğin politikaların bu şekilde seçilmesi, kapitalist sınıf yapısının ya da işletmelerin yapısının bozuk olduğu düşüncesini akıllardan uzak tutar. Hiçbir politika, sınıf yapısını değiştirmeye çalışmaz. Tüm politikaların seçiminde bir kenara itilen faktörlerin arkasında ideolojik dürtüler vardır. Faizleri kısmak gibi politikaların başarısız olduğu halde sürekli olarak kullanılmasının nedeni de budur. Faizler üzerine düşünen kitleler, sınıf çelişkileri üzerine düşünmezler. Bu anlamda politikalar, sorunları çözmekten çok kitlelerin ne düşüneceğini belirlemeye hizmet ederler.⁸⁸

⁸⁵ Stiglitz, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, s.52-57.

⁸⁶ Drusilla K. Brown, Alan V. Deardorff, Robert M. Stern, "CGE Modeling and Analysis of Multilateral and Regional Negotiating Options", (Çevrimiçi) <http://ase.tufts.edu/econ/papers/200108.pdf>, 10 Ekim 2004.

⁸⁷ Joseph Stiglitz, "There Is No Invisible Hand", **Guardian**, December 20, 2002, (Çevrimiçi) <http://www.globalpolicy.org/socecon/crisis/2002/1220irrational.htm> 20 Ekim 2004.

⁸⁸ Wolff, "**The Critique of Economic Policy**".

IMF'yi uluslararası ve özellikle de ABD merkezli finans çevreleri yönetmektedir. Benzer biçimde, Dünya Ticaret Örgütü'nü (DTÖ) de ticaret çevreleri yönlendirir. IMF nasıl yoksullara önem vermezse, DTÖ de ticareti her şeyin üstünde tutar. Piyasaların yarattığı çevre problemleri gibi sorunlara müdahale edilmesini "ticarete yersiz bir müdahale" olduğu gerekçesiyle reddeder.

IMF, kredilerinin neredeyse tamamını geliştirmekte olan ülkelere verir ama bu kurumları geliştirmiş ülkeler yönetir. Bu kurumlar hizmet verdikleri ülkeleri temsil etmezler. IMF içinde maliye bakanları ve merkez bankası yöneticileri (yani ülkelerindeki finans çevrelerinin temsilcileri), Dünya Bankası içinde ise ticaret bakanları söz sahibidir ve bu insanlar kendi ülkelerindeki çevrelerinin çıkarlarını yansıtır. Bu yüzden dünyayı finans kurumlarının gözlüğüyle görürler.⁸⁹

Aslında ekonomide borç alan, yatırımını batırırsa bu alacaklının problemidir ve IMF'yi de, devleti de ilgilendirmez. Piyasa ekonomisinde kötü kredi veren bunun sonuçlarına katlanır. IMF ise devletlere borç veren kurumlara borçların ödenmesi için fon sağlar.

"Kredi verenler, IMF'den bir kurtarma operasyonu geleceğini tahmin ettiklerinde, kredi alanın krediyi geri ödeyeceğini garanti etme güdülleri azalıyor. Bu, sigorta sektöründe ve artık ekonomi biliminde çok iyi bilinen ama onun dışında pek meşhur olmayan "ahlaki risk" sorunudur. ...bir ülkede kredi alanlar risklerini ya da görebilecekleri zararı en aza indirmek için sigorta yaptırmıyorlarsa ama IMF'nin büyük ihtimalle bir kurtarma operasyonu yapacağını biliyor ya da yapacağına inanıyorlarsa, kredi alanlar aşırı riske girme ve bundan endişe duymama yönünde cesaretlenirler".⁹⁰

Stiglitz'e göre IMF'nin en önemli sorunu finans dünyasının çıkarlarını korumasıdır. Bu nedenle hedefleri birbiriyle çatışır. Sermaye piyasasının liberalleşmesi ülkelere istikrar sağlamaz ama Wall Street'e büyük fayda sağlar. IMF çekirdek kadrosu finans kökenlidir ve bu çıkarlara en iyi hizmet eden yöneticiler de IMF'den ayrılınca Wall Street'de yüksek ücretli işler bulurlar.⁹¹ IMF kriz dönemlerinde milyarlarca dolar akıtıp döviz kurunu kısa bir süre için daha dengede tutmaya çalışırken zenginler paralarını kaçırmak için zaman bulur. Asya krizinde yapılan bu olmuştur. Daha sonra bunun bedelini de Asyalı işçiler ve vergi mükellefleri ödemiştir. Üstelik IMF önerdiği politikalarla yiyecek ve yakacak yardımını kesmesi için hükümetlere baskı da yapmıştır.⁹²

⁸⁹ Stiglitz, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, s.40-41.

⁹⁰ **A.e.**, s.228.

⁹¹ **A.e.**, s.234.

⁹² **A.e.**, s.235-236.

IMF ve Dünya Bankası'nın önerdiği politikaların finans çevrelerinin ve özellikle ABD'nin çıkarlarını yansıtması, akla "*Rusya'da uygulanan ve başarısız olan politikalar bilinçli olarak mı önerildi?*" sorusunu getirmektedir.

Stiglitz'e göre bu bakış açısı, IMF ve ABD Hazinesine hiç hak etmedikleri bir akıllılık yüklemek olur. Bu kurumlar savundukları politikaların gerçekten başarılı olacağına inanmıştır. Bununla birlikte politikaların çok dürüstçe yapıldığı ve ABD çıkarlarını yansıtmadığı söylenemez. 1998 kurtarma operasyonu Rusya'yı kurtarmak kadar Batılı bankaları da kurtarmayı amaçlamıştır. Politikayı etkileyen, doğrudan çıkarlar değil Wall Street'in hakim ideolojisidir.⁹³

Rusya'da kapitalizme geçiş aşamasında uygulanan şok terapi çok yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Burada da önerilen politikalar ile ideolojik kaygılar arasında güçlü bir ilişki vardır. Komünizme geri dönüş olasılığı, iktisatçıları kapitalizme bir anda geçmeye zorlamıştır. Aslında Rusya'nın kurumlaşmasının modern bir kapitalist ülkeyle hiçbir benzerliği yoktur. Aynı şekilde halkın da yeni kapitalist ilişkilere uyum sağlaması zaman alacaktır. Yine de bu geçişte bütünüyle ders kitaplarına uygun bir yaklaşım benimsenmiştir. Mükemmel işleyecek olan piyasalar her şeyi bir anda dengeye ulaştıracaktır! Ancak sonuç böyle olmamıştır. Fiyatlar serbest bırakılınca harekete geçen enflasyon tüm tasarrufları yok etmiştir. Böylece yapılan özelleştirmeler için yurt içinde alıcı kalmamıştır. Bu ilişkileri düzenleyecek finansal kurumlar da yoktur ve böylece ekonomi 10 yıldan fazla sürecek bir durgunluğa girmiştir. 1990–1999 arasında reel üretim %60 azalmıştır. 1998'de Asya krizi Rusya'ya sıçradığında ise IMF'nin tavrı devalüasyonu önlemek için milyarlarca dolar para akıtmak olmuştur. IMF'nin bu politikasına karşın kaçınılmaz olan devalüasyon yine de gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Rusya içinde yatırımları bulunan sermaye sahipleri paralarını ülke dışına çıkartabilmek için zaman bulmuştur. Wall Street ve diğer batılı yatırımcılar paralarını kurtarıırken Rusya olması gerekenden daha derin bir borç batağına düşmüştür. Bunun bedelini de Rus halkı ödemiştir.⁹⁴

Bu kadar yetenekli bürokratların çalıştığı bir örgütün nasıl bu kadar hata yaptığı sorulacak olursa, cevap bilimin yerini ideolojinin almasında saklıdır. IMF iktisatçıları finans piyasalarına hizmet ederler.⁹⁵

Soğuk savaşın sona ermesi, küreselleşme, GATT anlaşmaları, devletin küçülmesi ve benzeri gelişmeler Adam Smith'in kazandığını düşündürmektedir ancak günümüzde piyasalara yönelik büyük eleştiriler söz konusudur. İktisadın kapitalizmi meşru kılmak

⁹³ **A.e.**, s.136-137.

⁹⁴ **A.e.**, s.160-175.

⁹⁵ **A.e.**, s.256-257.

ve süreğenliğini sağlamak için çalıştığı söylenir ama aslında bunu beceremediğini iddia edenler de vardır. Ünlü Spekülatör George Soros, kapitalizmin en ateşli savunucularından olmasına karşın sistemin bu şekilde giderse çökeceğini savunur.

Finansal piyasalardan milyarlar kazanan George Soros, demokrasinin en büyük tehdidinin *laissez faire* kapitalizmi olduğunu savunmaktadır. “Everything for Sale” isimli kitabında Kuttner da Amerikan toplumunun gelir dağılımındaki adaletsizliğin toplumun altını oyduğunu savunur.⁹⁶ Orta sınıf çökmektedir ve bunun önüne geçmek için bir şeyler yapılmalıdır.

Soros, “Toplumun başlıca düşmanı artık komünizm değil kapitalizmdir” der. Soros’a göre komünizm ve Nazizm gibi ideolojilerin en büyük tehlikesi, gerçeği ellerinde tuttuklarına inanmalarıdır. Popper kendi felsefesini hiç kimsenin nihai gerçekliği elinde tutmadığı düşüncesi üzerine kurmuştur. Açık toplum (Open Society) anlayışının temelinde de hiç kimsenin evrensel doğruya sahip olmadığı düşüncesi vardır. Komünizm çöktükten sonra evrensel bir açık toplum için zeminin artık hazır olduğu düşünülmüş ama Batı demokrasileri bu konuda başarısız olmuştur. Bireyin özgürlüğünü kısıtlamak, açık topluma zarar verebilir ama aşırı bireycilik de zarar vermiştir. Çok fazla rekabet ve çok az kolektif hareket, eşitsizliğe ve istikrarsızlığa yol açar.⁹⁷

Serbest girişim ile toplu çıkarların arasında sürekli bir çekişme vardır. Geçmişte kapitalizm ve serbest piyasa özel girişimi çağırıştırırken günümüzde halkın sosyal koşulları ile ilgilenmeyen büyük firmalar akla gelmektedir. SSCB çözüldüğü zaman serbest girişimin kazandığı düşünülürken bugün birçok firmanın tıpkı SSCB monopolleri gibi eğilimler taşıdığı görülmektedir. Bu firmaların farkı, merkezi devletin kontrolünde olmamasıdır.⁹⁸

Soros’a göre *laissez faire* ideolojisi, dünya düzeni konusunda bir şey söyleyemez. Herkes kendi çıkarını korursa dünya düzeninin mükemmele gideceğini savunur. Ortak iyiliğimiz için hiç kimsenin fedakarlık yapması gerekmez. SSCB çözüldükten sonra herkes kendi çıkarını korumakla uğraşmaya başlamıştır ancak bu durumu daha iyiye

⁹⁶ John O. McGinnis, “**Everything for Sale: The Virtues and Limits of Markets - Book review**”, (Çevrimiçi) http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m1282/is_n9_v49/ai_19377809 24 Mart 2005.

⁹⁷ George Soros, “The Capitalist Threat”, **The Atlantic Monthly**, Vol: 279, No:2, February 1997, pp.45-58, (Çevrimiçi) <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/soros.htm>, 10 Ekim 2004.

⁹⁸ M. Ben-Yam, “Fisheries Management: Hijacked by Neoliberal Economics”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.27, September 2004, article 3., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue27.htm 19 Ekim 2004.

götürmemiştir. Baskıcı bir rejimin yıkılması açık bir toplum kurulmasını sağlamaz. Bunun için bilinçli bir müdahale gerekir.⁹⁹

Kapitalizmin savunucularının bile sistemin geleceğinden endişeli olması önemli bir işarettir. İdeolojik amaçlar doğrultusunda iktisat teorisi ile haklı çıkartılan politikalar uygulanırken kapitalizmin uzun vadeli çıkarlarının korunduğu da şüphelidir. Dünya çapında eşitsizliklerin hızla artması, birçok ülkenin kendisini küresel ekonomiden soyutlamasına ve içe kapanmasına neden olabilir. İktisat eşitsizlikler konusunda sessiz kaldığı için dünya kapitalist ekonomik sistemi süreğenliğini kaybedebilir. Bu da kısa vadede kapitalistin çıkarlarına hizmet eden iktisadın uzun vadede bu çıkarları koruyamadığı anlamına gelecektir.

3.2.6. İktisadın Savunma Mekanizmaları

İktisadın bu kadar ciddi eleştirilerle karşılaşmasına karşın hala ayakta durmasının en önemli nedeni olarak ideoloji görülmektedir. Bunun dışında iktisadı ayakta tutan diğer nedenler olarak disiplin içinde görülen muhafazakarlık, üniversitelerin müfredat seçimi ve akademik atama ve ödül kriterlerinden de bahsedilmelidir.

3.2.6.1. Muhafazakarlık

Steve Keen'e göre neoklasik teorinin savunucuları 1870'lerde son derece ilerici bir tavır sergilemiş, ancak ilerleyen yıllarda bu tavır, yerini bir çeşit muhafazakarlığa bırakmıştır. Aradan geçen zaman içinde teorinin birçok konuda başarısız olduğu ispatlanmasına karşın iktisatçıların çoğu hala aynı şeye inanmaya devam etmektedir. Teorinin taraftarlarının en büyük uğraşı da teoriyi ilerletmek yerine mevcut varsayımlarını korumaya dönüşmüştür. Örneğin Sonnenschein-Mantel-Debreu teoreminin tek amacı, teorik özü korumaktan ibarettir.¹⁰⁰

Keen'e göre iktisadın ilgi alanı birçok şeyi göz ardı etmeyi olanaklı kılmaktadır. Uzaya roket göndermek için her şeyi doğru bilmek ve yapmak gerekir. En küçük bir aksaklık büyük bir felakete neden olur ve bu nedenle bu alanda hiç bir şeyi göz ardı etme şansınız yoktur. İktisat alanında ise böyle bir zorunluluk yoktur. Piyasa ekonomisi iktisatçılardan bağımsız olarak da varlığını sürdürür.¹⁰¹

Piyasalar iktisat ortaya çıkmadan önce var olmuştur. İktisat kendiliğinden işleyen bir sistemi anlamayı ve gerektiğinde müdahale etmeyi amaçlar. Eğer mekanizmayı doğru biçimde açıklayamazsa da sistem işlemeye devam eder. Sistemde aksaklıklar çıkarsa,

⁹⁹ Soros, **a.g.e.**

¹⁰⁰ Keen, **a.g.e.**, p.158.

¹⁰¹ **A.e.**, p.311.

kurgulanan dünyanın henüz gerçekleşmediği iddia edilerek savunma yapılabilir. Çünkü iktisadın kurgusal dünyası mükemmeldir ve eğer bir aksaklık çıkarsa bunun nedeni gerçek dünyanın henüz bu mükemmelliğe erişmemesidir.

Batı ülkelerinde tüm öğrenciler tüketici tercih eğrileri, azalan verimler, tüm pazarlarda arz ve talebin dengelenmesi, büyümenin nüfus ve teknik gelişmeyle belirlenmesi gibi geleneksel iktisadi teorileri öğrenirken bunun yanında 'yeni moda' rasyonel beklentiler ve içsel büyüme gibi kuramları da ezberlemek zorundadır. İnsel'e göre bu kuramların çoğunun asıl marifeti, iktisadın temel kuramlarına açıklama getirmeleridir. İktisat, kendisini ayakta tutan teorileri korumak için yeni yardımcı kuramlar icat etmektedir. Bu da iktisat biliminin zaman içinde bir skolastiğe dönüşmesine neden olmuştur. Yeni kuramların esas işlevi, hep ilk baştaki temel kuramların doğruluğunu ispatlamaktır. İktisat dünyasında matematiksel model içinde bir değişkenle oynayıp sonuçlarını inceleyen ve onu yapandan başka hiç kimsenin ilgisini çekmeyen binlerce çalışma vardır. Daha da kötüsü, genç iktisatçıların bu çözümlene yöntemiyle toplumsal gerçeklere ulaşacaklarını sanmalarındır.¹⁰²

Piyasaların iktisadın öngördüğü gibi çalışmadığını ispatlayan sayısız çalışma olmasına karşın bu teoremler iktisat bölümlerinde okutulmaya devam eder. İdeolojik faktörler kadar disiplin içindeki muhafazakarlık da bunun önemli bir nedenidir.

Thomas Kuhn'a göre bazen bilim adamları bir fikir değiştirme noktasına hiçbir zaman gelmeyebilir. Bir paradigmadan diğerine geçiş zorla olacak bir şey değildir. Bazen bilim adamı eski paradigmaya yaşam boyu bağlı kalır. Bu direnişi yalnızca basit bir inat olarak görmek de doğru olmaz. Eski paradigmaya duyulan inanç, bu konuda araştırmaları sürdürmeyi getirecektir. Bulmaca çözücü olağan bilimi mümkün kılan da bu inançtır. Üstelik yeni bir paradigmanın ortaya çıkış koşulları da ancak bu ortamda sağlanabilir. Bu değişikliğin gerçekleşmesi için bazen bütün bir kuşağın geçmesi gerekir. Direnen eskiler bilim alanından çekildikten sonra bütün bilim çevresi yeni paradigma altında çalışmaya başlar.¹⁰³

Genç kuşaklar bu konuda çok önemli bir rol oynar. Genç araştırmacı henüz mevcut paradigmaya tamamen bağlanmadığından başka bir bakış açısını daha kolay benimseyebilir. Fakat çıracılık aşaması, paradigmanın sürdürülmesi için de çok önemlidir. Öğrenci yalnızca mevcut paradigmanın çerçevesinden eğitileceği için bunları hiç sorgulamadan kabul edecektir.

¹⁰² İnsel, **a.g.e.**, s.43-44.

¹⁰³ Thomas S. Kuhn, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, 6.bs., Çev: Nilüfer Kuyaş, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2003, s.215-216.

3.2.6.2. Eğitim ve Atamalar

Hem bilim çevresi, hem de bilim dışındakiler mevcut bilim düşüncesinin değişmesi gerektiği fikrini sistematik biçimde örtmeye çalışır. Bilimsel ders kitapları bunda çok önemli bir işlev görür. Ders kitapları olağan bilimi yaygınlaştırma amacıyla olduğu için olağan bilim değiştiği zaman yeniden yazılmaları gerekir. Bir devrimden sonra yeniden yazıldıklarında da kendilerini oluşturan devrimi gizlerler. Bunu yapmak için bilim insanının tarih bilincini yok etmeleri gerektiğinden ders kitaplarında tarihten çok az bahsedilir. Geçmişteki isimlere yapılan göndermeler ile öğrenciler, uzun bir tarihsel geleneğe ait olduklarını düşünürler. Aslında bu gelenek hiçbir zaman var olmamıştır. Ders kitapları geçmiş teorilerden yalnızca kendi paradigmalarına uygun kısımları aktararak bu yanlısamayı sağlarlar.¹⁰⁴

İktisatta da durum farklı değildir. Örneğin Keynes'in analizinin belirsizlik gibi çok önemli kavramları teorinin dışında bırakıldığı halde ders kitaplarında Keynes'in ismi diğer iktisatçılarla beraber anılırken öğrenci Adam Smith'den bugüne gelen çok uzun bir geleneğin görüşlerini öğrendiğini düşünmektedir. Halbuki bu iktisatçıların arasında çok derin görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Hiçbir zaman tam anlamıyla bir fikir birliği sağlanmamıştır. Ders kitaplarının amacı, öğrenciyi "iktisadi akıl yürütme" denen şeyin varlığına inandırmaktır. Teorinin 'evrensel' bir geçerliliğe sahip olduğu imajı da bunu destekler. İktisatçılar sürekli anlaşmazlık halindedir ama ders kitapları sanki bunlar hiç yokmuş gibi davranır.

Ben Fine'a göre, yalnızca iktisat eğitimi değil, akademik atama ölçütleri de disiplinin korunmasına yöneliktir. Atamalarda neoklasik teorinin alternatiflerine eğilim gösteren iktisatçıların şansı daha azdır. Benzer biçimde standart neoklasik çerçevenin dışına çıktığınızda makalenizi yayınlayacak bir dergi bulmak da zorlaşmaktadır.¹⁰⁵

McCloskey'e göre bu ödüllendirme mekanizması iktisatçıyı asıl görevinden uzaklaştırır. Bu sistem içinde kendisini var etmek isteyen iktisatçının amacı artık 'dünyayı anlamak' değil "*yayınlanabilir makaleler yaratmak*" olacaktır.¹⁰⁶

Elbette böyle bir ortamda disiplinin kendi süreğenliğini otomatik olarak sağlayacağı açıktır. Egemen iktisat konusunda çalışmalar yapmak, akademik alanda yükselmeyi getirecek, daha sonra bu iktisatçılar yönetici pozisyona geldiklerinde aynı şeyi genç meslektaşlarından bekleyecektir.

¹⁰⁴ A.e., s.200-202.

¹⁰⁵ Ben Fine, "**Sıradışı Bir Disiplin**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.120.

¹⁰⁶ Deirdre McCloskey, "**Evet, Mikroekonomiyi Sürdürmeye Değer Bir Neden Var**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.82.

Samuels, bu mekanizmanın heterodoks iktisadın ilerlemesini iki şekilde engellediğini iddia eder. İlk olarak, akademide kilit noktalarda bulunan ortodoks iktisatçılar zaman zaman heterodoks çalışmalara önyargıyla yaklaşma eğilimindedir. Bu nedenle bazı çok başarılı çalışmalar hak ettiği değeri bulamamaktadır. Diğer taraftan heterodoks iktisatçı da bu baskı altında, çalışmasını ortodoksların ilgisini çekecek bir şekle sokmak zorunda hissetmektedir. Sonuçta heterodoks iktisadın ilerlemesini sağlayacak olan enerjisinin bir kısmını, “okunabilir” makaleler yazmaya harcamaktadır.¹⁰⁷

Anne Mayhew 1996’da AEA’da (American Economic Association) yaptığı konuşmada AEA’nın yayınlarının hiç birinin (American Economic Review, Journal of Economic Literature, Journal of Economic Policy) bilimsel bir araştırmaya karşılık gelmediğini savunmuştur. Mayhew’a göre küçük bir grup iktisatçı bu dergileri ele geçirmiş ve tarihi, kurumları, güç ilişkilerini göz ardı ederek yalnızca matematiksel tekniklere odaklanmıştır. Bu da disiplini daraltıp aşırı teknik eğitimi beslemekte ve heterodoks okulları boğmaktadır. Üstelik iktisatçıların çoğu kariyer yapabilmek için American Economic Review’de makalesini yayınlamak isterken bu aynı çoğunluk, normal koşullarda bu dergiyi okumamaktadır.¹⁰⁸

Benzer biçimde, çalışmanızı sürdürürebilmek için destek aradığınızda da karşınıza aynı problemler çıkmaktadır. Araştırma projeleri, mevcut sistemi koruduğu ve sistemin çıkarına olduğu sürece desteklenmektedir. Bu tür desteklerin çoğunlukla özel sektör tarafından yapıldığı düşünülürse, piyasa iktisadını yüceltmeyen çalışmaların destek bulmasının olanaksız olduğu da kolayca görülebilir.¹⁰⁹

Mark Blaug dergilerin ve atama kriterlerinin iktisattaki çalışmalarını yönlendirdiğini savunur:

“Artık gelişmekte olan ekonomilere çok fazla önem vermiyoruz. Bu 1950’lerde ve 60’larda önemli bir konuydu ama daha sonra neredeyse tamamen düşüşe geçti. Bu düşüşün nedenlerinden biri, eğer matematiksel modellemenin süslü ve teknik anlamda karmaşık örneklerinden birini ortaya koymak istiyorsanız bu alanların çalışmak için uygun olmamasıdır. Bu yüzden yeni iktisatçıların birçoğu bu alanları çalışmak için heyecan verici bulmuyor. Kalkınma iktisadı üzerine makaleler yazarak terfi edemezsiniz. Bunların gerçek dünyanın önemli

¹⁰⁷ Warren J. Samuels, “Ontology, Epistemology, Language and the Practice of Economics”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 12, March 2002, article 3., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue12.htm 19 Ekim 2004.

¹⁰⁸ Thompson, **a.g.e.**

¹⁰⁹ George M. Frankfurter, “Notes in the Margin: The 2002 Nobel Prize in Economics”, The Journal of Investing, Spring 2003, pp.1-3. (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/~pae_news/texts/Frankfurter1.htm 20 Ekim 2004.

problemleri olduğunu kabul edeceklerdir ama ilerlenecek yol bu değildir. Teknik zarafetin ödüllendirildiği bir alanda kariyer yapmanın yolu bu değildir.¹¹⁰

Çalışmasını yayınlatacak yer bulamayan, üstelik finansal destek de alamayan bir iktisatçının bu tür çalışmalara sırt çevirmesi kaçınılmaz bir sonuç olacaktır.

Böylece iktisat günden güne daha homojen bir yapıya kavuşmaktadır. Üniversiteler yalnızca serbest piyasanın varsayımlarını ve kırılğan entelektüel iskeletini gerçekten ispat edebilenleri kabul ederken, üniversitede eleştirel sesler giderek azalmaktadır. Bu da bilimin içsel potansiyelini yok etmektedir.¹¹¹

3.2.6.3. Ödül Mekanizmaları

İktisatta Nobel ödüllerinin de aynı amaca hizmet ettiği savunulmaktadır. Bu görüşün sahiplerine göre Alfred Nobel adına verilen ekonomi ödülü, disiplinin ilerleme yönünü çizmek gibi çok önemli bir ideolojik işlev üstlenmektedir.

Millmow'a göre John Nash'e Nobel verilmesi, disiplinin tam olarak nelere hayranlık duyduğunun bir kanıtıdır. Nash bir iktisatçı değildir ama Nobel iktisat ödülüne layık görülmüştür. Joan Robinson ise teoriye büyük katkıları olmasına karşın hiçbir zaman Nobel ile onurlandırılmamıştır. Çünkü Robinson hayatının büyük kısmını neoklasik temelleri yıkmak ve yeni bir eleştirel iktisat kurmak için harcamıştır. Samuelson'un belirttiği gibi Robinson büyük bir kuramcı olarak bu ödülü hak etmiştir. Aslında Robinson'un ödül alması, Nobel ödüllü tek kadın olarak iktisat öğrencilerinin yarısını da teşvik edecektir. Buna karşın akademi, neoklasik teoriyi korumak adına bu ödülü Robinson'a vermekten kaçınmıştır. Mark Blaug'un ifadesiyle bu haksızlık, "akademik intikamcılığın en uç örneği" olarak tarihe geçmiştir.¹¹²

Gingras'a göre, iktisat konusundaki bir ödülün Alfred Nobel adına verilmesinin tek nedeni, kamuoyu desteği sağlamaktır. "Adam Smith Prize" gibi bir isim yerine *The Bank of Sweden Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel*" isminin seçilmesi ile Nobel ödülünün dünya çapındaki ününden faydalanılmıştır. Bu kadar prestijli bir ödülün teorisinin sürdürülmesine hizmet edecek çalışmalara verilmesi ile ortodoks teori kamuoyunun gözünde büyük bir güç kazanmaktadır.¹¹³

¹¹⁰ Blaug, **a.g.e.**, s.168.

¹¹¹ Stanford, **a.g.e.**

¹¹² Alex Millmow, "An IgNobel Scandal", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 13, May 2002, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue13.htm 19 Ekim 2004.

¹¹³ Yves Gingras, "Beautiful Mind, Ugly Deception", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 17, December 2002, article 4., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue17.htm 19 Ekim 2004.

Soyak'a göre de Nobel Ekonomi ödülü, ortodoks çalışmaları destekleyerek kapitalizmin süreğenliğinin sağlanmasına hizmet etmektedir. Nobel ödüllü iktisatçıların ilgi alanlarına bakıldığında, mikro ve makro ekonomi alanında ödül alanların toplam içerisindeki payı %78'dir. 1969–1980 döneminde ödül alan toplam 18 bilim adamının yalnızca üç tanesi büyüme-kalkınma iktisadı ve toplumsal refah alanında çalışmaktadır. Bu alanlarda ödül verilmesi, gücünü yitirmekle birlikte hala yok olmamış olan Keynesyen iktisadın etkisi ile açıklanabilir. Bu eğilim 1980'den sonra tamamen kaybolmuştur. 1980–1990 arasını kapsayan ve Neoliberal politikaların egemen konuma geldiği dönemde, bu alanlarda hiçbir iktisatçı ödül alamamıştır. 1990 sonrası dönemde de bu eğilim sürmekle birlikte, küreselleşme sürecinin çalışan sınıflar ve özellikle de fakir ülkelerdeki geniş halk kitlelerine yönelik olumsuz etkilerinin gündemde olması nedeniyle bu alanda çalışan Amartya Sen'e bir ödül verilmiştir. Neoliberal politikaların kutsandığı ve Washington Uzlaşması'nın egemen olduğu 1991–2002 döneminde Nobel alan 21 iktisatçının 16'sı mikro ekonomi üzerine çalışmaktadır. Son dönemde Nobel İktisat Ödülü alan iktisatçıların hemen hepsi ekonomik büyüme için devlet müdahalesini değil, özel sektör inisiyatifini tercih etmektedir. Son olarak tüm Nobel sahipleri arasında Marksist bir iktisatçı bulunmaması da dikkat çekicidir.¹¹⁴

3.3. İktisadın İdeolojiden Ayrılmaz Niteliği

Ahmet İnsel, iktisat biliminin başlı başına bir "ideoloji" olduğunu savunur. Kendi içinde bütünsel olan ve toplumsal bütüne anlam verebilen düşünce yapıları ideolojidir. Pozitivist yaklaşımda düşünsel kategoriler doğal gerçeği yansıtır. Kendi öz gerçeklikleri yoktur ve yansıtma işlevi görürken maddi gerçeği de insanlardan gizlerler. Örneğin din, bu yanılsamayı gerçekleştiren olgulardan biridir. Bu yüzden pozitivistlere göre ideoloji, insanların gerçekle barışabilmesi için ortadan kaldırılması gereken bir şeydir. Fakat ideoloji, yalnızca bir yanılsama değil, aynı zamanda bir oluşum sürecidir. Gerçek bir olguyu insanların anlayabilmesi ve başka olgularla bağının kurulabilmesi için evrensel anlamlar bütününe, yani bir söyleme ihtiyaç vardır. İktisat da, insan topluluklarının toplumsal ilişkilerini tasarlamak için geliştirdikleri bir simgeler sistemi olarak bu işlevi yerine getirir. Toplumsal ilişkilere yön verdiği için, bireyler bunun anlamlandığı pratikleri kendi dışlarında gelişen olgular olarak algırlar. Çünkü iktisat, varoluşu itibarıyla bireye indirgenemeyen bir pratiktir. Meta değişimine dayalı işbölümünün toplumsal örgütlenmenin belkemiğini oluşturduğu toplumlarda, iktisat bu toplumsal ilişkilerin bir yorumudur. Bu nedenle de toplumsal ilişkilere anlam veren bir düşünce yapısı işlevi görür.¹¹⁵

¹¹⁴ Alkan Soyak, "Nobel İktisat Ödülleri Üzerine Bir Yorum", (Çevrimiçi) http://www.ceterisparibus.net/arsiv/a_soyak2.pdf 20 Ekim 2004.

¹¹⁵ İnsel, **a.g.e.**, s.9-12.

İnsel'in buradaki eleştirisi, iktisadın insanlara bir dış gerçeklik, bir nesnellik olarak kendini göstermesiyle ilişkilidir. Bu şekilde iktisat, modern toplumların egemen ideolojisi haline dönüşür. Tüm davranışlar iktisadın ideolojisi altında bir anlam kazanır. Doğru ve yanlış ölçütleri buna göre şekillenir ve toplum kendisini buna göre biçimlendirir.

İnsel'e göre iktisat söylemi, çağımızın aşilamaz tahayyülünü oluşturmaktadır. Modern toplum, artık kendi dışındaki bir kurala (örneğin dinlere) gönderme yapmadan ayakta duran bir toplumdur. Modernliğin yerleşmesi, toplumun kendi kendini var ettiği ve sürdürdüğü inancının yerleşmesidir. Siyasal iktisat da işte bu sürecin söylemidir. Bu şekilde yeni toplumun dünyevileşmiş dinini oluşturur. Fakat bunu kendisini bir inanç sistemi gibi sunarak yapmaz. Yeni toplum, gerçekliği 'bilimsellikte' bulur. Pozitivizm toplum bilimlerine egemen bir konuma gelir. Böylece reddedilemez ve sorgulanamaz bir düşünce yapısı kurulmuş olur. İktisat da toplumu ayakta tutan bu düşünce yapısını bilimsellik adı altında oluşturur.¹¹⁶

Çağdaş toplumda bilim saygınlığını kesinlikle hak etmiş olsa da, bilimin "evrensel" ve bütünüyle "nesnel" sonuçlara vardığını iddia etmek, insan ve doğa ile ilgili bazı gerçekleri göz ardı etmek demektir. Önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, sosyal bilim hem toplumdaki etkilenme, hem de toplumu etkileme potansiyeli taşır. Ayrıca sosyal bilimci de toplumdaki bağımsız düşünemez. Bu nedenle, sosyal bilimin 'nesnel' ve 'evrensel' sıfatı zaman zaman ciddi biçimde tartışılır.

Joseph Schumpeter'e göre, insanlar günlük yaşantılarında yaptıkları işe her zaman değer yargılarını da katarlar. Bize özgü politik, ahlaki ve ruhsal birçok faktör günlük yaşamımızda etkili olur. Fakat bunu "bilim dışı" ilan etmek gerekmez. Aksine, kendimizi bu değer yargılarından yoksun bırakmak yanlış olacaktır. Gerçekleri araştırmak ve bunun için araçlar geliştirmek ile bunları belirli bir ahlaki çerçeveden değerlendirmek farklı şeylerdir. Bir şeye taraf olmak, yalan söylemek anlamına gelmez.¹¹⁷

Bu düşünce, bireyin toplumun bir parçası olduğu ve toplumdaki etkilendiği anlayışıyla paralellik taşır. Birey hiçbir zaman içinde bulunduğu kurumsal ve tarihsel koşullardan bağımsız değildir. İnsan toplulukları tarihsel süreç içerisinde sürekli bir evrim geçirir. Bu nedenle tarihin nasıl şekillendiği çok önemlidir.

¹¹⁶ A.e., s.52-54.

¹¹⁷ Joseph Schumpeter, "Science and Ideology", **The Philosophy of Economics – An Anthology**, Ed. By. Daniel M. Hausman, 2nd. Ed., USA, Cambridge University Press, 1994, p.225.

Marx ve Engels'e göre tarih, üretim yapısının evrimine göre şekillenir. Sosyal ve politik kurumlar, dinler, ahlak, sanat, bilimler ve ideolojik yapılar iktisadi süreç tarafından biçimlendirilir. Bu görelilik anlayışı mantıksal sonuçlarına götürülürse, ortaya yeni bir bilim felsefesi çıkar. Matematik ve fizikte bile bilim adamının problemleri seçişi ve onlara yaklaşım biçimi sosyal olarak şekillenir. Fakat bu alanlarda ideolojik sapma, yalnızca problemlerin seçiminde ve ona yaklaşım biçiminde rol oynar. Sosyal bilimlerde ise böyle bir sınır yoktur. Bir bulguyu tamamen bilimsel bir yaklaşımla yorumlamak kadar sınıfsal kaygılarla ve ideolojik dürtülerle yorumlamak da mümkündür.¹¹⁸

Schupeter'e göre, ideolojik sapmayı tespit etmek de sanıldığı kadar zor değildir. Yapmamız gereken, bilimsel prosedürü araştırmaktır. Burada araştırmacının vizyonu, ideolojik sapmayı belirleyecek olan faktördür. Smith'in analizinde de, Marx'ın analizinde de ideoloji vardır. Örneğin Marx'ın kapitalist sürece ilişkin vizyonu, kendi analitik çalışmalarından daha önce biçimlenmiştir. Çalışması da bu süreci düzeltmeye değil, engellemeye odaklanmıştır. Bu kendisine özgü bir şey de değildir. Bu dönemde Paris'in tüm radikal çevreleri benzer bir vizyona sahiptir. Keynes'te de ideolojik sapmalar görülür. Hatta istatistikte bile ideolojinin yeri vardır. İdeolojik sapmadan muaf ve kendini soyutlamış bir aklın bu engelleri aşabileceği iddiasının da bir anlamı yoktur. Bunun yerine, hiçbir iktisadi ideolojinin sonsuza kadar sürmeyeceğini gözlemlemek ve hepsinin kesinliğe daha fazla yaklaşacağını kabul etmek bize daha çok şey katacaktır. Seçtiğimiz şeyler nihayetinde test edilir ve doğru olmayanlar atılır. Bu yüzden hiçbir ideoloji sonsuza kadar sürmeyecektir.¹¹⁹

İdeolojiler bilime de, bilim felsefesine de egemen olur. Örneğin Popper'ın görüşleri, bütünüyle iki dünya savaşı arasındaki özel tarihsel koşullardan etkilenmiştir. Bu da nesnel ve evrensel değil, tarihsel koşullara özgü bir anlayışın varlığına işaret eder. Zaman içinde bilimin öngörülerinin karşılaştırması, belki bize "iyi bilim" ya da "kötü bilim" konusunda bir fikir verebilir ama tüm zamanlar için geçerli "evrensel" bir bilim iddiasında bulunmak mümkün değildir.

Örneğin Naziler propagandalarını "kötü bilim" kullanarak yapmışlardır. Bunun karşısına da ırkçı iddiaları çökerten çalışmalar çıkartılarak "iyi bilim" yapılabilir. Bilimsel ifadeler geniş bir alana yayılarak politik etkiler yaparlar. Söylediğimiz bazı şeylerin sosyal sonuçları da vardır. Örneğin "kapitalizm sosyalizmden üstündür" demek, 20. yüzyıl insanların bir kısmı için doğru bir şey ifade eder ama doğanın temel bir kanunu değildir. Sosyal bilimlerin biçimsel yöntemleri bize tıpkı doğal bilimler gibi nesne-özne ayrımı yapabildiğimizi söylese de, yanılma olasılığı her zaman vardır. Bu, politik

¹¹⁸ A.e., pp.226-227.

¹¹⁹ A.e., pp.228-237.

düşünce içine girmeyen iktisadın da yetersiz olacağını gösterir. İktisatçının görüşü çoğu zaman dar olabilir. Politikalar teknik çözümlerden ibarettir. Bu da toplumumuzu doğru biçimde anlamamızı engeller.¹²⁰

Schumpeter'e göre ideoloji bilim için bir engel değil, aksine gerekliliktir. Araştırmak, formüle etmek, savunmak ya da eleştirmek için yaptığımız tüm seçimleri bu belirler. İdeolojik algımız olmadan bilimsel çalışmaya başlamak bile söz konusu olamaz:

*“...İdeoloji ile vizyon arasındaki ilişkinin diğer bir boyutunu da gözden kaçırmamak gerekir. İdeolojilerimizin de kaynağı olan bilim-öncesi algısal durumumuz, bilimsel çalışmamızın ön koşuludur. Bu olmadan hiçbir bilim dalında ilerleme olmaz.... Bu nedenle, ideolojiler yüzünden yavaş ilerliyor olabiliriz ama eğer ideolojiler olmazsa hiç ilerleyemeyiz”.*¹²¹

Bu durumda “sosyal bilim ideolojiden bağımsız değildir” iddiamızı da “sosyal bilim ideolojiden bağımsız var olamaz” şeklinde revize etmemiz gerekecektir.

¹²⁰ Glenn C. Loury, “Social Exclusion and Ethnic Groups: The Challenge to Economics”, (Çevrimiçi) <http://www.bu.edu/irsd/files/socialethnic.pdf> 11 Ekim 2004.

¹²¹ Daniel M. Hausman, **The Philosophy of Economics – An Anthology**, 2nd. Ed., USA, Cambridge University Press, 1994, p.237.

4. İktisatta Alternatif Yöntem Önerileri

4.1. Yeni Bir İktisat Arayışı

Son dönemde iktisada yöneltilen eleştirilerin büyük çoğunluğunda, tüm disiplinin yeniden yönlendirilmesine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. Ortodoks teorinin taşıdığı iç çelişkiler, benimsenen hatalı metodoloji ve ideolojik eğilimlerin olumsuz etkileri; disiplinin baştan aşağı yenilenmesini gerektirmektedir. Disiplin içinde yaşanan tartışmaların günümüzde ulaştığı boyut da bunun en önemli işaretlerinden biridir.

Kuhn'a göre, bilim dünyasında egemen olan paradigmanın terk edilip yerine yenisinin geçirilmesi için, öncelikle disiplinde varlığı fark edilen problemlerin sayısının göz ardı edilemeyecek kadar artması gerekir.

Aykırılıkların farkına varılması, yeni görüngülerin ortaya çıkmasına neden olur. Bilimsel devrimden önce aykırılık sezgisi çok belirginleşir. Bu noktada bilimin durumu artık 'bunalım' olarak nitelendirilebilir. Var olan kuralların başarısızlığı, yenilerinin arayışını beraberinde getirir.¹

Kuhn'un yeni bir paradigmanın habercisi olarak gördüğü işaretler iktisatta 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görülmeye başlamıştır. Yukarıda görüldüğü gibi, günümüzün en ünlü neoklasik iktisatçıları bile disiplinlerinde bir şeylerin ters gittiğini kabul etmektedir. Heterodoks okullara duyulan ilgi günden güne artarken metodoloji tartışmaları iktisadi düşünce tarihinde hiç görülmediği kadar yoğunlaşmıştır. Dahası, artık iktisat öğrencileri bile bu iktisattan memnun olmadıklarını belirtip bir değişim talep etmişlerdir. İktisadı sorgulayan öğrenci hareketi, dünyanın her tarafına yayılmıştır.

Kuhn'un şu yorumu da bu göstergelerle uyum içindedir:

"İster bir keşif, ister bir kuram olsun, doğanın değişik tarzda yorumlanması ilk önce birkaç bireyin zihninde ortaya çıkar. Bilimi ve dünyayı farklı şekilde görmeyi ilk öğrenen onlardır.... Bu gibi insanların dikkati, her seferinde bunalım yaratan sorunlar üzerinde yoğun bir şekilde toplanmıştır. Ayrıca hepsi de o kadar genç yahut da bunalımın baş gösterdiği alanda o kadar yenidirler ki, uygulama onları eski paradigmanın belirlediği kurallara ve dünya görüşüne, çağdaşlarının çoğunluğu gibi koşullayamamıştır".²

¹ Thomas S. Kuhn, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, 6.bs., Çev: Nilüfer Kuyaş, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2003, s.129.

² **A.e.**, s.208.

Neoklasik teorinin güçlü savunucularından Robert Solow, iktisatta yaşanan bu gelişmelere hoşgörüle bakmakla birlikte, bu konuda başarıya ulaşılamayacağını savunmaktadır. Solow'a göre, yeni bir teori arayışında atılacak her adım ve deneme memnuniyetle karşılanmalıdır. Bununla birlikte, ciddiye alınması için her alternatif denemesinin mantık kurallarına uyması, somut olgulara saygılı olması ve uygulanabilir nitelik taşıması beklenir. İyi bir model, çok sayıda olguyu sınırlı sayıda varsayımlar kullanarak açıklayabilmelidir ve herhangi bir "alternatif yaklaşımın" bugün bu kriterleri daha iyi karşılayabildiğini söylemek zordur.³

Jacques Sapir ise neoklasik teoriye alternatif bir yaklaşımın geliştirilebileceğini savunur. Sapir'e göre, daha gerçekçi bir iktisadın kurulabilmesi için temel mesele; ademi merkezietçi, heterojen, karşılıklı bağımlılık içinde olan ve karar alma yetenekleri kısıtlı karar birimlerinin kararlarının ve karşılıklı etkileşimlerinin koordinasyonudur. Bunları kabul eden ve bu koordinasyonu açıklayabilen bir teori, gerçekçi bir bilime kapı açacaktır.⁴

4.2. Gerçekçilik

Tony Lawson'a göre iktisatta temel sorun, tündengelimsel yöntemdir. Egemen iktisatçı, tündengelimsel yöntemin eksikliklerinden kaçınmak için ya analizi gerçekdışı bir noktaya taşımış, ya da ekonometride olduğu gibi kesinliklerden olasılıklara doğru kaymıştır. Birinci durumda gerçek dışılık problemi devam ederken, ikinci durum, kapalı sistem ihtiyacını sürdürdüğü için aynı sorunlarla karşılaşmıştır. Yapılması gereken, tüm pozitivist perspektifi ve onun sonuçlarını yok etmektir. Açık bir sosyal sistemin analizini yapabilecek bir alternatif geliştirilmelidir.⁵

Lawson, olgusal düzenliliklerin yalnızca ortodoks iktisat için zorunlu olduğunu savunur. Ortodoks iktisat, tündengelimsel yöntemle bağılılığı nedeniyle olgusal düzenlilikler olmadan varlığını sürdüremez. Sosyal dünyada olgusal düzenlilikler var olmadığından kendisini hayali koşullar üzerinden var eder. Aslında sosyal dünyada olgusal düzenliliklerin var olmaması 'yarı-düzenliliklerle' çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Sosyal olaylar çok sayıda etkinin eşzamanlı işlemesiyle gerçekleşir. Kapalı sistemlerin olgusal düzenliliğinden bütünüyle rastlantısal akımlara kadar geniş bir yelpaze vardır ve yarı-düzenlilikler bunların arasında bir yerde bulunur.⁶

³ Robert Solow, "Deneycilik ve Matematikleştirme Arasında Kalan İktisat", **Post Otistik İktisat**, Kaya Ardıç, (Editör), İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.41.

⁴ Jacques Sapir, "Realist İktisat Teorisi İçin 7 Tez", **Post Otistik İktisat**, Kaya Ardıç, (Editör), İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.224.

⁵ Tony Lawson, **Economics and Reality**, London, Routledge, 1997, pp.153-154.

⁶ A.e., pp.218-220.

Olayları açıklamak için iktisadi açıklama iki tür aktiviteye ayrılabilir. Soyut bir açıklamayla mekanizmaları ve süreçleri çözümleriz. Bunun mümkün olması için istikrarlı mekanizmalara ihtiyaç vardır ve bunlar sosyal dünyada her zaman gerçekleşmezler. İkinci bir yöntem ise uygulamalı açıklamadır. Olaylar yüzlerce değişik eğilimin sonucu olabilir ve bu açıklama önceden kurulmuş bilgiyi kullanarak yapılır. Örneğin sismologlar depremi yaratan faktörleri bilir ama olayı ancak gerçekleştikten sonra açıklayabilir. Meteoroloji de benzer şekilde işler. Her iki durumda da amaç olayı yeniden tanımlamaktır. Bu modeller karşılaştırmalı, eleştirel ve ampiriktir. Ölçme, kaydetme, biriktirme, dönüştürme, istatistik, ekonometri gibi yöntemler çok önemlidir. Ayrıntılı vaka çalışmaları, oral raporlama, görüşmeler, biyografiler gibi birçok araç kullanılabilir.⁷

Bu yaklaşım, olayı anlamak kadar değişik açılardan bakabilmeyi de zorunlu kılar. Bazı faktörleri göz ardı edip bazılarını bakmak yerine, olaylara farklı ölçütler açısından yaklaşmak gereklidir. İndirgemecilik kabul edilemez.

Bazı sosyal olayların açıklanmasında olayın tamamen tarihsel (nedensel) kökenine inmek mümkün değildir. Yalnızca bazı mekanizmalar tanımlanabilir. Bu yüzden amaç da iki ya da daha fazla durumu ele alıp sonuçların karşılaştırmasını yapmak ve nedenleri keşfetmeye çalışmaktır. Bu nedenle bilimsel araştırma, kişilerin ilgi alanlarıyla bağıntılıdır. Çünkü hem incelenecek olayın seçilmesi, hem de bu olayda araştırmanın yapılacağı mekanizmanın belirlenmesi kişinin ilgi alanlarına bağlıdır. Örneğin 1990'larda İngiltere'de suç oranlarını inceliyorsak, tanımlayacağımız nedensel faktör bize bağlı olacaktır. Karşılaştırmayı İngiltere'de 20 yıl öncesi, İngiltere'den yüksek suç oranına sahip bir ülke ya da sıfır suç oranı durumuyla yapabiliriz. Her durumda nedensel faktörler farklı olacaktır.⁸

Araştırma yalnızca kısmi düzenliliklerle değil, ayrıca çelişkiler, tutarsızlıklar ve sürprizlerle de başlar. Örneğin bilgisayar klavyeleri ABCDEFG şeklinde sıralansaydı açıklamaya ihtiyaç duymazdı ama QWERTY şeklinde sıralanışı açıklama bekleyen bir durum yaratır. Bu tür durumlarda ilk olarak şu sorular sorulmalıdır: 1) Neden ilk olarak klavyeler böyle dizildi? 2) Bu dizilim nasıl egemen hale geldi, yani "kilitlendi"?

Bu dizilimin arka planında daktilo üretiminin ilk günlerinde ortaya çıkan bir teknik problem vardır. Eskiden hızlı yazımlarda mekanik daktiloların sıkışma problemi yaşaması, üreticilerin deneme yanılma yöntemiyle en uygun dizilimi bulmaya çalışmasına neden olmuştur. Sonuçta kullanıcı için etkin olmayan, ama makineleri

⁷ A.e., pp.220-222.

⁸ A.e., pp.209-211.

sıkışmaktan kurtaran QWERTY dizilimi kullanılmaya başlanmıştır. Teknoloji ilerleyip sıkışma probleminin üstesinden gelindiğinde ise, artık daha etkin bir klavye dizilimi kullanmak için çok geç kalınmıştır. Klavye öğrenme hızı, yeni klavye çıkartıp insanları buna alıştırmayı imkansız kılmış ve böylece dizilim de evrenselleşmiştir.⁹

Bu tür “patika bağımlılığı” (path dependance) örneklerinde işleyen süreci, insan doğasının süreklilik isteyen yanı belirlemektedir. Bazı yapıların ortaya çıkışı, içinde bulunulan duruma fazlasıyla bağlıdır.

Lawson’a göre içsel bir açıklamayı gerektirmeyen bir sosyal sistem yoktur. Ademi merkezci karar alma bile, bir yöne değil diğerine eğilim gösteren bir sisteme yol açar. Bu yöne ya da tam tersine hareket eden içsel güçler vardır. Merkezi yönetimin olmaması da açıklama gerektirir. Varlıklar kadar yokluklar da çok önemli etkenlerdir. Örneğin iktisatta devlet müdahalesi son derece belirleyicidir. Ayrıca çıkarlar, çelişkiler, uygunsuz hedefler, devrimci fikirler, teknolojiler gibi birçok faktör de önemlidir. Ekonomi açık bir sistemdir. Toplum bir ilişkiler ağıdır ve birçok davranış kalıbı insanlar tarafından sürdürülme eğilimindedir. Bu yerleşik yapılara zaman içinde yenileri eklenir ve tüm sosyal sistem sürekli bir evrimden geçer. Süreçlerin incelenmesi çok önemlidir. Bu nedenle iktisatçı tarihe önem vermelidir.¹⁰

Tarih, iktisat bilimin önemli bir parçasıdır. Örneğin İngiltere’de firmaların yeniliklere hızlı uyum sağlayamamasından şikayet edilir. Bunun en önemli nedeni, İngiltere’de sendikaların oynadığı tarihsel roldür. İngiltere’de 1800’lerin sonlarında çıkan ve tutuklanmadan grev yapabilme hakkı tanıyan kanunlar, işçilerin değişimlere karşı direnme konusunda büyük bir güç elde etmesini sağlamıştır. Hükümetlerin zaman içinde daha uzlaşmacı tavırlar sergilemeye başlayıp işçi direnişiyle karşılaşmamak için hareketlerini sınırlamaları, sosyal yapının kuşaktan kuşağa taşınarak bugün İngiltere’nin içinde bulunduğu çalışma koşullarını yaratmıştır.¹¹

Burada yalnızca tarihsel faktörlerin etkili olduğunu savunmak da yanlış olur. İngiliz toplumunun sosyal kültürü, politik algısı, inanç yapısı, gelenekleri gibi birçok faktör de etkili olacaktır. Sonuçta bu yaklaşım, gerçekliğin yalnızca bir kısmını aydınlatır. Önemli olan açıklamanın kısmi olması değil, bu açıklamanın kısmi olduğunun bilincinde olmaktır.

Bilimsel araştırmada, araştırılan nesneyi etkileyen yüzlerce faktör söz konusu olabilir. Örneğin bir tarlada gübrenin etkisini ölçmek için ekonometrik bir test yaptığımızı

⁹ A.e., pp.248-250.

¹⁰ A.e., pp.253-254.

¹¹ A.e., pp.255-261.

düşünelim. Bitkileri gelişigüzel gübrelediğimiz için bazı bitkiler hiç gübre almaz. Bu durumda hiç gübrenmeyenlerle gübrenenler arasındaki medyan fark, gübrenin etkisini gösterir. Bununla birlikte, analizde bilmediğimiz birçok faktör rol oynayabilir. Örneğin kuşların gelişigüzel bıraktığı gübreler etkilidir. Tarlanın ortasından geçen bir telefon teli, kuşların oraya tünemesini ve bu bölgede verimin artmasını sağlayabilir. Gün içinde tarlanın bir kısmına ağaçların gölgesinin düşmesi de etkili olacaktır. Kuşlar kediden korktuğu için çiftlik evine yakın yerlere tünemezse bu da bitkilerin verimini etkileyecektir. Tüm bu faktörleri bilmeden, yani mekanizmayı anlamadan bu analizi doğru yapmış olmayız. Elimizde çok fazla veri olsa bile, farklı hipotezler arasında bir ayrıma gitmek yine de zor olacaktır. Böyle bir durumda yapılması gereken, hipotezlerin farklı sonuçlar verdiği durumları bulup hangisinin daha doğru olduğuna bakmaktır. Eğer iki hipotez de aynı ampirik yeterliliğe sahipse, doğru epistemik davranış, her ikisine de eşit derecede güvenmektir.¹²

Elbette tüm aşamalar kesin ve açık olacak diye bir kural da yoktur. Örneğin eldeki veri hipotezle uyumuyorsa daha fazla araştırma yapılması gerekiyor da olabilir. Sosyal gerçekliğin bütünüyle aydınlatılamayacağını kabul etmek de daha gerçekçi çözümler üretilmesini sağlayacaktır. Araştırmacının kendi disiplininin sınırlarını bilmesi gereklidir.

André Orléan da benzer bir yorumla iktisatçıların biraz daha “alçakgönüllü” olması gerektiğini savunur. İktisatçı her şeyi bilemez ve biliyormuş gibi davranmamalıdır. Bu, ekonomistin toplumsal tartışmaların dışında kalması gerektiği anlamına da gelmez. Yalnızca, mutlak gerçekliği biliyormuş gibi davranmaktansa, bu konuda her zaman bilemeyeceği bir şeyler olabileceğini ve bir noktadan sonra yorumunun kişisel yargılarla biçimleneceğini kabul etmesi yeterlidir.¹³

Analiz hiçbir zaman mükemmel değildir. Bu da iktisatçıya her zaman daha fazla bilgi sağlayacak girişimlerde bulunması için gerekli dürtüyü sağlar.

Egemen iktisadın “x olursa y olur” gibi deterministik süreçler üzerine kurulu olan hipotezlerinde insan seçimi tamamen reddedilir. Örneğin standart bir tüketim fonksiyonunda tüketicinin harcaması, harcanabilir gelirin bir fonksiyonudur ve böylece harcamaların nasıl değişeceği önceden bilinir. İnsanlar tarihi yapmaz, ona uyar. Kurulan fonksiyonlarda değişken içsel olduğu sürece davranış kesinliğe bağlıdır. Davranışların önceden görülebilir olduğu durumlarda da seçim davranışı gerçekliğini kaybetmiş demektir. Çünkü gerçek bir seçim, yalnızca aksi durumu seçme

¹² A.e., pp.214-216.

¹³ André Orléan, “Humility in Economics”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 5, March 2001, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue5.htm
19 Ekim 2004.

olasılığının da var olduğu bir durumda gerçekleşebilir. Rasyonel beklentiler okulu, örneğin, bu nedenle bireyin gerçek seçimini dışlamıştır.¹⁴

Bir değişkeni içselleştirmek, iktisadın açıklama gücünü artırır ama bunlar bir kere içselleştirildi mi, artık sosyal seçimin bir nesnesi olmazlar. Değişkenler içselleşince (seçim açıklanınca) toplumun seçme özgürlüğü yanıltıcı görünür. Artık özgürlük, seçme özgürlüğünden değil, zorunluluğun kabulünden doğar.

Bireyin gerçek bir seçim hakkının var olması, alternatif sosyal yapıların var olmasını gerektirir. Bu da tımdengelimden kapalı sistemlerinin aksine, açık bir dünyanın varlığı anlamına gelir. Seçim, olayların farklı olma olasılığını doğurmakla kalmaz, ayrıca bireyin bir amacının da olmasını gerektirir. Bu da bireyi harekete geçiren dürtülerin incelenmesiyle keşfedilebilir.

Bu nedenle insanların çıkarlarını, ihtiyaçlarını ve güdülerini göz ardı etmeyen bir teoriye ihtiyaç vardır. Lawson'a göre bunun için bir ahlak teorisi gereklidir. Bu ahlak teorisi ışığında gerekli olan ilk adım, bireyin gerçek değerlerinin ve güdülerinin saptanmasıdır. Bunun ardından çelişkiler, sınıfsal yapılar, cinsiyet ilişkileri ve kültür gibi faktörler ve toplumun hedeflere yönelik olarak nasıl bir süreç içinden geçtiği incelenebilir. Çok yüksek düzeyde soyutlama yapıldığında, hem doğal hem de sosyal olguları tanımlayabilen ve tımdengelimden daha geniş kapsamlı alternatif bir bilim anlayışını tanımlayabilen bir felsefi ontoloji savunulabilir. Eğer tımdengelim yerine gerçeklik tercih edilirse gerçek bir bilim olarak iktisadın geleceği parlaktır. Bu iktisatta sosyal dünya açıktır. Kurulu yapıya, güç ilişkilerine, mekanizmalara ve eğilimlere dayanan bir yapı söz konusudur.¹⁵

Lawson bu noktada özellikle mekanizma kavramının üzerinde durur. Bir mekanizma, yapılmış bir şeyin işleme yoludur ve söz konusu yapı incelenerek altında yatan mekanizma keşfedilebilir. Evrende var olan her şeyin davranışları mekanizma çerçevesinde gelişir. Bilim insanının görevi de, bu mekanizmaları keşfetmek ve açıklamaktır.

Sonbaharda bir yaprağın yere düşmesinin ardında işleyen birçok mekanizma vardır. Aynı şekilde, İngiltere ekonomisinin düşük büyüme hızının arkasında da İngiliz endüstri ilişkileri gibi birçok mekanizma işlemektedir. Olaylar çoğu zaman doğrudan okunamaz.

¹⁴ Lawson, **a.g.e.**, pp.275-276.

¹⁵ **A.e.**, pp.278-283.

Gerçek olaylar belki onlarca mekanizma tarafından belirlendiği için herhangi bir mekanizmanın faaliyeti doğrudan açık olmayabilir.¹⁶

Bu, insanların hiçbir zaman rasyonel davranmadığını ya da firmaların karını maksimize etmeye çalışmadığını söylemek değildir. Mesele, kavramların potansiyeller açısından algılanmasıdır. İnsanlar rasyonel davranma kapasitesine sahip olmasına karşın her zaman bu kapasiteyi kullanmaz. Faaliyetlerimiz irrasyonel karşı eğilimlerden de etkilenebilir. Ortodoks teorinin buradaki temel sorunu, rasyonelliğe odaklanması değil, bu konuları kapasite olarak değil gerçeklik olarak ele almasıdır. Birçok durum söz konusuysen bunlardan birini önceden belirlemek, seçimin dar bir kapsama sıkıştırılmasına yol açmıştır.

Lawson'un realist bakış açısında, bireyler pasif ya da otonom olarak görülemez. İkinci olarak; sosyal bilimin konusu, bireyleri biçimlendiren davranışlara ve bu insanların içinde bulunduğu koşullara indirgenemez. Sosyal dünya sürekli kendini yeniden üreten karşılıklı bağımlılıklara dayanır. İçsel olarak dinamiktir ve karmaşık bir yapıdadır. Bununla birlikte, insanın gündelik yaşamı rutinlerle doludur. Bir rutin genellikle geniş bir topluluk tarafından tekrarlanır. İletişim (selamlaşma), ulaşım (kırmızı ışıkta durma), ekonomi (markette sıraya girme) gibi tüm alanlarda rutinler vardır. Bu rutinleşmeyi sosyal kurallar sağlar.¹⁷

Ancak bu kuralların da mutlak belirleyiciler olmadığını unutmamak gerekir. Örneğin yollardaki hız sınırlamalarına çok az sürücü uyar. Bu yüzden kurallarla genel davranış kalıpları farklı şeylerdir. Kurallar faaliyetleri biçimlendirir ama onlara indirgenemez.

Aynı zamanda sosyal yaşam, insanların tuttuğu pozisyonlara bağlıdır. Toplum belirli kesimlere ayrılmıştır. Öğretmenlerin öğrencilerden; kadınların erkeklerden farklı şeyler yapması beklenir. Toplum “pozisyonlardan” oluşur. Her pozisyonun bağlı olduğu bir grup kurallar ve sorumluluklar vardır. Bu davranışlar bir başka gruba yönelir. Toprak sahibi kiracı, öğretmen de öğrenci olmadan var olamaz.¹⁸

Sosyal yapı, insanların faaliyetleri doğrultusunda yeniden üretilir ya da değişim geçirir. Dilimizi konuşanlar onu değiştirmek için bilinçli bir çaba göstermediği halde dil değişir. Aynı şey toplum için de geçerlidir. İnsanlar istemese, hatta fark etmese bile bu değişim ve üretim süreci gerçekleşir.

¹⁶ **A.e.**, pp.21-22.

¹⁷ **A.e.**, pp.159-161.

¹⁸ **A.e.**, pp.164-165.

İnsanlar ekonomiyi biçimlendirirken insanların davranışlarını da iktisat biçimlendirir. İnsanlar kararlarını yalnızca “zevkler, teknoloji ve kaynak dağılımı” durumlarına bakarak vermez. Karar alma anındaki inançlar, o andaki iktisadi durum gibi koşullar da etkilidir. Eğer borsanın hareketlendiği ya da tüketici harcamalarının arttığı gözlemleniyorsa, bu gözlem tek başına canlanma yaratacaktır.¹⁹

Bu yaklaşım ise, tümdengelimsel yõteme göre bütünüyle farklı bir bilimsel perspektif sunar. Açıklama, söz konusu olgunun oluşmasına etkide bulunmuş güçlerin, yapıların ve eğilimlerin anlaşılmasını gerektirir.

Lawson kendi yaklaşımının tümdengelim ve tümevarımla karşılaştırmasını özet olarak şöyle yapar: Eğer tümdengelim tüm kuzgunların siyah olduğu *genel* iddiasından hareketle ilk göreceğimiz kuzgunun da siyah olacağını söylüyorsa ve tümevarım bazı kuzgunlar üzerinde yaptığı gözlem sonucu tüm kuzgunların siyah olduğu *genel* iddiasına ulaşıyorsa; yukarıda savunduğumuz akıl yürütme de, çok sayıda siyah kuzgunun varlığını gözlemledikten sonra kuzgunları siyah yapan mekanizmayı açıklayan teoriye gider.²⁰

Bu yapı, bizi bütünsellik (totality) kavramına götürür. Bütünsel sistemler, karşılıklı bağımlılıkların ve kombinasyonların hem birbirlerini hem de bütünü etkilediği sistemlerdir. Her parça bir diğerini etkiler ve bütün, parçalarına indirgenemez. Bu ilişkiler, sosyal dünyaya egemendir. Grevler, savaşlar, kutlamalar gibi toplumsal olaylar bu yapıdadır. Ortodoks iktisadın bu dünya için sunduğu atomistik ve kapalı ontoloji, bu yüzden geçerli değildir. Bu, çok zengin bir manzarayı düz bir alana indirgemektir.²¹

İktisat için mekanizmalara, eğilimlere ve potansiyellere dayanan bu açıklama mantığı, çok daha gerçekçi çözümler üretebilir. Örneğin bir ülkede uzun zamandır üretkenlik büyümesi komşu ülkelerin altında ise sorulması gereken soru, başlangıçtaki uygulamalar ve aktivitelerin ne olduğudur. Yapılan yatırım, yatırım türleri, yeni teknolojinin dağılımı gibi faktörler belirleyicidir. Böyle bir araştırmada ilk olarak insan aktiviteleri belirlenmelidir. Bunun ardından, bunların neden ve nasıl yapıldığını belirlemek önem kazanır. Fiziksel ve sosyal yapısal durumların keşfedilmesi ve bilinçli ya da bilinçsiz motivasyonların görülmesi de önemlidir. Sosyal bilimlerin ve iktisadın geniş kapsamlı amacı, sosyal olay için yapısal koşulları belirlemek ve bu koşulların olayın içinde bulunan kişilerce bile tamamen algılanamayabileceğini kabul etmektir.

¹⁹ Bernard Guerrien, “A Science Too Human?”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.24, March 2004, article 4., (Çevrimiçi)
http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue24.htm 19 Ekim 2004.

²⁰ Lawson, **a.g.e.**, p.24.

²¹ **A.e.**, pp.64-65.

Kısacası, açıklanacak şey insanların davranışları, açıklananlar ise fiziksel, sosyal ve psikolojik koşullardır.²²

Sosyal dünyanın insanın ürettiği bir yapı olduğu ve bu yapının da insanların ne yaptığını biçimlendirdiği kabul edildiğinde, sosyal bilimcinin en önemli uğraşı, sosyal yapının aydınlatılması olacaktır. Kısacası, açıklama için seçilen olay eğer bir çeşit insan aktivitesi değilse, analizin önemli bir adımı, bu olayın içine karışan insan aktivitelerini belirlemektir. Bu uygulamaları açıklamak; koşulları belirlemek, ilişkileri, pozisyonları, kuralları, motivasyonları tanımlamaktır.

4.3. Çoğulculuk

4.3.1. Çoğulculuğun Önemi ve Potansiyeli

İktisat biliminin kapsadığı birçok düşünce okulu vardır. Bu okulların her biri, toplumsal gerçekliği kendine özgü bir yaklaşımla inceler. Örneğin Marksist iktisat, toplumsal güç ilişkilerinden yola çıkar ve değerlendirmelerini bir sınıf teorisi çerçevesinde yapar. Feminist iktisat okulu, kadının ekonomideki konumunu ön plana çıkartırken ekolojik iktisat, çevre kirliliği ve ekolojik açıdan sürdürülebilir bir kalkınmaya vurgu yapar. Neoklasik iktisat teorisi ise, “kıt kaynakların sonsuz ihtiyaçlara bölüştürülmesi” tanımından yola çıkarak marjinal hesap mantığını kullanan bir etkinlik analizi yapar.

Bu okulların her biri, iktisadi gerçekliği belirli bir açıdan değerlendirir. İktisatta çoğulculuğun taraftarları, bu yüzden bir teorinin diğerinden daha “doğru” olduğunu iddia etmek için geçerli bir neden olmadığını savunur. Bruce Caldwell ve Sheila Dow gibi iktisatçıların görüşleri bu yöndedir.

Örneğin Sheila Dow, hiçbir teorinin tek başına gerçekliği elinde tuttuğunu iddia edemeyeceğini savunur. Her düşünce akımının ayrı bir dünya görüşü vardır ve bu, gerçekliğin yalnızca bir görünüşüdür. Sistem organiktir, evrimleşir ve bunlar biçimsel olarak ifade edilemez. Bunun çözümü çoğulculukta saklıdır.²³

Ne var ki, iktisat eğitimi bu anlayışın uygulanmasını olanaksız kılmaktadır. Günümüzde iktisat eğitimi veren kurumlar yalnızca neoklasik teorileri öğretirler. İktisat eğitiminin lider kuruluşlarının, örneğin Cambridge, Harvard, MIT gibi üniversitelerin müfredatlarında egemen iktisat görüşünün teorilerinden başka bir şeye rastlanamaz.

²² A.e., p.193.

²³ Sheila C. Dow, **The Methodology of Macroeconomic Thought: A Conceptual Analysis of Schools of Thought in Economics**, 2.ed., Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 1996, pp.43-45.

Diğer iktisat okullarının görüşleri ya tek bir döneme indirgenmiş “iktisadi düşünce tarihi” dersinde özetlenir ya da tamamen göz ardı edilir.²⁴ Aynı olguyu açıklamaya odaklanmış teorilerin karşılaştırılmasını yapan bir ders de yoktur. Elbette bu anlayış bu okullarla da sınırlı değildir. Ülkemiz de dahil olmak üzere dünyanın her yerinde iktisat eğitimi küçük farklılıklara karşın benzer biçimde verilir.

1990'ların ortasında ABD'de yaklaşık 1,4 milyon öğrenci iktisada giriş dersi almıştır. ABD'de makro ekonomiye giriş niteliğindeki çok satan 20 ders kitabının tümü esas itibariyle neoklasik metinlerdir. Öğrencilerin %1'inin bile neoklasik olmayan bir temel metni kullandığı görülmemiştir.²⁵

Bernard Guerrien bu durumun çok tehlikeli olduğunu savunur:

“(sorun)...gerçek dünyaya ilişkin iktisadi sorunların mikroekonomistlerle (ve neredeyse tüm neoklasik iktisatçılarla) tartışılmasının günden güne imkansız hale gelmesidir. Bu iktisatçılar kendi sistemleri içinde sıkışıp kaldıkları gibi, artık dışarıdaki dünyada neler olup bittiğiyle de ilgilenmiyorlar. Eğer bir mikroekonomi kitabına bakarsanız, içeriğinin ya bütünüyle matematikten (Kreps, Mas-Colell, Whinston ve Green) ya da “masallardan” (Varian ya da Schotter) ibaret olduğunu ve gerçek bilgi içermediğini görürsünüz.”²⁶

Buradan yola çıkarak da çoğulculuğun gerekliliğini vurgular:

“Mikro1, mikro2, mikro3...vb. aracılığıyla, aşırı miktarda matematik kullanarak kurmaca hanehalkları, kurmaca firmalar ve kurmaca piyasalardan bahsetmenin faydası nedir?... Neoklasik teori diğerleriyle eşit verilmeli ve Neoklasik teorinin temel öğeleri ve varsayımları (tüketici ve üretici seçimi, genel denge teoremleri ve diğerleri) çok az matematik kullanılarak (ya da hiç kullanılmadan) öğretilmelidir”.

Foldvary, neoklasik teorinin ders kitaplarında “iktisat” diye sunulmasını eleştirir. Neoklasik teori eksiklerle doludur ve iktisadın yalnızca bir kısmını temsil eder. İktisadi ders kitaplarından öğrenmek, dünyaya bir renk filtresi ile bakmaya benzer. Yalnızca gri renkleri görürsünüz ve öğrenciler başka renklerin de olduğunu hiçbir zaman bilemez.²⁷

²⁴ “Two Curricula: Chicago vs. PAE”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 4, January 2001, article 3., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue4.htm 19 Ekim 2004., Ayrıca bkz. Cambridge Üniversitesi

<http://www.cam.ac.uk/cambuniv/ugprospectus/courses/economics.html>)ve MIT (<http://econ-www.mit.edu/under/index.htm>) müfredatları.

²⁵ Ana Maria Bianchi, “Policy-Relevance in the Latin American School of Economics”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 18, February 2003, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue18.htm 19 Ekim 2004.

²⁶ Bernard Guerrien, “**Standart Mikroekonomiyi Sürdürmeye Değer Bir Neden Var mı?**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.57.

²⁷ Fred E. Foldvary, “What's Wrong With Economics?”, (Çevrimiçi) <http://interzone.com/~cheung/SUM.dir/econwronng.html> 17 Ekim 2004.

İktisat dünyasında çoğulculuk konusundaki en önemli çağrılardan biri 1992'de American Economic Review'de "Plea for a Pluralistic and Rigorous Economics" başlığıyla yayınlanan bir ilan ile yapılmıştır. Çağrı Geoffrey Hodgson, Uskali Mäki ve D. McCloskey tarafından kaleme alınmıştır ve aralarında Franco Modigliani, Paul Samuelson, Herbert Simon ve Jan Tinbergen'in de olduğu 44 iktisatçı tarafından imzalanmıştır. 1993 yılında ise ICAPE (the International Confederation of Associations for Pluralism in Economics)²⁸ kurulmuştur.²⁹

İktisatta çoğulculuk konusunda asıl ses getiren çağrı ise, 2000 yılında "Post Otistik İktisat" hareketini başlatan öğrenciler tarafından yapılmıştır. Tüm dünyada ilgi çeken bildirimlerinde öğrenciler, çoğulcu bir iktisat talep ettiklerini vurgulamışlardır. "İktisattaki Yaklaşımlarda Çoğulculuğun Tarafındayız" başlığının altında öğrenciler şu çağrıyla yapmıştır:

"Derslerde çoğu zaman düşünceye yer ayrılmamaktadır. Var olan iktisadi sorunlara yönelik tüm yaklaşımların arasından genel olarak yalnızca bir tanesi bize sunulmaktadır. Bu yaklaşımın her şeyi bütünüyle aksiyomatik bir sürecin aracılığıyla, sanki iktisadi gerçek buymuş gibi, açıklayabileceği varsayılıyor. Biz bu dogmatizmi kabul etmiyoruz. Biz yaklaşımlarda, kavramların karmaşıklığıyla ve iktisadın birçok büyük problemini (işsizlik, eşitsizlikler, finansal piyasaların konumu, serbest ticaretin avantajları ve dezavantajları, küreselleşme, ekonomik kalkınma...vb.) çevreleyen belirsizlikle uyumlu bir çoğulculuk istiyoruz".³⁰

Fransız öğretim üyelerinin öğrencilerini desteklemek amacıyla yayınladığı bildiri ise çoğulculuk konusunda şunları söylemektedir:

"Çoğulculuk yalnızca bir ideoloji, yani açıklanmasına çalışılan önyargılar veya vizyonlar meselesi değildir. Aksine; değişik teorilerin varlığı aynı zamanda, varsayılan hipotezlerin doğası, sorulan sorular, geçici bakış açılarının seçimi, ele alınan problemlerin sınırları ve kurumsal ve tarihi koşullar ile de açıklanır. Çoğulculuk, iktisatçının temel kültürünün bir parçası olmalıdır. İnsanlar araştırmalarını yaparken kendi fikirlerinin ve ilgi alanlarının kendilerini yönlendirdiği düşünce biçimini ve yönünü geliştirme konusunda özgür olmalıdır. Hızla evrimleşen ve sonsuz karmaşıklığa sahip bir dünyada alternatif sunumlardan kaçınmak imkansızdır ve bunları caydırmak da tehlikelidir".³¹

²⁸ <http://www.econ.tcu.edu/econ/icare/assoc.html>

²⁹ Esther-Mirjam Sent, "Pleas for Pluralism", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 18, February 2003, article 1., (Çevrimiçi)

http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue18.htm 19 Ekim 2004.

³⁰ "İktisat Öğrencilerinden Öğretim Üyelerine ve bu Disiplinin Öğretilmesinden Sorumlu Herkese Açık Mektup", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.25.

³¹ "İktisat Eğitimi Üzerine Bir Tartışma Çağrısı", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.28.

Post Otistik İktisat hareketini destekleyen James K. Galbraith, öğrencilerin şikayetlerinden yola çıkarak yeni bir iktisat teorisi için önerilerini şöyle sıralar:

- 1) Mikro-makro ekonomi ayırımına son verilmelidir.
- 2) Deneysel çalışmalara öncelik verilmelidir.
- 3) Matematik, basit düşünceleri formüllerle karmaşıktırmak yerine, basit yapıların ardındaki karmaşık anlamları aydınlatmalıdır.
- 4) İktisat; Smith, Marx, Keynes, Veblen ve Schumpeter gibi büyük düşünürleri öğretmelidir.
- 5) Neoklasik soyutlamalardan (sosyal sermaye, doğal sermaye... vb) çıkartılan popüler yapılar reddedilmelidir.
- 6) Benimseyeceğimiz anlayış, güç ilişkileri ve ayrımcılık gibi konuları açıklayabilmelidir.
- 7) İktisat kapitalizmi inceleyecekse, gerçek olan özellikleri ve sistemin işleyişini incelemelidir.
- 8) Eğitim gerçek muhasebe bilgilerinden (krediler, ticaret, endüstriyel ve finansal rakamlar) yararlanılarak verilmeli ve bu bilgiler iktisatçının çalışmalarının da ayrılmaz bir parçası olmalıdır.
- 9) Sosyal yapılar üzerine eğilirken iktisadın mevcut araçlarını kullanmak yerine daha uygun araçlar geliştirilmelidir.
- 10) İktisat, ekonomilerin gerçek problemlerine odaklanmalıdır.³²

Peter Dorman da, tıpkı Galbraith gibi, problem merkezli bir analize vurgu yapar. İktisadi doktrin merkezli değil, problem merkezli bir yapı olarak yeniden tanımlamak gereklidir. Basitleştirilmiş ya da tamamen hayali sanal örnekler yerine, tüm karmaşıklığıyla gerçek yaşama ilişkin vakalar ele alınmalıdır.³³

Örneğin botanikçi Jared Diamond, "Tüfek, Mikrop ve Çelik"³⁴ isimli kitabında dünyadaki ekonomik eşitsizlikten, daha doğrusu neden Avrupa'nın dünyanın ekonomik merkezi olduğu sorusundan yola çıkmıştır. Diamond'a göre bunun nedeni, Avrupa'nın bulunduğu coğrafi konumdur. Çin'den İspanya'ya kadar olan geniş doğu-batı çizgisi, büyük bir biyolojik çeşitlilik yaratmıştır. Bölgenin tam ortasının, yani Mezopotamya'nın, uygarlığın beşiği olmasının nedeni de budur. Diamond, coğrafya ve tarihi kullanarak dünya ekonomisine ilişkin çok önemli bulgulara ulaşmıştır. Bunun iktisatçıların yaptığı analizle uzaktan yakından hiçbir ilgisi yoktur. Bununla birlikte, gerçek sorulardan yola çıkarak gerçekliği kavrama konusunda son derece başarılı bir çalışma ortaya koymuştur.

³² James K. Galbraith, "Lütfen Artık İlerleyebilir Miyiz? Guerrien Tartışması Üzerine Bir Not", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.216.

³³ Peter Dorman, "Doktrin Merkezli İktisat Problem Merkezli İktisada Karşı", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.67.

³⁴ "Jared Diamond; "Tüfek, Mikrop ve Çelik", Çeviren: Ülker İnce, Tübitak, Ankara, 2.bs., 2001.

McCloskey'e göre, Diamond bu çalışmasıyla iktisatçılardan çok daha başarılı olmuştur. Teknik yöntemlerle analiz yapmamıştır ama dünyanın nasıl bir yer olduğunu bize göstermiştir. Bilim gerçek problemleri incelemelidir. İktisatçının işi, sorular sormak ve insanların bunu nasıl yanıtladığını incelemek olmalıdır. Bilim adamı, belirli koşullar altında içsel büyüme modelinin denge çözümünün var olup olmadığını sorgulamaz. Aksine, bir dedektif gibi çalışarak, gerçek dünyaya ilişkin test edilebilir iddialarda bulunur.³⁵

Bu yaklaşım iktisadın yalnızca kendi içinde çok sesliliğe olanak sağlamasını değil, diğer bilim dalları ile de ilişkiye geçmesini gerektirecektir. Böylelikle iktisatta çoğulculuğun tanımı yalnızca disiplin içine hapsedilmeyip tüm bilim dallarını kapsayacak şekilde genişletilecektir.

Gerçek dünyanın karmaşık yapısını inceleyebilmek için diğer bilimler birçok araç sunmaktadır. Bilgisayar simülasyonları, faz geçişlerinin dinamikleri, denge dışı termodinamik, evrimci teori gibi gelişmeler, ekonomideki karmaşık süreçleri izleyebilecek kadar gelişme potansiyeli taşımaktadır. Fakat kendimizi bunlarla sınırlamak da gerekmez. Yeni bir düşünce yapısı geliştirilirken iktisatçının görevi, kendi araçlarını geliştirmektir. Böylece farklı tarihsel ve kültürel arka planlara sahip bireylerin, grupların ve toplumların davranışları belirli davranışsal hipotezlere dayanmadan da açıklanabilir.³⁶

Robert Heilbroner ve William Milberg, iktisadın kendisini doğal bilimlerle değil; siyaset, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi bilimlerle yakın ilişki içine sokmasının gerekli olduğunu savunur.³⁷ Friedman metodolojisine aykırı olan bu yaklaşımın son dönemde benimsenmeye başladığına ilişkin güçlü kanıtlar da vardır. Örneğin 2002 yılı Nobel ödülünü alan Daniel Kahneman ve Vernon Smith bu kategoriye girer.

Bu yazarlar, insanların tam rasyonellik varsayımına uygun hareket etmediğini ve diğer insanların davranışlarından etkilendiğini kanıtlamıştır.³⁸ İnsanlar aslında kıskanç (başkasının faydasından zarar gören) veya başkasını düşünen yaklaşımlar

³⁵ Steve Keen, "Economists Have No Ears", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 7, July 2001, article 4., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue7.htm 19 Ekim 2004

³⁶ Juan Pablo Pardo-Guerra, "Neutrality Is Overrated", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.24, March 2004, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue24.htm 19 Ekim 2004.

³⁷ Robert Heilbroner, William Milberg, **The Crisis of Vision in Modern Economic Thought**, 2.nd. Ed., Cambridge University Press, 1996, pp.122-125.

³⁸ Kahneman ve Smith'in ödül konuşmaları için bkz. <http://nobelprize.org/economics/laureates/2002/index.html>

sergileyebilir. Bu disiplinler arası analize iyi bir örnektir. Psikoloji bilimi sayesinde ekonomiyi daha iyi kavrayacak bulgulara ulaşılmıştır

Disiplinler arası yaklaşım, iktisatçıya toplumu daha iyi anlaması için birçok araç sağlayacaktır. Bununla birlikte bu çok disiplinli yaklaşım eğer tek bir iktisadi çerçeveden, örneğin neoklasik çerçeveden incelenecek olursa, analiz en fazla neoklasik teorinin meşrulaştırılmasına hizmet edecektir. Toplumun karmaşıklığı ve bireylerin topluma ilişkin algılarının önemi, iktisatçıyı tek bir iktisat görüşüne saplanıp kalmaktan alıkoymalıdır. Hiçbir teorinin iktisadi gerçekliği tek başına açıklayamayacağı göz ardı edilmemelidir.

Joan Robinson bu gerçekliği şu cümlelerle ifade eder:

“Çoğu zaman bir teorinin yalnızca bir diğeri tarafından yıkılabileceği, neoklasik teorinin bütünsel bir teori olduğu (bence bu döngüsel bir iddiadan başka bir şey değildir) ve bunun yerine geçecek daha iyi bir teoriye gereksinim duyulduğu söylenmektedir. Ben bu fikre katılmıyorum. Bence herhangi bir diğer “bütünsel teori” de bir hileler ve düzenbazlıklar bütününden başka bir şey olmayacaktır. Gerçekten ihtiyacımız olan şey, küçük yalanlardan sakınmak, gerçeklere saygı duymak ve bilmediğimiz şeyleri göz ardı ettiğimizi kendimize itiraf etmek için daha farklı bir düşünce biçimidir.”³⁹

İktisadi yaşam son derece karmaşıktır. Her gün yaşanan milyarlarca aktivitenin eksiksiz biçimde gözlemlenmesi ve analiz edilmesi mümkün değildir. Hiçbir teori, iktisadi yaşamın tüm yönlerini kapsayamaz. Bu yüzden her araştırma, hangi aktiviteyi araştıracağını seçmek zorundadır. Araştırmacı ne kadar derine ineceğini ve ne kadar geniş bir alana yayılacağını seçer. Hangi yöntemlerin, basitleştirmelerin ve kategorileştirmelerin kullanılacağını belirler. Araştırmacının bu seçimlerinde değer yargıları ve sosyal hedefleri büyük bir rol oynar. Herkesin değerleri farklıdır ve bu yüzden bunlar sürekli tartışma konusu olurlar. Değer yargıları ve dünya görüşleri üzerinde tartışmalar olması, bu görüşlerin doğru olmadığı anlamına da gelmez.

Bir iktisadi olay çok farklı açılardan değerlendirilebilir ve sonuçlar da farklı biçimlerde yorumlanabilir. Çoğulculuk bu olasılıkları daha da arttırarak yaklaşımlarda çeşitlilik sağlar. Aynı olaya çeşitli teoriler çerçevesinden bakmak rekabeti beraberinde getirir. Bu da teorilerin bir tartışma ortamı içinde diyalektik bir süreçte gelişimine hizmet eder. Yaratıcılığın ve yeni fikirlerin gelişmesini ve gerçek dünya ile dürüst bir yüzleşmeyi olanaklı kılar. Rekabetin önemine bu kadar vurgu yapan iktisat teorisinin kendi alanında monopolcü gibi davranması son derece ironik bir durumdur.

³⁹ Antonio Garrido, “Joan Robinson and the Post-Autistic Economics Movement”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.22, November 2003, article 6., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue22.htm 19 Ekim 2004.

Tek bir teorinin tamamen doğru olmasının imkansızlığını bir anlığına göz ardı etsek bile, çoğulculuk yine de savunulabilir. Ayşe Buğra'ya göre, bilimin gelişmesi için en gerekli olan şey eleştiridir. "Nesnellik eleştiriyeye dayanır". En büyük tehlike de eleştiri karşısında hoşgörüsüz olmaktır.⁴⁰

Geoffrey Hodgson bu noktada önemli bir iddiada bulunur: "Bir teorinin başarılı olduğu noktalarda bile çoğulculuk işe yarar".

"...doğru teoriler bile karşı teoriler ve alternatifler tarafından test edilmelidir. Ortaçağ Katolik kilisesi bile bunun farkındaydı. "Şeytanın Avukatı" uygulaması bunun için vardı. Bir papaz Katolik doktrini en güçlü iddialarla eleştirmekle görevlendirilirdi. Böylece Katolik düşüncenin gücü test edilirdi. Bugün de, eğer herhangi bir teori doğruysa bile, rakiplerine karşı üstünlüğü kanıtlanarak daha güçlü bir konuma ulaşacaktır. Eğer eksikleri ve hataları varsa, bu tür bir diyalog bu noktaların açıklanmasını ve düzeltilmesini sağlayacaktır".⁴¹

Yanlışlar bile dürüst bir şekilde analiz edildiğinde olumlu bir rol oynayabilirler. Simyacıların metalleri altına çevirme yolundaki çabaları yanlış bir hipoteze dayandırılmıştır ama yine de önemli keşiflerde bulunarak modern kimyanın ilk tohumlarını atmışlardır. Çözümlemesi yapılmış sağlıklı bir veri yığını, kullanılan teori yanlış bile olsa bilimsel bir değer taşır. Diğer kuramcılar, bu bilgiler ilk defa derlendiğinde hayal edilmeyen bir şekilde, ondan yararlanmanın yollarını bulacaklardır. Bir kuramcı, eğer düşüncesi yanlışsa, bu konuda harcadığı zamanı israf etmiş olmayacaktır. Her kuşak doğanın işleyişi hakkında temel bir genellemeler dizisine ulaşır ve bu genellemeler gözlenen belli olguları açıklamaya hizmet eder. Böylece bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunurlar.

4.3.2. Çoğulculuğun Metodolojisi

İktisatta Neoklasik teorinin egemenliğinin önemli nedenlerinden biri, Thomas Kuhn'un ve Karl Popper'in bilim felsefesi üzerindeki etkinliğidir. Bilimsel teorileri sürekli birbiriyle çekişen rakip teoriler çerçevesinden incelemek, neoklasik teorinin egemenliğinin sorgulanmamasının temel nedenlerinden biri olmuştur.

Karl Popper ve Thomas Kuhn 'un görüşleri, iki dünya savaşı yaşayan Avrupa'nın jeopolitik algılarına egemen olan anlatıya, yani biri diğerlerine karşı zafer kazanana kadar birbiriyle savaşan global güçlere ve ideolojilere büyük ölçüde uyumludur. Popper

⁴⁰ Ayşe Buğra, **İktisatçılar ve İnsanlar - Bir Yöntem Çalışması**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989, s.120.

⁴¹ Geoffrey M. Hodgson, "Is it All in Keynes's General Theory?", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.25, May 2004, article 4., (Çevrimiçi)

http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue25.htm 19 Ekim 2004.

dolaylı olarak bilimsel teorileri gözden düşürmek için tasarlanmış testlerle birlikte bu teorilerin karşılıklarına odaklanan bir görüş ortaya koymuştur. Thomas Kuhn'un görüşleri de 1950'lerde ve 1960'larda Amerika'da birçok kamuoyu tartışmasını biçimlendiren paranoyaklığı, iki kutuplu retoriği ve mantığı yansıtır. Kuhn'un kendisi de kitabını bu tarihi çerçeve içine koyar.⁴²

Bilimsel ilerlemenin 'rakip teoriler' anlatısı değişik biçimlerinde, kendi yapısını öncelikli olarak fizikten alınmış örnekler temelinde inşa eder. Aslında fizikteki temel araştırmalar da öncelikle "birleşme" üzerine odaklanmıştır. Örneğin Stephen Hawking şöyle söyler:⁴³

"Günümüzde bilim insanları evreni iki temel kısmi teoriyle tanımlamaktadırlar: genel görelilik teorisi ve kuantum mekaniği. Bunlar yüzyılımızın ilk yarısının büyük entelektüel kazanımlarıdır.... Bugün fizikteki en büyük çabalardan biri, bunların ikisini bir araya getirecek yeni bir teorinin, kütleçekimin kuantum teorisinin arayışıdır".⁴⁴

Görüldüğü gibi bu paragrafta Popper ve Kuhn'un "rakip teoriler" mantığı yoktur. Aksine birleştirici bir yaklaşım vardır. Fizikçiler, göreliliğe ve kuantum mekaniğine, birbiriyle savaş halindeki rakip teoriler olarak değil, fiziksel gerçekliğin kökenlerine ilişkin farklı ve birbirini tamamlayıcı kavramsal yaklaşımlar olarak bakmaktadırlar.

20. yüzyılın fizikçileri hem görelilik, hem de klasik teori ile çeliştiği için mikro olguların varlığını reddetmek yerine çoğulcu bir yaklaşımla ilerleme sağlamıştır. Çoğulculuk, her birinin önemi diğerinin varlığıyla birlikte artan iki anlatının barış içinde bir arada bulunmasına izin verir. Fizikçiler ne görelilik kuramının, ne de kuantum mekaniğinin itibarını düşürmeye çalışır. Aksine, Hawking'in sözleriyle, "ikisini bir araya getirecek yeni bir teori" arayışındadırlar.⁴⁵

Kuhn'un paradigmatik, anti-çoğulcu yaklaşımını kurgularken en temel iddiası, bilim insanlarını gestalt bağımlı olduğu, yani sadece tek bir kavramsal sistem içinde düşünebildiğidir. "Bilimsel Devrimlerin Yapısı"nda bunu şöyle ifade eder:

"...bilim adamının dünyasında önceden ördek sayılan nesnel devrimden sonra tavşan oluverirler. Bunun gibi dönüşümler genellikle daha yavaş ve çoğulculukla dönüşü olmadan gerçekleş(ir)... Bu nedenle, devrim dönemlerinde olağan-bilimsel gelenek değiştiği zamanlar, bilim adamı çevresini algılamayı yeni baştan öğrenmek zorundadır...."⁴⁶

⁴²Edward Fullbrook, "**Gerçek Bilim Çoğulcudur**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.113.

⁴³ **A.e.**

⁴⁴ **A.e.**

⁴⁵ **A.e.**

⁴⁶ Kuhn, **a.g.e.**, s.175-176.

Edward Fullbrook ise fizik biliminin durumunu örnek göstererek bu iddiaya karşı çıkar. Yazara göre, eğer doğal bilimciler Kuhn'un defalarca öne sürdüğü gibi gestalt bağımlı olsalardı 20. yüzyıl fiziği asla var olmazdı. Fizikçiler için her iki yaklaşımı da benimsemek temel bir zorunluluktur. Fizikçi olmak isteyen birinin hem görelilik teorisinin hem de kuantum mekaniğinin kavramsal çerçevesinde düşünmeyi öğrenmesi gerekir. Genel görelilik, maddeyi parçacık olarak ve tüm fiziksel realiteyi belirli-nedensel bir açıklamaya sahip olarak görür. Aksine, kuantum teorisi maddeyi dalga-partikül ikiliği olarak ele alır ve belirlenmezliğin ve nedensel olarak açıklanamayacak olayların varlığını kabul eder. Bunlardan daha büyük kavramsal farklılık ve teorik uyumsuzluk düşünmek çok zordur. Yine de neredeyse bir yüzyıldır birbirine benzemeyen bu iki anlatı rekabet içinde değil, bilim tarihindeki en büyük ilerlemeleri yapabilmek için birbirleriyle yan yana çalışmışlardır.⁴⁷

Kuhn'un anlatısı, iktisatçıların ellerinde, bütün önemli değişimlerin ve çokseslilik taleplerinin önüne dikilen bir duvar haline gelmiştir. Bu yaklaşım, egemen dünya görüşünün savunusu için diğer kavramların ve yaklaşımların dışlanmasını meşru gösterir. İktisadi bilgidaki ilerlemeler de mevcut inanç sisteminin desteklenmesi için ikinci plana atılır.⁴⁸

Özetleyecek olursak, Popper ve Kuhn'un birbiriyle çekişen rakip teoriler mantığı, iktisatta çoğulculuğun önündeki en büyük engeldir. Bilimin bakış açısını sorgularken eleştirinin Kuhn ya da Popper çerçevesinden yapılması, en fazla bir teorinin egemenliğinin yerine diğerinin geçmesinin savunusuna dönüşebilir. Çoğulcu bir yaklaşımdan bahsedilecekse, önce bu "rakip teori" mantığı çürütülmelidir. Nitekim diğer bilim dallarında, özellikle de fizikte değişik görüşlerin bir arada varlığını sürdürmesi, bu yaklaşıma karşı en güçlü kanıtı oluşturmaktadır.

Ancak iktisatta bu tür bir çoğulculuğun "*her şeyin kabul edileceği bir yaklaşıma*" kayma olasılığı güçlüdür. Bu noktada bilimsel olanın bilimsel olmayandan ayrılması çok önemlidir. Bu da belirli ölçütler belirlenmesini zorunlu kılar. Çok seslilik nereye kadar kabul edilebilir? Bir ifade, hangi koşulları karşıladığı sürece "bilimsel" olarak tanımlanır?

Jacques Sapir, neyin doğru neyin yanlış olduğu üzerinde bir anlaşma olmadığı sürece hiçbir bilimsel tartışmanın olanaklı olmadığını söyler. Örneğin hiçbir coğrafyacı, dünyanın yanlış bir coğrafi algılanışının tarihsel örneği olmadığı sürece, öğrencilerine dünyanın düz olduğu teorisini öğretmez.

⁴⁷ Fullbrook, **a.g.e.**, s.113.

⁴⁸ **A.e.**

“Bilimsel topluluk içinde, dünyanın yuvarlak olmadığını iddia eden herkes sahtekar ya da kaçık olarak görülecektir. Bu yüzden çoğulculuğun sınırları vardır. Çoğulculuk talep etmenin, yalnızca gerçekçilik gereksinimi ile uyumlu bir bilimsel metodoloji geliştirdiğimiz sürece bir anlamı olabilir. ...tüm gerçekçi metodolojik anlamları kavramazsak çoğulculuk tersine dönebilir. Yani birbiriyle çelişen bakış açılarının, bunları eleştirel biçimde değerlendirmek için hiçbir aracın mevcut olmadığı ve hatta bunların bir kısmının diğerleriyle uyumlu olmadığı anlayışının varolmadığı basit bir toplamına dönüşebilir. Bunu yapamazsak başımıza çok büyük bir dert açmış oluruz”⁴⁹

Demek ki, bilimsel olarak çalışılabilecek bir alan yaratılması için ilk olarak yapılması gereken şey, “doğrunun” sınırlarını çizmektir. Bilim topluluğu neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda bir anlaşmaya vardıldıktan sonra iktisadın sınırları da çizilebilir.

Elbette birbirinden farklı teorileri uyumlu hale getirmek kolay bir süreç değildir. Uyumsuz teorilerin uzlaştırılması, iktisat tarihinde görülmemiş ölçüde ciddi tartışmaların yaşanmasını gerektirecektir. Fakat bu ‘bütünleştirme’ ya da ‘uyumlulaştırma’ sürecinde hangi yöntemin kullanılacağı pek net değildir.

Claude Mouchot iktisadın bunu politikaya daha fazla vurgu yaparak çözebileceğini savunur. Ele aldığımız somut iktisadi gerçeklik (örneğin işsizlik) değişik teorilere ait birçok farklı mantıksal yapı ile açıklanabilir. Politikacı, alınacak önlemleri bugünün mantığına göre değerlendirir. Fakat mevcut egemen teori bu duruma uymayabilir. Örneğin yatırımları arttırmayı hedefleyen arz yanlı politikalar, kişisel tasarrufların çok yüksek olduğu günümüz Fransa’sı için hiçbir anlam taşımaz. Bu nedenle iktisatçı kendisini politikadan soyutlayamaz. Hem kendi dünya görüşü, hem de politik dünyanın baskıları görüş farklılıklarını her zaman canlı tutacaktır. Bu nedenle de iktisadın politik yönüne daha fazla vurgu yapılmalıdır.⁵⁰

Her bilim insanı; politik görüşleri, psikolojik durumu ya da ait olduğu kültür nedeniyle olayları diğer meslektaşlarından farklı algılar. Bu, sosyal bilimcinin ayrılmaz bir özelliğidir. Hiçbir bilim insanı sosyal gerçekliği diğerleriyle aynı biçimde görmek ya da bu gerçekliğin ne olduğu konusunda bir uzlaşmaya gitmek zorunda değildir. Kuhn’un kitabının girişinde kullandığı *“Normal bilim... bilimsel çevrelerin dünyanın neye benzediğini bildiği varsayımına dayanır”* cümlesi bu nedenle çoğulculuğa aykırı bir düşüncenin ifadesidir.

⁴⁹ Jacques Sapir, **“James Galbraith’a Bir Yanıt ve Tartışmaya Bir Katkı”**, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.49.

⁵⁰ Claude Mouchot, **“İktisat İçin Gerçekçi Bir Epistemolojiye Doğru”**, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.123.

“Bu cümlelerin ne iktisat dünyasına, ne de genel olarak sosyal dünyaya uygulanamayacak olduğunun görülmesi için yalnızca dikkatli biçimde tekrardan okunması yeterli olacaktır. İktisatçılar iktisadi dünyanın neye benzediği konusunda asla anlaşamazlar ve bunun nedeni kısmen bu tür bir anlaşmanın geleceği anlamla ilgilidir. Bu eğer gerçekleşseydi, insan ve toplumla ilgili kavramlara eşlik eden ideolojik karşıtlıklar, büyük dünya görüşleri – bireycilik, bütünlükçülük, liberalizm, sosyalizm... vs. – yok olacaktı. Bugün hepimiz bu karşıtlıkları bastırmanın yalnızca totaliter araçlarla mümkün olduğunu ve üstelik bunun türünün en kötü örneği olarak, açık bir şiddetin varılmadığı ama “karşıt” kelimesinin düşünülmesini bile yasaklayarak muhalefetin yok olacağını düşünen bir tür totaliterlik olduğunu biliyoruz.... Bu nedenle, bu karşıtlıklar toplumun bir parçası olduğundan, iktisat T. S. Kuhn’un deyimiyle asla bir “normal bilim” olmayacaktır. İktisadi teorilerin birleştirilmesi, en azından demokratik bir toplumda, asla mümkün olmayacaktır. Bu yüzden fiziğe ilişkin referansların tümünün terk edilmesi ve iktisat disiplininin epistemolojik konumunu biçimlendirmek için yeni bir çaba içine girilmesi gerekmektedir”.⁵¹

Hodgson, “How Economics Forgot History” isimli kitabında çoğulculuğun, bilimi biçimlendiren ve ekonomik olarak destekleyen kurumlarla doğrudan ilgili olduğunu iddia eder. Yani bu çoğulculuk, ‘akademide çoğulculuk’ anlamına gelecektir. Akademide birbiriyle çelişen fikirlerin teşvik edilmesi gereklidir. Akademik alanda birbiriyle uyuşmayan teorilerin üzerinde çalışılmalıdır. Ancak bizim kafalarımızda tutarsızlık-çelişki olmamalıdır. Yani bilime ilişkin politikamız çoğulcu ve hoşgörülü olmalıdır ama bilimin kendisi, yanlışlara karşı hoşgörüsüz olmalıdır.⁵² Kurz ve Salvadori de benzer biçimde iktisadi teorilerde mantıksal tutarlılığa vurgu yapar. İçsel olarak tutarlı her teori kabul görmelidir. Yazarlara göre bu ölçüt, tutarsız olduğu için, neoklasik teorisin dışlanması da beraberinde getirecektir.⁵³

Çoğulculuğun kurulabilmesi için çeşitli yöntemler önerilebilir. Bununla birlikte çoğulculuk için ilk zorunlu koşul hoşgörüdür. Bilimsel hoşgörünün var olmadığı bir ortamda çoğulculuk kurulamaz.

Dow’a göre hoşgörü, bir dizi karşı yaklaşımın olgunluk seviyesine kadar gelişmesine izin vermektir. Egemen paradigmayı mutlak anlamda tercih edilen bir paradigma olarak görmek yerine, yalnızca çoğunluğun tercih ettiği bir paradigma olarak görmek gerekir. Aksi takdirde diğer paradigmaya karşı hoşgörüsüzlük, yalnızca egemen paradigmanın kapsamını sınırlamakla kalmaz, aynı zamanda alternatif paradigmlar üzerindeki

⁵¹ A.e.

⁵² Hodgson, G. M. (2001) *How Economics Forgot History: The Problem of Historical Specificity in Social Science*, dan aktaran: J. E. King, “Three Arguments for Pluralism in Economics”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.23, January 2004, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue23.htm 19 Ekim 2004.

⁵³ Kurz, H.D. and Salvadori, N. (2000) ‘On critics and protective belts’. In Kurz and Salvadori (eds), *Understanding ‘Classical’ Economics: Studies in Long-Period Theory*. London and New York: Routledge, pp. 235-58’ dan aktaran: J. E. King, “Three Arguments for Pluralism in Economics”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.23, January 2004, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Eepae_news/review/issue23.htm 19 Ekim 2004.

kurumsal sınırlamaları da cesaretlendirir. Hiçbir metodoloji tek başına herhangi bir mutlak üstünlüğe sahip olduğunu iddia edemez. Bu nedenle, üzerinde durulacak politika konularına ilişkin seçimler yapılmak zorundadır. Bunun için de, iktisatçıların çoğulcu bir eğitim alması çok önemlidir.⁵⁴

Heilbroner ve Milberg'e göre, eğer Kuhn haklı ise, yani "normal bilim" bilimsel toplulukların "dünyanın neye benzediğini bildiği" mantığı üzerine kurulu ise, hiçbir şey bilim olamaz demektir. Arthur Koestler'in "*nihai doğru, her zaman bir önceki durumda yanlıştır. Sonunda doğruluğu kanıtlanacak olan kimse, daha önce yanlış ve zararlı olarak görülür*" şeklindeki cümlesi bu durumu çok iyi özetler. Bilim adamları arasında her zaman "dünyanın neye benzediğine" dair büyük anlaşmazlıklar var olacaktır. Bu kaçınılmazdır.⁵⁵

Fakat egemen iktisadın ders kitapları bu tartışmaları aktarmaz. İktisat tarihi büyük kavgalara sahne olmuştur ama ders kitapları, disiplinin önde gelen iktisatçılarının isimlerini sanki bu iktisatçılar kendi aralarında büyük bir uzlaşma içindeymiş gibi sunar. İktisat eğitimi sadece neoklasik teorinin öğretilmesine odaklanır. Çok sınırlı biçimde verilen düşünce tarihi dersi de tartışmaları aktarmak için yeterli değildir.

Raveaud'ya göre bu tartışmalar bilimin aksadığı anlamına gelmez. Aksine tartışmalar, bilimin ilerici yönünü oluşturur ve bunların aktarılması, iktisat eğitiminin temel yöntemi olmalıdır:

"Tartışma" (controversy) ne demektir? Bunun tam bir tanımı şu şekilde olabilir: A bir teori kurar, B eleştirir, A yanıt verir ve bu böyle sürer gider. Bu tür tartışmalara verilebilecek örnekler mesela, iktisatta matematiğin ve teorinin yeri ve rolü üzerine olan "Vining-Koopmans" tartışması olabilir. tartışma hiçbir zaman çözüme ulaşmadı: Belirli bir zaman için iktisatçıların çoğunluğu bir görüşü diğerinden daha fazla desteklese bile yukarıda ortaya koyulan problemlere ilişkin hiçbir "bilimsel yanıt" yoktur. Bu, iktisadın gerçek konusu ile ilgilidir: problemler hakkında birbiriyle çelişen görüşler ve bunları uzlaştırma yolları ve hangi politikanın desteklenmesi gerektiğine ilişkin çelişen iddialar. Gazeteler, izlenecek politikalar konusunda birbiriyle çelişen ekonomistlerle doludur, çünkü teorileri birbirinden farklıdır. Herkes, iktisat bilimi gibi bir şeyin, en azından yukarıdaki anlamda, var olmadığını biliyor ama öğrencilerden bunun varlığına inanmaları isteniyor. İktisadi gerçeklere ilişkin tutarlı, kesin ve net politika önerilerine yol açan bir bilginin var olduğuna yalnızca iktisat öğrencilerinin inanmaları bekleniyor".⁵⁶

⁵⁴ Sheila C Dow, "**Tartışmaların Uygulamada ve Eğitimde Geçerliliği**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.182.

⁵⁵ Robert Heilbroner ve William Milberg, "**Modern İktisadi Düşüncede Vizyon Krizi'ne Dönüş**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.222.

⁵⁶ Gilles Raveaud, "**İktisadi Tartışmalarla Öğretmek**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.173-181.

İktisatla ilgili akademik yayınlara bir göz gezdirildiğinde bu tür tartışmaların her zaman ve her konuda var olduğu görülebilir. Tartışmalarda yalnızca modelin kendisine bakmak da doğru değildir. Ampirik verilerle karşılaştırma kadar, iktisat politikalarının sonuçlarına bakmak da çok önemlidir.

Sheila C Dow bu tartışmaların yalnızca içinde bulunulan çağ ile sınırlı kalmamasını, tüm iktisadi düşünce tarihine yayılmasını savunur. Tartışmalar, konuya ilişkin farklı anlayışları, farklı anlamları ve farklı metodolojileri ortaya çıkartacaktır. Böylece öğrenciler de farklı olasılıkları kavrayarak yeni bakış açıları kazanacaktır. Değişik paradigmalardan savunucuları, farklı metodolojiler savunup aynı kavramlara farklı anlamlar yükleyeceği için çok geniş kapsamlı tartışmalar doğacaktır. Düşünce alanında yeni gelişmelerin olabilmesi için değişik görüşlere açık olmak gereklidir. Bu da geçmişteki ve günümüzdeki tartışmaları aktararak sağlanacak olan bilinçle mümkün olabilir.⁵⁷

Bunun gerçekleşebilmesi için neoklasik teorilere ayrılan zamanın, diğerlerine de yer açmak için ciddi biçimde azaltılması gerekir.

Neoklasik teorinin temel fikirleri müfredattan dışlanmamalıdır ama alternatiflerinin yanına yerleştirilmelidir. Örneğin “rasyonel iktisadi insanı” temel alan varsayımlar açık hale getirilmeli ve diğer psikolojik yaklaşımlarla karşılaştırılmalıdır. Oyun teorisinin tekniklerinin üzerinde durulduğu kadar, teorinin kavramsal sınırlarının da üzerinde durulmalıdır. Neoklasik teorinin bazı kısımlarını okumak ve eleştirmek iyi bir entelektüel çalışmadır. Ayrıca Alfred Marshall, Leon Walras ve Vilfredo Pareto gibi neoklasik kuramcıları okumak da önemlidir. Öğrenciler anahtar fikirleri görebilmeli ve tartışmalıdır. Fakat önemli bir sorun, iktisadi öğretenlerin de teknik bir tarzda eğitilmiş olmaları ve anahtar kavramların kökenini görmezden gelmeleridir. Bu nedenle iktisatçılar da kendilerini yenilemelidir. Bu yenilenme, eski kuşağın disiplini tamamen terk etmesine kadar devam edebilir.⁵⁸

Bu çoğulcu yaklaşım benimsendiğinde neoklasik iktisadın üniversitelerin birinci yılında öğretilmesine de son verilecektir. Bunun nedeni, ilk olarak, neoklasik teorinin diğer birçok okuldan *sonra* geliştirilmiş olmasıdır. Smith, Ricardo ve Marx öğretilmeden neoklasik teori eğitime geçilmemelidir. Ayrıca teorilerin ortaya çıkış koşulları (diğer bir deyişle o teorileri “yaratan” koşullar) mutlaka vurgulanmalıdır. Örneğin Avrupa işçi mücadelesi tarihi ile Marksist teori arasında çok yakın ilişkiler vardır. Benzer biçimde

⁵⁷ Dow, “**Tartışmaların Uygulamada ve Eğitimde Geçerliliği**”, s.182.

⁵⁸ Geoffrey M. Hodgson, “**Teorik Öz Tekniğe Karşı Önceliğe Sahip Olmalıdır**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.74.

1870'lerdeki "marjinalist devrim" ile dönemin içinde bulunduğu koşullar yakından ilgilidir.

Raveaud, birinci sınıfta neoklasik teori eğitimi verilmesinin bir diğer sakıncasını da şöyle anlatır:

"...öğretim üyeleri ilk başta neoklasisizmi anlatarak öğrencilere şu mesajı vermektedirler: 'İktisadın gerçeklikle hiç bir bağı yoktur. Biz burada gerçekte karşılığı olmayan eğriler çiziyor, eşitliklerle oynuyoruz ve bu değişmeyecek'. Bu yüzden öğrenciler başka bir şeye yönelebilirler (iktisadı terk ederler) ya da iktisat içinde kalabilirler ama kendilerini çalışmalarına veremezler (pasiflik). Öğrencilerinize yalnızca kendilerine öğretilenle gazetelerde okudukları arasında nasıl bir bağlantı kurduklarını sorun".⁵⁹

Bu yüzden iktisat eğitiminin çoğulcu bir temelde yeniden örgütlenmesi gerekmektedir. Bu yeni öğretim mantığında artık yalnızca teorilerin açıklayabileceği problemler üzerinde durulmayacak, bizzat gerçek problemlerden yola çıkılacaktır. Alternatif teorilerin bu problemi çözmek için neler söylediği tartışılacak, teoriler ve uygulamaları karşılaştırılacak, tarihsel örneklerle zenginleştirilen dersler öğrenciye iktisadın (gerçek) zengin dünyasını sunacaktır. Ayrıca derslerin bu sunumu, iktisat eğitiminde var olan kopuklukları da yok edecektir. Sanki birbiriyle hiç ilgisi yokmuş gibi verilen teori; tarih, istatistik, sosyoloji gibi dersler bir bütün halinde işbirliğine gidebilecektir.

⁵⁹ Gilles Raveaud, "Guerrien ve Ötesi Üzerine...", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.57.

Sonuç

Egemen iktisat teorisi günümüzün ekonomik problemlerini çözememekle, daha da ötesi iktisadi gerçekliği kavrayamamakla eleştirilmektedir. İktisatçıların önerdikleri politikalar vaat edilenlerin gerçekleşmesini sağlayamamakta, hatta zaman zaman durumu daha da kötüleştirmektedir. Ayrıca egemen iktisat teorisinin kurgusal dünyasının da giderek iktisatçıyı gerçeklerden kopardığı savunulmaktadır. İktisadın bu başarısızlıklarının uyandırdığı tepkiler artık üniversite sıralarına kadar yayılmıştır.

Neoklasik iktisadın günümüzün problemlerini çözmekteki başarısızlığının en büyük nedeni, benimsemiş olduğu metodolojidir. Doğal bilimlerin büyük başarılar kazandığı ve kamuoyunun gözünde haklı bir prestij kazandığı dönemlerde şekillenmeye başlayan iktisat, fizik gibi bilimlerden güçlü bir ilham almıştır. Newton fiziğinin mükemmel işleyen evreni, erken döneminden itibaren iktisadın örnek aldığı bir dünyadır. Benimsenen yöntem de deneysel yapı üzerine kurulu olan tümdengelimdir.

Ne var ki, iktisadın inceleme alanı olan sosyal evren, tümdengelimsel yöntemin gereklerini karşılayamaz. Sosyal dünyayı, içsel olarak değişken olan insan faktörü belirler. Üstelik birey, diğer bireylerle ve toplumun bütünü ile etkileşim halindedir. Bu nedenle tümdengelimsel yöntemin gereği olan kapalı bir sistem kurulamaz. Diğer bir ifadeyle, sosyal evrende mutlak biçimde öngörülebilecek neden-sonuç ilişkileri yoktur. Bu da tümdengelimsel yöntemin başarısız olmasına neden olur.

Fizik biliminde 20. yüzyıl içinde yaşanan gelişmeler de Newton fiziğinin birçok anlayışını yıkmıştır. Evrende mutlak bir düzenlilik değil, karmaşıklık ve kaos hakimdir. Bu da iktisadın dayandığı tümdengelimsel yöntemin temellerinin yıkılmasına neden olmalıdır. Bununla birlikte iktisatta bu yeni evren anlayışına ilişkin çalışmalar henüz yaygınlık kazanmamıştır.

Benimsenen bu metodoloji, iktisadın gerçektışı olduğu iddialarına haklı bir zemin hazırlamaktadır. Tümdengelim dayanan teori, kapalı bir sistem yaratmak için mutlak neden-sonuç ilişkilerine dayanan bir dünya tasarlamak zorunda kalmıştır. Bu da teoriyi gerçeklerden koparmıştır. Bu 'gerçek dışılık' eleştirilerine karşı Milton Friedman'ın "teorinin varsayımlarının önemli olmadığını" savunan enstrümentalist metodolojisi benimsenmiştir. Ne var ki, bu anlayış da teorinin varsayımlarının yalnızca çok küçük bir kısmına uygulanabileceği için geçersizdir. Bu nedenle teorinin her aşamada gerçeklere dayanması, güçlü bir çözümlene yapabilmek için zorunluluktur. İnsan toplumunun olağanüstü karmaşıklığı ancak bu şekilde anlaşılabilir. İndirgemecilik ve göz ardı etme gibi seçenekler kabul edilemez.

İktisadın kullandığı matematiksel yöntemlerin de problemleri vardır. Fizik bilimini model alan iktisat, fiziğin dili olan matematiği benimseyerek kesinliğe ulaşmayı amaçlamıştır. Ne var ki tümdengelimsel yöntemin sosyal dünya ile uyumsuzluğu kendisini iktisat matematiğinde belirgin biçimde göstermiştir. Bu noktada disiplin kurgusal bir dünyaya ve gerçekdışı varsayımlara yönelik araştırma alanını matematiğe uygun hale getirmeyi seçmiştir. Bu sayede iktisat matematiği olağanüstü bir ilerleme sağlamış fakat sosyal gerçeklikten de hızla uzaklaşmıştır. Analiz yalnızca sayısal olarak incelenebilecek değişkenlerle sınırlanmış, böylece toplumsal gerçekliğin önemli bir kısmı analizin dışına itilmiştir.

İktisadın bütünüyle ideolojinin etkisinde olması da üzerinde durulması gereken bir noktadır. Neoklasik iktisat, ortaya çıktığı tarihten itibaren önemli bir ideolojik rol oynamıştır. Diğer birçok bilim gibi iktisat da ortaya çıkışını ve gelişimini kapitalizme borçludur. Kapitalizmin tarihsel gelişim süreci içinde kendine gelişme zemini bulmuş ve teorilerini bu sürece paralel olarak geliştirmiştir. Kapitalizm evrimleşirken sistemi daha iyi bir hale getirmeye dönük amaçlar, yansımaları iktisadın ideal dünyasında bulmuştur. Kapitalizmin bu “ütopik” derecede uyumlu rüyasını, iktisat matematikleştirmiş ve teorilerinin merkezine koymuştur. Bu noktadan itibaren iktisat teorileri mevcut olan gerçekliğe değil, sistemin savunucularının nihai olarak arzuladığı hedefe yönelik olarak çalışmaya başlamıştır. Tüm modeller mükemmel bir uyumla çalışan serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde kurulmuştur.

Kapitalizmi veri alması ve çıkarlarını koruması, iktisadı gerçekdışı bir analize itmiştir. Toplumsal bölüşüm yalnızca bir etkinlik hesaplamasına indirgenmiş, herkesin hak ettiğini aldığı “ispatlanarak” yerleşik düzen bilimsel olarak haklı çıkartılmıştır. Bu yaklaşım bu idealize (kurgusal) sistem içinde ilişkilerin nasıl geliştiğini açıklamaya çalışırken zaman zaman zaman zaman “*ücretlerin ve karların düzeyini ne belirler*” gibi basit bir soruyu bile cevaplayamayacak kadar sığılaşmıştır.

İktisat kapitalist sistemin karşılaştığı problemleri çözmeye çalışırken önerdiği politikalar da kapitalizmin daha güçlü ve sorunsuz biçimde işlemesine odaklanmıştır. Kapitalizmin tarihsel gelişimi içinde karşılaştığı problemler, iktisadın da yönünü çizmiştir. 18. yüzyılda temel mesele “zenginlik” iken Adam Smith liberalizmi egemen olmuştur. 19. yüzyıl sonlarında Avrupa’da yükselen işçi hareketleri, fayda-değer anlayışına geçişi zorunlu kılmış, 20. yüzyıl başındaki Büyük Bunalım ise kapitalizmin düştüğü çukurdan çıkabilmesi için devlet müdahalesini getirmiştir. 20. yüzyılda soğuk savaş şartları, hem sosyal refah anlayışı ya da kalkınma iktisadı ile sistemin “yumuşatılmasına”, hem de piyasa iktisadını tartışmasız biçimde tek bilimsel yaklaşım olarak göstererek

kapitalizmin sosyalizme karşı üstünlüğünü ispatlama çabasına neden olmuştur. 1980'ler ve sonrası ise küreselleşme ekonomisinin neoliberal iktisadını beraberinde getirmiştir.

Bu gelişim sürecinde batı kapitalizmi belirleyici bir yere sahip olmuştur. Kurduğu ödüllendirme mekanizmaları ve akademik destek fonları, araştırmaların politik kaygılar ve özel çıkarlar çerçevesinde yapılmasını sağlamıştır. Bu çalışmalar da gelişmiş ülkelerin çıkarlarını koruyan ama gelişmekte olan ülkelere daha az fayda sağlayan (hatta bazen zarar veren) politikaları haklı çıkartacak sonuçlara ulaşmıştır.

Ortodoks teori benimsediği metodoloji ve taşıdığı ideolojik eğilim nedeniyle politik boyutu önemsemeyen bir matematiksel analizde yoğunlaşmış ve diğer iktisat okullarını yok sayarak hem bu okullarla, hem de diğer sosyal bilimlerle diyalogu reddetmiştir. Bu durum özellikle ders kitaplarında çok belirgindir. Alternatif düşünce okullarının çoğu zaman isimleri bile geçmez. Evrensel bir gerçeklikmiş gibi sunulan teorilerin üzerindeki tartışmalar ve eleştiriler ise çok ender olarak ders kitaplarına girer.

Böylece iktisat anti entelektüel ve yalnızca teknikten ibaret olduğuna inanılan bir uğraşa dönüşmüştür. Teoride idealize edilen piyasalar gerçek hayatta bir anlam taşımazlar. Gelenekler, nüfus, toplumsal sınıflar, cinsiyet, ırk, coğrafi konum, kurumlar gibi piyasa dışı güçler ekonomideki birçok ilişkiyi belirler. Gerçekte 'piyasa' diye adlandırılan şey, tarihsel koşulların oluşturduğu sosyal bir yapıdan başka bir şey değildir. Evrensel bir yönü yoktur.

Bu gerçekler iktisadın toplumsal gerçekliği anlayabilmesi için daha farklı yöntemler benimsemesini gerektirmektedir. Bu konuda iktisatçılar arasında yapılan tartışmalar daha gerçekçi ve doğru çözümler üretebilen bir teorinin kurulabilmesi için çoğulcu bir yaklaşımın benimsenmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Hem diğer sosyal bilimlerle yakın ilişki içinde olup ortak çözümlenme araçları geliştirebilen, hem de tüm iktisat okullarının görüşlerine eşit mesafede duran bir iktisadın toplumu bir bütün olarak kavraması için iktisatçıya ihtiyacı olan araçları vereceği iddia edilmektedir.

Bu noktada iktisadın son dönemde gerçekten de geleneksel çizgisinden ayrılmaya başladığının altını çizmek gerekir. Son yıllarda ortodoks iktisatçıların tarih, biyoloji, sosyoloji, psikoloji gibi alanlara vurgu yapmaya başlaması ilk bakışta teorinin gerçekten çoğulcu bir yapıya doğru kaydığı izlenimini vermektedir. Günümüzde ulaşılan bilgisayar teknolojisi de artık çok karmaşık hesaplamaların bile çok kısa bir sürede yapılabilmesini sağlamıştır. Bu da iktisatçıların şimdiye kadar kaçındıkları alanlara cesaretle girmelerinin yolunu açmıştır.

Bununla birlikte iktisat geleneksel araçlarını terk etmiş değildir. Günümüzde iktisadın teknik araçlarının kapsadığı alan sürekli olarak genişlemektedir. Gerçek dünyayı çok dar bir çerçeveden izlemesine karşın geliştirmiş olduğu analiz araçlarını sürekli yeni alanlara uygulamaya çalışmaktadır. Bireyin bağış yapma dürtüsü, hatta bireyin suç işleme kararı bile neoklasik araçlarla açıklanmaya çalışılmaktadır.

Birçok yazar, ortodoks iktisatçıların geleneksel çizgiden son dönemdeki ayrılma eğiliminin belirli sonuçları zorlama amacı taşıdığını savunur. İktisatçılar bunu birkaç değişik biçimde yapar: İlk olarak, geleneksel genel varsayımları, daha karmaşık ve daha az inandırıcı varsayımlarla değiştirme yolu seçilir. Refah ekonomisinde ve kar-maliyet analizinde fayda karşılaştırmaları, (ideal fayda fonksiyonları), genel denge teorisinde gelir dağılımı üzerinde sınırlamalar, sosyal seçim teorisindeki benzer tercih fonksiyonları, makro ekonomide temsilci tüketici kavramları gibi gelişmeler bunun eseridir. İkinci bir tepki ise, sistemin temel koşullarını ve varsayımlarını içselleştirmektir. Genel denge ve oyun teorilerinde *rasyonel beklentiler* yaklaşımı bunun için benimsenmiştir. Böylece beklentiler “içsel” hale getirilmiş ve denge koşulları karşılanmıştır. Son olarak, ampirik çalışmaların bulgularıyla uyumlu varsayımların belirlenmesi çabaları da dile getirilmelidir. Örneğin Solow, iktisat teorisinin, bireyin kararlarının içinde bulunulan duruma bağlı değerler ve alışkanlıklarla uyumlu biçimde değiştirilmesini savunur. Bu düşünce yapısı; iktisatçıların tarih, biyoloji, sosyoloji gibi alanlara daha fazla dikkat etmeleri gerektiği inancıyla da örtüşür.

Ne var ki; tarih, biyoloji ve sosyoloji gibi alanlara vurgu yapılması, ortodoks teoriyi daha büyük bir başarıya taşıyamayacaktır. Bunların hepsi, yanlış yöne doğru giden bir projenin ömrünü uzatma girişimleridir ve teorinin temel problemlerini çözmekte başarısız olacaktır.

Diğer bir ifadeyle, ortodoks teorinin eksikliklerini kapatmak amacıyla yeni çalışma alanları belirleme çabası teorinin ömrünü uzatabilir ama günümüz ekonomilerini daha gerçekçi bir çerçeveden inceleme ve problem çözme ihtiyacını karşılayacak atılımı sağlayamayacaktır. Teorinin içsel problemleri, disiplinin yepyeni bir anlayış üzerine kurulmasını gerekli kılmaktadır.

Teorinin günümüzde hala yıkılmadan varlığını sürdürüyor olması da onun başarılı olduğu anlamına gelmez. Bu süreç kapitalizmin tarihsel gelişiminin bir eseridir. Dolayısıyla kapitalizmin şimdiki aşaması, teorinin yeni alanlara sıçramasını zorunlu kılmıştır.

Kapitalizmin altın çağı 1970'lerde krizle birlikte son bulunca iktisat da bu doğrultuda bir değişime yönelmiştir. İktisat teorileri krize çözüm bulmaya çalışırken yeni kavramlara da kapı açmıştır. Kamusal alan küçülüp sermayeye yer açtıkça iktisat da yeni alanlara nüfuz etmiştir. Örneğin eğitim gibi alanlar sermayenin de katkısıyla iktisat tarafından yeniden değerlendirilmiş ve böylece büyüme teorileri daha önce dışsal saydığı bazı değişkenleri modele ekleyebilmiştir. Lucas insanı "sermaye" olarak ele alıp analize katmıştır. Bu yeni değişkenleri eklemesi, iktisadın ontolojik temellerini etkilememiş, aksine bu temellerin daha geniş bir alanda uygulanmasını sağlamıştır. Diğer taraftan AR-GE maliyetlerinin yükselmesi, üniversitelerin zaten var olan donanımlarının bu konuda harekete geçirilmesini gerektirmiştir. Bu da okulların bilgi pazarlayan birimlere dönüşmesini beraberinde getirmiştir.

Teorinin yerleşik bir sistem yaratmış olması da varlığını sürdürmesini sağlamaktadır. Bu sistem, iktisatçıların yerleşik inançları, kurumsallaşma, atama kriterleri, süreli yayınlar, güç ilişkileri, yöneticilik pozisyonları, öğretim üyeleri, ödül mekanizmaları, gibi çok karmaşık bir ağ üzerine kuruludur. Bu yapı değişmeden iktisatçının algı biçimini değiştirmesi de kolay olmayacaktır.

İktisat ideolojinin etkisinde kaldığı sürece bu aksaklıklar kaçınılmazdır. Ortodoks iktisat, sistemin egemenlerinin çıkarlarını koruduğu sürece yıkılmayacaktır. İktisat, diğer tüm ideolojiler gibi kural koyucu olduğu için bu söyleme uymayan görüşlerin var olması iktisatçıların söylemini zayıflatmaz. Bir ideoloji, söylemlerin yalanlanmasıyla yıkılmaz. Başka bir ideolojinin onun yerini almasıyla yok olur. Neoklasik teorinin yıllardır eleştirilip yine de zayıflatılamamasının nedeni budur. İktisat söyleminin ideolojisi gücünü korudukça iktisat kuramlarının eleştirisi akademik bir çaba olarak kalmaya mahkumdur. Heterodoks okulların çok zekice eleştiriler yapmasına karşın egemen konuma gelememesinin altında da bu vardır.

Burada bilimsel bir tavır, ideolojinin varlığını reddetmek değil, bunu kabul etmek olacaktır. Disiplinin ideolojinin etkisinde olmadığını iddia etmek, bu problemi göz ardı etmekle kalmaz, ayrıca disiplinin 'nesnel' olduğu yanılgısını doğurur. Bu ise bir ideolojinin dayatılması için en uygun zemini oluşturur.

Toplumun temelini oluşturan ilişkiler, örneğin anne-baba ve çocuk ilişkisi, karşı cins ile ilişkiler, tutkular, inançlar ve ahlak kuralları, arkadaşlık ilişkileri ve diğer toplumsal dürtüler aslında iktisadın kurguladığı dünyadan tamamen farklı biçimlerde varlıklarını sürdürmektedir. Bireyi toplumdan tamamen kopartıp bencil ve faydacı bir birim olarak ele almak, aslında bu bireyin de, toplumun bütününün de davranışlarının anlaşılmasını olanaksız kılmaktadır.

Bu anlamda sağlıklı bir teori ancak çoğulcu bir yaklaşımla kurulabilir. İktisat politik seçimleri, toplumsal kùltürü, gelenekleri, tarihi, coğrafi faktörleri, göz ardı etmeyen, insanı tüm karmaşıklığı ve eksiklikleriyle ele alıp toplumun bir parçası olarak değerlendirebilen bir bilim dalı olmalıdır. En önemlisi de, evrensel gerçeğliği elinde tutuyormuş gibi davranıp bu 'gerçeğliği' başkalarına dayatmak yerine diğer dünya görüşleri ile hoşgörölü bir ilişki içine girmeli ve diğer bilimlerin de bulgularından yararlanmalıdır. Böyle bir bilim dalı belki araştırmacıya mutlak gerçeğleri sunduğunu iddia edemez ama her zaman araştırlacak daha fazla şey olduğu gerçeğinden hareketle disipline ilerici bir dinamik kazandırır.

Joan Robinson “*iktisat eğitimi almanın amacı iktisadi problemlere hazır çözümler elde etmek değil, iktisatçılar tarafından kandırılmaktan kurtulmaktır*” der.¹ İktisatçı, evrensel gerçeğliği elinde tuttuğuna inandığı sürece hem toplumu, hem de kendisini kandırmaya devam edecektir. Bu nedenle teorinin sınırlarının görölmesi çok önemlidir. Tek bir görüşü doğru kabul eden bir yaklaşım bir toplumun ancak belirli bir kısmını aydınlatılabilir. Bunun farkında olmamak, iktisatçıyı her şeyi bildiği yanılgısına düşürür ki, bu da bir bilim insanı için en büyük tehlikedir.

¹ Robinson, Joan.: Collected Economic Papers, six volumes. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1951-1980'dan aktaran: Antonio Garrido, “Joan Robinson and the Post-Autistic Economics Movement”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.22, November 2003, article 6., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue22.htm 19 Ekim 2004.

Kaynakça

Kitaplar

- Ardıç, Kaya: (Editör), **Post Otistik İktisat**, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004.
- Boland, Lawrence A.: **Critical Economic Methodology: A Personal Odyssey**, London, Routledge, 1997.
- Boland, Lawrence A.: **The Principles of Economics: Some Lies My Teachers Told Me**, London, Routledge, 1992.
- Buğra, Ayşe: **İktisatçılar ve İnsanlar - Bir Yöntem Çalışması**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1989.
- Demir, Ömer.: **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ankara, Vadi Yayınları, 1996.
- Diamond, Jared: **"Tüfek, Mikrop ve Çelik"**, Çeviren: Ülker İnce, Tübitak, Ankara, 2.bs., 2001.
- Dow, Sheila C.: **The Methodology of Macroeconomic Thought: A Conceptual Analysis of Schools of Thought in Economics**, 2.ed., Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 1996.
- Guerrien, Bernard: **Neoklasik İktisat**, Çev: Ertuğrul Tokdemir, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.
- Heilbroner, Robert, William Milberg: **The Crisis of Vision in Modern Economic Thought**, 2.nd. Ed., Cambridge University Press, 1996.
- Hausman, Daniel M.: **The Philosophy of Economics – An Anthology**, 2nd. Ed., USA, Cambridge University Press, 1994.
- İnsel, Ahmet: **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**, 4.bs., İstanbul, Birikim yayınları, 2003.
- Keen, Steve: **Debunking Economics: The Naked Emperor of Social Sciences**, Australia, Pluto Press, 2001.
- Kuhn, Thomas S.: **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, 6.bs., Çev: Nilüfer Kuyaş, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2003.
- Lange, Oskar: **Ekonomi Politik 2: Ekonomi Politik'in Metodu**, (Çev: Muvaffak Şeref) İstanbul, Ataç Kitabevi, 1966.
- Lange, Oskar: **Ekonomi Politik 3: Ekonomik Rasyonellik İlkesi**, (Çev: Muvaffak Şeref), İstanbul, Ataç Kitabevi, 1967.
- Lange, Oskar: **Ekonomi Politik 4: Ekonomi Politikte Akımlar ve Bilimsel Bilginin Belirlenmesi**, (Çev: Muvaffak Şeref), İstanbul, Ataç Kitabevi, 1968.
- Lawson, Tony: **Economics and Reality**, London, Routledge, 1997.

Prigogine, Ilya: **Kesinliklerin Sonu: Zaman, Kaos ve Doğa Yasaları**, Haz: İbrahim Şener, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2004.

Savaş, Vural: **İktisatın Tarihi**, 4.basım. Ankara, Siyasal Kitabevi, 2002.

Stiglitz, Joseph E.: **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çev: Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural), İstanbul, Plan B, 2002.

Woods, Alan, Ted Grant: **Akılın İsyanı - Marksist Felsefe ve Modern Bilim**, İstanbul, Tarih Bilinci Yayınları, 2001.

Makaleler

Ackerman, Frank: "Autistic Economics vs. the Environment", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 5, March 2001, article 1., (Çevrimiçi)
http://www.btinternet.com/%7Epaee_news/review/issue5.htm 19 Ekim 2004.

Ackerman, Frank: "Still Dead After All These Years: Interpreting the Failure of General Equilibrium Theory", (Çevrimiçi)
http://ase.tufts.edu/gdae/publications/working_papers/stilldead.pdf 19 Ekim 2004.

Ardıç, Kaya: "**İktisat ve Matematik**", **İktisadın Dama Taşları**, Cilt 3, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2003.

Bair, Asatar: "**Neoklasik Teoride Biçim ve İçerik**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.144-148.

Ben-Yam, M.: "Fisheries Management: Hijacked by Neoliberal Economics", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.27, September 2004, article 3., (Çevrimiçi)
http://www.btinternet.com/%7Epaee_news/review/issue27.htm 19 Ekim 2004.

Bernstein, Michael A.: "**20. Yüzyıl Amerika'sının İktisadını Yeniden Ele Almak**", **Post Otistik İktisat**, Editör:Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.155.

Bianchi, Ana Maria: "Policy-Relevance in the Latin American School of Economics", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 18, February 2003, article 2., (Çevrimiçi)
http://www.btinternet.com/%7Epaee_news/review/issue18.htm 19 Ekim 2004.

Blaug, Mark: "Formalizmin Sorunları", **Post Otistik İktisat**, Kaya Ardıç, (Editör), İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004.

Boland, Lawrence: "Realism in Economic Model Building", (Çevrimiçi)
<http://www.sfu.ca/~boland/how-to-fd.pdf> 19 Ekim 2004.

Boulding, Kenneth E.: "A Note on the Meaning of "Scientific", **Methodus**, Vol3, No:1, June 1991 (Çevrimiçi)
<http://www.econmethodology.org/methodus/pdf/v3n1/v3n1p32.pdf> 19 Ekim 2004.

Boyle, David: "The Storming of the Accountants", **The New Statesman**, 21 January 2002, (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/~paee_news/media/Boyle1.htm 20 Ekim 2004.

Brown, Drusilla K., Alan V. Deardorff, Robert M. Stern, "CGE Modeling and Analysis of Multilateral and Regional Negotiating Options", (Çevrimiçi)
<http://ase.tufts.edu/econ/papers/200108.pdf>, 10 Ekim 2004.

Caldwell, Bruce J.: "**Popper'i Netleştirmek**", (Çev: Ömer Demir), **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996.

Caldwell, Bruce J.: "**Temel İktisadi Akıl Yürütmenin Savunusu**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.61.

Chang, Ha-Joon: "Merdiveni Tekmelemek", (Çev: Gökmen Tarık Acar), **Ceteris Paribus Makale Arşivi**, (Çevrimiçi) http://www.ceterisparibus.net/arsiv/g_acar5.doc 20 Ekim 2004.

Chattoe, Edmund: "Some Thoughts On The Methodology Of Computational Economics And Social Evolution" (Çevrimiçi) <http://users.ox.ac.uk/~econec/amsterdam-x.pdf> 17 Ekim 2004.

Costa, Dora L., Matthew E. Kahn, "Changes In The Value Of Life: 1940-1980", (Çevrimiçi) <http://www.nber.org/papers/w9396.pdf> 17 Ekim 2004.

Çakır, Necip: "İktisatta Ortodoksinin Kökenleri Üzerine", **İktisat Dergisi**, No:348, Nisan 1994, s.74.

Debreu, Gerard: "The Mathematization Of Economic Theory", (Çevrimiçi) <http://cepa.newschool.edu/het/texts/method/debr91.htm> 19 Ekim 2004.

Demir, Ömer: "**Normatif-Pozitif Ayırımının Sosyal İşlevi ve Pozitif İktisat**", **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996.

Demir, Ömer: "**Stratejik Bir Bilgi Alanı: İktisat Metodolojisi**", **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996.

Dorman, Peter: "**Doktrin Merkezli İktisat Problem Merkezli İktisada Karşı**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.67.

Dow, Sheila C.: "**Tartışmaların Uygulamada ve Eğitimde Geçerliliği**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.182.

Dow, Sheila C.: "The Use of Mathematics in Economics", (Çevrimiçi) <http://www.ioe.ac.uk/esrcmaths/sheila1.html> 19 Ekim 2004.

Dulupçu, Murat Ali: "İktisattaki Paradigmik Dönüşüm: Kozmik İktisattan Kaotik Ve Kuantum İktisadına Geçiş", **İktisat Dergisi**, No:389, Mayıs 1999, s.37.

Dupré, John: "Could There Be a Science of Economics?", (Çevrimiçi) <http://cogprints.ecs.soton.ac.uk/archive/00000347/00/ECONOMI.htm> 19 Ekim 2004.

Fleetwood, Steve: "Why Neoclassical Economics Explains Nothing at All", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 17, December 2002, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue17.htm 19 Ekim 2004.

Fine, Ben: "**Sıradışı Bir Disiplin**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.120.

Foldvary, Fred E.: "What's Wrong With Economics?", (Çevrimiçi) <http://interzone.com/~cheung/SUM.dir/econwrong.html> 17 Ekim 2004.

Frankfurter, George M.: "Notes in the Margin: The 2002 Nobel Prize in Economics", **The Journal of Investing**, Spring 2003, pp.1-3. (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/~pae_news/texts/Frankfurter1.htm 20 Ekim 2004.

Friedman, Milton: "**The Methodology of Positive Economics**", **The Philosophy of Economics – An Anthology**, Ed. By. Daniel M. Hausman, 2nd. Ed., USA, Cambridge University Press, 1994.

Fullbrook, Edward: "**Gerçek Bilim Çoğulcudur**", **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.113.

Galbraith, James K.: “**Lütfen Artık İlerleyebilir Miyiz? Guerrien Tartışması Üzerine Bir Not**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.216.

Garrido, Antonio: “Joan Robinson and the Post-Autistic Economics Movement”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.22, November 2003, article 6., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epaee_news/review/issue22.htm 19 Ekim 2004.

Gingras, Yves: “Beautiful Mind, Ugly Deception”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 17, December 2002, article 4., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epaee_news/review/issue17.htm 19 Ekim 2004.

Goodwin, Neva R., Oleg I. Ananyin, Frank Ackerman and Thomas E. Weisskopf: “Economics in Context: The Need for a New Textbook”, (Çevrimiçi) <http://econwpa.wustl.edu:80/eps/get/papers/0106/0106002.pdf> 19 Ekim 2004.

Guerrien, Bernard: “A Science Too Human?”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.24, March 2004, article 4., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epaee_news/review/issue24.htm 19 Ekim 2004.

Guerrien, Bernard: “İktisat Teorisi: Mitler ve Gerçekler”, (Çev: Nurhan Yentürk), **Birikim**, No:27, Temmuz 1991, s.39.

Guerrien, Bernard: “Standart Mikroekonomiyi Sürdürmeye Değer Bir Neden Var Mı?”, Post Otistik İktisat, **Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.57.**

Gürak, Hasan: “On Value And Price”, (Çevrimiçi) <http://econwpa.wustl.edu:80/eps/get/papers/0404/0404001.pdf> 17 Ekim 2004.

Gürak, Hasan: “The Neoclassical Marxists”, (Çevrimiçi) <http://econwpa.wustl.edu:80/eps/get/papers/0309/0309004.pdf> 17 Ekim 2004.

Gürsakal, Necmi: “Yeni Bilim”, (Çevrimiçi) <http://www.isguc.org/necmihoca1.htm> 20 Ekim 2004.

Hausman, Daniel, Michael McPherson: “**Economics, Rationality and Ethics**”, **The Philosophy of Economics – An Anthology**, Ed. By. Daniel M. Hausman, 2nd. Ed., USA, Cambridge University Press, 1994.

Heilbroner, Robert.: “**Evrensel Bilim Olarak İktisat**”, (Çev: Ömer Demir), **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996.

Heilbroner Robert, William Milberg: “**Modern İktisadi Düşüncede Vizyon Krizi’ne Dönüş**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.222.

Himmelweit, Sue: “Temel Tahlil Birimi Olarak Birey”, (Çev: Nail Satlıgan), **İktisat Dergisi**, No:365, Mart 1997, s.93.

Hodgson, Geoffrey M.: “Is it All in Keynes's General Theory?”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.25, May 2004, article 4., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epaee_news/review/issue25.htm 19 Ekim 2004.

Hodgson, Geoffrey M.: “**Teorik Öz Tekniğe Karşı Önceliğe Sahip Olmalıdır**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.74.

“İktisat Bilimi Nereye Gidiyor?”, **İktisat Dergisi**, No:401-402, Mayıs-Haziran 2000, s.5.

“**İktisat Eğitimi Üzerine Bir Tartışma Çağrısı**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.27-29.

“**İktisat Öğrencilerinden Öğretim Üyelerine ve Bu Disiplinin Öğretilmesinden Sorumlu Herkese Açık Mektup**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.25.

“Is There a Problem with Mathematics?”, (Çevrimiçi)
<http://mouv.eco.free.fr/english/mathematics.htm> 20 Ekim 2004.

İşgüden, Tamer, Aylin Çiğdem Köne: “Ortodoks İktisat Üzerine Notlar”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı 5, 2002, (Çevrimiçi)
http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_5/M00063.pdf 20 Ekim 2004.

Jacobsen, Kurt, Donald MacLeod, “Fired up for Battle”, **The Guardian**, 9 September 2003 (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue21.htm 19 Ekim 2004.

Kara, Ahmet: “**Neoklasik İktisatta Pozitivist Metodoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım**”, **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996.

Keen, Steve: “Economists Have No Ears”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 7, July 2001, article 4., (Çevrimiçi)
http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue7.htm 19 Ekim 2004.

Keen, Steve: “**Guerrien’in Sorusuna İki Bakış**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.78.

King, J. E.: “Three Arguments for Pluralism in Economics”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.23, January 2004, article 2., (Çevrimiçi)
http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue23.htm 19 Ekim 2004.

Lawson, Tony: “**Gerçeğe Dönüş**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.151.

Leamer, Edward: “Comment: Has Formalization Gone too Far?”, **Methodus**, Vol3, No:1, June 1991 (Çevrimiçi)
<http://www.econmethodology.org/methodus/pdf/v3n1/v3n1p25.pdf> 19 Ekim 2004.

Loury, Glenn C.: “Social Exclusion and Ethnic Groups: The Challenge to Economics”, (Çevrimiçi) <http://www.bu.edu/irsd/files/socialethnic.pdf> 11 Ekim 2004.

Manisalı, Erol: “Hangi İktisat”, (Çevrimiçi)
<http://www.istanbul.edu.tr/iktisat/emanisali/Cumhuriyet/haziran.htm>, 10 Ekim 2004.

Manisalı, Erol: “**Yeni Dünya Düzeni ve Öteki İktisat**”, **Gülten Kazgan’a Armağan: Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

McCloskey, Deirdre: “**Evet, Mikroekonomiyi Sürdürmeye Değer Bir Neden Var**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.82.

McCloskey, Donald: “Economic Science: A Search Through the Hyperspace of Assumptions?”, **Methodus**, Vol3, No:1, June 1991 (Çevrimiçi) <http://www.econmethodology.org/methodus/pdf/v3n1/v3n1p6.pdf> 19 Ekim 2004.

McGinnis, John O.: “**Everything for Sale: The Virtues and Limits of Markets - Book review**”, (Çevrimiçi) http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m1282/is_n9_v49/ai_19377809 24 Mart 2005.

Millmow, Alex: “An IgNobel Scandal”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 13, May 2002, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue13.htm 19 Ekim 2004.

Moberg, David: “Silencing Joseph Stiglitz”, **Salon News**, May 2, 2000, (Çevrimiçi) <http://www.globalpolicy.org/soecon/econmist/stiglitz.htm> 20 Ekim 2004.

Monaghan, Peter: “Taking On 'Rational Man'”, **The Chronicle of Higher Education**, January 2003, (Çevrimiçi) http://ase.tufts.edu/gdae/highlights/chron_article.pdf 19 Ekim 2004.

Mongin, Philippe: “The Marginalist Controversy”, (Çevrimiçi) <http://ceco.polytechnique.fr/CHERCHEURS/MONGIN/PDF/Marginalist.pdf> 17 Ekim 2004.

Mouchot, Claude: “**İktisat İçin Gerçekçi Bir Epistemolojiye Doğru**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.123.

Mushgrave, Alan: “**İktisadi Teoride ‘Gerçekçi Olmayan Varsayımlar’: Saptırılmayan F Saptırması**”, **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996,

Nelson, Julie A.: “**Standart Mikroekonomiden Geride Ne Bırakılmalıdır?**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.80.

Nelson, Julie A.: “The Masculine Mindset of Economic Analysis”, **The Chronicle of Higher Education** No: 42, June 28 1996, p.B3, (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/~pae_news/Nelson.htm 20 Ekim 2004.

North, Douglass C.: “İktisadi Değişim Sürecini Anlama”, (Çevrimiçi) <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi18/1803.htm> 20 Ekim 2004.

Orléan, André: “Humility in Economics”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 5, March 2001, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue5.htm 19 Ekim 2004.

Ormerod, Paul: “**Eleştirinin Ötesi**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardıç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.197.

Pardo-Guerra, Juan Pablo: “Neutrality Is Overrated”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.24, March 2004, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue24.htm 19 Ekim 2004.

Raveaud, Gilles: “**Guerrien ve Ötesi Üzerine...**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.57.

Raveaud, Gilles: “**İktisadi Tartışmalarla Öğretmek**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.173-181.

Samuels, Warren J.: “Ontology, Epistemology, Language and the Practice of Economics”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 12, March 2002, article 3., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue12.htm 19 Ekim 2004.

Samuelson, Paul A.: “Economic Theory and Mathematics: An Appraisal”, (Çevrimiçi) <http://cowles.econ.yale.edu/P/cp/p00b/p0061.pdf> 19 Ekim 2004.

Sapir, Jacques: “**Realist İktisat Teorisi İçin 7 Tez**”, **Post Otistik İktisat**, Kaya Ardiç, (Editör), İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.224.

Sapir, Jacques: “**James Galbraith’a Bir Yanıt ve Tartışmaya Bir Katkı**”, **Post Otistik İktisat**, Editör: Kaya Ardiç, İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.49.

Schumpeter, Joseph: “**Science and Ideology**”, **The Philosophy of Economics – An Anthology**, Ed. By. Daniel M. Hausman, 2nd. Ed., USA, Cambridge University Press, 1994.

Sent, Esther-Mirjam: “Pleas for Pluralism”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 18, February 2003, article 1., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue18.htm 19 Ekim 2004.

Shah, Anup: “Poverty Facts and Stats”, **Globalissues.org**, (Çevrimiçi) <http://www.globalissues.org/TradeRelated/Facts.asp> 19 Ekim 2004.

Shipman, Alan: “Economics: The Disappearing Science?”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.20, June 2003, article 4., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue20.htm 19 Ekim 2004.

Solow, Robert: “Deneycilik ve Matematikleştirme Arasında Kalan İktisat”, **Post Otistik İktisat**, Kaya Ardiç, (Editör), İstanbul, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004.

Solow, Robert: “**Science and Ideology in Economics**”, **The Philosophy of Economics – An Anthology**, Ed. By. Daniel M. Hausman, 2nd. Ed., USA, Cambridge University Press, 1994.

“Some Definitions of Science”, **University of Georgia**, (Çevrimiçi) <http://www.gly.uga.edu/railsback/1122sciencedefns.html> 6 Mart 2005.

Soros, George: “The Capitalist Threat”, **The Atlantic Monthly**, Vol: 279, No:2, February 1997, pp.45-58, (Çevrimiçi) <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/soros.htm>, 10 Ekim 2004.

Soyak, Alkan: “Nobel İktisat Ödülleri Üzerine Bir Yorum”, **Ceteris Paribus Makale Arşivi**, (Çevrimiçi) http://www.ceterisparibus.net/arsiv/a_soyak2.pdf 20 Ekim 2004.

Stanford, Jim: “Confessions of a Recovering Economist”, **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.21, September 2003, article 4., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue21.htm 19 Ekim 2004.

Stiglitz, Joseph: "Do as the US Says, Not as it Does", **Guardian**, October 29 2003, (Çevrimiçi) <http://www.globalpolicy.org/globaliz/econ/2003/1029usexample.htm> 20 Ekim 2004.

Stiglitz, Joseph: "There Is No Invisible Hand", **Guardian**, December 20, 2002, (Çevrimiçi) <http://www.globalpolicy.org/socecon/crisis/2002/1220irrational.htm> 20 Ekim 2004.

"The Maximization Debates", **The History of Economic Thought Website** (New School University), (Çevrimiçi) <http://cepa.newschool.edu/het/essays/product/Maxim.htm> 17 Ekim 2004.

Thompson, Herb: "Ignorance And Ideological Hegemony: A Critique Of Neoclassical Economics", (Çevrimiçi) <http://www.aucegypt.edu/faculty/thompson/herbtea/articles/jie2.html>, 10 Ekim 2004.

"Two Curricula: Chicago vs. PAE", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no. 4, January 2001, article 3., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue4.htm 19 Ekim 2004.

United Nations Human Development Report, 2003, (Çevrimiçi) <http://hdr.undp.org/reports/global/2003/> 19 Ekim 2004.

Wages, Costs, Unemployment and Inflation - EO75 Annex Tables, **OECD Website**, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/dataoecd/5/47/2483871.xls> 19 Ekim 2004.

Wilber, Charles K.: "Ethics and Economic Actors", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.21, September 2003, article 3., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue21.htm 19 Ekim 2004.

Wolff, Richard D.: "The Critique of Economic Policy", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.22, November 2003, article 4., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue22.htm 19 Ekim 2004.

Wolff, Richard D.: "The Riddle of Consumption", **Post-Autistic Economics Review**, Issue no.27, September 2004, article 2., (Çevrimiçi) http://www.btinternet.com/%7Epae_news/review/issue27.htm 19 Ekim 2004.

Yay, Turan: "İktisat Metodolojisinde Gelişmeler Üzerine Düşünceler", **İktisat Dergisi**, No:365, Mart 1997, s.47.

Zebregs, Harm: "Can the Neoclassical Model Explain the Distribution of Foreign Direct Investment Across Developing Countries?", (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp98139.pdf> 19 Ekim 2004.